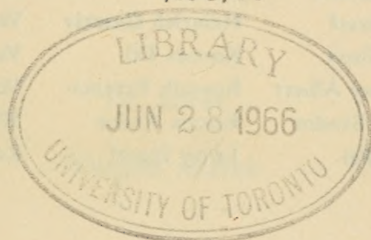

UNIVERSITY OF TORONTO
3 1761 00011836 4

MAGYAR
REMEKIRÓK

6

LIBRARY
JUN 28 1966
UNIVERSITY OF TORONTO

MAGYAR REMEKIRÓK

A MAGYAR IRODALOM FŐMŰVEI

Sajtó alá rendezik

Alexander Bernát
Angyal Dávid
Badics Ferencz
Bánóczi József
Bayer József
Beöthy Zsolt
Berzeviczy Albert
Endrődi Sándor
Erdélyi Pál
Erődi Béla
Ferenczi Zoltán
Fraknói Vilmos
Gyulai Pál
Heinrich Gusztáv
Koroda Pál
Kossuth Ferencz
Kozma Andor
Lévay József
Négyesy László
Rákosi Jenő
Riedl Frigyes
Széchy Károly
Váczy János
Vadnay Károly
Voinovich Géza
Wlassics Gyula
Zoltvány Irén

36. KÖTET

PETŐFI SÁNDOR MUNKÁI

IV.

BUDAPEST

FRANKLIN-TÁRSULAT
magyar irod. intézet és könyvnyomda

1906

PETŐFI SÁNDOR

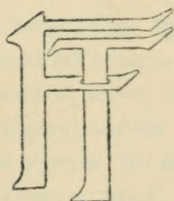
MUNKÁI

Sajtó alá rendezte és bevezetéssel ellátta

BADICS FERENCZ

IV. kötet

Vegyes művek

BUDAPEST

FRANKLIN-TÁRSULAT

magyar irod. intézet és könyvnyomda

1906

Franklin-Társulat nyomdája

BEVEZETÉS.

IV.

PETŐFI PRÓZAI MUNKÁI.

Petőfi költeményeken kívül prózai munkákat is írt, melyeknek javát e kötetben veszi az olvasó. Felerészben ezek is költői művek, csak a formájuk próza, sőt a másik felében is mindenütt ráismerünk a költőre: hangulatára és hangjára, érzelmeire és gondolataira, melyeket itt még fesztelenebb őszinteséggel fejez, ki mint verses költészetében. Költői dicsőségét nem fokozzák ugyan, de egészben véve jellemzően egészítik ki írói egyéniségének képét.

Petőfi attól kezdve, hogy Nagy Ignácz *Regénytár*a számára németből lefordított két középszerű külföldi regényt, előbb talán nyelvgyakorlásul, utóbb a nagy hírre jutott új franczia és angol regényirodalom megismerése végett, sokat olvasott mindkét nyelven. *Uti leveleiben* (XVI.) nagy elragadtatással szól George Sand-, Boz Dickens- és Dumasról; különösen e két utóbbit kedvelte, de bizonyára olvasta a többi divatos regényíró munkáit is. Mikor mint segédszerkesztő dolgozott a Pesti Divatlapnál, Vahot utasítására vagy szerkesztői szükségből lefordít egy-egy novellát Paul de Kocktól, Dumastól, egy töredéket Suetől s egy másikat németből. Írt ugyanoda egy

eredetit is *Szökevények* czím alatt, melynek hőse Kisfaludy «szegény tatár»-jára emlékeztet (a *Bánkodó férjben*). Csak rövid vázlat az egész, de így is érdekes kisérlet, mert éles ellentétben van a korabeli novella- és regényírók hosszasan elbeszélő, részletesen leiró modorával és czikornyás stilusával. Petőfi, ki irtózott minden czifra frazeológiától, itt szinte a másik végletbe esik. De a mire a *János vitézben* példát adott, megtette azt a novella-írásban is. Két másik novellájának, az 1847-ben kiadott: *A nagyapa* és *A fakó leány és a pejlegény* czíműeknek nemcsak népies tárgya, hanem főkép egyszerűen szép elbeszélő stílusa olyan, mely nagyobb figyelmet érdemel.

A nagyapa cziműben egy ideális falusi családi kört rajzol, hol a nagyapa, a fiú, az unokák meg a cselédek egy födél alatt, egy kenyéren, munkás becsületességben, nyájas szeretetben élnek. Míg a fiatalabbak disznótorra mennek a szomszédba, a nagyapa az otthon-maradtaknak elbeszéli a maga élete történetét. Ez a novella tulajdonképeni tárgya, melynek előadása közben a költő többször tud alkalmat venni a maga érzelmeinek és nézeteinek kifejezésére. Péter gazda, a nagyapa, szegény szolgalegény volt valamikor, mint most náluk a Ferkó legény, s ép oly szerelmes volt Julcsájába, mint Ferkó a konyhán sürgölődő szép Panniba. Csakhogy ők uraságnál szolgáltak, az uraság fia pedig szemet vetett Julcsára, s mikor megtudta ennek hű szerelmét, Péternek nem volt többé maradása a háznál; a katona-fogdosók elül szerencsésen elmenekül, vele megy Julcsa is s a pusztában bujdosva végre egy tanyára akadnak, hol a gazdán és családján kívül három betyár melegedett a tűznél. A legfiatalabb,

Horgay László, ép akkor beszélte el, mint lett betyárrá, mikor fegyveres emberek törnek rájuk: a két betyár megugrott, de Horgayt és Pétert elfogták s besorozták katonának. Egymás mellett harczoltak a csatákban, míg Horgay el nem esett s maga meg nem sebesült. Ekkor aztán megtakarított pénzecskéjével hazatért, fölkereste reá híven váró Julcsáját, házat meg egy kis földet vett, s a mit a maga szorgalmával szerzett, azt a fia meghatszorozta. Az elbeszélés kezdetén egy öreg koldús kéredzkedett be szállásra, a ki aztán megvallotta, hogy ő az az úrfi, ki Julcsát egykor szerelmével üldözte s Pétert is elzavarta a háztól; mindenét eltékozolva, most mint nyomorult koldús tengeti életét. Ez a romantikus befejezés kissé érzelgőssé teszi a történetet, de szüksége volt rá a költőnek, hogy a szánakozó nagyapa így sóhajthasson föl: «Isten, nagy a te hatalmad és a te igazságod!» Az Isten büntető és jutalmazó keze íme elér mindenkit. Az a czélzatosság, melylyel a gonoszlelkű úri osztályt szembeállítja a vallásos érzésű s jólelkű néppel, nyilván Eötvös *Falu jegyzőjének* hatását mutatja. A szegény Horgay László, hogy apját eltemethesse, néhány szál deszkát lop a szolgabiró udvarán heverő garmadából; a szolgabiró fölfeszítteti a koporsót, hogy ráismerjen deszkáira, s aztán félesztendei börtönt és ötven botot mér a legényre. Mire kiszabadul, anyja is künn feküdt már a temetőben. Így lesz betyárrá és katonává, s a mi pénzt a háborúban keres, haza küldi a papnak, hogy emlékkövet állíttasson szülei sírjára. Mennyi vád a társadalom, a földesúri zsarnokság ellen, mely lábbal tapodja a legszentebb érzelmeket, elüldözi a társadalomból a legbékésebb, legmunkásabb embereket. De meg is veri őket az Isten, az egymást sze-

rető hű szíveket pedig megjutalmazza, mint Pétert és egész háza népét. Milyen igaz vallásosság, mekkora szívbeli jóság lakja ez egyszerű emberek lelkét, hogyne érdemelnék meg a boldogságot! Ki is küzdik azt maguknak, az emberi gonoszság és irígység ellenére is. E küzdelem rajzában nem egy vonás egyezik János vitéz és Iluskája sorsával, de Péter gazda története s egész háza tájának rajza reálisabb. A prózai elbeszélés mindenben hívebb lehetett a valóhoz, s ha körvonalaiban itt-ott a czélzatosság miatt élesebb, egészben minden sora tanúskodik a néplélek s a nép viszonyainak alapos ismeretéről és a kunyhók lakóinak őszinte szeretetéről. Egy szemernyivel mindenesetre hozzájárult a nép sorsa iránt való részvét fölkeltéséhez, a min költők és politikusok már évek óta annyit fáradoztak.

A fakó leány és a pej legény czímű novellában nincs ilyen czélzatosság, de van másféle. Itt az ellen a babonás felfogás ellen küzd a költő, mintha a természettől megbélyegzettek mind gonoszak volnának, holott ha azok, az emberek igaztalan bánásmódja miatt lesznek azokká, vagy annak ellenére sem. Csigolya Marczi, egy korhely vargának a fia, apja otromba bánásmódja miatt, fél arczán anyajegygyel elcsufítva jött a világra, s ezért teljes életében gúny és nevetség tárgya volt, előbb az iskolában, utóbb kovácsinas korában, de még legénykorában is. Gúnyolóin egypárszor kemény bosszút állt, de azok megint csak újra kezdték, s azzal bosszantották, hogy egy kenderhajú, fakó lánynyal hozták hírbe, kit ő ki nem állhatott, pedig az titkon szerette őt. De ő a falu legszebb leányáról, Biró Julcsáról álmodozott, mert — míg a többi leány visszautasította — ez mindig szívesen tán-

rzolt vele. Derék, jóravaló mester lett utóbb belőle, s egyszer neki bátorodott, hogy Julcsát feleségül kérje, de a hiú leány kinevette. Marczit nagyon elkeserítette a csalódás, s mikor még gúnyolják is, kiveri a korcsmából gúnyolóit; de ezek hazamenet rálestek s félhortra verték. A véletlenül arra menő fakó leány mosdatta föl s vitte haza. Ez a részvét volt az első kapocs közöttük; utóbb, mikor a lány őszinte ragaszkodásáról is meggyőződik, feleségül is veszi s boldogul élnek. Ezt az egyszerű falusi történetet a népéletnek s a szereplők lelkiállapotának igaz festése különbözteti meg a divatlapok novelláitól, melyeknek írói a franczia romantikusok hatása alatt akár egykorú, akár történeti tárgyat dolgoztak fel, a keresett helyzetek és képtelen jellemek rajzában sokszor ép annyira eltávolodtak a valótól, mint ha az egykorú társadalom szennyét kavarták föl. Petőfi novelláit ezektől — bár nem nagy jelentőségű alkotások — nemcsak az életviszonyok rajzának igazsága, hanem az előadás könnyedsége, élénksége, nyelvének magyarsága s mindenekfölött keresetlen egyszerűsége különbözteti meg.

Az új franczia romantikusok hatását Petőfi két nagyobb alkotásában: *A hóhér kötele* czímű regényének s a *Tigris és hiéna* czímű drámájának szertelenségeiben érezteti. Mindkettőt akkor írta (1845–6.), mikor csalódásai s elkeseredése miatt hónapokig borús kedélylyel és sötét életfelfogással dolgozott, a mi ekkori dolgozatai mindegyikén meglátszik. *A hóhér kötele*, melyet itt terjedelme miatt sem közölhettünk, merőben elhibázott alkotás; meséje a század elején, itthon játszik, de nemzeti vonást csak egyetlen szereplőjén, az aránylag legjobban rajzolt Hiripi Gáspárban találunk. Egészben a regény

szenvedélyes támadás a nyárspolgárias társadalom ellen, melyben nem tud érvényesülni a feltörekvő lángszellem. Látnivaló, hogy a költő subjectivitása uralkodik a felizgult képzelemmel szőtt mesén, melynek minden személyét a féktelen szenvedély és bosszú irányítja cselekvéseikben, éppen mint a franczia romantikusok hőseit. Csupán az előadás drámai élénksége s nyelvének ereje miatt érdemel némi figyelmet.

Több tekintetben rokon ezzel a *Tigris és hiéna*, Petőfinek egyetlen fennmaradt eredeti drámája. A színmű-írásban ép oly kevés szerencséje volt, mint a színészi pályán; tulajdonkép egyikhez sem volt tehetsége, csak határtalan vonzódása. Már 1845. nyarán tett kisérletet, midőn *Zöld Marcz*iról népdrámát írt, de a Nemzeti Szinház drámabiráló-választmánya nem fogadta el, nyilván túlzásai miatt; Vahot és Obernyik hajlandók lettek volna kiadni némi módosításokkal, de Petőfi ezt nem tette meg, s darabját megsemmisítette. Nem sokkal több szerencséje volt a *Tigris és hiéna* czímű történeti drámájával sem, melyet pedig már előadásra is kitűztek (1846 ápr. 4.), de Petőfi néhány nappal előbb visszavette darabját s így (1846 végén) csak könyvalakban került nyilvánosságra. Tárgyát a történeti hagyományból meríti, de ennek adatait ép oly önkényesen megmásítja, mint a szereplők jellemét. Kálmán király elűzött neje, Predszláva a hiéna, és fia, Borics a tigris, egészen méltók egymáshoz, s az első felvonás végén már meg akarják egymást ölni. Borics Magyarország trónjára vágyódik, s kémül felfogad egy számüzötten eléje vetődő magyar ifjút, Sault, kiről nem tudja, hogy iker-testvére, anyját pedig, ki terveit ellenezte s kit különben is határtalanul gyűlöl, kolostorba

küldi. Saul azonban megbánja a hazaáruló vállalkozást, s midőn találkozik Predszlávával, szövetkezik vele Sámson főúr ellen, ki mint nevelő-apja, őt számüzette. Nem tudja, hogy Borics testvére, s hogy Sámson és Predszláva a szülei. Sámson ugyan nagy megvetéssel fogadja Predszlávát, de a hatalom elnyerése reményében sikerült őt Borics pártjára vonni, s ez mindenféle igérettel pártot is szerez a magyar urak között, de Saul fölfedezi az összeesküvőket, s ezzel a hűséggel hárítja el a maga fejéről a veszedelmet, hogy Ilona királynő szerelmére mert gerjedni. Eközben Borics barátruhában Béla király családjáig jut, hogy orozva megölje őket, s midőn fölfedezik, mint jó rokon, megtérést és frigyet ajánl. És a jámbor Béla király mindent elhisz neki, a királyné pedig azzal segíti elő terveit akaratlanul is, hogy férje megvakítóit az aradi gyűlésen akarja megbosszulni. Hiába kérleli a békés hajlamú király, Ilona végrehajtja tervét. Sámson börtönében játszódik le az utolsó jelenet. Predszláva meglátogatja őt, hogy kárörvendve élvezze bosszúját egykori csábítóján, fölfedezi magát és Sámsont Saul előtt, ki azért jött, hogy hűségesküt vegyen Sámsontól vagy bitó alá vigye; Saul most párbajjal akar szabadulni a kínos helyzetből, de Sámson leszúrja őt, Saul pedig haldokolva megátkozza anyját. Most erre kerülne a sor, de jön Borics, kinek Predszláva megmondja, hogy az ő izgatására elűzték őt Galiczia trónjáról, feleségét pedig megszöktette az apródjával. Borics meg akarja ölni anyját, de ez előbb Sámsont szúrja le, s a véres kardot Borics elé tartva, azt mondja: «Látod a vért e kardon? Apád vére.» Igaza van a haldokló Sámsonnak: «Ez nem asszony, ez nem ördög, ez mind a kettőnél több!» Való-

ban szörnyalak, de nem a történeti hagyomány szerint, hanem úgy, miként a költő rajzolja. Nemcsak Predszláva az, Borics, Sámson ép olyanok; de nem szerencsésebb a többi szereplő jellemzése sem. Sault, Juditot, a Borics nejét és Ilona királynét egy-két vonás rokonszenvesebbé teszi, de ezeken is szenvedélyök uralkodik; milyen bájos jelenség a feszes udvari formaságok közt Judit gyermekkedélye, mennyire betölti lelkét Borics iránti szerelme, s utóbb mégis megszökik az apródjával. Ép ilyen indokolatlan ellentétek vannak Predszláva és Borics jellemében és tetteiben. Ezeknek és Sámsonnak erkölcsi romlottságával szemben Béla király az együgyűségig jámbor, a kit még az udvari bolond is büntetlenül csipkedhet. Azt hihetnők, hogy a költő a fejedelmi és főúri világ romlottságának vagy gyámoltalanságának rikító rajzával politikai érzületének akart kifejezést adni, de e vonások nagyobb része feltalálható az akkor divatos franczia drámaíróknál (Hugo Victor, Dumas stb.), kik már egy évtized óta a magyar szinpadról is izgatták a közönség idegeit. Petőfi mindenesetre sok jót is tanult tőlük: néhány jelenet hatásos elrendezéssel s a párbeszédekben drámai erővel tűnik ki, de az egészben ép úgy hiányzik a lélektani igazság mint a korhűség, a mikre pedig mesterei mindig törekedtek. Egy év múlva (lásd *Uti levelei* XVI. sz.) kedves regényíróiról szólva — s nyilván a *Hóhér kötelé*re s a *Tigris és hiéná*ra czélozva — azt írja: «Valaha roppant ember- és világgyűlölő voltam, annyira, hogy a föld egy óriási szemétdombnak tetszett előttem, melyen az emberek mint undorító féregmilliárdok nyüzsögnek; hogy e nyavalyából kigyógyultam: nem egészen, de nagy részben Dumasnak köszönöm, . . . az ő munkáinak (regényei-

nek) olvasása után kezdtem eszmélni, hogy talán mégis szép a világ.» E szavak, a költő önbirálata, sokat megmagyaráznak.

Maradandó becsű azonban Petőfinek Shakspere-forditása: a *Coriolanus*, mely hűség és jellemzetesség tekintetében a legjobb műfordítások közé tartozik. Aranynyal és Vörösmartyval szövetkezve a nagy britt költő minden darabját át akarták ültetni, de csak az övé jelenhetett meg (1848 májusban), a folytatást a bekövetkezett zivataros idők megakadályozták.

Petőfi prózai művei között legsikerültebbek *Uti rajzok* közös czím alá foglalt *Uti jegyzetei* és *levelei*. Gyulai Pál, midőn ezeket *Petőfi vegyes művei* (I—III. 1863.) között kiadta, így nyilatkozott róluk: «Prózájának önkénytes könnyedsége, a tárgyhoz simuló fordulatossága, plasztikaisága, magyarossága itt nyilatkoznak a legszembetűnőbben. E tekintetben mindjárt a Mikes Kelemen és Kazinczy levelei mellé sorozhatni, kivált a Kerényi Frigyeshez írt úti leveleit.» Petőfi szinte naplószerűen írja le élményeit s így e művei életrajzi érdekűek is: a költő jellemrajzához, érzelmei és gondolatai s egész kedélyvilága megismeréséhez két évről majdnem teljes képet nyujtanak. Mert bár Petőfi a nyilvánosságra szánta azokat (az *Uti jegyzetek* az *Életképek* 1845 júl.—aug., az *Uti levelek* a győri *Hazánk* 1847 aug.—nov. számaiban jelentek meg): Petőfi fesztelen őszinteséggel mondja el, a mi szivén van. Nemcsak úti benyomásairól számol be, néhány vonással a legszebb táj- és életképeket nyujtva, hanem arról is, a mit érez, a mit gondol. Valami jóízű, fiatalos humor ömlik el az egészen, mely még ma is érdekes olvasmánynyá teszi e rajzokat. Csak úgy röpköd egyik tárgy-

ról a másikra, könnyeden, vidáman; ha magáról szól, önérzetes büszkesége néha hetykeségbe csap, ha kritikusai jutnak eszébe, lenéző gúnya és haragja szinte sértővé válik. Ezekért sok szemrehányás is érte első olvasói s főkép ellenfelei részéről[1], pedig mindkét hangulat kifejezése nagyon érthető volt. Pályája elején Császár Ferencz, P. Horváth Lázár (az arisztokratikus *Honderű* szerkesztője), Zerrfi és mások igazságtalan szigorúsággal itéltek költeményeiről, s harmad-negyedrangú költőket állítottak vele szembe; e kritika utóbb egész üldözéssé fajult s a költőnek egyéniségére is kiterjedt. Ezekre a támadásokra szolgáltak feleletül a költőnek csipős megjegyzései. Hiszen már első útja alkalmával arról győződött meg, hogy költeményeit mindenfelé olvassák és szeretik, s neve, főkép az ifjuság előtt, oly népszerű, hogy utazása szinte diadalút volt. Mily jól eshetett ez az elismerés a költőnek, ki a maga tehetségében s működése sikerében mindig bízott, s ki még nem rég is nyomorral küzdve s ismeretlenül barangolta be az országot. A hova egy-egy ilyen emléke fűződik, azt sem hallgatja el, nem érzelegve, de valami jóleső megnyugvással szól régi küzdelmeiről: hiszen már minden jóra fordult, úgy mint mindig hitte és remélte. Hogyne emelkedett volna keble e gondolatnál, hogyne lett volna magára és sikereire büszke, ellenfeleinek elfogult itéletével szemben pedig lenéző!

Kiegészítik e rajzokat azok a *naplójegyzetek*, melyeket az 1848. márcziusi napoktól kezdve 1849. nyaráig írt, de ezeknek csak eleje van kidolgozva, a többi töredék; a költő ekkori hangulatának és érzelmeinek megismerésére azonban ép oly fontosak és érdekesek, mint *hirlapi czikkei* és *nyilt levelei*. Valamennyi egyszersmind jellemző adalé

annak a kornak lázas, izzó szenvedélyben égő hangulatához.

De a szóharczot csakhamar puskaropogás és ágyúdörgés váltja föl. A költő leteszi a lantot, maga is fegyvert fog s már csak ritkán vehet tollat a kezébe, hogy egy-egy hadi tudósítást vagy lelkesítő harczi dalokat írjon, s aztán nemsokára — örökre elnémuljon.

Uti levelei egyikében (XVI. sz.) kedves regényírójáról, Dumasról azt mondja többek közt, hogy «nála is vannak nagyobb írók akárhányan, de kedvesebb, szeretetreméltóbb egy sincs. És ez a fődolog! *Nem bámultatni, hanem szerettetni! ez legalább az én vágyam, törekvésem.*» S Petőfinek ez a vágya teljes mértékben megvalósult. Megérte, hogy olyan nagy szellemek, mint Vörösmarty és Eötvös, és olyan szigorú kritikus, mint Bajza, mondottak és írtak munkáiról elismerő kritikát; megérte, hogy a közönség széltében olvasta s kedvelte költeményeit s ezekért magát is ünnepelte; de igazi méltánylatra mindkét részről csak halála után talált, midőn egyre fokozódó hírneve az egész világra elvitte neve dicsőségét. Legkedvesebb, legszeretettebb azonban itthon, hazájában maradt, s marad bizonyára még nagyon sokáig.

Budapest, 1906. szept. 27.

Badics Ferencz.

BESZÉLYEK

A SZÖKEVÉNYEK.

I.

— De hova?
— Pestre.
— Pestre?
— Igen.
— Mért épen...?
— Legbiztosabb.
— Jó.
— Korán...
— Kész leszek.
— Vigyázva...
— Ne félj.
— S el ne késsél.
— Nem.
— Isten veled, Anikóm!
— Jó éjt, Károly!

II.

Szegény öreg Csornay András úr! ő oly diadallal mondja épen most a casinóban vele sakkozó tiszteletes úrnak a sakk-mattot, mintha tulajdonkép nem ő volna sakk-matt, mert hiszen Anikó az ő neje, és Károly unokaöcscse.

III.

Másnap az egész kis város, melyben ezek történtek, mintha csak egy nyelv lett volna, Csornay Károly és Csornay Andrásné megszökéséről beszélt.

— Úgy kell a vén bolondnak, mért vett el oly szép fiatal leányt.

— Hanem ez mégis túljár az eszemen; hiszen mód nélkül szerették egymást.

— Az igaz.

— Én csak a szegény öreget sajnálom, fogadni mernék, sírba viszi őt felesége utáni búja.

— Szegény öreg!

— Szegény Csornay András!

IV.

Míg a kis városban azon beszédek kerengtek, miknek rövid kivonatát közöltük, Károly Anikóval Pestre ért. Midőn kocsisok a fogadóba hajtott, épen akkor indult ki onnan egy más kocsi.

— Ha! sikolta fel Anikó.

— Vakulj meg! — gondolá Károly, futó pillanatot vetve a kimenő kocsin ülőre, s mindketten öltönyeikbe burkolóztak, mennyire lehetett, mert azon kocsi a városukbeli boltost vitte.

— Nem ismert ránk, szólt nyugtatólag Károly, midőn a kibérelt szobába léptek, különben köszönt volna.

— Hála Istennek!

— És most az enyém vagy, Anikóm, enyém e szép barna haj, e szép piros ajk, e szép fekete szem e szép fehér kebel...

— Tiéd vagyok, Károly!

S boldogok voltak, egy ideig. De az érzéki gyönyör csak mámor, melyből az ember kijózanodik, s midőn Károly és Anikó kijózanodtak, nagy szomorúsággal szólának:

— Teremtő isten! miből élünk? mindenből kifogytunk...

Nem értek rá tovább tanácskozni, mert az ajtón kopogás hallatszott, s utána egy ismeretlen úr lépe a terembe.

— Csornay Károly úrhoz van szerencsém? — kérdé az idegen.

Károly zavarodtan s némileg megijedve hallgatott, fölfedeztethetése jutván eszébe.

— Ön hallgat, folytatá az idegen, de meglepetése tanusítja, hogy ön az, kit keresek; méltóztassék nevét e sorok alá irni. Igy. Mához egy évre pontban ismét meg fogok itt jelenni. Ne feledje ön, mához egy évre. Ajánlom magamat.

A rejtélyes ismeretlen távozék.

Nehéz volna kitalálni, Károly s Anikónak bámulata vagy öröme volt-e nagyobb? mert a papir, melyet az idegen oda nyujta, egy összegről szóló nyugtatvány volt, melylyel a két szerető egy évig, bőven költve, beérhette; s ez összeget az idegen le is olvasta a nyugtatvány aláirása után.

— Megfoghatatlan! — kiálta föl Anikó, a pénzt szemlélve.

— Azaz nagyon is megfogható biz ez, felelt Károly, eltéve a szinte mannaként oda hullott pénzt.

S ezentúl éltek még boldogabban, mint eddig, minthogy most már anyagi gondok nem háborgaták

őket, s azon aggodalmok is szétoszlott, hogy a boltos által tán megismertettek, mert hiszen ebben az esetben az öreg Csornay András rég rajtok üthetett volna.

— S egy év múlva, szóla Károly, ismét eljön az az idegen, hogy nyugtatványát aláirjam s pénzét fölvegyem; nemde, azt mondá?

— Igen.

— Szivesen megteszem!

V.

Csornay András nejének s unokaöcscsének megszökése után nem telt bele fél év, hogy az öreg úr házához egy ifjú érkezett. Arczán hosszas szenvedés s kétségbeesett elhatározottság kifejezése.

András úr nem rég jött haza a casinóból s szomorú volt. Vagy még mindig felesége hűtlenségén szomorkodott, vagy azon, hogy ma a tiszteletes úr egymás után többször sakk-mattolta... nem tudjuk.

Az ifjú ember belépe, az öreg elsápadva rogyott székére; amaz reszketve ragadá meg kezét, s esdeklő hangon szólt:

— Bátyám, édes jó bátyám, (mert Károly volt az ifjú), mi áron nyerhetem meg bocsánatát? mindenre kész vagyok, mindenre...

— Hol van nő... őm... azaz...?

— Ő... ő... nincs itt...

Az öreg úr nagyot lélekzett.

— Mindent elmondok, folytatá Károly, s meglátja ön, inkább szánakozását érdemlem, mint bosszúját. Oh én borzasztó sokat szenvedtem. Mennyországom

ideje vajmi hamar lejárt, s jött a pokol örök kárhozata, mert ön nejének arczán három angyal, de szívében háromszáz sátán lakik, ő az asszonyok legrettenetesbike. Tovább nem tűrhettem, megszöktem tőle...

— Szegény Károly öcsém, szivemből sajnállak; de te engem még inkább sajnálhatsz: téged csak fél évig, hanem engem egész éven át gyötört...

— Önt is?...

— Bámulsz, úgy-e? A világ a legboldogabb házaspárnak tarta bennünket; látott volna csak négyszem közt egymással!... emléke is borzaszt. Áldásom kisért szökéseden, mert te voltál legnagyobb jóltevőm az életben; s én jótéteményedet némileg meghálálni akarván, miután hollétedet megtudtam a boltos által, ki veletek találkozott, rendes jövedelmet határoztam számodra, melyet egy évre föl is vettél.

A NAGYAPA.

Kegyetlen hideg téli este volt. Úgy reszkettek, úgy dideregtek a szegény mezítelen csillagok, hogy szinte lehallott a fogok vaczogása, és szemökből is az látszott, hogy a fölött elmélkednek: milyen sokba kerül az a ragyogás, s mennyivel jobb valami jóféle meleg suba alatt béresnek vagy juhásznak lenni, mint ruha nélkül fényes csillagnak ott fönn a hideg magasságban!

Az esteli harangszó elhangzott, nem is volt az egész faluban az utczán senki, csak az öreg harangozó, a ki a toronyból haza felé sietett. Lábai alatt csikorgott a fagyos hó, de a kutyák meg nem ugatták, vagy azért, hogy ismerték már a járásáról, vagy hogy restelték a nagy hideg miatt szájokat föltátani.

Be boldog ilyenkor, kinek jó meleg a szobája, hát még ki szobájában nem egyedül, hanem családostul melegszik!

És a faluban többen vannak ilyen boldogok, de egy sem boldogabb kegyelmednél, Pergő Péter uram! kegyelmed nem egyszer vallotta meg maga, hogy senki sorsával nem cserélne széles e világon. De meg sem érdemelné az isten áldását, ha megelégedve nem volna, mert kegyelmed kilenczed magával ül jó meleg szobában terített asztalhoz.

Vacsorára volt terítve, körül is ülték már az asztalt.

Fönn az asztal végén az öreg Pergő Péter foglalt helyet, mellette kedves élete társa; balra fiok, Mihály, és ennek fia, a nyolcz esztendős kis Peti; jobbra az öregektől három hely volt, az elsőn a kilencz esztendős Katicza, a harmadikon a hat esztendős Erzsike ült, Mihály két leánykája, ezek között pedig a három gyermek anyja, Mihály felesége. Az asztal alsó végén a két cselédre volt terítve, a szolgálóra és a béresre. Azt Panninak, emezt Ferkónak hítták. Mikor a gazdasszony a levest az asztalra tette, mindnyájan fölálltak és elmondották az imádságot, a gyermekek fennszóval, a többiek magokban. Azután leültek és merni kezdtek. Ekkor megcsendült az utczaajtó kilincse, a kutya ugatni kezdett, s egy gyermekhang így kiáltott be:

— Jöjenek ki kegyelmetek, mert megharap a kutya!

— Ki az vajon? — kérdezte Mihályné.

— Hát nem ismeri a hangját édes szülém? Kis András keresztapámék Pistája! — szólott Katicza.

— A, biz a, felelt a leányka anyja; szaladj ki csak te Panni, vezesd be.

Panni fölugrott, utána Ferkó is nagy tűzzel.

— Te Ferkó! — monda Mihály.

— Mit paran' gazd'uram? — kérdé a béres-fiú.

— Csak maradj ülve kedves fiam, folytatta Mihály jóizűn mosolyogva, csak maradj ülve, minek fáradnátok ki ketten?... hejh nagy golyhó ez az én Ferkóm; hogy kapott volna már az alkalmon, hogy odakinn azt a szegény Pannit megszorongassa! úgy sem szeret a téged, te, minek jársz utána?

— Dehogy is szeret! én tudom azt, gondolta

Ferkó, s elpirulva ült vissza helyére, mert gazdája kitalálta, miért akart kimenni.

Ezalatt Panni bevezette a kis fiút.

— Hát mi jót hoztál fiacskám? — kérdezték tőle.

Ez így felelt egy lélekzet alatt:

— Tisztelik édes apámék keresztapám uramat, meg keresztanyám asszonyt, meg az öreg keresztapám uramat, meg az öreg keresztanyám asszonyt, hogy jőjjenek hozzánk mindnyájan vacsorára, mert disznót öltünk.

— Disznót öltetek kis fiam? — kérdezte Mihályné.

— Azt bizony, keresztanyám, aztán nyolczvan mázsa egy fontos volt.

— Tán egy mázsa nyolczvan fontos?

— Hisz az mindegy, felelt a kis fiú, a farkát már meg is ettem ... úgy a körmömre is ütött érte édes anyám, hogy most is ég.

— Úgy kell a kotnyeles gyermeknek, látod-e! vágott közbe Peti, lám, én nem szoktam kotnyeleskedni.

— Nem ám, felelt a megtámadott Pista, hát mikor a mézes mácsikba belemarkoltál, he?

— Mikor, te?

— Mintha nem is tudnád, hát husvétkor.

— Karácsonkor szokott mézes mácsik lenni, Pista! igazítá őt Katicza oktató képpel.

— Jól van, fiaim, — szólt Mihályné békítve, ti jó gyerekek vagytok mind a ketten, egyik jobb a másiknál, csak hajba ne kapjatok. Mondd meg komámasszonyéknak, Pistikám, hogy köszönjük szépen jóakaratjokat, de már mi vacsorálunk.

— Semmi az, felelt Pisti, mert édes apámék rám

parancsoltak, hogy addig el se jőjjek, míg kegyelmetek is nem jőnek. Azt mondták, hogy kegyelmetek nélkül el sem kezdik a vacsorát, ha holnapig várnak is.

— Hát mit csináljunk? — kérdé Mihályné.

— Már csak menjetek el, fiaim, szólt az öreg Péter; anyjokom, menj el te is, majd én itthon maradok a gyermekekkel.

— Nem apjokom, felelt Péterné, te menj el, majd itthon maradok én; tudod, a minap is én voltam a lakodalmon.

— Hisz ott mind a ketten voltunk, angyalom, nem jut az eszedbe?

A két öreg sokáig váltogatta a szót, ki volt a lakodalmon, ki nem? ki menjen most a disznótorba, ki ne? Végre megegyeztek abban, hogy a nagyanya menjen el, s a nagyapa maradjon itthon az unokákkal. Míg az indulók bundát mit vettek föl, a kis Pista oda huzódott a kis Katiczához, s suttogva kérdezte tőle:

— Hát te, Kati, el sem jösz?

— Nem mehetek, látod, — felelt a leányka, — mert hát Erzsit majd le kell fektetnem, ha elaiszik.

— Ejnye, be sajnálom, mingyárt jobb kedvem lett volna. Tánczolnánk is, ha eljönnél; ott lesznek ám a czigányok, úgy gondold.

— Ne félj, Pista, majd tánczolunk a lakodalmunkon.

— Tánczolunk ám, csakhogy az még soká lesz, kincsem, tán még egy esztendő is beletelik abba.

— Bele bizony, tán kettő is; hány esztendős vagy már te?

— Én tiz esztendős vagyok, hát te, Kati, hány vagy?

— Én meg kilencz vagyok.

— De úgy tán még sem kell két esztendőt várnunk.

— Tán nem egészen.

Ezalatt Mihály, Mihályné fölvette a bundát, a nagyanyát pedig mindenképen betakargatták, s elmentek, miután az öreg Péter még saját szemeivel megvizsgálta: jól van-e felöltözve, nem hűti-e meg magát kedves felesége, kit még most is úgy szeretett, mint ezelőtt harminczöt esztendővel, mikor elvette. Panni utánok ment, hogy a kis ajtót becsukja mögöttük, s Ferkó szintén kisuhant Panni után s a konyhában várta meg, míg visszajött. Gyönyörű két teremtés volt ez a két cseléd, úgy összeillettek! Ferkó tüzes barna ficzkó, Panni szelid szőke kis leány; az húsz, ez tizenhat esztendős. Aztán milyen jó volt mindakettő, milyen hűséges, munkás. Szerette is őket gazdájok, gazdasszonyuk, mintha tulajdon gyermekeik lettek volna, annyi ágybelit kapnak, a mennyi csak kell, és azon felül egy fejős tehenet borjastól, s a lakodalmat is az ő költségökön tartják.

A konyhában javában égett a tűz, minthogy a vacsora fele még mellette volt. Ferkó ott állt a tűz előtt, s a mint Panni belépett, ezt sugta neki:

— Pannikám, szentem, jer ide csak!

— Minek? — kérdezte a leány szinte súgva.

— Hát csak melegedni . . .

— Hisz ott benn is melegedhetünk.

— De jobb lesz itt. Jöszte már, az isten áldjon

meg, mikor olyan szépen kérlek. Így ni, hanem egy kicsit közelebb. No most nézz a szemem közé, bátran, ne szégyeld magad, lásd én nem vagyok szégyenlős. Hát csak nem akarsz a szemem közé nézni, mit?

Ezt olyan könyörgő hangon mondta az ifjú, hogy a leányka meg nem állhatta, hogy kérését ne teljesítse. Szemérmesen ugyan, de mégis föltekintett. Ferkó megrázkódott örömében, s egy pillantás alatt egyik kezével átkapta a kis lány karcsú derekát, más kezével megfogta gömbölyű állacskáját, s összecsókolta piros kis száját és nagy, kék szemeit. Panni elhalaványult s ismét kipirult arczán alá egy pár könny gördült. Ferkó megijedt, eleresztette, s aggodalmasan kérdezte tőle:

— Miért sírsz, rózsám, megbántottalak, szólj!

— Nem, — felelt a leányka, — nem bántottál meg.

— Hát miért sírsz?

— Mert nagyon szeretlek!

Ferkó, a milyen kutya gyerek volt, megint megölelte volna Pannit, de az hirtelen benyitott a szobába, hol az öreg Péter gazda ismét folytatta a vacsorát unokáival.

— No jer, leányom, — szólt a jó öreg a belépő cselédhez, jer, egyél. Hát Ferkó hova lett?

— Itt vagyok már, gazd' uram! — monda ez épen benn teremve, — a lovak elé vetettem egy kis szénát.

Csak azután vette észre Ferkó, mikor kimondta, hogy hazudott. Meg is bánta, de már nem merte visszahuzni szavát; lassacskán lecsendesítette lelkiismeretét, azzal biztatva magát, hogy ilyen ártatlan kis hazugságért tán nem veri meg a jó Isten. A derék

jó fiú! hányan vannak, kiket százakkora hibáért vagy vétekért sem bánt a lelkiismeret.

Vacsora után Péter gazda levette a bibliát a mestergerendáról, a pápaszemet kivette tokjából, orrára tűzte és olvasott nagy ájtatossággal, két könyökére támaszkodva. Katicza bábuzott a padkán Erzsivel, Peti meg szántott a földön kukoriczacsővel. Panni kiment mosogatni a konyhába, Ferkó pedig az istállóba a lovak és ökrök alját megvetni és itatni.

Miután a két cseléd elvégezte dolgát ott kinn, bejöttek rendes esteli foglalkozásukra, tudniillik kukoricza-morzsolni. Egyik is, másik is elővette zsámolyszékét, melynek végébe kés pilinga volt ütve, s ezen morzsolgattak, szintúgy ropogott. Az ember azt gondolhatta, hogy vetélkednek valami nagy jutalomért, úgy folyt kezök alatt a munka. Hanem azért még sem voltak ám annyira belemerülve, hogy egymásra ne pillantgattak volna, Isten ments.

— Ugyan, gazd'uram, minek rontja a szemét azzal az olvasással? — szólt Ferkó hosszú hallgatás után.

Péter gazda halkan emelte föl fejét a könyvről s Ferkó felé fordulva kérdezé:

— Mit mondasz, fiam?

— Mondok, hogy minek rongálja gazd'uram a szemét az olvasással, hisz olyan vékonyak azok a betűk, hogy háromból sem telnék egy becsületes hajszál.

— Igaz a Ferkó fiam, de mit csináljon az ember, ha még korán van lefeküdni?

— Meséljen valamit, gazd'uram, jobb lesz; legalább kegyelmednek sem fájul meg a szeme, mi sem szundikálunk.

— Jaj, na'pám, meséljen valamit, hogy az isten is

áldja meg! — kiálta föl Katicza, s elkezdték valamennyien kérni az öreget, hogy meséljen, meséljen.

Pergő Péter uram nem volt makranczos ember, e szerint szívesen engedett az átalános kívánságnak. Most már csak az volt a kérdés, hogy miről meséljen: Tündér Ilonáról, Babszem Jankóról, a három királyfiról, a vasorrú bábáról vagy miről? mert ezt mind tudta.

— Megálljatok, — gyerekek, szólt végre hosszú találgatás után a nagyapa, — megálljatok, elmondom a magam történetét, ez nem olyan czifra ugyan, mint azok a tündéries históriák, de annyival tán érdekesebb lesz, hogy igaz és hogy még nem hallottátok. No, jó lesz?

— Jó! jó! — kiáltottak mindnyájan.

Az öreg úr levetette a csizmáját, rá gyujtott igen kurta szárú pipájára s beült a kuczkóba egy ködmenre, legkisebb unokáját az ölébe ültette, a két nagyobbat pedig maga elébe. Panni és Ferkó folyvást morzsolt. A kukoriczaszemek egyre hullottak a szakajtókba, a nagy fali óra barátságosan ketyegett, a mécs lángja nagyokat pislantott, mindnyájan figyelmeztek a nagyapa minden szavára, melyek így hangzottak:

Réges régen történt, a mit el akarok mondani, kedves gyermekeim, mert én akkor huszonkét esztendős voltam, s most már túl vagyok jóval a hatvanon. Az időben még szántották a földet, hova most temetnek, és azt a földet most megint szántják, hova akkor temettek. Magam is ugyancsak helyre legény voltam ám, bezzeg nem olyan, mint mostanában. Én is szántóföldből temetővé lettem. De hiába, minden

embernek az a sorsa, azért megnyugszom benne és nem zúgolódom. Hát a mint mondtam, huszonkét esztendős voltam . . . szégyeltem volna ám akkor így bekuporodni a sutba, hanem hiszen kerül még rátok is a sor, azért ne igen mosolyogjatok.

Itt félbeszakadt Péter gazda beszéde, mert kívül megkopogtatta valaki az ablakot, s így szólt gyenge, reszkető hangon:

— Kérem szeretettel, ereszszenek be, mindjárt megfagyok.

— Ki az? — kérdé Ferkó.

— Szegény öreg koldús, — felelt a külső hang.

— Eredj ki Panni, — szólt a nagyapa, — taszítsd félre a zárt, aztán bocsásd be Isten nevében azt a szerencsétlent.

Panni bevezette a koldúst. Igen rongyos és igen öreg ember volt és mankón járt. Egészen megmeredett már a hidegtől. Pilláira oda fagytak a könnyek, melyeket a szél sajtolt ki szeméből; bajszáról és szakálláról pedig a lehellet lógott apró jégcsapokban. Hajadon fővel volt, s lábára, csizma helyén, szalma volt tekergetve. Péter gazda a kemenczéhez ültette, s Pannival behozatta számára a maradék ételt, s szívesen megengedte, hogy ott töltse födél alatt az éjszakát: aztán folytatta, vagy is elkezdte történetét mesélni. Még az öreg koldús is figyelemmel hallgatta, miután jóllakott.

Szolgalegény voltam, így kezdé a nagyapa, szolgalegény voltam egy gazdag úrnál. Áldott jó ember volt, az Isten nyugtassa meg, hanem a fia gonosz pára volt. Szerencsétlen volt a faluban az az apa, kinek szép leánya, s az a férj, kinek szép felesége

volt, mert az istentelen úrfi mindegyikre gyalázatot hozott. És még csak panaszkodni sem mertek ellene, mert a kik ezt tették, azokat agyonüldözte. Mit ne tehetne a hatalmas úr a szegény, gyámoltalan nép ellen? De még a cselédeknek is jaj volt ám. Ezeket minden módon nyaggatta, és ha csak egy körömfeketényit vétettek, mindjárt huszonötig vágatta, vagy hegedűbe záratta őket. Változtak is a cselédek minden három hónapban, magam is odább állítottam volna, de olyan okom volt maradni, mely miatt minden méltatlanságot elszenvedtem. Nagyanyátok is ott szolgált, gyermekeim, és mi nagyon szerettük egymást már akkor. Neki nem volt semmi bántása, mert szép leány volt s épen azért kedvezett is neki az úrfi. Minthogy nagyanyátoknak jó dolga volt, hát megmaradt, s minthogy nagyanyátok ott maradt, én sem mentem el. Ő ugyan nem is sejtette, miért részesült olyan különös kedvezésben. különben bizonyosan máshol keresett volna szolgálatot. Végre megvallotta neki az úrfi, hogy szereti, s azt kérdezte tőle:

— Hát te, Julcsa, szeretsz-e engem?

Julcsa azt felelte, hogy biz' ő nem szereti.

— Tudod mit Julcsa, — folytatta az úrfi, — megkettőztetem a béred s még ráadásul olyan piros csizmát is veszek, hogy a grófné is elhordozhatja, ha szeretsz.

— Hiába veszi biz' én nekem, mert én úgy sem fogom szeretni!

— De hát miért?

— Csak azért, mert maga gazdag úrfi, én pedig szegény szolgáló vagyok. De ha összeillenénk se' szeretném az úrfit, mert én már mást szeretek, tudja.

— Mást? és kit?

— Valakit.

— De ki az a valaki?

— Azt nem mondom meg

— Miért?

— Csak.

Mindenkép ki akarta venni az úrfi Juliskából a titkot, hogy kit szeret, de ez semmi áron ki nem vallotta. Ez hát abba maradt: az úrfi vállat rántott, mintha neki mindegy volna, akár tudja, akár nem; de utóbb mindig leskelődött Julcsa után, hogy titkát ki tanulja.

Egy este . . . úgy emlékszem rá, mintha tegnap történt volna, épen bükkönyt vetettem a tehenek elé, Julcsa meg fejt, azt is tudom, hogy melyik tehenet fejte; egy kis bugát; még a bélyegére is emlékezem, H. L. volt a bal czombjára sütve, az ám, csakugyan; azelőtt nem régiben vette az urunk, még én hajtottam haza a vásárról négy tinóval együtt, mindegyik harmadfű volt, aztán olyan egyformák, mintha mind egy apától, egy anyától lett volna. Hát a mint fejegeti az én Julcsám a kis buga tehenet, oda sompolyodom én melléje és azt mondom neki, hogy

— Julcsa te!

Hanem ő tettette a dolgot, mintha nem is hallotta volna, hogy megszólítottam. Én is kapom magamat, úgy gavallérosan megcsippentettem a képecskéjét, a volt ám még az orcza a maga idejében, akár a kinyílt rózsa, de most már a rózsák sem oly szépek, mint a régi világban, nekem legalább úgy tetszik. Hát mondom, hogy egyet csippentettem az orczáján, olyan puha volt, mint az irósvaj, és azt mondtam neki még egyszer, hogy:

— Julcsa te!

Erre ő visszafordul és azt feleli:

— Hát kend az, Péter? ejnye biz észre sem vettem, hogy itt van.

Pedig dehogy nem vett észre! ha a harmadik szomszédban jártam, oda is utánam kandikált; hanem már lyányszokás, hiába, azt akarják elhitetni az emberrel, hogy kisebb gondjok is nagyobb, mintsem velünk törődjenek. No szólj, te Panni, nem igaz-e, he?

A kis Panni szemérmesen sütötte le szemét, s pirulva válaszolt:

— Nem bizony, csak ránk fogják.

Ferkó pedig így gondolkodott magában:

— Csak hogy ezt tudom!

Az öreg úr folytatta beszédét:

— Én aztán azt kérdeztem Julcsától, hogy tudja-e, hogy miről elmélkedtem, s ő azt felelte, hogy nem tudja, mert nem tudhatja.

— De csak szeretnéd tudni, úgy-e? valld meg. Megmondom hát, megállj. Az fordult meg az eszemben, hogy hejh ha te majd így a magunk tehenét fejed vagy tán teheneit! mert lehet ám majd nekünk több tehenünk is, nem csak egy, látod; a jó Isten meg szokta segíteni a jó embereket.

Nem felelt erre Julcsa, hanem nagyot sóhajtott. de nem szomorúan, a mit én jóra magyaráztam. Le is hajoltam hozzá. a mint ott guggolt a sajtárral az ölében és meg akartam csókolni, de mondom, hátha meg talál haragunni, és nem csókoltam meg, csak azt súgtam a fülébe, hogy: eszemadta gyöngyvirága! Azonban, mikor a teheneket sorra megfejte s ki akart

menni az istállóból, már akkor csakugyan nem bírtam magammal és azt mondtam neki:

— Állj meg egy szóra, Julcsa, ha szeretsz!

Julcsa meg is állt épen a küszöbön és én így folytattam nagy ékesszólással:

— Hej édes galambom, ha te az én feleségem lészsz! nekünk áll akkor a világ. Ugyan, te Julcsa, ha én majd este felé fáradtan jövök meg a munkából s azt mondom: ölelj meg, kedves feleségecském! mutasd meg, hogy fogsz megölelni.

Mit volt tennie a szegény leánynak, megölelt. Jó volt ez idáig, de bezzeg ott termett ám mellettünk egy harmadik, a ki szemtanúja lett az ölelésnek, és e harmadik nem más volt, mint az úrfi.

— No kis lyány, — szólt ez Julcsához, tudom már, kit szeretsz, ha nem mondod is meg!

Ezt ugyan mosolyogva mondta az úrfi; de vannak olyan mosolygások, melyektől megretten az ember, mint az adtateremtettétől, s az úrfié ezeknek szakasztott mása volt. Be is bizonyította a következés, hogy nem hiába ijedtünk mi meg attól a mosolygástól, mely fogvicsorításnak is csak úgy beillett volna.

Mindjárt másnap elkezdődött a ne-mulass!

Az úrfi azt parancsolta, hogy menjek lóherét kaszálni az alsó kertbe, aztán takarítsam haza a fakón meg a szürkén. Én meg is tettem. Hát a mint fordulok be az udvarra a rakott szekérrel, nekem esik az úrfi, mint valami veszett kutya, hogy mit csinálok? Mondtam, hogy a lóherét hozom haza.

— Hát ki parancsolta ezt neked, te pellengérre való? -- kérdezte dühösen.

— Épen a tekintetes úrfi, — feleltem én.

— Azt mered mondani, te lókötő? no várj. Nem azt mondtam, hogy vályogot hordj az esztrengához, he?

— Azt biz egy szóval sem mondta az úrfi, akár megesküdjem rá.

— Kell is nekem a te esküvésed, gazember! Majd megtanítalak én, hogy kell az ember szavára figyelmezni. Hegedűt a nyakadba s eszed ágába se legyen, hogy hat óránál elébb kiszabadulj.

— Már megkövetem a tekintetes úrfit, hanem én a szerint cselekedtem, a mint ki volt adva!

Ezzel szépen ott hagyott, s az én számomra hozták azt az istenverte deszkát s bele szorították a nyakamat és két kezemet. Leültem vele a konyhaajtóban, s ott evett a bánat, harag, szégyen. Julcsa el-elment mellettem; a szegény leány olyan szomorúakat pillantott reám, hogy a szívem jobban megfájult, mint nyakam és kezem, melyet a hegedű szorított. És így ültem kétszeres kín közt. Az idő olyan lassan ballagott, mintha negyven fontos vasat vertek volna a lábára. Egyszer csak elkezdtem kékülni. Arczom kék lett, szemem vörös. A mint ezt az én jó kis Juliskám meglátta, sírva fakadt, s fejét a falnak támasztva olyan keservesen zokogott és végre jajgatott, hogy a lélekzete elakadt, s összeroskadt mellettem. Ott feküdt, és én föl nem emelhettem, mert kezem kötve volt, még csak nem is vigasztalhattam, mert magam is alig tudtam lélekzeni. De azért ki nem vettek a hegedűből, míg a hat óra el nem telt. mert a kulcs az úrfinál volt, s ő tudj' Isten hol járt.

A mint kiszabadultam, oda híttam magamhoz Julcsát és tudtára adtam, hogy én ezt a házat elhagyom. Azt

mondta, hogy jól teszem, és hogy ő sem marad itt egy pillanattal is tovább, mint én; kapunk mi szolgálatot máshol is; mert hál' istennek mind a ketten épkézláb emberek vagyunk, és ha egyikünk megnyomorodnék is, a másik édes-örömest eltartja, ha mindjárt saját szájából venné is ki a falatot. Egyenest az öreg úrhoz mentünk és megköszöntük eddigi szívességét irántunk, s kijelentettük, hogy ezentúl nem szolgáljuk; de ott volt az úrfi is, s mindjárt ő kezdett beszélni, hogy én elmehetek isten hírével, de Julcsát el nem ereszti.

— Már hogy ne eresztene, — szólt Julcsa, — én nem akarok maradni?

— Ha akarsz, ha nem, — felelt az úrfi, — mindegy, itt esztendőre vagy megfogadva, nem bizonytalan időre.

— Péter is esztendőre szegődött, még is elmehet? — kérdé a leány.

— Azt elcsapom, a semmirevalót, hadd pusztuljon minél előbb. De te maradni fogsz, maradnod kell, annyival inkább, mert béred nagy részét előre kiszedted; vagy vissza tudod fizetni, mit?

— Nem, — felelt Julcsa reszketve.

S ezt nagyon jól tudta az úrfi, azért is tette a kérdést. És így nem volt mit tennünk, el kellett válnunk. Az öreg úr nem szólt semmit, hanem hagyta a dolgot magára, a mint folyt, mert az egyetlen fia volt, s fiát jobban szerette, hogy sem ellene tett volna valamit. Összeszedtem holmimat, és elhordtam a szomszédba. Se' szülőm, se rokonom nem volt, a kikhez mehettem volna, azért idegenhez kellett hurczolkodnom.

— Ne félj, lelkem, — szóltam Julcsához, — ne félj, látjuk mi azért egymást, és ha lejár az esztendőd, akkor ismét egy helyre megyünk. Addig légy türelemmel és reménységgel. Most az isten áldjon meg!

— Hol találkozunk? — kérdé a leányka könnyezve.

— A hátulsó udvar ajtajában, — feleltem neki. — Ha elvégzed estenként dolgodat, oda jer, én már várni foglak.

— Jól van, de hová mégy szolgálni?

— Még azt nem tudom; valahol csak kapok helyet a faluban.

— El ne menj innen, arra kérlek; meghalnék bánatomban.

— Ha más helységbe királynak vinnének, se' mennék, angyalom. Isten megáldjon.

Ezzel elváitunk.

A szomszéd, a kihez ideiglenesen vittem holmimat, egy emberséges öreg ember volt, s barátságosan ajánlotta szegény házát, míg ismét elszegődhetem valahova. Különben egyszer-másszor holmi aprólékos szívességeket is tettem vele, a mint tőlem telt. Bejártam mindjárt az egész faluban a cselédtartó gazdákat, de akkor épen senkinek sem volt semmiféle szolgára szüksége, tehát várnom kellett, míg valamely hely megürül. Összebeszélésünk szerint ott a hátulsó udvar pajtájában találkoztam Julcsával minden este. Iparkodott, hogy dolgát minélhamarabb végezze, hogy sokáig ne várakoztasson engemet. Jó és rossz időben eljött egyaránt, ha többre nem, legalább jó estét és jó éjszakát kívánni. Én édes istenem! be boldog idők voltak azok ott a kis ajtóban. Ha módomban lett

volna, azt a házat megvettem volna, csak hogy e kis ajtaját megaranyoztassam. Ott álldogáltunk egymás mellett; hol beszéltünk, hol hallgattunk, de mindig boldogok voltunk. Bele néztem Juliskám szemeibe, aztán megnéztem minden csillagot napkelettől napnyugotig, de egy sem ragyogott úgy, mint azok a szemek, melyek most már csak olyan homályosan világítanak, mint e mécs az asztalon. Hejh ... hejh ... hejh. Mulandó az ember!

Ha csipős idő volt, subámba takartam kedvesemet, oda szorítottam keblemhez, s hallgattuk egymás szíve dobogását. Életemben sem hallottam ennél szebb muzsikát. Mire elváltunk, a bakter sokszor azt kiáltotta már, hogy éjfél után egy az óra.

Valami egy hónapig tartott ez így. Az istenen kívül, a ki mindent tud, senki nem is gyanította együttlétünket, míg az úrfi legénye nyomunkra jött. Ennek az árulkodás volt legkedvesebb mestersége .... csak ettől őrizkedjetek, kedves gyermekeim, mert ennél nincs piszkosabb hivatal a világon. Az árulkodás leánya az irigységnek, s a kiben irigység van, az nem lehet jó ember, a ki pedig nem jó ember, annak kár is volt születnie, mert némely halandó előtt nyerhet ugyan kedvességet, de az örökkévaló isten azt nem szereti. Ő mindenkit megajándékozott egy kincscsel: az erővel, hogy jók legyünk, csak akarnunk kell. El ne tékozoljátok e kincset; mert a tékozló fiút kitagadja az atya, és bezárja előtte az ajtót, mondván: eredj, mert én nem ismerlek. És jaj annak, a kiről a mennyei atya elfordítja kegyelmes szemeit. Olyan ez, mint a kiszáradt fa, mely nem vet árnyékot, nem hoz gyümölcsöt, csak a helyet foglalja; az éhes és fáradt

utazó elmegy mellette és megátkozza. Annyit mondok nektek, hogy inkább az egy istennek, mint ezer embernek, járjatok kedvében. Legyetek jók, de ne félelemből isten iránt, hanem szeretetből. Ne higyetek azoknak, kik azt mondják, hogy féljetek az istentől, mert a kitől félünk, azt nem szerethetjük voltaképen, s az Isten szeretetet kíván tőlünk.

Itt az öreg Péter gazda elhallgatott és gondolkodóba esett. Kis idő múlva föleszmélt s folytatta beszédét:

Hol is hagytam el? . . . úgy! . . . hát a hajdu elárult bennünket az úrfinak, és az ránk esett, s a mint együtt talált, összepirongatta szegény Julcsámat, hogy nem szégyenli-e magát éjszakának idején férfival lenni? nem fél-e, hogy elvesz a becsülete?

Julcsa azt felelte, hogy nem fél, mert én elveszem őt.

— Úgy van, szóltam én, Julcsa a feleségem lesz.

— Majd meglátjuk, felelt az úrfi.

— Már miért látnánk meg? kérdeztem; ki akadályozza?

— Én!

— Az úrfi? és miért?

— Ahhoz semmi közöd!

— Volna biz ahhoz, kérem alázatosan, de mi kedve telhetnék az úrfinak abban, ha boldogtalanná tenne bennünket?

— Mi? az, hogy boszut állok rajtad, haszontalan kócz; ha az enyim nem, legalább a tied sem, érted most?

— Értem, úrfi, szóltam föllobbanva, most már nagyon jól értem, hanem vigyázzon magára, hogy meg

ne járja. Én becsületes, békeszerető ember vagyok, minden potomságra föl nem fortyanok, de ha valaki nagyon az elevenemre tapint, be szoktam bizonyítani, hogy hála Istennek, az én kardom sem fűzfa; értse meg az úrfi is.

Ezt mondtam szemtől-szembe, s egyet löktem bal vállammal a subámon. Az úrfi dühbe jött, s ezt kiáltotta:

— Ejh kötélre való, csak botom volna, hogy morzsolnám el rögtön a csontjaidat!

— Van én nálam, jókora pedig, feleltem s oda nyújtottam a fütykösömet, itt van, úrfi, tessék, od'adom a magamét, üssön meg, ha lelke van!

— A kutyáimmal szaggattatlak szét, gaz pára! kiáltott fel az úrfi, s nagyot füttyentett és nevökön szólította a kutyákat, s azok erős vakkantással rohantak elő.

Julcsa elsápadt, de én megnyugtattam, hogy egy szikrát se féljen.

— Ucczu, rajta, fogd meg! uszítá az úrfi a kutyákat rám; valamennyi nekem rohant szörnyű ugatással. Mikor már csak egy pár lépésnyire voltak tőlem, nyájasan szólítottam őket nevökön; mindjárt megismertek, s mérges ugatások hizelgő, szinte fájdalmas nyöszörgéssé vált, mintha a lelkiismeret bántotta volna őket, hogy egy pillanatig is ellenséges indulattal viseltettek irántam. Az egyik lelapult előttem, a másik bocsánat kérés gyanánt kezemet nyalta; a harmadik farkcsóválva futkosott körülem.

— Lássa úrfi, mondtam én nevetőleg, kutyáinak jobb szíve van, mint magának, szégyelje magát. És hátha most én teszem azt, a mit az úrfi akart tenni?

ha én tépetem szét az úrfit saját kutyái által? mert ezek okos állatok ám; nem felejtik el: ki bánt velök jól, ki rosszúl. Nagyon jól tudják, hogy tőlem annyi kenyeret kaptak egy időben, a mennyi ütleget az úrfitól. Próbáljuk meg . . . csípd meg! kiáltottam az ebekre, ujjammal az úrfira mutatva, ki kétségbeesve ugrott a kerítésre, mert az állatok mind feléje ugrottak. Azután lecsendesítettem és visszaküldtem őket, s nevetve kérdeztem: no hát hisz-e szavamnak az úrfi? különben oda hiába ugrott föl, mert ha akarnám, a torony tetejéről is leszedetném e kutyákkal, de én nem akartam megmaratni az úrfit, csak egy kicsit megijeszteni. Most csendes jó éjtszakát kívánok, s tanácslom, hogy máskor ne olyan fegyverrel czélozzon reám, melylyel magát lőheti agyon. Jó éjtszakát, Juliskám!

Ezután haza felé indultam, s távolról hallottam az úrfi fenyegetését, hogy meglakolok még ezért, hogy most már kettő van a rováson. Megvallom, hogy aztán vérem csendesültével kissé meg is bántam e tréfát, mert szegény embernek úrral kötni ki nagy balgaság, de minthogy már megvolt, hát csak neki szántam magamat, akármi történik. Az én drágalátos úrfim nem is késett sokáig szava beváltásával. Föladott, mint korhely csavargót s a jó ég tudja mit, a ki már sehol helyet nem kap, a ki miatt az ember élete sincs bátorságban többé . . . szóval, a ki másnak már nem való, mint katonának. El is volt döntve, hogy becsípnek. Hirtelen ütöttek ugyan rajtam, de mégis volt annyi időm, hogy egy szénakazalba befúrhattam magamat, mielőtt megláttak. Megkutatták az egész házat, a szobát, kamrát, padlást, mindent . . . hallottam

a lépéseket, a beszédeket, s lélekzetet sem mertem jóformán venni, mert féltem, hogy elárul a szénaszál rezgése, melyet lehelletem megmozdít. Miután mindent átfürkésztek, káromkodva indultak el.

— Mondtam, hogy még ma itthon sem volt! szólott a jó öreg, a kinél tartózkodtam.

— Ekkor vonult el a csapat a kazal mellett, melybe rejtőztem. Egy vasvillás ember kaczagva mondta: hát vajon nem itt van-e? s villáját alig egy arasznyira fejem fölött ütötte a szénába. Vérem megállt, eszméletem elveszett; mire magamhoz tértem, csend volt, már elmentek. Nem magamért féltem én a katonaságtól, hanem szegény Julcsám miatt. Mi lesz belőle, gondoltam, ha örökre elszakasztanak egymástól? Gyönge szíve még meg is repedhet bánatában, s én öljem meg azt, kiért a magam életét is od'adnám?

Késő este bújtam elő a széna közül. Benn termettem a szobaban, subámat fölkaptam, tarisznyámat a nyakamba akasztottam s elbúcsúztam a házi gazdámtól.

— Nem tudom, mikor látjuk egymást, szóltam hozzá, ha látja kend Julcsát, mondja meg neki, hogy köszöntetem, ne feledkezzék meg rólam, mihelyt rám nézve jobb idők járnak, mindjárt visszajövök. Köszönöm a hozzám való szivességét kendnek, édes bátya, áldja a mindenható.

Kezet fogtunk és én elindultam.

Hát ki jön elém mindjárt az utczán?

Julcsa.

— Hova indultál galambom? kérdeztem.

— Én te hozzád; de hova készülsz Péter?

— Csak azt nem tudom én, hogy hova megyek innen? mert itt már nem maradhatok, látod-e. El akarnak hurczolni katonának.

— Hallottam neszét . . . Istenem teremtőm, életem napjáig sem szenvedek annyit, mint ez alatt az egy pár óra alatt szenvedtem. Láttam, mikor bement érted a népség, úgy elszorult a szivem, mintha megabroncsolták volna. Szerettem volna sírni és nem birtam. Jaj, be keserves az, ha az ember nem képes sírni. Udvarunkban a pinczegádorról néztem a kutatókat, s vártam, míg kijőnek, vártam és reszkettem, mint a kit a hideg lel. Végre kijöttek. Téged nem láttalak köztök, de szemem úgy káprázott a félelem miatt, hogy magamnak sem hittem. Kiszaladtam, s egy embertől kérdeztem meg, hogy elfogtak-e? azt felelte, hogy nem leltek meg. Csak ekkor vettem igazán lélekzetet.

— Édes lelkem, angyalom! szóltam megölelve Julcsát, hogy háláljam meg szerelmedet?

— Szeress úgy, mint én szeretlek, felelt ő, és meg lesz hálálva bőségesen. Nem kell nekem semmi a megteremtett világon, csak szerelmed, csak szíved!

— Verjen meg engem az isten, ha valaha másra csak gondolok is kívüled, te gyöngye a gyöngyöknek!

— Ne mondd, édes Péterem, úgyis tudom én azt, ha nem mondod is . . . de most hova mégy innen?

— Mondom, hogy nem tudom, csak annyit tudok, hogy itt nincs többé maradásom.

— Hát elhagysz engemet, Péter?

— Magad is láthatod, hogy el kell válnunk, legalább egy időre, mert itt egy pillanatom sincs bátorsá ban.

— Az igaz, az igaz . . . jól van, én is veled megyek.

— Mire gondolsz?

— Semmire, csak hogy együtt legyünk. Vagy terhedre leszek?

— Nekem, terhemre? hogy is mondhatsz ilyet?

— Úgy hát együtt megyünk.

— Hallgass rám, kedvesem, szóltam én meggyőzni akaró hangon, hallgass rám. Látod, az én útam olyan bizonytalan, hogy azt sem tudom, hova hajtom le majd fejemet. Az idő is naponként hüvösödik. Pénzem nincs; ha elfogy tarisznyámból ez a fél kenyér, nem tudom, hogy mit eszem.

Julcsa nem hagyott tovább beszélni. Azt mondta, hogy velem fog éhezni, fázni, nyomorogni, szenved és tűr mindent, a mit én; azt mondta, hogy könnyű a szerencsében egymást szeretni, a nyomorúság próbálja meg a szerelmet, most hát a legjobb alkalma lesz megmutatni, mennyire lelkemmé vált az ő lelke, és hogy én nem is szeretem őt voltaképen, ha nem hagyom neki ez alkalmat használni. Hiába volt minden beszédem, annál maradt, hogy velem jön. Mentünk tehát együtt.

De jaj nekünk! a falu végén találkoztunk a kisbiró feleségével. Sötét éjszaka volt, s a kisbiróné vén asszony volt, de a vén asszonyok olyanok, mint a macskák, éjjel is látnak. Megismerte Julcsát s megszólította:

— Hova, hova, lyányasszony, így másodmagával? s gúnyosan nevetett; ilyen erkölcsös a mai fiatalság, uram fia, ne hagyj el.

— Vissza se nézz, súgtam Julcsának, mintha észre

nem vennéd, mintha nem is te volnál; tán majd azt gondolja, hogy csalódott. Tudod milyen kofa, holnap az egész világnak elbeszéli, hogy téged egy legénynyel látott erre menni, s akkor végünk van, mert azt tudják, hogy te mással nem mentél, mint velem. Nyomunkra akadnak.

Szaporábbakat léptünk, mig jó messzire magunk mögött nem hagytuk a falut. Lefordultunk, a nagy útról, mert attól tartottunk, hogy megint találkozunk valakivel, a ki még veszedelmesebb lehet ránk nézve, mint a kisbiróné. Balra kanyarodtunk be a kukoriczaföldeknek, oly szándékkal, hogy majd valami félreeső tanyában meghálunk, de a sötétségben ugy eltévedtünk, hogy sem távol, sem közel még csak kutyaugatást sem hallottunk, a mi utba igazított volna. Egy árokparton letelepedtünk, nagy hamar el is aludtunk, mert igen el voltunk fáradva. Subám jó bó volt, mind a ketten megfértünk benne, szívemhez szorítottam kedves Juliskámat, hogy meg ne fázzék, úgy aludtunk, s olyan szépségeseket álmodtunk, mintha selyempárnákon háltunk volna. Hm, azt tartják, hogy Tündérország s a tündérek csak mesebeszéd, pedig dehogy az! egy a tündérek közűl a szerelem . . . igaz-e ez, Panni lyányom?

Panni olyan mélyen bele volt a hallgatásba merűlve, hogy észre sem vette, hogy az öreg úr neki szólt. Ferkó felelt helyette nagy tűzzel, hogy:

— Ez igaz csak, egyéb sem!

S elragadtatással nézte kis szeretőjét, a ki most még szebbnek tetszett előtte, mint máskor, noha mindig gyönyörű lyányka volt biz ő azzal a piros kis szájacskájával s azokkal a nagy kék szemeivel.

Péter gazda így folytatta a beszédet:

— Én ébredtem föl először, Juliska még aludt egy darabig; meg sem mozdúltam, nehogy fölkeltsem. Feje keblemen volt, olyan jól esett, mintha az Úristen a megtestesült üdvösséget tette volna oda. Végre fölnyitotta szemeit, zavarodva pillantott rám és elpirúlt, noha nem volt oka rá, mert én olyan jól viseltem magamat, mintha az oltár előtt a szűz Mária képe mellett töltöttem volna az éjtszakát; de nem volt csoda, hogy kissé szégyelte magát, mert még tegnap ilyenkor sem merte azt csak gondolni is, hogy férfi mellett feküdyék. Fölkeltünk s arról tanácskoztunk, merre forduljunk? s abban állapodtunk meg, hogy mindegy lesz akármerre, mert sehol sincsenek jó embereink. Az ő apja élt ugyan, de őt nem szerette, minthogy a lyányka élete anyja életébe került. Meghalt, mikor Julcsát szülte, s ezért apja olyan idegen volt iránta, hogy még gyermekkorában elküldte magától szolgálatba, s azóta meg sem nézte, csak vagy kétszer. Ő rája tehát nem számolhattunk, hogy menedéket találunk nála. Föltettük annak okáért magunkban, hogy megyünk, mendegélünk, míg valamely jó embernél helyet nem kapunk.

Estig jártunk egy tanyáról a másikra, mindenütt azt kérdeztük, van-e szükség cselédre? s mindenütt azt felelték, hogy nincs és gyanúsan néztek végig rajtunk, mi elértettük, ha nem mondták is, hogy odább mehetünk és mentünk nagy szomorúan.

Még nem volt késő, de őszi idő lévén, besötétedett már, a mint az utolsó tanyához értünk.

Messze benn feküdt ez a pusztában magányosan; egy végén magas bokor fa feketedett, más végén nád-

tól környezett tó csillámlott a félhomályban, s középütt a tanya istállójából a nyilt ajtón keresztül lobogó tűz fénylett felénk. Hátul a juhakolban megkondult az ürü kolompja, ha szomszédja meglökte. Különben minden csendes volt. Bementem Julcsával az istállóba, a hol a tűz égett. Valami hat-hét ember volt benne; a vén gányó, annak két fia, egy leánya s két vagy három betyár ember. A gányó kisebbik fia rakta a tüzet az istálló közepén, s épen akkor vetett rá egy jó marok szalmát, a mint beléptünk; egy pillanatra sötét lett, aztán hirtelen lobbot vetett a szalma, s megvilágította az egész istállót. Láttuk a tűz körül letelepedve az embereket, fönn a füstös gerendákat, melyekről kaszák, gereblyék, szénavágók és vonyigók lógtak. Középütt a fal mellett állt a szekrény, azon a csobolyó, s benne a nádszál, melylyel ittak belőle. Jobb felől két pej ló ropogtatta jászolnál a takarmányt; bal felől egy pár tehén kérődzött fekve, mellettök egy nagy fehér komondor guggolt, mely elugatta magát, a mint beléptünk.

— Csiba ki, te! kiáltott rá a gányó leánya s a kutya elhallgatott.

— Adjon isten jó estét! szóltam kalapomat megbillentve.

— Fogadj' isten! felelt az öreg gazda.

— Szállást keresnénk, ha találnánk, mondtam, beljebb húzva Julcsát, ki félénken állt meg a küszöbön.

— A milyen olyan lesz, ha megelégedtek vele, fiaim, válaszolt az öreg barátságosan; hát mi járatban vagytok? hanem jertek hát közelebb a tűzhöz, mert, a mint látom, az a kis leány inkább fázik, mint izzad.

Közéjök ültünk, s elmondtam, mi hozott bennünket ide, őszintén megvallottam mindent, csak azt nem, hogy Julcsa szeretőm. Azt mondtam, hogy testvérem.

— Ne aludj', Marczi, szólt kis fiához a gányó, a mint én elvégeztem beszédemet, ne aludj' fiam, mert majd aztán fölkeltelek, aztán megfájul a füled czimpája. Tudod, ha te alszol, a tűz is alszik. Tápláld.

Marczi szót fogadott, hanem hevenyében olyan nyaláb szalmát talált a félholt pörnyére vetni, hogy az egészen majd kialudt. Egyet emelt a piszkafával rajta, s alá fújt és ismét lobogott a tűz. Végig pillantottam a betyárokon; kettő úgy harmincz körül lehetett, a másik alig volt húsz esztendős.

— Mondd csak tovább, öcsém, szólt a vén gányó ehhez a legfiatalabbhoz, mondd csak tovább, hadd halljam. Ott hagytad el, hogy apád meghalt.

— Hát meghalt szegény édes apám, isten nyugtassa meg, így kezdte a fölszólított ifju ember. Meghalt és a volt a kérdés: hogy temessük el? mert nem volt koporsóra deszkánk, pénzünk meg úgy sem. Nem volt más mód benne, lopni kellett. A szolgabiró háza végén már esztendők óta ott hevert a sok deszka. Úgy sincs rá szüksége, gondoltam magamban, észre sem veszi, ha egyet-kettőt elhozok belőle. El is mentem én, s míg anyám virrasztott a halottnál, megszereztem a koporsónak való fát. Magam vertem össze csak úgy gyalulatlanul, mert hisz az asztalosnak is fizetni kellett volna. Másnap bele fektettük édes apámat, harmadnap pedig leszögeztük és az udvarra vittük. Épen mikor indultunk volna vele kifelé, jött a szolgabiró, megnézte a koporsót minden oldal-

ról, aztán azt parancsolta, hogy nyissuk föl. Hiszen már le van szögezve, mondtam megijedve, mert nem jót sejtettem. Mindegy, felelt ő, feszítsétek föl. Semmi sem használt, föl kellett feszíteni, a szolgabiró megvizsgálta belül s rá akadt, a mit keresett, s azt mondta: itt van bélyegem, ez a deszka enyém volt; s ezzel elment. Alig lett vége a temetésnek, engem kérdőre vettek, hiába tagadtam volna, megvallottam a lopást. Fél esztendőt és ötven botot kaptam. Mire kijöttem a tömlöczből, szegény anyám is ott feküdt már apám mellett.

Itt a fiatal ember, a ki beszélt, sírva fakadt és keservesen zokogott; kis idő múlva letörölte öklével könnyeit s folytatta:

— Isten tudja, hogy halt meg a jó asszony? talán éhen; mert a világ teremtésén semmi istápja sem volt. Most már mindegy! gondoltam, Isten hozzád, becsület! hanem szolgabiró uram sem viszi el szárazon! s ezzel kimentem a gulyához, s ötven ökrét kiszakítottam . . . minden botért egyet. Fehértón adtam el őket fele áron egy mészárosnak, a ki passzustalan marhákat szokott vágni; meg is gazdagodott belőlök. Hanem rájöttek az ökrök nyomára, s engem átszorítottak a Tiszán. Ezzel a két becsületes emberrel a révbéri pusztán akadtam össze, s most együtt tartunk a Bakony felé; azt mondják, hogy ott jó keresete van a szegény legénynek, ha iparkodik.

— A bizony, szólt a vén gazda; még az a jó is van benne, hogy a hires veszprémi akasztófa is mindjárt ott van a szomszédságban. Különben szánlak biz én szívemből, kedves öcsém, mert ha valaha a varjuk fészket raknak a fejeden, nem te lészsz az oka. Ha-

nem az mindegy, azért csak te iszod meg a levét. Hm, azok a bölcs törvényhozó urak gazdagra szegényre egyaránt hozzák a törvényt, pedig ez nagy hiba. Könnyű a gazdagnak nem lopni! de halna meg csak az apja, aztán ne lenne deszkája koporsójára, majd meglátnám, mihez fogna, ha szíve van. Mégis azt kiabálják a szegény emberre, hogy rúgd el, akaszd föl, mert nem való másnak, mint tolvajnak, haramjának!... Kelj föl, Vicza lyányom, hozd ide a tarhót; együnk, jobb lesz.

Vicza előhozta szép kis fehér sajtárban a tarhót, melléje a kenyeret, s jóizűn falatoztunk mindnyájan. Vacsora után levette az öreg gazda a szögről tamburáját s olyan érzékeny nótákat pöngetett rajta, hogy a szívünk fájt bele. A tűz hamvadozott, csak néha lobbant föl; az öreg tamburázott, mi csendesen hallgattuk... egyszerre fegyverzörejt hallunk kivülről, s mire fölugrottunk, elállták az ajtót a fegyveres emberek.

— Itt van, szerencsésen! kiáltott egy felém tartva; hát ezek miféle jó madarak? fogjátok el!

A betyárok közül kettő kiugrott, s a sötétben elillant, a harmadikat megkapták, s velem együtt megkötözték. Épen az volt, ki az elébb történetét elbeszélte, a legfiatalabb közülök.

Julcsa kétséghe volt esve, szegény. Mint valami vadállat rohant az érkezőkre, s védelmezni akart.

— Ne bántsd őket, lelkem, szóltam én, úgyis minden hiába.

De ő nem engedett, míg egy katona úgy el nem taszította, hogy elesett, s az eszméletét elvesztette. Mintha kést döftek volna a szívembe; ha szabadon

lettem volna, irgalom nélkül megfojtottam volna, a ki őt földhöz ütötte, de meg voltam kötözve, nem is mozdulhattam. Szemembôl a könny csorgott és szájam tajtékot hányt. El kezdtek hurczolni. Arra kértem őket: csak addig várjanak, míg Juliskám főleszmél, hogy elbúcsúzzam tőle, hogy egyszer mondhassak neki istenhozzádot. Nem vártak. Elvittek azzal a fiuval együtt, ki a koporsóra való fát lopta, s a kit Horgay Lászlónak híttak.

Így lettem katonává s velem együtt Horgay is, mert nem volt útilevele. Másnap mindjárt indultunk külső országba a hadsereghez Napoleon ellen. Két hónap múlva már kiállottuk az első csatát és szerencsésen. Horgay, a ki igen kedves és egyetlen pajtásom lett, szép összeg pénzre tett szert. Egy fillért sem költött el belőle, hanem elküldte mind falujába a papnak azon kéréssel, hogy emeltessen követ szülői hamva fölé, hogy megtalálhassa őket, ha haza vetődik. De a jó fiu erről hiába gondoskodott; mert nemsokára elesett egy ütközetben. Mellettem lőtték le lováról s én fájdalmasan kérdeztem tőle:

— Mit izensz a hazádba, kedves pajtásom, ha én még visszakerülök?

— Hazámba? szólt ő; nekem nincs hazám... apám anyám volt csak, azok is meghaltak és most én is oda megyek, a hol ők vannak; azoknak majd magam mondom el, milyen boldog vagyok, hogy túlestem az életen!

Ezzel meghalt.

Egyedül maradtam. Szegény László pajtásommal néha órahosszat elbeszélgettem kedves Juliskámról; most már csak az sem volt, a ki előtt említhettem

volna. Hírét sem hallottam kedvesemnek. Irattam ugyan neki egy pár levelet, de feleletet nem kaptam, mert egyik országból a másikba vetődtünk, s így az utol nem ért. El-eltünődtem magamban estenként a táborban a tűz mellett: vajon mi lett abból a lyánykából? nem halt-e meg? és ha még él, nem ment-e férjhez, szeret-e még engemet, fog-e szeretni, ha haza kerülök egykor? Elbúsultam magamat, ha arra gondoltam, hogy meghalt vagy hogy már mást szeret, s néha annyira megtört a bánat, hogy a csata előtt azon imádkoztam: Uram Isten, vedd el az életemet.

De az idő járt s bánatomból el-elvitt egy-egy darabot, mint a folyóvíz a partból, s mikor már esztendők múltak el, nem éreztem többé semmi fájdalmat, sőt valami édes érzés foglalta el szívemet. A lassanként elhervadt remény úgy fekszik az ember keblében, mint valami meghalt szép fiatal leányka, homlokán az emlékezet fehér rózsakoszorújával.

Négy esztendős katona voltam, mikor obsitot kaptam. Bal karomat keresztüllőtték s alkalmatlan lettem a katonai szolgálatra. Háborús időben könnyen jut az ember pénzhez, én is szereztem vagy ötszáz forintot; nyugodtan ballagtam tehát hazafelé, nem kellett épen félnem, hogy éhen veszek, mint annyi ember, ki a hadseregnél nyomorodott meg. Első gondolatom is Julcsa volt, de csaknem egykedvűleg gondoltam rá, mert búsulni már kibúsultam magamat, örülni meg nem örültem, minthogy nem tudtam, mi vár rám otthon.

Először is a faluba mentem, hol együtt szolgáltunk, de ott senki hírét sem hallotta, oda nem ment többé vissza. Fölkerestem tehát a tanyát, honnan ka-

tonának hurczoltak. Szép nyári eset volt, a mint azt a távolból megpillantottam, a bokor fa és a nádas tó között. E látományra szívem megdobbant, mintha óra lett volna, mely sokáig állt s most megindították. Minden vér az arczomba futott s onnan vissza szívembe, mint valami pajkos gyermek. Félni és remélni kezdtem. Hátha meghalt . . . hátha még él . . . hátha már férjhez ment . . . hátha még most is vár engemet . . . azon vettem észre magamat, hogy a tanyánál vagyok, de lábam úgy reszketett, hogy alig bírt el és szemem káprázott. Mikor a küszöbre léptem, hátulról megkapott valaki, s a mint visszafordultam, a nyakamba borúlt ily fölkiáltással:

— Péter, Péter, kedves Péterem, szeretsz-e még? Ki más lett volna ez, mint Julcsa?

Ő a kertben öntözte a veteményt, a mint engem meglátott, s szaladt felém; szeme kételkedett, de szíve azt mondta, hogy bizonyosan én vagyok. A mint mondtam, nyakamba borúlt, én is megöleltem, s fejünket egymás vállára bocsátva sokáig sírtunk, csendesen, édesen. Milyen édesek az örömkönnyek!

Akkor éjjel nem aludtunk. Beszélgettünk. El kellett mondanom minden viszontagságot, mely négy esztendei távollétem alatt ért. Mikor a lövésre jutottam, mely karomat furta keresztül, Juliskám eljajdult, elhalványodott, s oda kapott a maga karjához... tán magamnak sem fájt úgy e seb, mint ő neki, szegénykének. Azután ő beszélte el, mi történt vele. A jó öreg gányó ott tartotta a tanyán, mondván, hogy a hol négy ember megél, az ötödik sem hal éhen. De az öreg nem sokára meghalt, leánya pedig férjhez ment, és így csak harmad magával maradt a tanyán, a gányó két fiával.

Az öregebbik beleszeretett és megkérte, s addig ostromolta minden módon, míg a lányka megvallotta neki, hogy az a legény, a kivel ide jött, már mint én, nem testvére, hanem szeretője, s ő senki másé nem lehet az életben. A derék becsületes legény azóta egy szóval sem terhelte, hanem éjtszakánként gyakran hallotta őt Juliska keservesen zokogni. Vigasztalta volna őt, mert szívéből sajnálta, de mit használt volna neki a puszta vigasztalás? Különben nappal mindig vidám volt, legalább tettette, hogy az. Tavaly őszszel halt meg sorvadásban. Rá hagyta az egész gazdaságot, csak arra kérte, hogy kis öcscsét, Marczit nevelje föl. Juliska így végezte szavait:

— Ez a gazdaság hát félig-meddig az enyém, megosztod-e velem, Péter?

— Nem, feleltem, hagyjuk azt a kis Marczinak; de megosztod-e te velem az én gazdaságomat?

— Hát szereztél valamit?

— Annyit, a mennyivel tisztességesen megkezdhetni a házas életet.

— Így hát nem válunk el egymástól?

— Nem, édes szentem soha!

Három hét múlva Juliska letette a pártát, s helyébe fejkötőt tett és Pergő Peternének hítták, a hogy mai napig is híják. Távollétem alatt meghervadt egy kicsit a bánat miatt, de mióta feleségem lett, napról napra szépült, s nekem legalább úgy tetszett, hogy menyecske korában még szebb lett, mint lyány korában volt. De többet mondok, ha kinevettek is. Ő most már hatvan esztendős, s még most is szebbnek tartom, mint minden leányt, a kit valaha láttam.

— Minden czigány a maga lovát dicséri, gondolta

Ferkó, s Pannira pillantott, a kit meg ő tartott a legszebb leánynak a nap alatt s volt is benne valami, ha nem egészen volt is igaz, a mit hitt.

— Gazdaságunk folyvást gyarapodott, folytatta Pergő Péter, s mikor szépen megnőtt, és Marczi is megelégedett, őt megházasítottuk, mi pedig ebbe a faluba jöttünk, megvettük e házat és bele telepedtünk, s míg én a gazdaság után láttam, feleségem egyetlen fiunkat, Mihályt nevelte, s hogy nem hiába fordított rá annyi gondot, megtetszik, mert apátok, kis unokáim, talpig becsületes ember és még tán jobb gazda, mint mi voltunk, mert most hat akkora a gazdaság, mint akkor volt, mikor mi átadtuk.

Nem tudom, volt-e még valami mondani valója a nagyapának vagy elvégezte már? e pillanatban megjöttek a disznótorból a kis unokák szülői s nagyanyja. A kisebbik lyányka, Erzsi már jóizűn aludt a nagyapa ölében; testvére Katicza, fölvette őt onnan s az ágyba fektette, Peti pedig azzal állt elő, hogy mit hoztak neki a disznótorból? A két cseléd ment lefekünni, egyik a konyhába, másik az istállóba. A mint a szobából kiléptek, Ferkó megfogta Panni kezét s ezt kérdezte tőle súgva:

— Szólj igazat, Pannikám, ha engem katonának vinnének, mint az öreg gazd' uramat, várnál-e rám négy esztendeig hűségesen, mint ő rá a nagyasszony? ne hazudj Panni, hanem a lelkedből beszélj!

— Várnék rád, Feri, igazán mondom, felelt a kis leány, várnék rád nem csak négy esztendeig, halálom napjáig is!

— Édes jó kis Pannikám! szólt Ferkó, s dalolva ment az istállóba.

Odabenn megmondta fiának és menyének a nagyapa, hogy ez a szegény öreg koldús hálásra jött, hát vessenek neki valami ágyat a kemencze mellett, s Mihályné ezt szívesen tette.

— Úgy, igaz, nagyapám, szólalt föl a kis Katicza, hát abból a gonosz úrfiból mi lett, a ki miatt nagyapám és nagyanyám annyit szenvedett?

— Bíz én nem tudom, felelt a nagyapa, mert nem is igen kérdezősködtem utána.

— Tudom én, mi lett belőle, szólt az öreg koldús.

— Kelmed tudja? kérdé Péter gazda.

— Igen, tudom; apja halála után mindenét eltékozolta gonosz czélokra, s végre arra jutott, hogy most kopasz és mezítelen fővel, hóna alatt mankóval, lábán csizma helyett szalmatekercscsel, itt áll kegyelmed előtt, szánvabánva tetteit, mikor már késő!

A nagyapa meglepetve és egyszersmind sajnálkozva tekintett a nyomorú koldússá lett nagyúrra, s ezt mormogta magában: Isten, nagy a te hatalmad és a te igazságod!

A FAKÓ LEÁNY S A PEJ LEGÉNY.

Jaj azoknak, kiket a természet megbélyegzett! magányosan, elhagyatva állnak azok az életben, mint a város végén az akasztófa, melyet minden ember kerül félelemből vagy utálatból. Gyökeret vert bennünk az előítélet, hogy azok okvetlenül mind rosszak lélekben, kik nem ép testűek, vagy formátlanok; az ilyenekre azt szoktuk mondani: fuss tőlök jobban, mint a dögvésztől, mert ártóbbak ők a dögvésznél! — Szent igaz, hogy azok közül, kikkel a természet oly mostohánt bánt, sokan gonoszak, nagyon gonoszak; de hát az mind jó-e, ki ép és szép testű? nincs-e ezek közt is számtalan rossz lelkű? És aztán a természettől megbélyegzettek már anyjok tejével szívják-e be a gonoszságot; megterem-e ennek magva bennök azon pillanatban, mikor fogantatnak? s az Isten talán azért ad lelköknek ily rút hüvelyt, hogy ezek az ember söpredékei?... Így vélekednek sokan, hogy igen; de a kik ezt tartják, igaztalanok isten és emberek iránt s megérdemlik az ostoba vagy gazember nevet, vagy egyiket vagy másikat. Ostobaság és gazság, e kettő szüli az igaztalanságot; okos és becsületes embertől igazság származik.

Ne fogjuk tehát senkire, hogy eredetétől gonosz. A legelfajultabb lélek is tiszta volt születésekor, mint a még útban levő hó, mely csak akkor válik sárrá,

ha már a földre hullott s ott lábbal tapodták. Ilyen a világ! a kik rosszak közöttünk, mi magunk tettük őket rosszakká; előbb meggázoljuk őket lábainkkal és azt kiáltjuk rájok, hogy piszkosak, s a mely kutyának veszett hírét költik, meg van az veszve. — —

Szegény Marczi! ő is így járt.

Áldott egy teremtés volt ő, szive olyan jó volt, mint a falat kenyér, de a természet megbélyegezte és a világ azt kiáltotta rá: Kain! és taszította magától.

— Jól van hát, gondolta Marczi, ha ti ellenem, én is ellenetek.

De az elején kezdem.

Marczi apját Csigolya Dánielnek hítták, és vargamesterember volt. Fiatal korában szép kis vagyont szerezgetett össze, de egyszer eszébe jutott, hogy jó volna már nemcsak szerezni, hanem költeni is, s erre nézve legczélirányosabbnak tartotta magát a boritalnak adnia, minthogy ezen nemes hivatalban az ember költ ugyan, de még sem mondhatni, hogy a pénzt kidobja, sőt inkább elnyeli. Csigolya Dániel nagy eszű ember lehetett, mert az ivásban igen hamar beletanult, pedig ez nehéz mesterség, nekem legalább az volt. Én egy pár esztendeig gyakoroltam a legnagyobb szorgalommal, míg némi-nemű tökéletességre vihettem. Ez akkortájban volt még, mikor a nagy boritalt virtusnak tartották. Hála istennek, ezek az idők már lejártak s én úgy elfelejtettem az ivást, mintha soha nem is tudtam volna. Szegény kocsmárosok, én szívemből sajnállak benneteket, de szivemből óhajtom, hogy minél többen akadjanak, kik példámat követik.

A mint mondtam: Csigolya Dániel nagy mestere lett a boritalnak; esztendő leforgása alatt az öreg

bírót és a kántort asztal alá itta, pedig ezek, mint mindenütt, úgy azon faluban is, hol Dániel uram lakott, a kocsma első vitézei voltak. Alig telt bele két esztendő, vége lett a keresménynek; a házat a sánta szücs, a szőlőt a tiszteletes vette meg s végre oda jutott a dolog, hogy musták és kaptafák s a műhely egyéb szerszámai vándoroltak a kocsmába.

Csigolya Dánielné asszonyom tisztességes életű és takarékos erkölcsű gazdasszony volt, e szerint gondolhatni, hogy nem igen örült meg férjének uj sáfárkodásán s egy szóval sem biztatta, hogy iparkodjék minél többet inni. A szegény asszony eleinte csak magában sirdogált, ha férjét részegen látta haza jőni s legfölebb a szomszédba ment panaszkodni; Dániel gazdának nem mert szólni vagy tán nem akart, gondolván, hogy eszére fog térni. De mikor csak várt, csak várt és egyre hiába várt: már ekkor nem állhatott ellen, hogy értésére ne adja csodálkozását s roszszalását magaviselete miatt s ezt így kezdette meg:

— Ugyan édes Danim, az Isten szerelmeért, mire nézed a napot? hát már mindig iszol és soha sem dolgozol?

Dániel e szavakra meghökkent, a bortól nehéz szemeit, a mennyire tőle telt, kimeresztette, két kezét csipejére tette s lábait szétvetette hogy könnyebben megállhasson egy helyen, és így szóla komoly méltósággal:

— Csitt!

— De, kedves férjem, felelt az asszony, ha már benne vagyunk, hát csak elmondom, a mi a szívemen fekszik, úgy is elég soká hallgattam.

— Asszony, kiáltott fel a férj nemes haraggal, ne merj pisszenni!

— De merek . . .

— De ne merj . . .

— És miért ne merjek?

— Azért, mert . . . mert én Csigolya Dániel vagyok.

— És én Csigolya Dánielné vagyok.

— Feleségem, ne hazudj!

— Részeg disznó!

— Asszony, ne káromold az eget, mert a szentirás is azt mondja, hogy az isten hat nap alatt teremtette a világot, a hetediken pedig megnyugodott; azért vesd meg az ágyat szaporán.

— Addig meg nem vetem, míg ki nem beszélem magamat!

— Micsoda? te ki akarod magadat beszélni? ugyan úgy-e, igazán mondod ezt vagy csak tréfálsz?

— Van is most nagy kedvem a tréfára!

— No ha nem tréfálsz, úgy add elő a borotvám, hadd vágjam ki a nyelvedet.

— Ha kivágod is, beszélek . . .

Már itt meg nem állhatta Dániel gazda, hogy dühbe ne jöjjön. Dühbe jött és nagyot ordított:

— Asszony a te neved: hallgass.

Ezzel neki rohant feleségének s pofon akarta vágni, de szerencsére csak a fejkötőt ütötte le fejéről. Ezután megelégedve vetette magát a bontatlan ágyra s nem sokára úgy hortyogott, mint a bakancsos pipája; a szegény asszony pedig kiment a konyhába s a tüzhelynél virasztott és sírt.

Ez aztán így járta minden áldott nap.

A férj részegen jött haza, a feleség pirongatta, gyalázta, kérte, czirógatta, mindent elkövetett rajta, hogy jobb útra hozza, s a dolog vége mindig az lett,

hogy Dániel gazda jól megnadrágolta feleségét. Végre, mikor már tökéletesen meggyőződött a jó asszony felőle, hogy férjét az ördög sem téríti meg: abba hagyta a pörölést és nyájaskodást s egykedvű volt és hallgatott, ha urát éjfél vetette haza tántorogva. De ez már annyira megszokta a döngetést, hogy boldogtalan hitestársának azután is rendesen kiadta a maga részét, mikor már se jót, se roszat nem szólt neki garázda életmódjáért.

Igy teltek a napok. A gazdaság egyre fogyott s egyszer ki lép be a küszöbön? Nem más, mint a nyomorúság, a pazarlásnak e rongyos, éhes gyermeke. Helyet foglalt a házban s Csigolyáék mindennapos vendége lett. Még ez csak hagyján! de az járult a dologhoz, hogy Csigolyáné, kit eddig elkerült az isten kegyelme, azt vette észre, hogy másod magával kezd lenni, s így várhatták, hogy nemsokára hárman merítenek azon tálból, melyből ketten sem laktak jól.

— Mennykő üssön a dolgunkba, mormogá Dániel gazda, a mint megtudta, hányadán vannak; mennykő üssön a dolgunkba, most már meg sem verhetem a feleségemet, mert azt a szegény gyermeket találnám főbe kollintani, a ki csakugyan nem tehet róla, hogy anyja olyan . . . olyan . . .

Dániel uram soká kereste a szót, hogy milyen, de még sem találta meg, noha feje minden zegét-zugát tűvé tette. Gondolkodóba esett, hogy ugyan miért is bántja hát ő feleségét? hiszen semmi oka sincs rá. Elismerte a derék férfiú, hogy ő maga a hibás, és fogadást tett, hogy többé ujjal sem illeti hitestársát. Meg is tartotta, még pedig sokáig, de nem örökre. Egyszer irtózatosan bele esett torkába a szomjuság,

de úgy, hogy a ház is majd lángot vetett feje fölött. Hanem már semmije sem volt, mindenét eltékozolta. Törte fejét: mihez fogjon? fölnézett keserves keserűséggel az égre, meglátta a napot és így sóhajtott föl:

— Hejh, csak én ezt a napot le tudnám venni! mingyárt elvinném a borbély komához s eladnám neki réztányérnak; úgy is lyukas már az, a melyik a műhelye előtt lóg. Mit tegyek? mit tegyek? mindjart beragad a nyeldeklőm és kiszakad a bélem a szomjuság miatt. Száz aranyat adnék egy korty borért... vagy jobban mondva: nem adnék egy korty bort száz aranyért. Ha tudnám, hogy a vérem borrá válik, tizenkét helyen vágatnék eret magamon, ha belehalnék is. De miért is nem születtem én hordónak, valami száz akós hordónak, tele amolyan jóféle ó borral... oh Istenem, megköszönném, ha pintes palaczk volnék is, csak bor állana bennem... még azt is elfogadnám, ha az Isten afféle közép nagyságú pohárrá változtatna... tán még arra is rá állnék, hogy az a cseréptányér legyek, a melyik a csap alatt áll... no ez már igazán potomság, de rá állnék, rá, hanem most mindjárt.

Így elmélkedett Csigolya Dániel uram, s szinte remélte, hogy valami boros edénynyé vátozik; de bizony megmaradt ő régi állapotában, csak szomjusága lett tetemesebb. Kétségbeesve forgatta köröskörül szemeit: nem akad-e valamire, mit eladhatna vagy zálogba vihetne?

Semmi, semmi!

Könyökig vájt minden zsebébe, noha tudta, hogy azok már régóta üresebbek az ürességnél, de e pillanatban mégis remélte, hogy hátha lesz bennök valami rácz között meglapult bankó? Fia sem volt s ő csügged-

ten ejtette le karjait, mintha azok rögtön elzsibbadtak volna. Ekkor jutott valami eszébe, fejét megvakarintotta s nagyot csattantott hüvelyével és középső ujjával.

— Hohó! kiáltott föl, hohó, megvan! leütöm az ajtóról a zárt... úgy is szükségtelen, mert nincs mit féltenünk a tolvajoktól. Leütöm. Csigolya Dániel, a te eszed becsületedre válik tenéked!

S ezzel ugyancsak lódult befelé, hogy végrehajtsa, a mit kigondolt. Elkezdte a baltát keresni hogy legyen szerszáma, melylyel a zárt lefeszíthesse. Elfeledte, hogy a balta árát már régen beitta. Kereste, kereste még a tükör fiában is; végre az ágy alá bujt s ott motozott a sötétben. A mint tapogat jobbra-balra, egyszer csak valami puhába kap. Kirántja, megnézi s reszketve az örömtől suttogá:

— Most már nem kell a zár... azt későbbre hagyom. Elég most ennyi. A feleségem a szomszédban van, meg sem tudja, hogy elvittem. Ha idővel kisül, azt mondom neki: kiabálhatsz, jókor van már. Aztán meg erre szüksége sem lesz többé. Menjünk Dani pajtás.

Indult, de oh szerencsétlenségek szerencsétlensége, a mint az ajtót kinyitotta, épen akkor toppant be felesége, pedig senki sem hítta, Dániel gazda legalább nem, bizonyosan nem.

— Hova viszed azt? szólt az asszony megrémülve, hova viszed?

— Ki a napra, feleségem, felelt a férj, föltalálva magát, kiakasztom a napra, mert hát látod, az az ágy alja olyan nedves, hogy ott egészen megpenészedett.

— A napra? úgy-e? nem is a kocsmába? Add ide, add ide, ha mondom. Ezzel ugyan ki nem mégy.

Ebben léptem az oltár elé, ebben lépek az Isten elé is. Ez volt menyasszonyi ruhám, halotti ruhám is ez lesz. Azért add ide. Oh istenem, hogy jobb helyre nem dugtam, mikor tudhattam, hogy mindent fölkutatsz, te boldogtalan?

— Ha ohajtod, hogy boldog legyek, bocsáss!

— Menj, mit bánom, de e ruha nélkül.

— Köszönöm szépen.

— Élve ki nem eresztem kezem közül.

— Feleség, tudod, hogy parancsolhatnék, mert én vagyok az úr a háznál; de nem parancsolom, hogy add ide, hanem kérem. Kérlek Zsófikám, szépen kérlek.

— Nem!

— Még egyszer kérlek.

— Nem!

— Utójára kérlek.

— Nem, nem!

— Leges-legutójára...

— Hiába...

— No ha hiába, hát ne!

Ezzel úgy hasba rugta a szegény asszonyt, hogy az ájulva rogyott a földre; ő pedig kapta a ruhát hóna alá s vágtatott a kocsmába. No hiszen volt élet! Úgy folyt a bor, mintha ingyen adták volna. Dániel uram eltökélte magát hogy addig egy tapodtat sem mozdul, míg a szép menyasszonyi ruha árát le nem önti az utósó pótráig. Szavának is állt emberül. Ivott vele boldog, boldogtalan. Egyre biztatta vendégeit, kik egyébiránt biztatás nélkül is tisztességesen hozzáláttak volna a dologhoz. Mikor már minden zsebe és minden pohara kiürült: holt részegen nagy énekszóval kullogott haza. Javában ujjongatott s tánczolni kezdett,

épen a legrosszabb helyen, egy pocséta mellett, melyben a disznók szoktak heverészni. A mint lábát emelte volna, belebukott a pocsétába, s mire a bakter meglátta s kihúzta, már meg is volt fuladva. A bakter haza czepelte feleségéhez, ki ekkorára már elszülte gyermekét. Hárman töltötték a szobában az éjet: az apa halva, a fiú most kezdve élni, és az anya félig élve, félig halva.

Az özvegy eltemetteté férjét s megkereszelteté gyermekét. Mártonnak keresztelték; de kár is volt a papnak fizetni, mert nevének semmi hasznát sem vette. Kis korában a gyermekek vörös kutyának hítták, nagy korában a falu pej legénynek hítta, minthogy azon rugás következtében, melyet anyján követett el apja, képében egész jobb oldala holta napjáig olyan piros maradt, mintha csak tiszta vérrel mázolták volna be.

— A hol a pej legény!

— Ugy félek tőle, mint a pej legénytől!

— Ugy utálom mint a pej legényt!

— Vetélkedik a pej legénynyel.

— Csókoljon meg a pej legény!

És a többi, és a többi. Így említették különböző alkalomkor, de senkinek sem jutott eszébe, azt mondani:

— Csigolya Márton.

Mindig csak:

— A pej legény.

Sok embernek nyomoruság- és bánatteljes egész élete; de van mégis egy időszaka, a gyermekkor, melyben boldog volt, melybe örömmel száll vissza emlékezete, mint a fecske a hervadozó őszi tájról a

virító déli tartományokba. Mártonnak, szegénynek, gyermekkorában sem volt egy fapénz árával sem jobb dolga, mint később. A gyermekek nem akartak vele játszani, vagy ott hagyták vagy elkergették, s ő haza ballagott anyjához és sírva panaszolta el, hogy mindenki utálja. Anyja nem vigasztalhatta egyébbel, mint azzal, hogy ölébe vette és vele sírt.

A mint az iskolát kezdte járni, még keservesebb állapotra jutott. A fiúk nem akartak mellette ülni: mind azt mondta, hogy ő nem ül ahhoz a rusnya vörös kutyához s mikor őket rákényszerítette a tanító, alattomban annyit döfték, rugták, csipték, hogy magának kellett a helyet ott hagynia. A legutolsó padba vonult vissza s ott huzta meg magát a sarokban. Ha valamelyik fiu elnyiffantotta vagy elröhentette magát s a tanító mérgesen kérdezte: hogy ki volt az? valamennyi fölkiáltott egy hangon, hogy Marczi volt és így akármi csinyt követett el egyik vagy másik, azt mindig Marczira tukmálták, ki is azután illendően kikapta bérét a temérdek gonoszságért, melyet elkövetni esze ágában sem volt; hogy is? hisz az istenadta olyan ártatlan volt, mint a tej. Hogy örült aztán az egész iskola, mikor az árva fiut úgy elpántolták, hogy kékült, zöldült bele! milyen dicsekedéssel mondták el otthon anyjoknak, hogy a vörös kutya ugyan kikapott ám! Az anyáknak csak egy szavokba került volna, gyermekeikből kiverni a gyűlölséget és kárörömet a boldogtalan Márton iránt; de ők a helyett, hogy útba igazították volna gyermekeiket, még azt mondták, hogy úgy kell neki a förtelmesnek; és így még olajat öntöttek a rossz indulat tüzére.

Férje halála után Csigolyáné, vagyonának csekély maradványával elhurczolkodott testvérbátyjához, ki a faluban kovács mesterember volt s nőtlenségben élt. János mester szívesen fogadta magához hugát kis fiával együtt, mert jómódu volt s házasodni ezután sem akart; senki sem tudta mi okból, némelyek azt pletykázták ugyan, hogy azért maradt nőtelen, mert senki sem ment volna hozzá; de ez igazán csak pletyka volt, minthogy János meg sem kért egy leányt sem.

Marczi tizenkét esztendős volt, mikor anyját így szólította meg bátyja:

— Hát mi a szándékod ezzel a gyermekkel, te Zsófi? béresnek adod vagy kocsisnak?

— Annak nem adom, felelt az anya; ha már apja mesterember volt, legyen ő is az, úgy gondolom.

— Hisz épen azért mondom, szólt a kovács, magamnak is ez a szándéka. Tanulja ki az én mesterségemet, én fölszabadítom, s ha meghalok vagy elvénülök, ráhagyom a műhelyemet. Szegény gyerek! én ugyan nem szeretem, de sajnálom, és azért magamra vállalom jövendőjét, hogy ne szoruljon senkire, mert úgy éhen kellene halnia, a mennyire szereti őt már is a világ. De meg különben is egészen kovácsnak termett: olyan markos, izmos, mint valami Herkulanus. Aztán ha kifogy majd a szene, az a jó is van a dologban, hogy csak a képéhez tartja a vasat s megtüzesedik tőle, hahaha!

— Ugyan János, az isten áldjon meg, szólt az anya érzékenyen, minek gúnyolod te is szegényt, nem elég, hogy az egész világ bántja?

— Jól van no, hisz ez a kis tréfa nem veri be a fejét.

Innen látszik, hogy János mester azon emberek közül volt, kik jótéteményeikért, a hogy úgy, egy kis kamatot szeretnek venni, pedig ez által nagyon veszt becséből a jótétemény.

Mártont e nap óta kifogták az iskolából, s könyv helyett kalapácsot adtak kezébe, minek ő nagyon megörült, mert úgy sem lett volna belőle pap, ha mindig tanult volna is; aztán meg most már fölszabadult a meg nem érdemlett ütleg alól és iskolatársai szakadatlan gúnyolásától és ingerkedésétől. Olyan kovácsinas vált belőle, mint annak rendje. Csak most kezdte tapasztalni a pőröly mellett, mennyi erő van benne. Hejh, ha ezt tudtam volna, gondolta magában, ha ezt tudtam volna, hogy ilyen erős vagyok, majd nem bántottatok volna ti engemet, fogadom! s úgy verte a vasat, mintha az feje lett volna gyermektársainak, kik vele méltatlankodtak.

A gyermekek különben is szeretik a kovácsműhelyt: órahosszat elácsorognak ott körülötte, s hallgatják a fuvó szuszogását és kalapácsok csengését-döngését, s bámulják az izzó vasat, mely minden ütésre lángesővel okádja teli a házat, mintha haragját fujná ki a miatt, hogy olyan kegyetlenül bánnak vele; de János mester műhelyéhez nem csupán bámészkodás kedvéért jöttek a fiuk, hanem leginkább azért, hogy Marczit ott is bántsák, boszantsák.

— Nini, gyerekek, szólt közülök egy, a mint a kis inast meglátta szurtosan, kormosan — nini! a vörös kutyából ördög lett!

— Most még szebb, mint azelőtt! felelte egy másik.

— De még a korom sem fog rajta, szólt a harmadik, hiszen a feketeség alól is kirí a vörös pofája.

— Elmenjetek ám! kiáltott rájok Marczi, mert meg találjátok bánni, hogy ide jöttetek.

Hanem a jó fiu jó tanácsával csak falra hányta a borsót, a gyerekek tovább is ingerkedtek vele, míg végre elvesztette türelmét s úgy közéjök lódította a csiptetőt, mely épen kezében volt, hogy az bizonyosan ketté törött volna, ha erősebb nem lett volna, mint annak a lába, a kihez ütődött, és így a láb törött el, még pedig úgy, hogy gazdája mai napig sántít.

Ez időtől nem igen mertek odaszagolni a műhelyhez, mert mindegyik féltette lábát; de később el lett feledve a leczke, s újra kezdték gúnyolódásaikat. Marczi épen egy törött lőcsre vert pántot. A fiuk körülállták, s ki ezt, ki azt mondta.

— Nem hallgattok? szólt Marczi már több ízben, s miután látta, hogy hiába minden intés, kapja magát, úgy oda nyomintotta az égő vasat egy gyerek képéhez, hogy rögtön kifutott a szeme.

— Most elmehetsz, mondá Marczi, elmehetsz Isten hirével. Rajtad a bélyeg. Ha eltévedsz is, megkerülsz.

E naptól fogva senki sem merte őt többé háborgatni.

És így töltött el Marczi hat esztendőt; mindenki kerülte őt és ő is kerülte mindenkit. — Egész héten el volt foglalva a műhelyben, s vasárnaponként, mikor szabad ideje lett volna, sehova sem ment, csak a templomba, oda is már akkor, midőn az egész falu betakarodott, hogy észre se vegyék. A legelső sarok-

ban meghuzta magát, s mihelyt a prédikácziónak vége lett, mindjárt kisuttyant, hogy akkorára már otthon legyen, mire a népség indul kifelé. Délután pedig, míg a többi inasgyerekek a templom mögött a réten labdáztak vagy más egyebet játszottak: ő bevonult anyjához a szobába s olvasta neki az ó testamentomot egész estig. Marczi nem igen lelte ugyan kedvét az olvasásban, de szivesen unatkozott jó anyja kedvéért, ki őt egyedül és annyira szerette, s ki őt soha csak egy rossz szóval sem illette.

Eltelt végre a tanulás hat esztendeje s a tizennyolcz esztendős Márton fölszabadult, legény lett. Ez nevezetes fordulat a mesterember életében. Olyanforma ez, mint mikor a korona-örököst végre megkoronázzák, s az eddigi herczegnek most már király a neve, vagy mint mikor a paraszt-lovat katona alá adja el gazdája, s most, a helyett, hogy az ekét vagy a trágyás kocsit huzná, fényes huszárt hordoz. Ilyen az inas, ha fölszabadul, sokkal nagyobb ekkor öröme, büszkesége, mint mikor remekel; szóval: fontosabb rá nézve, ha inasból legénynyé, mintha legényből mesterré lesz. Csigolya Mártonban is megfordult mind azon kellemes érzés, mely ez alkalomkor a szíveket el szokta foglalni.

— No, gondolta magában, most már egészen más ember lettem; nem vagyok többé gyerek, hanem fölserdült ifju; nem vagyok többé inas, hanem mesterlegény. Hála istennek! Most már kiléphetek a világba bizvást, mert ha akarnának is méltatlankodni velem, nem mernének, mint hajdan az elhagyott tehetetlen fiuval tettek; de meg tudom, hogy már egészen el is felejtették, hogy valaha ingereltek, gyaláztak, és utál-

tak, s eszökbe sem fog jutni, hogy ismét ezt cselekedjék.

Igy gondolkodott a jámbor Márton, de nagyot hibázott, mikor ezt gondolta, mert szó sem volt róla, hogy őtet elfelejtették volna, vagy hogy ne mernék ismét csufolni; sőt csak arra várt a falu legénysége, hogy megint megjelenjék köztök, majd lesz aztán komédia.

Lett is.

Elkezdték a csufolódást, mihelyt először találkoztak Mártonnal. Ez épen a kocsmában történt vasárnap délután. Nagy volt a gyülekezet. A legénység egy része borozott, más része tánczolt, vigadtak pedig mindnyájan. A tánczolók észre sem vették, mikor Márton belépett. Az asztal végire vette magát, s bort kért. Szomszédja nagy meglepetéssel szólította meg:

— Hol jársz itt, hé? ejnye no ni! csakugyan te vagy? bizony el sem hinném, ha a pofádat nem látnám.

Mártonnak nem esett ez jól első üdvözlésre, de csak hallgatott; azt is tűrte, hogy a többiek jóizűn röhögtek a gorombaságra. Nem sokára kezdte más a gúnyolódást, azután meg más, és így valamennyi az asztalnál.

— Fordítsd el a jobb képed, mert a borom megharagszik, ha meglátja, hogy az kifog rajta szín dolgában.

— Nézzétek csak, hogy kandikál az a czimbalmos, megkivánta Marczi bőrét nadrágnak.

— Sokért nem adnám, ha a lovamnak ilyen szép pej szine volna.

— Csakugyan beillenék pej lónak.

— Valóságos pej legény.

— Hahaha!

Igy elménczkedtek Mártonra a legények sorra, s ezóta maradt rajta a pej legény nevezet. Mikor mindnyája kibeszélte és kikaczagta magát, így szólt hozzájok Márton inkább szomorún, mint haragosan:

— Ugyan, a jó Isten áldjon meg benneteket, minek bántjátok azt, ki titeket nem bánt? Hat esztendő óta most vagyok először köztetek, hát illik az embert így fogadni! Fiuk, azt mondom nektek, hogy legyünk jó barátok; én kitörlök minden sértést a lelkemből, a mit rajtam elkövettetek gyermekkoromban és most imént; csak azt kivánom, hogy ezentúl hagyjatok békét. Ha én testvértek akarok lenni, miért nem akartok ti az én testvéreim lenni? nem vagyok-e csak olyan ember, mint ti?

— Meghiszem azt, hogy nem vagy! — kiáltott föl a szomszédja.

— De nem ám, szólt a másik szomszédja, még kutyámnak sem kellene ilyen csodaállat, nem hogy testvéremnek.

— Aláváló pimaszok, felelt nekik Márton nyugodtan, ha nem fogadjátok el szeretetemet, netek megvetésem; haragomat nem érdemlitek.

Ezzel ott hagyta őket, s a tánczosok közé vegyült. Ott sem részesült szivesebb fogadtatásban, de ő föl sem vette, mintha nem látna és nem hallana semmit. Oda ment az első leányhoz, kit legközelebb ért, s tánczra szólította, de ez kereken kimondta, hogy vele nem tánczol. Fordult más leányhoz; az nem szólt, hanem kiszaladt. Ment a harmadikhoz ... Biró Julcsához, ki a legszebb leány volt a faluban. Julcsa egy

pillanatig sem kételkedett, hanem előállt, s úgy megtánczolt vele, mintha ő lett volna a legénység dísze. Jól is esett ez szegény Mártonnak, hogy is ne? minden ember kigúnyolta, minden leány elfordult tőle, s íme a leányok leggyönyörübbike kész vele tánczolni, még pedig vidám arczczal és mosolyogva. Márton soha életében nem volt ilyen boldog, vagy igazság szerint szólva életében most volt boldog először. Késő este táncz végével olyan örömmel ment haza, mint valami hadvezér a csatából, melyet ő nyert meg. Mondhatni, hogy a következő éjtszaka még boldogabb volt, mint ez nap. Olyan szépeket álmodott, hogy maga is megsokalta. Azt álmodta, hogy Biró Julcsa, a szép Julcsa, a legszebb leány a faluban, beleszeretett és neki adta kezét. Mentek esküvőre a templomba; az egész falu kisérte őket, s minden szemből ilyesmit lehetett olvasni: hát a szép Julcsa valóban szereti e rút legényt, és csakugyan felesége lesz? Márton pedig csak folytatta útját a templom felé, s szerette volna ezt mondani a csodálkozóknak: úgy van úgy, mit bámultok? a szép Julcsa szeret engemet, kit ti mindnyájan gyűlöltök és utáltok, ő szeret engem és feleségem lesz és mi boldogok leszünk, holtunk napjáig!

Másnap reggel így gondolkodott Márton, a mint fölébredt:

— Hm, ez az álom Isten intése. Ébren a világért sem mertem volna ennyire menni. Az igaz, hogy tegnap este Julcsa volt eszemben, mikor elaludtam, de szerelme vagy épen házasságunk, már ez eszem ágában sem volt. Ki tudja? ki tudja?... Oh Istenem, édes jó Istenem, ha betelnék álmom, ha Juliska sze-

retne engem, ha hozzám jőne! ki lenne akkor olyan boldog, mint te Márton, kit az egész világ csufol, gyaláz, utál, üldöz?

Ez időtől nem volt Mártonnak más gondolata, mint Biró Julcsa. Reggelenként ez a gondolat keltette föl, estenként ez a gondolat altatta el. Julcsa iránt olyan szerelem támadt benne, milyenről kovácslegény eddig nem is álmodott. Olyanokat sohajtott munka közben a műhelyben, mint a fuvó, mely a szenet élesztette; s ha szikrázott kalapácsa alatt az izzó vas, saját szive jutott eszébe, mely még tüzesebb volt a vasnál, s így elmélkedett: ha szivemet vernék így, még jobban sziporkáznék, és ez nem tűz-, hanem gyémánt-szikrákat szórna, s én e gyémántokat mind Julcsának adnám. Mind leste a jó fiú a kedves szép leányt naphosszat! minduntalan ki-kipillantott: nem megy-e el a műhely előtt? és ha történetesen meglátta, mily örömmel kivánt neki jó napot! s a leányka mindig nyájasan, mosolyogva fogadta, s Mártonnak aztán egész napra olyan jó kedve kerekedett, mintha minden munkáját aranynyal fizették volna. Egyszer Julcsa egy dézsát hozott hozzá, melynek abroncsai hulló félben voltak. No hiszen meg lett az a dézsa abroncsolva úgy, hogy tán még mai napig is tart.

Minden vasárnap délután hűségesen beállított a kocsmába Márton. A legények nem szüntek meg vele minden módon méltatlankodni. Egyre gúnyolták és kinevették. De törődött is ő ezzel! ott volt Julcsa, ki őt nem gúnyolta és nem nevette ki, hanem szokott nyájasságával fogadta és szivesen tánczolt vele, valahányszor fölszólította. Csak egy volt, a mi Mártont

halálosan sértette: ha társai őt a fakó leánynyal boszantották.

Pató Lőrincz gazdának három leánya volt; a legöregebbiket, Sárit, hitták fakó leánynak, mert haja, szemöldöke és szempillája épen olyan szinű volt, mintha kenderből csinálták volna. Gyermekkorában tengeri nyulnak csufolták, hogy olyan fehér volt, aztán a szeme is olyanformán piroslott, mint a tengeri nyulé; csak akkor kapta a fakó leány nevet, mikor Csigolya Marczit pej legénynek kezdték híni. Sárit nem gúnyolták, nem üldözték ugyan annyit, mint a vörös képü kovácsot, de ennél mégis többet szenvedett, mert hiszen leány volt, s így jobban érezte a megbántást, és ötet különös érzékeny szívvel áldotta vagy verte meg a természet. Szegény Sári! ha egyszer hallotta gúnynevét, képes volt elsirdogálni napestig. Jól tudta ő, hogy nem szép, de ez el sem busította volna, csak hagytak volna békét neki. Kerülte leánytársait, kerülte az egész világot. Ha az élők között volt, szomorkodott; eljárt örülni vagy legalább nem szomorkodni, a holtak közé, a temetőbe. Vad bokrok környékezték a temetőt és a kis sírhalmok között magas akáczfák emelkedtek; ezeknek árnyékába járt el Sári, valahányszor ráért, s ott régen meghalt édes anyja sírján üldögélve dudolgatott, danolgatott, és a tavasz sárga virágaiból kötözött koszorúkat anyja fejfájára, és mikor rátette a fejfára a koszorút, ezt gondolá:

— Mért nem az én szivem ez a virág? harmad napra elhervadna. Milyen jól járnék! Hervadj, szivem, hervadj; úgy sem kellesz te senkinek! pedig be tudnék szeretni, be tudnám . . .

Itt megszakasztotta gondolatát, még magának sem merte megmondani, kit tudna szeretni. Ismét danolni kezdett, hogy más gondolatra térjen, vagy inkább, hogy semmit se gondoljon. Ha ilyenkor emberek mentek el a temető mellett, ezt mondták egymásnak:

— Hallod, hogy huhog a bagoly? hallod a fakó leány nótáját? meglásd boszorkány lesz belőle, ha megvénül. Azért jár mindig a temetőbe, hogy itt a meghalt vén asszonyoktól a boszorkány-mesterséget eltanulja. Jaj neked szegény falunk! majd lesz itt véres tej, lesznek idétlen csecsemők!

Igy beszéltek az elhaladók, s hányták magokra a keresztet.

Sári két testvére férjhez ment, mert csinos két leány volt és apjok jól bírta magát. Sári egyedül maradt a háznál az öreg Pató Lőrinczczel, s bizony sovány élet volt ez mulatság dolgában, mert apja ritkán szólt, ha szólt is, csak dörmögött vagy káromkodott. Jött ugyan kérőbe egy legény, de Sári elutasította, ezt mondván:

— Nem engem akar kend elvenni, hanem apám vagyonát, azért nem is megyek kendhez. Tudom jól, hogy soha csak nem is szívelhetett kend engem. Elég boldogtalan vagyok már, nem akarok boldogtalanabb lenni. Áldja meg a jó Isten kendet.

Igy utasította el kérőjét Sári, és ennek más oka is volt, nemcsak az, a mit elmondott. Sári szeretett, de oly titkon, hogy, a mint láttuk, magának sem merte megvallani, kit szeret. És ki volt hát szeretője, vagyis kinek volt ő szeretője? megmondom én, hisz ő szegény úgysem mondaná meg a világ kincseért sem. Sári Csigolya Marczit szerette... a fakó leány

szerette a pej legényt, és milyen forrón! ha elment előtte, kész lett volna megcsókolni a port, a hová az lépett. Sári tudta, érezte, meg volt felőle győződve, hogy Marczi nem rossz ember, sőt igen jó, és aztán sajnálta is, hogy vele olyan gúnyt űznek. A jó leány! ha látta vagy hallotta, mint méltatlankodnak Marczival, egészen elfelejtette, hogy ő vele is csak úgy tesznek. És néha különös sejtése támadt, hogy e legény szereti és el fogja venni őt és boldogok lesznek, — hisz úgy összeillenek! mind a kettő bélyegzett.

Szegény Sári, szegény leányka, ha tudnád, menynyire gyűlölt téged a pej legény, kit annyira szeretsz!

Marczi napról-napra jobban gyűlölte a fakó leányt, mert napról-napra jobban csúfolták őt vele. Minden pimasz rajtok köszörülte tompa eszét, úgy hogy már nem is említették őket egymás nélkül, hanem mindig együtt és mindig gúnyolódva. És a mint nőtt Marczi gyűlölete Sári iránt, úgy nőtt szerelme a szép Julcsa iránt, ki folyvást nyájas és beszédes volt, míg a többi leányság félénk vagy durva magaviselete által eltaszította őt magától.

Huszonkét esztendős volt Marczi, mikor anyja bátyjának halálával a műhely rá jutott s mester lett. Marczi, ha nem szerette is bátyját, legalább hálás volt iránta, mint egyetlen jótevője iránt, de szerelmi reményének következtében még sem állhatta meg, hogy az öreg kovács halálán meg ne örüljön. Nagy örömmel tűzte kalapjára a gyászt, s a gyászolás idejének lejártával első gondolata volt, Biró Julcsát megkérni. Tanakodott, kit hijon meg kérőnek, de a vidéken semmi ismerőse, a faluban pedig semmi jó embere nem volt; azt határozta hát, hogy maga lesz a kérő.

Neki is öltözött amúgy ezüst gombosan, a mint illik, hanem megint csak levette dolmányát, gondolván, hogy első találkozáskor majd csak úgy hétköznapi módon adja elő a dolgot a leánynak; mert Marczi nem szerette a czeremóniákat, nem is igen értett hozzá.

Estefelé elballagott Julcsáék felé Marczi, csak úgy bőrkötényesen és felgyürt ing-ujjal, hogy ne is gyanítsa senki, mi dologban jár. Az égen sötét felhők úsztak, árnyékuk befátyolozta a falut, de néha ki-kibukkant a telt hold, és akkor oly világosság lett, mintha hirtelen megviradt volna, azután ismét rögtön sötét lett. Igy volt Marczi szívében is: fény és homály váltogatta egymást; egyik pillanatban meghalt reménye, a másikban föltámadt. Csendes volt a falu, csak távol hallatszott valami siránkozó hang, mintha föld alatt énekeltek volna . . . a fakó leány dalolgatott a temetőben. Biró Julcsa ott ült házok előtt a padkán az eperfa alatt és dorombozott; Marczi oda sompolyodott melléje, és jó estét kivánt neki, ő pedig azt mondta, hogy adjon Isten; ezzel elhallgattak mind a ketten, s a leány elkezdett megint dorombozni. Végre beleunt a dorombozásba s így szólította meg a hallgató legényt:

— Ugyan mért nem beszél már valamit, Márton?

— Hát mit beszéljek? — kérdezte ez.

— Akármit, csak ne álljon itt szó nélkül, mint a kőszent . . .

— Mikor én a nótádat hallgatom.

— No bizony, van is ezen mit hallani, hiszen nem is tudok hozzá, aztán meg a dorombom is rossz már.

— Ne hidd te azt, Julcsa, mert te tudsz is hozzá, a dorombod is jó. Pöngesd csak, szebben szól, mint Gyüngyő Gazsi hegedűje, pedig Gazsi ugyancsak rátermett ám a muzsikára; olyan czigány, hogy párját kell keresni. Pöngesd már, az Isten áldjon meg.

— Elég volt ebből ennyi, most magán a sor, Márton, beszéljen.

— Beszélnék ám, ha tudnék.

— Ha tudna? hiszen máskor annyit összedarál, hogy alig éri végét.

— Máskor van az, nem most.

— És most miért nem?

— Azért, mert valami fekszik a szivemen.

— Micsoda?

— Micsoda, kincsem, hm, nagy dolog a!

— Valami baja van?

— Nincs biz énnekem, vagy van biz ott. Baj is, nem is, a mint veszszük.

— Mondja el hát, Márton.

— Elmondjam? magam is el szeretném mondani, de nem tudok sehogy sem belekezdeni.

— Hát csak folytassa, ha elkezdeni nem tudja.

— Hejh, könnyü neked tréfálni, Julcsa, de volnál csak a helyemen, tán még jobban izzadnál, mint én most.

— Ejnye, ugyan mi lehet az?

— Találd ki.

— Jaj, én nem tudok találgatni.

— No hát elmondom magam, pedig bizony isten borsózik a hátam bele, ha rá gondolok. De mindegy, mert elébb-utóbb ugyis csak meg kéne lennie. Hát . . . izé . . . no nézd, épen úgy vagyok, mintha tüzes vasat

kellene megmarkolnom; nem igaz, nem is úgy... még inkább fognám meg a tüzes vasat meztelen kézzel, mint... mint... de te olyan jó leány vagy Juliska, hogy csak mégis kimondom, mi fekszik a szivemen.

— Mondja ki hát, ne hímezzen-hámozzon olyan sokáig, hisz ezóta már a vége járhatná.

— Az igaz, Julcsa, az igaz. Lásd, milyen bolond vagyok én: már túl lehetnék rajta, és még innen sem vagyok. De csak olyan csiklandós ne volna. Eh, mindegy, végre is mindegy, teljes tökéletesen mindegy. A minek meg kell lennie, annak meg kell lennie, és ennek meg kell lennie, azért meg is lesz Hanem úgy egyszerre még sem ugorhatom a közepibe, csak majd szép csendesen ereszkedem a partról a folyóba. De figyelsz-e?

— Miért ne figyelnék?

— Hát figyelj, Julcsa, mert az a dolog dereka, hogy figyelj; ha nem figyelnél, úgy hiába beszélnék, pedig azt restelném.

— Mondom, hogy figyelmezek, csak legyen már mire figyelmeznem.

— No, hát ez az egész, halld csak... ejnye teringette, milyen hamar megérett ez az eper; még a minapában egy piros szemet sem láttam az egész fán, most meg már mind fekete.

— Ugyan megadta neki! hát ez az, a minek olyan nagy feneket kerített?

— Dehogy! ez csak most jutott eszembe, mikor elsóhajtottam magamat, s az ég felé pillantottam, mint Kádár, a kiről meg van írva, hogy «fölemelé Kádár szemeit az égre». Hanem ez nem tartozik ide.

— Ne mondja hát mindig azt, a mi nem tar-

tozik ide; álljon már valahára azzal elő, a mi ide tartozik...

— Megállj, megállj, benne vagyok már. Hát bátyám meghalálozott, isten nyugtassa, és a műhelyt nekem hagyta, most én vagyok a mester benne. De nemcsak a műhely maradt rám bátyámról, hanem a ház is, a mely pedig olyan, hogy tisztelendő uram is ellakhatnék benne, és a házon kívül szántóföldnek, kaszálónak és szőlőnek jutottam birásába. Úgy együtt véve, nem épen megvetendő vagyonka, azt tartom. Az ember másodmagával is elélhetne belőle, nem igaz, Julcsa? mit gondolsz?

— El biz abból tisztességesen.

— No látod-e, én is azt mondom. Hát, mondok, minek élnék egyedül, ha párostul is megélhetek? megházasodom. Választottam is már magamnak, csak hozzám jőjjön. Találd ki, Julcsa, kit választottam?

— Mondtam már, hogy nem tudok találgatni.

— Megállj, elmondom, hogy milyen, aztán bizonyosan kitalálod; szép jó kis leány, ... de hisz ebből még nem tudhatod, hát többet mondok: a világon legszebb és legjobb kis leány... most már csak gyaníthatod legalább?

— Nem is gyanítom, hisz én olyan kevés leányt ismerek...

— Ezt jól ismered. No?

— Tudj' Isten, ki lehet?

— Már látom, hogy semmire sem megyek veled. Ki kell mondanom kereken, hogy ez a leány ... te vagy, Julcsa.

— Én?

— Te.

— Hahaha!

— Mit nevetsz, Julcsa?

— Hahaha!

— Ne nevess hát, mert mindjárt sírva fakadok.

— Bizony Isten, meg nem állhatom a nevetést, hahaha!

— Engem nevetsz!

— Nem is magamat. De ugyan, Márton, vallja meg, hogy tréfált.

— Veszekedjem meg, ha tréfáltam.

— Már ezt nem tettem volna föl magáról, Márton.

— Mit?

— Hogy engem valaha megkérjen.

— És miért nem?

— Még azt kérdi? hát sohasem nézett tükörbe?

— Igy vagyunk? így vagyunk! hahaha. No, Julcsa, verjen meg téged a mindenható Uristen, verjen meg, a mennyire csak embert megverhet, azt kivánom tiszta szivemből.

— Köszönöm jó 'karatját, Márton, köszönöm szépen. Igy hálálja meg, hogy mindig nyájas, barátságos voltam iránta...

— Épen azért, hogy az voltál, hogy elbolondítottál. Tettél volna úgy velem, mint a többiek: kerültél volna! de nyájaskodtál, enyelegtél, hogy horogra csalj, hogy kiszakítsd szivemet. Ilyenek vagytok ti leányok. Nem azért bántál velem szépen, mintha szánakoztál volna rajtam, hogy mindnyájan gyűlölnek, utálnak, hanem azért, mert jól esett, hogy tetszettél nekem; mert hiú vagy, még hiúbb mint a többi leány. Én olyan vak bolond voltam! nem vettem észre, hogy nyájaskodásod csak hiúság; nem sejtettem, hogy egy-

kor kinevetsz. Azt mondom még egyszer, hogy büntessen meg az Isten!

— Én pedig még egyszer köszönöm, Márton gazda, köszönöm az áldást. Különben ne essék kétségbe, hogy nekem nem kell, hisz van még elég leány a faluban... ott a fakó leány, kérje meg azt, összeillenek.

Ezt mondta Julcsa gúnyosan, s benn termett az udvaron, és a kis ajtót bezárta maga után. Csigolya Marczi a haját tépte bújában és dühében és szégyenében. Majd megőrült. Végre összeszedte magát és odaokoskodta a dolgot, hogy nagy ostobaság egy haszontalan leány miatt így elkinlódni, nagyot kaczagott, hazament, lefeküdt, és olyat aludt, hogy... azaz, nem aludt biz ő, hanem egész éjtszaka hánykolódott, hogy majd leszakadt az ágy alatta. Csak akart alunni.

Marczi erős természetű ember volt, annak köszönhette, hogy kigyógyult e méreg-nyavalyából, melyet Biró Julcsa adott neki. Más tán belehalt volna. Ő sokszor gondolkozott, mikor a műhelyben dolgozott: nem lenne-e jobb, az izzó vas helyett fejét tenni az üllőre, s rákoppintani a legnehezebb kalapácscsal, hogy szétloccsanjon agyveleje? de néhány nap alatt kigőzölögtek fejéből e sötét gondolatok, s egészen egészséges lett. Julcsát elfelejtette, csak úgy jutott már eszébe, mint valami nagy részegség, melyből kijózanodott. Hanem azt föltette magában, hogy emberek közé nem megy, minek is? most még jobban gúnyolnák mint annak előtte. Később azonban úgy elmélkedett, hogy ez gyávaság volna; majd azt hinnék felőle, hogy nem mer előlépni, és ő mert

mindent, a mi eszébe jutott. Azért mindjárt az első vasárnap délután belátott a kocsmába.

Alig toppant be, elkezdett a legénység kaczagni, s csak úgy dőltek a csúfolódások:

— Isten hozott, öcsém Márton! hát mikor tartjuk a lakodalmat?

— Csak lesz annyi emberséged, hogy engem is meghísz rá?

— Én járom az első tánczot a menyasszonynyal.

— Boldog Marczi, milyen szép felesége lesz!

— Hát csak fáj a fogad a szép leányra, Marczi?

— Majd elviszi érte az ördög.

— De ha Biró Julcsát elveszed, mi lesz a fakó leányból?

— Szegény fakó leány, az meghal utánad bújában!

— Hahaha!

Igy gúnyolódtak és röhögtek a legények Marczi rovására, ki mindezt nyugodtan és szótalanul hallgatta végig. Mikor a lárma lecsendesedett, Marczi csak ennyit mondott:

— Elvégeztétek?

— Még nem! — felelt egy legény.

— Hát végezzétek, szólt Marczi, mert aztán én kezdem.

— Halljuk, halljuk! — kiabáltak mindnyájan.

— Hát csak azt akarom tudtotokra adni, hogy elég volt ennyi a tréfából erre az egy életre.

— Hm, fenyegetőzik, halljátok? szólalt meg egy legény; Marczi fenyegetőzik, és ti még nem szaladtok . . . kocsmáros, ki kell nyitni az ajtót, hadd fussunk.

— Csak minél hamarább, felelt Marczi, mert megeshetik, hogy később nem leled meg az ajtót, ha futni akarsz, atyámfia!

— De hogy?

— Majd meglátod . . . vagyis nem látod, mert kiütöm a szemedet, még pedig ezzel a palaczkkal, a melyik itt áll magad előtt.

— Ugyan úgy-e?

— Biz úgy, öcsém, azt a sarkantyús angyalodat! és most azt parancsolom, hogy ne ugass, de még csak meg se vakkanj!

— Te parancsolsz nekem? te? hát ha még a másik pofád is olyan vörös volna mint emez . . .

— Ne! legyen a tied is olyan!

Ezt ordítá Marczi, s úgy vágta a palaczkot a vele feleselő legény képéhez, hogy csrán kibuggyant a vér. Ez dühösen ugrott föl ültéből s botjával vágta főbe Marczit, de ez a csapást csak annyiba vette, mintha légy szállt volna a fejére. Torkon ragadta megtámadóját, s ott egyszeribe megfojtotta volna, ha ki nem kapják körmei közül Neki esett az egész kocsmai legénység, ki elülről, ki hátulról, ki jobbról, ki balról, de Marczi úgy hányta magáról le őket, mint a bika a szelindek kutyákat. Egyiket a másik után ragadta galléron, s hányta ki a csapszékből, mintha döglött birkák lettek volna. Mikor mindnyája kinn volt, megállt a küszöbön, s ezt mondá, bicskáját kirántva:

— Még most élve vetettelek ki benneteket; de a ki ma még egyszer be mer jőni, az halva röpül ki, tudjátok.

Ezzel befordult, bort kért, leült és ivott. A legé-

nyek sokáig tanácskoztak ottkinn; végre elhatározták, hogy bemennek s Marczit megtámadják, de egyik sem akart első lenni, mindegyik azt mondta: menj be te elsőnek, én második leszek, s addig biztatták egymást, míg kegyetlenül fenyegetőzve, szétoszoltak. Marczi nagy diadalmasan töltögette magába a bort, s addig ivott, míg este nem lett, s úgy leitta magát, hogy maga előtt egy lépésnyire sem látta a földet. Hosszú próbálgatások után végre sikerült neki valahogy a lábaira állnia, s elindult haza felé. Mikorra kiért a kapun, már jól besötétedett. A mint a nagy utczáról jobbra a kis közbe fordult, előugrott három legény, s az egyik azt kiáltotta:

— Itt van, üsd agyon, ha édes apád volna is!

Mind a három tarkón vágta, s Marczi lerogyott. Aztán ráadásul még egy párt kollintottak a fejére, s elinaltak, mintha ott sem lettek volna. Ekkortájban ballagott haza felé a temetőből a fakó leány, s ő látta meg először Marczit, a mint ott a porban hevert véresen. Szegény leány, a mint megpillantotta, maga is csaknem élet nélkül roskadt melléje. A legközelebbi kuthoz szaladt, lekapta a vedret, oda vitte az ájult Marczihoz, s locsolni és mosogatni kezdte. Mire kimosta arczát a vértől, ébredni kezdett, szemeit megnyitotta, s így szóla:

— Kutya álmam volt.

— Tán azt álmodta, hogy leütötték a lábáról? — kérdezte a fakó leány.

— Olyanformát, felelt Marczi.

— Ezt nem álmodta, mert igaz; ki verte meg?

— Nem tudom; de hát te mit akarsz itt, he? —

— Magát ápoltam, Márton, mert hiszen senki

sem tudja tán, hogy itt van, és hogy ez a baj érte. Erre jöttem, s hogy megláttam, csak nem hagyhattam itt magára minden segítség nélkül.

— Jól van, most elmehetsz.

— Haza tud maga menni?

— Mi közöd hozzá? menj Isten hirével, mert én nem szenvedhetlek.

— Miért, Márton?

— Eredj!

Sári e szavakra sírva fakadt, és keservesen zokogott. Marczi megbánta, hogy olyan durván beszélt a szegény leányhoz, aztán még föl sem tudott a maga erejéből kelni, azért szelidebb hangon folytatta:

— No ne sírj hát; hiszen láthatod, hogy még nem vagyok eszemen, azt sem tudom, mit beszélek. Jer ide, kérlek, emelj föl.

Sári oda ment s nagy nehezen fölemelte.

— Köszönöm, szólt Marczi, köszönöm, de úgy érzem, hogy nem birok magamtól hazamenni; nem kisérnél el?

— Dehogy nem, szivesen elkisérem, felelt a leányka, s megfogta balkezével a legény karját, jobbjával pedig derekát, úgy vezette hazáig lassan, gondosan, mintha édes anyja lett volna. Az ajtóban megköszönte a leány szivességét Marczi, s mondta neki, hogy ha valamire szüksége lesz, csak jöjjön hozzá, hadd róhassa le szivességét. Milyen boldog volt Sári!

Marczi annyira elvesztette erejét, hogy néhány napig feküinnie kellett. A fakó leány sokszor elindult hozzá, hogy megtudakozza, mint van? de ismét visszafordult, mert nem tudta, mi szín alatt látogassa

meg a beteget, pedig mennyire szerette volna látni, hogy jobban van-e már? nem veszedelmesek-e sebei? Éjjel-nappal csak Marczi járt eszében, még álmodni is róla álmodott, s álmában majd egészségesnek látta s ekkor mint örült! majd pedig halálos betegnek, s ekkor mint szomorkodott, mint sírt a jó leány! Végre fölépült Marczi s elhagyta az ágyat. Mikor először ment ki a szobából a szabad levegőre: a falun végig lakodalmas nép ment fölpántlikázott s kendőzött lovakkal, muzsikaszóval. Marczi a kis ajtóból nézte, melyet hirtelen becsapott s sietett befelé, a mint az a kocsi vágtatott el előtte, melyen a menyasszony ült, — mert a menyasszony Biró Julcsa volt. A szomszéd helységbe ment férjhez a legszebb legényhez.

— Légy vele boldog, mormogta Marczi, légy vele boldog, szivemből kívánom, mind a mellett, hogy megcsaltál. De azt szeretem, hogy elviszik falunkból, nagyon szeretem, mert nem esnék jól, ha itt mindennap látnám. Igy majd elfelejtem.

El is felejtette Marczi nemcsak Julcsát, hanem az egész világot. Nem járt többé a kocsmába, nem mintha félt volna, mert hisz azt bebizonyította, hogy kitesz az egész falu legénységén, ha neki-tüzesedik. A gyávák! nem merték szemben megtámadni, csak hátulról, így is akkor, hogy mámoros volt. Az ilyen silány néppel nem méltó szembeszállni, gondolta Marczi, azért hagyta el a kocsmázást. Igy éldegélt részint a műhelyben, részint szobájában édes anyjával, ki a gazdaságra felügyelt. Nem járt senki a házhoz, az egyetlen fakó leányt kivéve. Sári, tudj' isten, milyen ürügy alatt, egyszer csakugyan bevetődött, akkor

Marczi anyja meghítta, hogy többször is látogassa meg, s ezt, gondolhatni, hogy szivesen elfogadta, mert hiszen könnyebb volt a lelkének, ha láthatta azt a legényt, kit úgy szeretett. El-eljárt hétköznap; Marczi eleinte kerülte a hogy lehetett, mert sehogy sem tudott megbarátkozni vele; később egykedvüleg fogadta, végre pedig mindig szivesebben kezdte látni, s úgy szólván, megörült, ha jött a fakó leány. Egészen elfeledte, hogy olyan furcsa külsejű, mert hiszen rútnak nem lehetett épen mondani; aztán olyan kedves jószivű teremtés volt, a milyen kevés van ez életben.

Biró Julcsát egyetlen egyszer látta Marczi néhány hónappal lakodalma után, és milyen állapotban! egészen megesett rajta szive, noha egykor olyan kegyetlenül bánt vele. A szomszéd faluban, hova Julcsát asszonynak vitték, katonák szállásoltak, a menyecske annyira beleszeretett egy káplárba, hogy elment utána, a mint a katonákat máshová szállásolták. A férj utána rohant hiteszegett hitvesének s erőszakkal vitte vissza. Ekkor látta Marczi egykori szeretőjét, a szép Julcsát, a mint férje lóháton hajtotta végig a falun karikás ostorral. Sírva ment a szép menyecske a ló előtt, s egyaránt fájtak neki a férj ostorcsapásai és a szégyen.

— Úgy-e jobb volna most, ha hozzám jöttél volna, szerencsétlen asszony? gondolta magában Marczi; de mégis jobb, hogy nem jöttél, mert hisz engem még inkább megcsaltál volna, s én tán még kegyetlenebbül büntetnélek, boldogtalan teremtés.

Eltelt egy esztendő, eltelt kettő, három boldogság és boldogtalanság nélkül, csendesen, egykedvüleg.

A legények megházasodtak, a leányok férjhezmentek. Abból az időből már csak a pej leány volt hátra. Marczinak eszébe sem jutott, hogy meg kéne házasodni, az meg épen nem, hogy Sárit lenne jó elvenni; pedig folyvást szerette Marczit! de távolról sem merte kimutatni, hogy szereti. Egyszer vasárnap délután látogatóba jött Sári Csigolyáékhoz; az öreg asszony a szomszédban volt, Marczi pedig a fütött szobában pipázgatott, és gondolkodva vagy nem is gondolkodva nézte a füstkarikákat.

— Jó napot, hugom, szólt a legény a bejött leányhoz.

— Adjon isten magának is, Márton, felelt a leány; nincs itthon a néném asszony.

— Nincs biz a, lelkem, megúnta már magát anyám itt velem, hát átpillantott egy kicsit a szomszédba. Jól tette, hadd mulasson.

— Hát jó egészséget kivánok.

— Hisz azért ne menj el, hugom, vagy te is unod magadat velem?

— Nem biz én...

— No úgy maradj, aztán ülj le, beszélgessünk. Olyan jó beszélni való kedvem van mostanában.

— Pedig az ritkán szokott lenni.

— Az igaz, restellem a sok beszédet.

— Én is jobb szeretek hallgatni.

Itt elhallgattak mind a ketten, s szótalan ültek egy darabig. Sári kötënye szélét csipkedte, Marczi pedig tömte lefelé pipája hamvát mutatóujjával. Végre is a leány szólalt meg és ezt mondá:

— Beszéljen hát valamit, Márton, hisz épen most mondja, hogy nagy beszélgető kedvben van.

— Úgy ám, de olyan furcsa az ember, hogy épen akkor nem jut eszébe semmi, mikor legjobban szeretne beszélgetni. No megállj . . . hát . . . hát . . . mért nem mégy már férjhez? erre felelj nekem.

— Csak.

— Hiszen nem egy kérőd volt már, úgy-e?

— Volt biz énnekem, de egy sem kellett közülök.

— Miért?

— Mert tudom, egyik sem szeretett.

— Hát ha olyan kérne meg, a ki szeretne, hozzá mennél?

— Hozzá.

— És ha én kérnélek meg?

— Hiszen maga nem szeret engem, Márton.

— De tegyük föl, hogy szeretlek; eljönnél hozzám?

— El.

— Hanem én is csak olyat vennék el, a ki engem szeretne.

— Én szeretem magát, szólt Sári, de oly halkan, hogy Marczi nem hallotta, vagy tán csak tettette, hogy nem hallja, s azt kérdezte:

— Mit mondasz?

— Én szeretem magát, felelt Sári fenhangon, de reszketve.

— Igazán?

— Nem mondanám, ha nem volna igaz.

— És mióta?

— Nagyon rég . . .

— Édes Sárim, — kiáltott föl Marczi, — csakugyan szeretsz? tudnád szeretni a pej legényt, a kit minden ember gúnyol és tán utál?

— Hát én velem mit tesznek? nem hínak-e engem fakó leánynak?

— Jer ide, kedves galambom, jer az ölembe, hadd öleljelek, hadd csókoljalak! te vagy az első leány, kivel ezt teszem, és az utolsó is, mert ha te nem lészsz feleségem, úgy senki sem lesz ezen a földön.

Sári zokogva borult nyakába, és e pillanatban boldogabb volt a fakó leány s a pej legény, mint tündérország két legszebb teremtménye. Marczi anyja ekkor jött haza, s még ölelkezve találta őket, s örömében majd megrepedt szíve. A jó öreg asszonynak régi óhajtása volt már, hogy fia Sárit elvegye, de óhajtását soha sem merte szóval kifejezni, mert félt, hogy Marczit ezzel megsérti. A farsang folytával megesküdött a fakó leány s a pej legény; most járta még csak a pletyka igazán, de ők egy szikrát sem hajtottak a világ fecsegésére: hagyták darálni az embereket, s éltek olyan boldogan, mint Ádám és Éva a teremtés első napjaiban. A falu most már csak arra várt, milyen förtelmes gyermekek születnek ebből a házasságból; de reményök nagyszerűen füstbe ment, mert a fakó leánynak s a pej legénynek lettek a faluban a legszebb szőke és barna gyermekei.

TIGRIS ÉS HIÉNA.

Történeti dráma négy felvonásban.

(1846.)

SZEMÉLYEK:

Borics.
Predszláva.
Judit.
Milutin.
II. Béla.
Ilona.
Géza.
László.
Sülülü.
Sámson.
Saul.
Dengez.
Tivadar.
Vas.
Göndör.
Baját.
Zsember.
Rád.
Gedő.
Kórog
Bial.
Beghel.
Porkoláb.
Szolga.

Országnagy. Nemesek. Udvari hölgyek.

Történethely: Galiczia s Magyarország; idő: 113*

ELSŐ FELVONÁS.

Vadonerdő.

ELSŐ JELENÉS.

Borics. Saul.

SAUL (alszik a földön; feje alacsony sziklán nyugszik).

BORICS (gondolatokba mélyedve megy keresztül a színpadon; megbotlik Saulban). Ki az? ki vagy?

SAUL (fölébred). Én? földönfutó. S te?

BORICS. Én? a földnek, melyen heversz, fejedelme.

SAUL. Máskor a magad lábán járj, s ne zavard álmomat. Ah, ugyis ritkán alhatom.

BORICS. Ejnye, gazember, nagyot hallasz?

SAUL. Nem.

BORICS. Hallottad: mit mondtam? ki vagyok?

SAUL. Hallottam.

BORICS. S mégis így félvállról mersz velem beszélni, mintha társad volnék? mi?

SAUL. Ha nem vagy az, még lehetsz. (Fölkel.) Hanem most nekem is van egy szóm hozzád. Galiczia fejedelme, te engem gazembernek neveztél.

BORICS. Az vagy, gazember!

SAUL. S én azt mondom, hogy ezt nekem gazember mondja.

BORICS. Hah, nyomorú féreg! (Kardot ránt és Saulnak rohan.)

SAUL (szintén kardot ránt s a Boricsét kiüti kezéből.) Ezért kár volt kihuznod. Máskor markold meg becsületesebben.

BORICS. Ember! ördög vagy?

SAUL. Vagy egyik, vagy másik. Mind a kettő tán csak nem lehetek egyszerre.

BORICS. Hallod-e?

SAUL. Hallom.

BORICS. Te nekem tetszeni kezdesz.

SAUL. Igazán?

BORICS. Igazán!

BORICS. Addsza jobbodat.

SAUL. Jó, hogy egyebet nem kérsz. Ezt megtehetem.

BORICS. Hát mondd meg csak: ki vagy tulajdonkép?

SAUL. A mint veszem észre, nem én hallok nagyot, hanem te. Hisz megmondtam már: ki vagyok? földönfutó.

BORICS. Hol a hazád?

SAUL. Földönfutónak hol a hazája? együgyű kérdés.

BORICS. Ne légy szőrszálhasogató. Hol születtél?

SAUL. Vagy úgy! hol születtem? Ott, hol nemrég Könyves Kálmán uralkodott, ki Galiczia mostani fejedelmének apja volt. Ha igaz.

BORICS. Hm, te karddal, nyelvvel egyaránt vágsz.

SAUL. Megtanultam a vagdalkozást a sorstól, mely engem már össze-visszaaprított.

BORICS. S miért hagytad el hazádat, azt a szép Magyarországot?

SAUL. Kiokádott magából.

BORICS. Számüzettél?

SAUL. Nincs különben.

Borics. Miért?

Saul. Csak.

Borics. Légy őszinte. Engem érdekelsz, szerencsétlen vagy, s azonfölül földim is. Szólj!

Saul. Nem szólok.

Borics. És miért nem?

Saul. Mert ha szólok is: mi haszna?

Borics. Ki tudja? . . . ha egyéb nem, könnyebbülni fog szíved, ha fájdalmát résztvevő szívvel osztod meg.

Saul. Nem vagyok sem gyermek, sem asszony. Nincs rá szükségem, hogy sorsomat másoknak elpanaszoljam. A nád recseg a veréb alatt, mely rá száll; a Kárpát némán tartja a rá nehezülő eget.

Borics. Becsüllek derék férfi. Nem unszollak tovább sorsod felől; de beszélj hát Magyarországról, mely szülőföldem, s melyet ennélfogva szeretek.

Saul (félre): Elhiszem; mint a sas a galambot. Szeretnéd bele ütni tiz körmödet.

Borics. Nos? hallgatsz? erről sem akarsz szólni?

Saul. Dehogy nem! erről szivesen, ha kell. Hanem tudod, mikor az embernek hazája jut eszébe, melyből számüzetett: könnyen elmereng, gondolatokba sűlyed. Egyébiránt már jó ideje, hogy elhagytam Magyarországot, s azóta nem sokat hallottam felőle; a mi pedig még akkor történt, az nem ujság többé, s alkalmasint magad is tudod. Meg különben is, mit tudnék én olyat, mi téged érdekelhet? nem sok gondom volt a közdolgokra, igen csekély ember voltam hazámban.

Borics. De már erre azt mondom, hogy hazudsz.

Saul. Ejh, uram, erre kardommal kellene felelnem, de nem fárasztom még egyszer fejedelmi derekadat.

Borics. Épen kardforgatási ügyességed gyaníttatja,

hogy nem voltál közönséges embere hazádnak. No de mi közöm hozzá: mi voltál, mi nem? csak beszélj hazánkról; beszélj, barátom, hogy van Magyarország? boldog-e, mióta a jó II. István a holtak álmát aluszsza?

SAUL (félre). A jó II. István, mert téged akart örökösének, úgy-e?

BORICS. Nos, meg van elégedve új királyával Magyarország?

SAUL. Mit kerítesz oly nagy feneket a dolognak? már szinte kételkedni kezdek: vajjon igazán magyar vérből származtál-e, vagy sem?

BORICS. Miért?

SAUL. Azt gondolod, nem tudom, mire czélzasz? A haza boldogságáról kérdezősködöl, s azt akarod kifürkészni . . .

BORICS. Ugyan mit?

SAUL. Nem lenne-e kedvező idő, berontanod . . .

BORICS. És?

SAUL. És a magyar koronát fejedre tenned.

BORICS. Meglehet.

SAUL. De már az alig lehet meg.

BORICS. Miért?

SAUL. Csak azért, mert az most igen jó helyen van.

BORICS. Hát szeretik Bélát?

SAUL. Szeretik.

BORICS. Vak Bélát?

SAUL. Azt, vak Bélát. De van, a ki lát helyette.

BORICS. S ki az?

SAUL. Ilona, a királyné.

BORICS. Derék asszony?

SAUL. Meghiszem!

BORICS. Szép?

SAUL. Amott a nap. Nézz bele.

BORICS. Nem nézhetek.

SAUL. Miért?

BORICS. Mert elvakít.

SAUL. No látod, olyan a királyné!

BORICS. Hm, milyen lelkesülés!

SAUL. Hja, a tűz a jeget is fölforralja.

BORICS. Hanem tudod mit?

SAUL. Nem tudom, míg nem mondod.

BORICS. Hova szándékozol innen?

SAUL. Hova? azt bajos volna megmondanom. Megyek, mint a folyam, bizonytalanba, a merre sorsom, a véletlen visz.

BORICS. Jer velem!

SAUL. Veled?

BORICS. Légy vendégem!

SAUL. Miért ne? szivesen. Valahol csak kell lennem; s akárhol vagyok, mindegy. Hát merre menjünk?

BORICS. Merre? magam sem tudom hamarjában. Vadásztam s társaimtól eltévedtem. A magyar korona jutott eszembe, azt űztem, vagyis az űzött idáig.

SAUL. Vigyázz magadra! Ez nem jót jelent.

BORICS. Hahaha; babonás golyhó!

SAUL. Nono!

BORICS (körülnéz). Ah, látod amott a hegytetőn ama magános fenyvet? jer oda! Onnan meglátni váram tornyának zászlaját, mely útba fog igazítani. Jer! (El mind a ketten.)

VÁLTOZÁS.

Várterem.

MÁSODIK JELENÉS.

Milutin.

MILUTIN (be s egy ablakhoz fut). Ah, átkozott szikla szemeim előtt! (Más ablakhoz fut.) Ott, ott jön! Hála neked isten, hogy hegyeket alkottál, melyekre az emberek várakat építettek. Különösen hála istennek, hogy ez a várhegy oly meredek. Csak lassú léptekkel lehet feljönni rá. Ő lassan közeledik. Annál hosszabban nézhetem. Hejh, ha most ez a hegy elkezdene emelkedni, s emelkednék oly mértékben, a mint ő közeledik, s így tartana, akár az örökléten keresztül, hogy őt innen az ablakból bámulhatnám véghetetlenül! — Ah, már a kapunál van! Bejött. Most hát én kimehetek. (Indul ballagva.) Alig birnak lábaim, mintha egy világ nehezednék rájok. Úgyis az nehezedik. A szerelem világa. Hah, már itt van! (Hirtelen kiugrik egy ajtón.)

HARMADIK JELENÉS.

Predszláva, Judit.

PREDSZLÁVA (az ajtóhoz megy, melyen Milutin kiugrott). Milutin! Milutin!

MILUTIN (visszajön). Parancsolj, kegyelmes asszonyom.

PREDSZLÁVA. Máskor jobban elbujjál az ablak mögé, kis fiam, mikor a herczegnőt lesed; mert ha úgy látlak, kénytelen vagyok hinni, hogy szerelmes vagy bele . . .

MILUTIN (félre). Elvesztem. Ő tudja.

PREDSZLÁVA. Elmehetsz, fiam.

MILUTIN (reszketve hajtja meg magát s el).

JUDIT (ki, midőn bejött, székre hanyatlott s nem hallotta Predszláva beszédét). Ah, úgy elfáradtam. Olyan meredek ez a hegy.

PREDSZLÁVA. Es annyit szaladgáltál. Ez nem illik.

JUDIT. Miért?

PREDSZLÁVA. Mert nem vagy már gyermek.

JUDIT. Dehogy nem, anyám, mentsen isten, hogy az ne legyek. És rajta leszek, hogy holtomig az maradjak, mert én azt tartom: csak addig boldog az ember, míg kedélye gyermeki. Aztán még alig is vagyok tizenhat éves.

PREDSZLÁVA. De már asszony vagy és fejedelemné.

JUDIT. S ezért illetlen szaladgálnom?

PREDSZLÁVA. Igen.

JUDIT. Nem értelek, anyám.

PREDSZLÁVA. Mint fejedelemnének, illik fentartanod rangod méltóságát.

JUDIT. Ne légy oly szigorú. Oh istenem, ha az nem fér meg rangommal, hogy a fűbe futkossak virágok és pillangók után: akkor óhajtom, vajha ne volnék fejedelemné.

PREDSZLÁVA. Együgyű gyermek, oly kevésre becsülöd a trónt.

JUDIT. És te, anyám, oly nagyra becsülöd, hogy méltónak tartod miatta lemondani az élet legszebb örömeiről.

PREDSZLÁVA. Az élet legszebb öröme a trón Óh a trón, ez a mennyország, és a korona napja e mennyországnak. A trónon ülni és uralkodni, ez földi istenség.

JUDIT. Tudja isten, én inkább ülök a szép zöld fűben, mint a trónon és jobb szeretem fejemen a virágkoszorút, mint a koronát. A koronának csak súlyát érezem, de a virágnak élvezem illatát. (Kürtök harsognak). Ah, a vadászok. A fejedelem. Hála istennek! de nem örülök, hanem haragudni fogok, igen haragudni.

PREDSZLÁVA. Kire és miért?

JUDIT. Fiadra és azért, hogy oly sokszor hagy magamra. Óh, ha tudná, mily nehezemre esik, elválva lennem tőle, bizonynyal nem vadászna annyit. Szólj, hát szép az fiadtól, hogy nejét oly gyakran hagyja magára? Úgy-e, hogy nem szép? El sem képzelhetem, hogy mulathat akkor, midőn nem én velem van, holott nekem egy perczem sem igazán boldog, ha őt nem láthatom.

PREDSZLÁVA. Ez igen egyszerű. Te szereted őt.

JUDIT. Óh, igen, igen!

PREDSZLÁVA. És ő nem szeret téged.

JUDIT. Anyám, az istenért...

PREDSZLÁVA. Ő nem szeret téged.

JUDIT. Ne tégy engem boldogtalanná, anyám és ne rágalmazd fiadat.

PREDSZLÁVA Ő nem szeret téged.

JUDIT. Mondj akármit, csak azt ne, anyám. Én gyönge virág vagyok, fiad szerelme a mindenható napsugár, mely éltemet föntartja. Ha e nap nem süt rám, meghalok.

PREDSZLÁVA. Bohó gyermek, nem fogsz meghalni. A szerelem egén nem egy nap van, számtalan; minden férfi az. Ha elfordul egy, van helyette más.

JUDIT. Soha, soha. És én nem hiszek szavadnak.

PREDSZLÁVA. Nem is akarom, hogy szavamnak higy, hanem csak férjed tetteinek.

JUDIT. Ti nem szeretitek egymást és azért . . .

PREDSZLÁVA. Asszony!

JUDIT. Nem, nem gyanusítlak, anyám. Ezt aljasság volna föltennem rólad. Bocsáss meg, kérlek. Látod, nem is tudom: mit beszélek? annyira megzavart e gondolat. Nem hiszek mást, anyám, csakhogy megakartál próbálni. Ugy-e, csak ezt akartad? De én kiállom a próbát. Hah, léptek! ez ő lesz (az ajtó felé indul, ismét visszatér.) Igen, hiszen haragudni fogok. Igen ám, ha tudnék! (Indul.)

NEGYEDIK JELENÉS.

Előbbiek. Borics.

JUDIT. Férjem, szerelmem!

BORICS (fegyverét elhányja s nagy léptekkel jár föl s alá.)

JUDIT. Férjem!

BORICS. Nos? . . . Áh, te vagy, nőm? Jó estét, jó estét.

PREDSZLÁVA. Fiam!

BORICS. Mi kell?

PREDSZLÁVA. Egy kis tisztelet, ha szabad kérnem.

BORICS. Majd máskor. Most nem érek rá.

PREDSZLÁVA. Nem érsz rá?

BORICS. Nem.

PREDSZLÁVA. Fiu, ki vagyok én?

BORICS. Azt hosszú volna elbeszélni. Most sem időm, sem kedvem hozzá.

PREDSZLÁVA. Semmirevaló!

BORICS. Hallgass, asszony!

PREDSZLÁVA. Átok!

BORICS. Tudod-e, honnan hoztalak ki? a kolostorból. Tudod-e, hova küldelek, ha nem hallgatsz? a kolostorba. Ott majd átkozódhatol, a mennyit tetszik.

PREDSZLÁVA. Hah, gyalázatos!

JUDIT. Oh anyám, minden szentekre kérlek, ne bántsd, ne ingereld . . . hiszen tudod . . . jer, anyám, kérlek, jer . . . hagyjuk magára . . . látod, rosz kedvü mostan, s kétség kívül van rá oka, hogy az legyen. Jer. Jer. Majd földerül, s ismét jóvá teszi hirtelen magaviseletét. Menjünk, anyám. (El.)

ÖTÖDIK JELENÉS.

Előbbiek. Saul.

SAUL. Ejh, uram, hát nálatok így bánnak a vendéggel, hogy becsapják orra előtt az ajtót és ott kinn hagyják ácsorogni?

BORICS. Oh, megbocsáss, bizony megfeledkeztem rólad. Anyám, ezen lovag vendégem, lásd szívesen.

PREDSZLÁVA (ki eddig folyvást merőn nézte Sault). Borzasztó arcz.

SAUL. Idvez légy, asszonyom.

PREDSZLÁVA (titkon Boricshoz). Fiam, fiam!

BORICS. Nos?

PREDSZLÁVA. Ki ez?

BORICS. Vendégem.

PREDSZLÁVA. De ki ő?

BORICS. Mindegy, akárki, csakhogy vendégem.

PREDSZLÁVA. Nem mindegy. Nekem nem mindegy. Tudnom kell, ki ő?

BORICS. Magam sem tudom.

PREDSZLÁVA (Saulhoz közeledik). Lovag, öltözetedről itélve, magyar vagy.

SAUL. Az vagyok, asszonyom.

PREDSZLÁVA. És arczodról itélve . . . ah istenem, mit mondjak! — Lovag, ismered Sámsont, a . . .

SAUL (bámulva s felingerülve lép hátra).

PREDSZLÁVA. Ő az, nem csalódtam. (Boricshoz.) Fiam, küldd el ez embert.

BORICS. Miért?

PREDSZLÁVA. Kérlek, küldd el!

BORICS. De mi lelt?

PREDSZLÁVA. Ne kérdezd, csak távolítsd el szemem elől. Kérlek, kényszerítlek!

BORICS. Megtébolyodtál?

PREDSZLÁVA. Megtébolyodom, ha ezen ember nem távozik. Fiam, szeretett fiam, igen, szeretni foglak, gyermekem és türök tőled minden méltatlanságot, türöm gyülöletedet, utálatodat, mindent! csak ezen embert küldd el.

BORICS. Dehogy küldöm.

PREDSZLÁVA Hát nincs szivedben egy csepp irgalom sem anyád iránt? nem küldöd el?

BORICS. De mi lelt?

PREDSZLÁVA. Ne kérdezd, csak távolítsd el szemem elől. Kérlek, kényszerítlek!

BORICS. Nem.

PREDSZLÁVA (Saulhoz). Uram . . . lovag . . .

SAUL. Parancsolj, asszonyom.

PREDSZLÁVA. Kérlek, távozzál.

BORICS. Hallgatsz asszony!

PREDSZLÁVA. Esdeklek, menj el innen, menj el e várból, e vidékről, ez országból . . . nem, nem, nem állhatok ellen! (Zokogva Saul nyakába borul.)

SAUL (magában). Már ezt nem értem.

PREDSZLÁVA. Ne bontakozzál ki karjaimból, lovag, nem eresztelek el szívemről. Oh szegény szívem, be rég dobogtál így a boldogság és a gyötrelem miatt! — De most menj, lovag, menj, hogy többé soha se lássuk egymást.

SAUL (félre). Bolondok közé jutottam? — De oly csodálatos érzéseim vannak. Megmagyarázhatlanok. Úgy sajnálom e szegény asszonyt. Könnyei égetik. arczomat. Milyen lázasan szorított kebléhez! majd elakadt lélekzetem.

PREDSZLÁVA (esdeklő hangon). Hát nem távozol?

SAUL. Ha úgy kivánod. Isten megáldjon benneteket. (El.)

PREDSZLÁVA. Isten veled, isten veled!

HATODIK JELENÉS.

Predszláva, Borics.

BORICS (Saul után). Megállj, hallod? megállj! — És elment. — Asszony, őrült, mit cselekedtél?

PREDSZLÁVA. Elment, hála istennek . . . és hála istennek, hogy itt volt.

BORICS. Holnap indulsz.

PREDSZLÁVA. Hova?

BORICS. Kolostorba.

PREDSZLÁVA. Nem megyek.

BORICS. Majd meglátjuk. Menj. Készülj.

PREDSZLÁVA. Fiam, ne bánts, könyörülj, hiszen anyád vagyok.

BORICS. Mi közöm hozzá?

PREDSZLÁVA. Hát egy szikrája sincs benned a fiúi érzésnek!

Borics. Nincs.

Predszláva. Tehát eltaszitasz?

Borics. Takarodjál.

Predszáva (hosszan és merőn nézi Boricsot). Jó. Megyek. (El gyorsan.)

Borics (csenget).

Szolga (be).

Borics. Fussatok azon lovag után, ki most távozott. Gyorsan. Kérjétek, hogy jöjjön vissza. Kérjétek nevemben. Ha nem akar jönni, tehát . . . tehát hozzátok ide erővel.

Szolga (el).

HETEDIK JELENÉS.

Borics, később *Saul.*

Borics. Pokol és kárhozat! megbolondult azon aszszony? Elküldte. Ölelgette. Mi lehet ez? mi lehet ez? (Némán jár föl s alá.) S ha azon ember vissza nem jön? . . . ah, itt van.

Saul (be). Megvallom, nincs annyi eszem, hogy a történteket meg tudjam magyarázni.

Borics. Föl se vedd, barátom, föl se vedd. Szegény anyámnak néha nincs helyén az esze. Ez az egész.

Saul. Csakugyan, tekintetéből magam is azt gyanítottam, hogy ilyesmi van a dologban.

Borics. Hanem hagyjuk ezt. Hát . . . hát . . . hát . . .

Saul. Hát?

Borics. Hát hímezés-hámozás nélkül szólva, te száműzött vagy, nemde?

Saul. Hímezés-hámozás nélkül szólva, én száműzött vagyok.

Borics. És nem szeretnél visszamenni hazádba?

Saul. Nem biz én.

Borics. Nem? a mennykőbe! és miért?

Saul. Csak azért, mert a hóhér el találná tenni örök emlékül a fejemet. Pedig úgy, fej nélkül, csak szégyenlenék a világban járni.

Borics. De jó pénzért?

Saul. Jó pénzért?

Borics. És roppant remények fejében?

Saul. És roppant remények fejében?

Borics. Igen.

Saul. Például?

Borics. Nádorság.

Saul. Nádorság?... Ah értem. Nekem nádorság, neked királyság, úgy-e bár?

Borics. Úgy van.

Saul. De hátha a trón helyett akasztófa...

Borics. Azt is megosztom veled.

Saul. Páratlan nagylelkűség!

Borics. Nos?

Saul. Várj egy kicsit, hadd gondolkozzam.

Borics. A meddig tetszik.

Saul. Hm, hm. (Félre.) Nem pénz, nem rang kecsegtet... valami más, egészen más.

Borics. Határoztál?

Saul. Határoztam.

Borics. Mit?

Saul. Megyek.

Borics. Ember vagy! mikor?

Saul. Akár tüstént.

Borics. Csak holnap. Éj van és zivatar. Pihenj. Kincstárnokom el fog látni útiköltséggel. A mi a jö-

vőt illeti, csak azt mondom: saját érdeked kivánja, hogy érdekeimet előmozdítsd. Mindenek előtt...

SAUL. Nem bizol eszemben?

BORICS. Sőt inkább.

SAUL. Tehát kérlek, ne oktass.

BORICS. Jó. Tégy, amint neked tetszik. De mi kezeskedik nekem arról, hogy emberem léssz?

SAUL. Semmi.

BORICS. Semmi?... ez, igaz, a legjobb kötelezvény! sem el nem veszthetem, sem el nem lophatják tőlem. Hanem tréfán kivül; mert én nem igen bízom az emberekben.

SAUL. Már pedig más kezest bajosan állíthatok.

BORICS. Legalább azt mondd meg, miért számfizettél?

SAUL. Azt nem mondom; de megmondom azt: mi csal vissza hazámba?

BORICS. Mi?

SAUL. A bosszúvágy.

BORICS. Bízom benned.

SAUL. Jó éjt! (El.)

BORICS. Isten veled.

NYOLCZADIK JELENÉS.

Borics, később *Szolga.*

BORICS. Villámlik, mennydörög. Épen, mint lelkemben. Mint a villámok a felhőn, úgy törnek keresztül a jövőn messzeható terveim. A villámok keletkeznek és elenyésznek. Terveim szinte. Mit nem kisértettem már meg, mind hiába. Oh nagyravágyás, lelkem ördöge, mit gyötörsz? — Sokszor kiáltottam már így

fel, de a nagyravágyás siket, csak egyszer nyilnak meg fülei, s akkor azt hallja, hogy a koporsó födelét szögezik rá. Milyen boldog lehetnék, ha ezen ördög nem bántana! ... van nőm, ki szeret, s kit én is szeretek; igen, szeretem ... ő az egyetlen a világon, a kit szeretek. (Csenget.)

SZOLGA (be).

BORICS. Lenyúgodott már a fejedelemné?

SZOLGA. Igen, fejedelem.

BORICS. Elmehetsz.

SZOLGA (el).

BORICS. Hozzá, hozzá! (Fogja a lámpát s indul; visszateszi az asztalra.) Nem, még úgy sem tudnék nyugodni. Pedig fáradt vagyok. Sokat jártam. (Karszékbe dől.) Lelkem bolyong messze, messze. Fejem nehéz. Tele van gondolatokkal. És terhes gondolatokkal. Mint a keresztes katonák a szent földre, ugy vándórolnak gondolatim seregesen Magyarországra. Mind oda. Mind. (Elalszik.)

KILENCZEDIK JELENÉS.

Borics. Predszláva.

PREDSZLÁVA (ki már titkon többször pillantott be egy ajtón, jön halk léptekkel). Csend. Elaludt. — Tehát kolostorba küldesz engem? én a más világra küldelek. — Csitt, anyai érzet, csitt! hiába riadsz föl, nem hallgatok szavadra. Bele fojtalak boszúm tengerébe. — Nem mondta-e ő az imént hidegen, határozottan, hogy semmi fiúi érzet nincs benne irántam? És ha nem mondta volna is, mutatta ezt minden eddigi tette. Világosan mutatta. Oh mennyit gyötört már engem. Kihozatott a kolostorból, nem kedvezésből, óh nem; csak azért

hogy kínozzon. Nem fogsz többé kínozni, jó fiú! (Tőrét felemeli.) Oly hideg van. Ugy fázom. Vérem csonttá fagyott. Melegíts fel pokol tüze! (Amint tőrét Borics mellének irányozza: villámlik, mennydörög.)

BORICS (a mennydörgésre fölébred). Mi vakít? (Ujra villámlik.) A villám . . . (Meglátja Predszlávát.) vagy tőröd? vagy szemeid?

PREDSZLÁVA. Talán mind a három.

BORICS. S mit akarsz, édes anyám?

PREDSZLÁVA. Meg akartalak ölni, édes fiam.

BORICS. Hát ölj meg, ha mersz.

PREDSZLÁVA. Szerencséd, hogy fölébredtél.

BORICS. S így nincs lelked, szembeszállni velem? nincs?

PREDSZLÁVA. Hm!

BORICS. Édes anyám, te oly gyáva vagy, amily gonosz. Megöllek hát én tégedet.

RREDSZLÁVA (megrettenve hátrál).

BORICS. Add ide azt a tőrt. Add ide, ha mondom. Vagy azt gondolod, ha szép szerével meg nem kapom, nem vehetem el tőled erővel?

PREDSZLÁVA (elejti a tőrt)

BORICS (fölveszi).

PREDSZLÁVA (félre). Borzasztó. És könyörögjek életemért? Nem. Tőle nem könyörgök többé semmiért. Inkább meghalok. (Fenn.) Ölj meg.

BORICS. Azt megteszem, ha nem mondod is.

PREDSZLÁVA. Végezz. Gyorsan. Minél elébb.

BORICS. Igazad van, édes anyám, minél elébb végeznem kell. Már úgy is soká tart a komédia, s előbb-utóbb is csak ez lenne vége, mert mi határtalanul szeretjük egymást, nemde édes anyám?

PREDSZLÁVA. Ugy van, édes fiam.

BORICS. Mint az ördög a tömjént, mint... mint... ah egymás iránti szeretetünkre nincs hasonlat.

PREDSZLÁVA. Valóban nincs.

BORICS. Asszony, asszony! mért szültél engemet?

PREDSZLÁVA. Fiú, fiú, mért szültelek téged!

BORICS. A természet részeg vagy őrült volt, midőn téged anyámnak rendelt. Ezt józanon nem tehette.

PREDSZLÁVA. Oh, ezt józanon nem tehette.

BORICS. Az anya meg akarta gyilkolni fiát!

PREDSZLÁVA. És a fiú meg akarta gyilkolni anyját!

BORICS. Meg. Én gyűlölném az egész világot! csak azért nem teszem ezt, mert sajnálnám másra pazarolni gyűlölségemet, mint te rád. Tiéd gyűlölségem. Egyedül tiéd. Osztatlanul. Egész végtelenségében. És van rá okom. Adott nekem a sors egy paripát, melyen a föld felét hódítottam volna meg. A nagyravágyást. Asszony, te engem lerántottál e paripáról, mely most üres nyereggel száguld keresztül a világon, míg én itt nyögök... a porban! Te Magyarország királynéja voltál. Hűtelen lettél férjedhez. S ezért én lakolok. Mit kaptam a magyar korona helyett? E nyomorú galiciai hercegséget. Ezt is kegyelemből, mint fillért a koldus. Anyám megöllek; imádkozzál, ha akarsz.

PREDSZLÁVA. Nem akarok. Nincs mit köszönnöm a multért, s nincs mit kérnem jövőre. Ölj meg!

BORICS. Halj meg tehát és kárhozz el!.. De nem, nem öllek meg.

PREDSZLÁVA. Hah, ég... isten... te nem ölsz meg, nem ölsz meg, fiam?... oh hiszen az irtózatos is lenne.

BORICS. Nem ontom véredet. Mondják, a kiontott vér égbe kiált és a földön elárul...

PREDSZLÁVA. Ugy van, fiam, a kiontott vér elárul és égbe kiált. Te nem fogsz megölni.

BORICS. Nem, anyám, nem öllek meg. — Megfojtalak.

PREDSZLÁVA. Mindenható! (Székbe tántorodik.)

BORICS. Megfojtalak, anyám. — Húnyd be szemeidet ég, húnyd be szemeidet pokol, hogy borzadásában meg ne rázkódjék a mindenség, mert ilyet vagy látott valaha, vagy sem. De mindegy. Meg kell lennie! (Predszlávához ugrik.)

TIZEDIK JELENÉS.

Előbbiek. Judit.

JUDIT (rohan be). Oh hála istennek, itt van valaki. Te vagy férjem? és te...

BORICS. Ki az? Ah, te vagy az, nőm? Jó, hogy jösz. Jó, hogy jösz. De mit akarsz itt? ki hítt? mi bajod? mi lelt?

JUDIT. Oh férjem, de téged mi lelt, téged?

BORICS. Engem? Semmi. Mi lelne? — Mit keressz itt?

JUDIT. Arcod sápadt ... szemed ég ...

BORICS. Mit papolsz?

JUDIT. Férjem ...

BORICS. Megbocsáss, édes nőm. Megbocsáss. Durva voltam. De eszem oly zavart. Lásd, anyám roszul van. Azt sem tudom, mit cselekszem. De te mit keressz itt?

JUDIT. Rettentő álmam volt, férjem, rettentő. De

már magam sem tudom, mit álmodtam, csak hogy valami iszonyút. Fölriadtam és leugrottam ágyamról, és futottam, hogy embert találjak. Még most is rettegek. Nem tudom bizonyosan, de ha jól emlékszem, anyánkról álmodtam. Mi bajod, anyám?

BORICS. Az meglehet. Meglehet. Az álom gyakran csodálatosan összeütközik a valóval. De már semmi baj. Ugy-e, édes anyám, semmi baj?

PREDSZLÁVA. Semmi, édes fiam. Nyujtsd karodat, leányom, kissé gyönge vagyok. De nem szükség már. Erőm visszajött.

BORICS. Tehát jó éjszakát.

PREDSZLÁVA. Adjon isten neked is, édes fiam. Köszönöm, hogy segítségemre siettél. Majd meghálálom gondoskodásodat. Addig is köszönöm.

BORICS. Szívesen, édes anyám . . . szívesen. Máskor is.

PREDSZLÁVA (menet, vadul tekintve vissza Boricsra). Tigris!

BORICS (szintúgy). Hiéna!

MÁSODIK FELVONÁS.

Csapszék.

ELSŐ JELENÉS.

Beghel, *Bial*, *Kórog* egy asztalnál melyen kancsó és poharak vannak. *Saul* más asztalnál egyedül.

BEGHEL. Csak szép az a borozók asztala. Egész mennyország. A kancsó: a hold, a poharak: a csillagok. Igyunk, atyámfiai!

BIAL. Igyunk, a hazáért!

KÓROG. Igen, igyunk a hazáért. Ugy sem tehetünk érte mást mi szegény, közönséges emberek.

BIAL. Legalább megteszszük azt, a mit tehetünk érte, s igy nem mond reánk itéletet a lelkiösmeret, mi nagy szerencse, mert ez ugyan szigorú biró, kit bezzeg le nem kenyerezhetni ám, mint a többit. Nem tudom: ugy van-e máshol is, mint itt nálunk Magyarországban? itt, minél kevesebb kivétellel, csak az a valódi hazafi, ki semmit sem tehet a hazáért! a ki pedig tehetne valamit, az gazember. Hiszik-e kelmetek, hogy nagyuraink közt akárhány akadna, ki ma is kész volna az országot átadni ennek a bitang Boricsnak?

SAUL (figyelni kezd a beszélőkre).

BEGHEL. Meglássák kelmetek, hogy addig is kapkod ő felénk, mig egyszer a zsebébe dug bennünket.

BIAL. De már azt még sem éri el egy könnyen.

KÓROG. Nem ám, ha minden magyar ugy érezne, mint mink itten . . . csak hogy . . . hejh . . . (poharat emel, nagyot kiált.) Veszszen minden hazaáruló!

BIAL. | Veszszen minden hazaáruló.
BEGHEL. | (poharat emelnek.)

SAUL. Hallod-e ezt, lelkem? — Hallod és borzadsz. Oh, hogy én eltántorodhattam. Eltántorodtam, de el nem estem. Hála istennek. (A borozókhoz megy.) Derék férfiak, megbocsássatok, hogy hivatlanul közétek lépek; de meg nem állhatom, hogy szavaitok viszhangja ne legyek. Veszszen minden hazaáruló!

BEGHEL. Veszszen, még egyszer.

BIAL. Veszszen, még ezerszer!

KÓROG. Ki és mi vagy, földi?

SAUL. Mindegy, akárki, akármi. Bepecsételt levél vagyok, melynek czimét már hallottátok: «Veszszen minden hazaáruló». A jövendő föl fogja bontani e levelet; akkor elolvashatjátok tartalmát is.

BIAL. Akárki vagy, de becsületességed tetődtől talpadig ér. Ülj közénk és igyál velünk.

SAUL. Nem úgy, földiek. Ti igyatok velem, úgy is annyival tartozom nektek, hogy ha az itéletnapig innátok rovásomra, sem lenne lefizetve tartozásom. — Hejh, csaplár! (zsebébe nyúl s erszényt vesz belőle.) Hah, kárhozatos pénz! Borics pénze (az ablakhoz megy s észrevétlenül kiveti az erszényt.) Már, földiek, ha megengeditek, mégis csak veletek iszom. Pórul jártam. Elvesztettem erszényemet.

KÓROG. Se baj, se baj, ülj le és igyál.

SAUL (közéjük ül, beszélgetnek, nem veszik észre, hogy Predszláva és Milutin jön).

MÁSODIK JELENÉS.

Előbbiek. Predszláva. Milutin.

MILUTIN (széket ad Predszlávának). Ulj le asszonyom. Tudom, hogy elfáradtál. Sajnállak.

PREDSZLÁVA. Talán te fáradtál el, kisfiam, én nem, Kit boszúállás visz, az fáradatlan.

MILUTIN. S kit szerelem visz, szinte az. Csakhogy te már közel állasz czélodhoz, én még messze. Talán el sem érem.

PREDSZLÁVA. Eléred, gyermekem, velem együtt fogod elérni. Ne csüggedj. Nem kevésbbé fekszik érdekemben: téged juttatni czélhoz, mint magamat. Menj és kérdezd meg utunkat azon emberektől. Valaha jól tudtam erre a járást, de már elfeledtem. Rég volt.

MILUTIN (a borozókhoz közeledik). Uraim, ki sziveskednék megmondani, merre visz az út Sámson úr várához?

SAUL (fölugrik). Sámsonhoz?... ki akar oda menni?

MILUTIN. Mi ketten, uram.

SAUL (meglátja Predszlávát). Azon asszonyt láttam valahol, ha nem csalódom. Igen, ő az. Ő. Azóta többször jelent meg képe lelkem előtt, akaratlanul. (Predszlávához megy.) Asszonyom, ha más helyen látnálak, azt mondanám, hogy Galicia fejedelmének anyja vagy.

PREDSZLÁVA. Csitt. Az vagyok.

SAUL. Valóban? Miként jösz ide és így?

PREDSZLÁVA. S te... igen, te vagy az, kit egyszer megöleltelek. Oh barátom, engedd, hogy ismét megölelhesselek.

SAUL. Szívesen, ha kedved telik benne. (Megölelik egymást.) De mit csinálsz itt?

PREDSZLÁVA. Szánakozzál rajtam. Én igen sajnálatra méltó vagyok.

SAUL. Szegény asszony. Hangod megindít. Részvétet gerjesztesz bennem irántad.

PREDSZLÁVA. Köszönöm. Meg is érdemlem részvétedet, mert én szeretlek. Végtelenül szeretlek.

SAUL. S mint jutok e szerencséhez?

PREDSZLÁVA. Ne kérdezd. Hisz ugy is mindegy. Csakhogy szeretlek. S minthogy részvéteddel ajándékozál meg, vedd érette cserébe bizalmamat. Oh barátom, képzelheted-e, mi történt velem? Fiam engem kolostorba küldött.

SAUL. S miért?

PREDSZLÁVA. Mert gyűlöl és tudja, hogy irtózom a kolostortól. Oh, ha kedvem lett volna kolostorba menni, akkor minden áron gátolta volna azt.

SAUL. Fiad gyűlöl?

PREDSZLÁVA. Gyűlöl. Utál.

SAUL. Borzasztó. Hallatlan.

PREDSZLÁVA. Ugy-e bár? hátha mindent tudnál!

SAUL. S mint menekültél ki a kolostorból?

PREDSZLÁVA. Fiam ezen ifjura bizott, ki szerencsémre lekötelezettem s ki nem vitt kolostorba, hanem ide, Magyarországra szökött velem.

SAUL. S most mi szándékod?

PREDSZLÁVA. Boszút állani.

SAUL. Kin?

PREDSZLÁVA. Mindazokon, kik boldogtalanná tettek.

SAUL. Kik azok?

PREDSZLÁVA. Majd meglátod. S te mit keressz itt?

SAUL. Fiad kéme vagyok.

PREDSZLÁVA. Fiam kéme vagy?

SAUL. Vagyis voltam. Isten megőrzött a honárulástól.

PREDSZLÁVA. S mi akart honárulóvá tenni?

SAUL. Szenvedélyem.

PREDSZLÁVA. Mily szenvedély?

SAUL. A boszúvágy.

PREDSZLÁVA. S kin akartad megboszulni magadat?

SAUL. Nehezen ismered. Dehogy nem! említetted nevét, midőn nálatok voltam.

PREDSZLÁVA. Sámson?

SAUL. Ő.

PREDSZLÁVA. Ugy kezet foghatunk.

SAUL. Te is ellene vagy?

PREDSZLÁVA. Oh! — Adj kezet, kössük meg a boszúfrigyet.

SAUL. Lemondtam a boszúállásról.

PREDSZLÁVA. Miért?

SAUL. Mert nem akarok honáruló lenni.

PREDSZLÁVA. S ha honárulás nélkül is megeshetik a boszú?

SAUL. Miként?

PREDSZLÁVA. Majd megtudod. Adj kezet.

SAUL. Itt van.

PREDSZLÁVA. Igy, most vezess Sámsonhoz.

SAUL. De neki nem szabad engemet látnia.

PREDSZLÁVA. Csah vezess oda, s várj meg engem valahol a környéken, Milutin, jer.

SAUL. Menjünk. — Barátim, megengedjetek, hogy szivességtekkel nem élhetek; e hölgynek kell utat mutatnom. Isten veletek. (Saul és Predszláva el.)

BEGHEL.
BIAL.
KÓROG. } Isten megáldjon!

HARMADIK JELENÉS.

Milutin, Beghel, Bial, Kórog.

MILUTIN. Oh istenem, én mindinkább rettegek. Sejtem, hogy Judit nem lesz az enyém, és hogy én a hóhéré leszek. Ha Borics utolér, végem van. Mindegy. Mindent koczkáztatok. Hisz boldogságért koczkáztatom életemet; ez úgy sem ér a nélkül semmit. (el.)

BIAL. Talán már mi is takarodhatnánk, atyafiak?

BEGHEL. Eb aki siet.

KÓROG. Igaza van Bíal komának, Otthon ugyancsak várhatnak már bennünket, még pedig jó reménynyel, hogy vadakkal terhelve térünk haza. Mondhatom, szépen vadásztunk.

BEGHEL. Hahaha, az igaz. Jól lakhatnak vele, a mit lőttünk.

BIAL. Hogy vágjuk ki magunkat?

BEGHEL. Az a kérdés.

KÓROG. Valamit majd csak hazudunk. Ki tudna hazudni, ha a vadász nem? (Mind a háman el.)

VÁLTOZÁS.

Várterem Sámsonnál.

NEGYEDIK JELENÉS.

Sámson és *Predszláva* külön oldalról jőnek.

SÁMSON. Ki az?

PREDSZLÁVA. Egy szegény öreg asszony.

SÁMSON. Mit keressz?

PREDSZLÁVA. Már semmit. Megtaláltam, a kit kerestem. Téged.

SÁMSON. S mit akarsz velem, vén szipirtyó? Előre is mondhatom, hogy hiába jöttél, ha jövendőmondás a mesterséged. Nincs szükségem jóslatokra.

PREDSZLÁVA Nem vagyok jövendőmondó. Ellenkezőleg, a multról akarok neked beszélni.

SÁMSON. Mit?

PREDSZLÁVA. Egy szép történetet, ha meghallgatod.

SÁMSON. S ha meg nem hallgatom?

PREDSZLÁVA. Meg kell hallgatnod; különben álmodban fogok megjelenni, s ott zúgom füleidbe.

SÁMSON. Hm, beszélj hát.

PREDSZLÁVA. Ezelőtt mintegy huszonöt évvel Magyarország királya Kálmán volt.

SÁMSON. Tudom.

PREDSZLÁVA. A többit is tudhatod, csak emlékeztetni akarlak. Kálmán második nejével élt, Predszlávával.

SÁMSON. Ismertem azt a személyt.

PREDSZLÁVA. Valóban? ugy annál inkább érdekelhet a történet. Kálmán nagyon szerette Predszlávát, Predszláva is nagyon szerette . . . nem Kálmánt, hanem udvarának egy ifjú leventéjét.

SÁMSON. Valami Sámsont, ha jól emlékezem.

PREDSZLÁVA. Igen, te jól emlékezel. Sámson is szerette, őrülten szerette Predszlávát.

SÁMSON. Az nem igaz.

PREDSZLÁVA. Nem?

SÁMSON. Sámson nem szerette Predszlávát.

PREDSZLÁVA. Mindegy; legalább azt hazudta a királynénak, hogy őrülten szereti őt, s ez hitt szavainak.

SÁMSON. Mint afféle balgatag asszony.

PREDSZLÁVA. Meg is lakolt érte.

SÁMSON. Ugy kellett neki. De végezzük egymás után ezt az unalmas históriát, mit húzzuk-vonjuk? A királyné két fiút szült. Egyiket Sámsonnak adá, hogy részesüljön az atyai örömökben, a másikkal a királyt ajándékozá meg, ki azonban meg nem köszönte az ajándékot, mert megszagolta, hogy rosz fa ég a tűzön. Ennek következtében ki is adta az útilevelet Predszlávának, ki huszonnégy év multával, el nem képzelhetem, miért küldött tégedet hozzám.

PREDSZLÁVA. Miért küldött engemet hozzád? — Oh Sámson minek e tettetés?

SÁMSON. Micsoda tettetés? én semmit sem tetteték életemben, legfölebb szerelmet, s ennek, úgy hiszem itt köztünk nem igen van helye.

PREDSZLÁVA. Hát csakugyan nem ismersz?

SÁMSON. Én? hogy az ördögbe ismernélek? talán csak nem vagyok seprűnyél, hogy rajtam lovagoltál volna valaha a Szentgellértre, boszorkány!

PREDSZLÁVA. Miért gúnyolni azt, ki téged úgy szeret? Sámson!

SÁMSON. Te szeretsz engemet?

PREDSZLÁVA. Én. Predszláva.

SÁMSON. Te Predszláva? lehetetlen!

PREDSZLÁVA. S ha mégis az volnék?

SÁMSON. Ugy légy az. Isten neki. Különben nem irígylem, hogy az vagy. Hanem átkozottul megvénültél huszonnégy év alatt, mondhatom. Az idő ugyancsak fölbarázdálta képedet . . .

PREDSZLÁVA. A bú, Sámson, a bú; nem az idő.

SÁMSON. S talán a szerelmi bú?

PREDSZLÁVA. Az is.

SÁMSON. Mondom!

PREDSZLÁVA. Nem hiszed?

SÁMSON. Elhiszem biz én, miért ne? csak hogy mód nélkül sajnállak, ha ugy van; mert ha huszonnégy, huszonöt év előtt sem szerettelek, most mennykő nehéz lenne érzelmedet viszonoznom.

PREDSZLÁVA. Tehát nem szerettél?

SÁMSON. Bizony isten nem.

PREDSZLÁVA. És nem szeretsz?

SÁMSON. Ördög bujjék belém, ha szeretlek.

PREDSZLÁVA. Oly gyalázatosan csaltál volna meg?

SÁMSON. Gyalázatosan-e, vagy nem? de megcsaltalak.

PREDSZLÁVA. Ez borzasztó! — Hanem megbocsátok.

SÁMSON. Köszönöm szépen.

PREDSZLÁVA. Csak egyet kérdek tőled.

SÁMSON. Halljuk.

PREDSZLÁVA. Ha már engem nem szeretsz, nem szerettél soha: szólj, van-e legalább atyai érzés szivedben?

SÁMSON. Van. Még pedig mennyi! — Ha atyai érzésem kendermaggá válnék: valami fiók csíz jól laknék vele.

PREDSZLÁVA. Mindegy, akármennyi, csak hogy van. Igy érdekelni fog fiad, vagyis fiam sorsa.

SÁMSON. Nem tudom. S ha érdekelne?

PREDSZLÁVA. De mindenek előtt: tudja származását Saul?

SÁMSON. Mi végre?

PREDSZLÁVA. Tudja vagy nem?

SÁMSON. Nem. Ő örökben tartott gyermekem. Föltettem, hogy csak akkor mondom meg neki származását, ha látom, hogy apjának méltó fia; ő azonban nem lett az, mert nálamnál sokkal becsületesebb ember, s igy nem sok gyönyörűségem telt benne. Ennélfogva hallgattam.

PREDSZLÁVA. Igy minden jól van.

SÁMSON. De beszélj legalább világosan, ha azt akarod, hogy megértselek.

PREDSZLÁVA. Világosan fogok beszélni. Béla királynak buknia kell.

SÁMSON. Miért?

PREDSZLÁVA. Hogy Borics foglalja el helyét.

SÁMSON. Hm, mi közöm Boricshoz?

PREDSZLÁVA. Hát nem mondtad, hogy van benned atyai érzés?

SÁMSON. De azt is mondtam, hogy mennyi. S ha mégugy szeretném is fiamat: éltemet jobban szeretem, semhogy ezt azért koczkáztassam.

PREDSZLÁVA A ki nagyot akar nyerni, nagyot kell koczkáztatnia.

SÁMSON. És mit nyernék én?

PREDSZLÁVA. Mit? — Ha Béla bukik, Boricsé a királyi czím: mienk, a tied a hatalom, s a hatalom, ez minden a földön.

SÁMSON. S Boricscsal oly könnyen lehet majd bánni?

PREDSZLÁVA. Ő lelketlen, gyáva báb. Eddigi betörései is Magyarországra csak ösztönzésemre, unszolásomra történtek.

SÁMSON. Égiháború! akkor ő nem fiam, ha gyáva.

PREDSZLÁVA. Ő fiad.

SÁMSON. És tudja, hogy fiam?

PREDSZLÁVA. Nem. Majd csak a szükség idejében fogná megtudni.

SÁMSON. Hm, hm.

PREDSZLÁVA. Nos, mit határzasz?

SÁMSON. Még nem tudom.

PREDSZLÁVA. Tehát te is gyáva vagy?

SÁMSON. Mit? gyáva? megmutatom, hogy nem vagyok.

PREDSZLÁVA. Miként?

SÁMSON. Akként, hogy Bélát leütöm a trónról.

PREDSZLÁVA. Te dicső férfiú vagy. Ilyennek reméltelek.

SÁMSON (félre, föl s alá jár). Reszkess, szép királyné! hatalmamba kerülsz. Reményem nagy, hogy hatalmamba kerítelek, mert erényes vagy. Igen, ez is ad reményt a győzelemre. Az erény ritkán győz a földön. Itt a gazság az úr. Ha igy nem volna, tán magam is becsületes ember volnék. De igy van s martirkoronára semmi kedvem. — Hah, lódobogás és kardzörej. Ezek ők. Épen jókor. Predszláva távozzál a mellékterembe. — Barátim jönnek. Azok, kik czélunkhoz fognak segíteni. Vadászatra készülünk. Mielőtt elindulnánk, leitatom őket. A magyar mindig kész leinni magát. Aztán vadászat közben vezetem őket a dombodi erdő barlangjába.

PREDSZLÁVA. Hova?

SÁMSON. Itt a szomszéd erdő barlangjába. Ott kifőzzük a pártütést, mi könnyü munka lesz, mert a boros fej rosz bástya, hamar el lehet foglalni.

PREDSZLÁVA. Igazad van. Azért minden jót remélek.

SÁMSON. Remélhetsz.

PREDSZLÁVA. Akkor, Sámson, akkor . . .

SÁMSON. Jó, jó. Az akkort csak hagyjuk akkorra. Eredj.

PREDSZLÁVA. A viszontlátásig, isten veled! (El, útközben.) Hahaha!

ÖTÖDIK JELENÉS.

Sámson, Tivadar, Vas, Dengez, Göndör, urak.

SÁMSON. Hozott isten, barátim!

URAK. Idvezlégy, Sámson.

DENGEZ. Hát hány hét a világ, bátya? mikor házasodunk már meg?

SÁMSON. Ne boszants, kölyök. Tudod, hogy utálom az asszonyi állatokat.

DENGEZ. Tán azért, mert ők utálnak téged?

SÁMSON. Nem mondhatnám.

DENGEZ. Csak onnan gondolom, hogy ugy elvonultál egy idő óta az udvartól, vagy is az udvari hölgyektől, pedig nem rég is . . .

SÁMSON. Eh, hagyjuk ezt. Beszéljünk okosabbról. — Göndör bátya, te legöregebb vagy köztünk. Te határozz: elfogadtassék-e indítványom, vagy se?

GÖNDÖR. Add elő, öcsém.

SÁMSON. Az idő hüvös, ennélfogva mielőtt vadászni indulnánk, meg kell bélelni ruháinkat. S mi a legjobb bélés? ugy hiszem, a bor. Tehát . . .

GÖNDÖR. Öcsém, te bölcs Salamon ivadéka vagy.

SÁMSON. Hát ti mit szóltok?

TIVADAR. Én már csak a vénség iránti tiszteletből is Göndör bátyánkkal tartok.

DENGEZ. Voltam-e én valaha más véleményen, mint te, Tivadar? De a java hátra van. Mit szól Vas bátya?

VAS. Hehe, öcsém, kössenek föl, tudod-e? hát szoktam én a többségnek ellenszegülni? mi?

DENGEZ. Dehogy, dehogy. Kegyelmed megy a többség után, mint a birka a kolomp után.

VAS. Kössenek föl, tudod-e?

SÁMSON. A mint látom, inditványom elfogadtatik.

TIVADAR. Ki ne fogadna el ily fölséges inditványt? hah, az nem volna Árpád vére, ki el nem fogadná.

SÁMSON. És én azt jóslom: mindenki annyi vadat lő, a hány poharat ürít.

TIVADAR. Ugy én lövök legtöbbet.

VAS. Öcsém, hogy mered azt mondani? nem látod, hogy én is itt vagyok.

DENGEZ. Vas bátyának igaza van. Övé az elsőség. Ő lő majd legtöbbet, ha egyebet nem: bakot; mert ő az ivásban legnagyobb bajnok országszerte.

VAS. Világszerte!

GÖNDÖR. Egyébiránt nincs mit dicsekedni vele, atyafi.

DENGEZ. Miért ne dicsekedném? — azok, kiknek egyéb kitünő tulajdonuk nincs, rendesen dicsekedni szoktak vele, hogy ők nagy-ivék. Különben Vas bátya, tudok ám én kegyelmednél még hatalmasabb ivót is.

VAS. Szeretném ismerni.

DENGEZ. Jól ismeri kegyelmed.

VAS. Hát ki az?

DENGEZ. Ki? az éj.

VAS. Kicsoda?

DENGEZ. Az éj. Lám az égbolt egy roppant billikom, melyet a lemenő nap csordultig tölt piros sugarakkal, bor gyanánt, s az éj ezt az óriás billikomot

egy huzomba kiiszsza; csak a fenekén maradnak apró csöppecskék, miket mi aztán csillagoknak nevezünk.

MIND (nevetve el).

HATODIK JELENÉS.

Predszláva, Milutin.

PREDSZLÁVA (jön az oldalteremből s a középajtóhoz megy). Milutin!

MILUTIN (bejön). Parancsolj, asszonyom.

PREDSZLÁVA. Menj oda, hol ama lovagot hagytuk, ki ide igazított bennünket, s add át neki e levelet. Sietve. (Visszamegy, a honnan jött).

MILUTIN (ki)

VÁLTOZÁS.

Terem a királynál.

HETEDIK JELENÉS.

Béla, Ilona, Géza.

BÉLA (hátul nagy karszékben alszik).

ILONA (mellette ül, könyökével azon szék karjára támaszkodva, melyben Béla szendereg).

GÉZA (öt éves, jön befelé, nagy buzogányt huzva maga után a földön).

ILONA. Csitt. Ne zörögj, gyermekem, atyád alszik. — Alugyál, boldogtalan jó férjem, alugyál és álmodj szemeket magadnak, melyekkel áttekinthesd országodat, melyekkel színről-színre lásd, ki országodban legjobban szeret, Ilonádat.

GÉZA (ki a buzogányt elhagyva, legyek után kapkodott). Anyám!

ILONA. Mi kell, gyermekem?

Géza. Adj tűt nekem.

Ilona. Minek?

Géza. Legyet fogtam, kiszúrom a szemeit.

Ilona. Ejh, fiam, hogy lehetsz oly kegyetlen. Ereszd el!

Géza. Nem biz én, minek ereszteném.

Ilona. Mert nem vétett neked.

Géza. Hát apám kinek vétett? még is kiszúrták a szemeit.

Ilona. Igaz. De te jobb légy atyád hóhérainál.

Géza. S élnek még atyám hóhérai?

Ilona. Kétség kivül.

Géza. No, az isten éltesse őket sokáig. Addig, mig én felnövök.

Ilona. Akkor?

Géza. Akkor aztán isten legyen irgalmas irántok, mert én nem leszek.

Ilona. Jer ölembe, fiam, jer. Méltó gyermeke vagy anyádnak. De nem lesz rá szükség, hogy megboszuld atyádat.

Géza. Miért, anyám?

Ilona. Megboszulom én őt, fiam.

Béla (ki az imént fölébredt). Ki beszél boszuállásról? ti, kedveseim?

Géza. Mi, apám. Én és anyám.

Béla. Verjétek ki e sötét gondolatot fejetekből, szeretteim.

Ilona. Oh férjem, te oly jó, oly szent vagy. De jóságod csak olaj boszúvágyam tüzére. Ha rosz ember volnál, megnyugodnám a történteken, gondolván, hogy isten akaratja, isten büntetése volt. Hanem azt látni, hogy a legjobb, legnemesebb lény van ily

embertelen ... azaz nagyon is emberi módra megbélyegezve, megnyomorítva: ez föllázít!

BÉLA. Megbélyegezve igen, de megnyomorítva nem. Elvették két testi szememet, s nyertem helyökbe millió lelki szemet; mint ha a nap lemegy, jő számtalan csillag. Elzárult előttem a föld, s megnyílt a menny. Látom egész pompájával, egész végtelenségében, látom minden angyalát, angyalainak legjobbikát, téged, hitvesem! — Oh ti nem is gondoljátok, mily boldog a vak. Mi a vakság? mennyei fátyol, mely eltakarja az ember elől a világot, melyet siralom völgyének neveznek. A jóknak jobb nem látniok, mint látni a nyomort, mely oly közönséges a földön, s melyet a legdúsabb uralkodók sem irthatnának ki. Egy-kettőn vagy százakon segíthetnek, és ha százezreken segítenek is, milliók maradnak még hátra. Mit ér egy csepp méz egy nagy pohár ürömben?

ILONA. Igen, rád nézve jótétemény világtalanságod, de minél nemesebben érzesz és gondolkozol, annál nagyobb veszteség azon számosakra nézve, kiken segíthettél, segítettél volna.

BÉLA. Segítettem volna? ki tudja? Az ember sokszor csak azért jó, mert nincs alkalma rosznak lennie. S vajon nem vagyok-e én is ezen emberek egyike? Ki kezeskedik róla: nem lett volna-e belőlem ép szemekkel kicsapongó, kegyetlen, zsarnok fejedelem? E szerint te és alattvalóim boszú helyett talán köszönettel tartoztok hóhéraimnak, mert így, ha nem sokat használok, legalább semmit sem ártok.

ILONA. Ne tovább, férjem, ne tovább! Ha így folytatnád, még arra birnál, hogy ama gazokat megjutal-

mazzam, a helyett, hogy megbüntessem. Pedig lakolniok kell. De hagyjuk most ezt.

BÉLA. Igazad van. Hagyjuk e komoly dolgokat. Minek szomorítani napjainkat, perczeinket, melyek oly drágák. Vigan, kedvesem, vidáman. Lásd, annyiszor nevezel engem boldogtalannak, s még is mindig én vagyok, ki földerítelek. — Alkonyodik-e már?

GÉZA (az ablaknál). Már olyan közel van a nap a földhöz, hogy én is elérném.

BÉLA. Ugy menjünk a kertbe. Oh én úgy szeretem a virágokat!

GÉZA. Hiszen nem látod, apám!

BÉLA. Tán épen azért érezem kétszeresen illatjokat. Igy vagyok veletek, szeretteim, kiket nem látok, de annál jobban érzem lelketek melegét, mint a virágok illatát. Jösz, hitvesem?

ILONA. Megyek, férjem, tüstént. Csak eredjetek. Vezesd atyádat, Géza.

GÉZA. Addsza kezedet, atyám. (Megfogja kezét s kivezeti.)

ILONA (némán néz utánok).

NYOLCZADIK JELENÉS.

Ilona.

ILONA (szünet után). Borzasztó. Nem látja azokat, kik őt annyira szeretik: gyermekét, nejét. Soha nem látott, soha nem fog látni. Nem látja, ha mosolygok, nem látja, ha könnyezek. Pedig mosolyom és könnyem csak az övé. És szeret-e vajon? Szerethetni-e valakit, kit soha nem láttunk? Igen, szeret, talán ugy, mint a koldus a botot, melyre támaszkodik. Oh, ha

látna, mi máskép szeretne! Mindegy, akárhogy szeret, én szeretem őt igazán, lelkemből, mint nő szeretheti férjét. Hah, és voltak alávaló lelkek, kik el akarták velem feledtetni női kötelességemet, a gyalázatosak.

KILENCZEDIK JELENÉS.

Ilona, Saul.

SAUL (hirtelen be). Én egyike voltam azon gyalázatosaknak, királyné.

ILONA. Hah, Saul!

SAUL. Igen, királyné, Saul, ki téged szeret, s ki ezért örökre számüzeték.

ILONA. S kinek mi mondatott fejére?

SAUL. Hogy fejét veszti, mihelyt be meri azt hozni még egyszer Magyarországba.

ILONA. S te merted ezt?

SAUL. A mint látod, kegyelmes asszonyom.

ILONA. Ne mondj kegyelmes asszonyodnak, mert irántad nem leszek kegyelmes.

SAUL. Ezt nem jól teszed. Ha azok számára sincs kegyelmed, kik szeretnek . . .

ILONA. Hah!

SAUL. Kik híveid, hű alattvalóid, akarám mondani . . .

ILONA. Még leczkéztetsz is? jó, de siess, mert nincs többé időd, hosszan beszélni.

SAUL. Lám, hogy kegyelmes vagy irántam, királyné.

ILONA. Én?

SAUL. Igen. Mielőtt kimondtam volna kérelmemet, már teljesíted. Ez több kegyelem, mint reméltem.

ILONA. Kérelmed?

SAUL. Hogy minél elébb végeztess ki, s ime meg fog történni. Ez fölbátorít, hogy még egygyel terheljelek.

ILONA. Szólj gyorsan.

SAUL. Mielőtt szólnék, igérd meg, kérlek, teljesítését. Haldokló kér, királyném, te nem fogod megtagadni a haldoklótól.

ILONA. Nem tagadom meg.

SAUL. Akármi lesz? bármily különös?

ILONA. Mindegy.

SAUL. Azon helyen történjék kivégeztetésem, melyet én fogok választani. Legyen az a szomorú vigasztalásom, hogy, ha már meghalok, legalább ott halok meg, a hol magamnak tetszik.

ILONA. Jó.

SAUL. Egy dandár katonaság legyen gyászkiséretem. Ha életem egyszerű volt, legalább halálom menjen végbe némi pompával.

ILONA. Eddig van?

SAUL. Még van valami hátra.

ILONA. S az?

SAUL. Légy te is jelen a kivégeztetésnél, királyné . . .

ILONA. Én is jelen legyek?

SAUL. Kérlek, kényszerítlek.

ILONA (félre). Különös ember, mi jutott eszébe? (Fenn.) Mi czélból akarod, hogy én is ott legyek?

SAUL. Semmi czélból. Csak szeszély. Haldokló szeszélye. De teljesíteni fogod, asszonyom, mert igéretedet birom.

ILONA. Hogy fölmentsem magam adott szavam alól, tehát . . . jó, megkegyelmezek neked.

SAUL (meghökkenve félre). A manóba is, ez váratlan. Ez

nem volt szándékom. Más nótát kell fúnom. (Fenn). Mit hallok, királyné? megkegyelmezesz életemnek? Köszönöm. De hisz saját életednek kegyelmeztél, mert az enyém egészen a tied, a tied, asszonyom. Tied vérem, lelkem, mindenem, mert én szeretlek, imádlak, ugy mint valaha, sőt jobban, mint valaha. Keblem oly tele van, oly tele szerelemmel, hogy lábaim nem birnak, hogy térdeim leroskadnak! (Letérdel).

ILONA. Hah, vakmerő! . . . kétszer bűnös! — Menj és add át magadat a katonáknak. Mingyárt követni foglak . . . a vérpadhoz! (Gyorsan el a baloldalon).

SAUL (el középen).

VÁLTOZÁS.

Barlang.

TIZEDIK JELENÉS.

Sámson, Tivadar, Vas, Dengez, Göndör, urak. Jönnek egyenként hátulról, hol a barlangba szűk bejárás van.

TIVADAR. Itt volnánk; de minek? azt nem tudom.

SÁMSON. Mingyárt megtudjátok.

DENGEZ. Itt tán csak nem vadászunk?

SÁMSON. Nem; itt halászunk.

GÖNDÖR. Mit, öcsém?

SÁMSON. Aranyhalakat, bátya.

VAS. Találós meséket mondasz, Sámson, pedig arra megvallom, hogy mennykő rosz fejem van, hehehe.

SÁMSON. Hát, uraim . . .

URAK. Halljuk!

SÁMSON. Azaz dehogy «uraim,» dehogy. Hiszen ti nem is vagytok urak.

TIVADAR. Nem vagyunk urak? az öreg apám is az volt.

SÁMSON. Öreg apád még az volt ám, de te nem vagy.

GÖNDÖR. A milyen, olyan csak volnék biz én.

SÁMSON. A milyen, olyan! — S ezzel beéred?

GÖNDÖR. Be, mert be kell érnem. Hát tehetek én róla?

SÁMSON. Tehetsz. Tehettek mindnyájan. Göndör bátya, te könnyen fütyölsz, megetted kenyered javát, ma-holnap az utolsó falatba harapsz. De mi lesz fiaidból? Vannak vagy hatan. Pedig a mennyi földet hagysz számokra, ha lepénynyé gyúrják, jól sem laknak vele. Bihar megye szép darab föld; kell-e?

GÖNDÖR. Kellene...

SÁMSON. A tiéd. — Dengez, neked ugyan van mit aprítanod a tejbe, hanem nyerges lovadnak is van annyi czíme, mint magadnak.

DENGEZ. Hm, többször folyamodtam már a királyhoz, de...

SÁMSON. Akarsz-e óvári gróf lenni?

DENGEZ. Akarnék...

SÁMSON. Az vagy. — Tivadar, ha birtokodon keresztül szarvast űzesz, mennyi idő alatt éred a határt?

TIVADAR. Bizony nem igen izzad meg bele paripám.

SÁMSON. Zemplén hosszu megye, két ló is kidőlhet alattad, mig végit éred. Elfogadod?

TIVADAR. Elfogadnám...

SÁMSON. A tiéd. — Vas bátya, képed vörös, mint

a vörös bor. Tán csak azért szereted ugy e nemes italt, mert színben druszája arczodnak?

VAS. Meglehet.

SÁMSON. Tolnában hosszu hegysor van, mely dicsőséges bort terem, tüzeset, mint a déli nap, s vöröset, mint a lemenő nap. Vas bátya, van-e rá kedved?

VAS. Volna...

SÁMSON. Ura vagy Tolnának. És így kapjátok ki valamennyien részeteket, ha...

MIND. Ha?

SÁMSON. Ha gyáva legények nem vagytok.

DENGEZ. Gyávák? ördög és pap!...mit tegyünk?

MIND. Igen, igen, mit tegyünk?

SÁMSON. Semmit, csak kiáltsátok utánam: éljen Borics király! le II. Bélával!

MIND. Éljen Borics király, le II. Bélával!

TIZENEGYEDIK JELENÉS.

Előbbiek, Saul, Ilona (hirtelen be. Kivül fegyveresek látszanak.)

SAUL. Le Boricscsal! éljen II. Béla! — És most, királyné, parancsolj hóhérodnak... itt fejem. (Letérdel.)

HARMADIK FELVONÁS.

Terem a királynál.

ELSŐ JELENÉS.

Béla, Ilona, Saul, Sülülü, urak és hölgyek számosan ülnek fényes lakománál.

BÉLA. Te, bolond! — Hallod, bolond?

SÜLÜLÜ. Többen vagyunk, komám, értelmesebben beszélj. A bolond szó Herkules csizmája, melyet akármelyikünk fölhúzhat. Vagy nem is hozzánk beszélsz? csak magadat szólítottad meg, úgy-e?

BÉLA. Hah, vakmerő!

SÜLÜLÜ. És te merő vak!

BÉLA. Fékezd magad, ficzkó, mert ha én vettetek féket a nyakadba, meg találod bánni, hogy magad magadat nem fékezted.

SÜLÜLÜ. Nem félek én tőled, komám.

BÉLA. És hogy mersz te tőlem nem félni?

SÜLÜLÜ. Mert tudom, hogy kőszobor vagy, mely íjat feszítő embert ábrázol, ki csak czéloz, csak czéloz, de soha ki nem lövi nyilát. Nem szeretném, komám, ha hiteleződ volnék.

BÉLA. Miért, te?

SÜLÜLÜ. Mert soh' sem kapnám meg pénzemet tőled. Egyre igérsz, még sem adsz. No de a bot nem pénz. Hiszem, ha adósom volnál, jobban ura

lennél szavadnak, mint ha büntetést igérsz, mert dicséretedre legyen mondva, jó gyerek vagy, komám.

BÉLA. Ki fogadott meg dicsérőmnek? Nem hallgatsz? csak az van még hátra, hogy a bohócz is dicsérje királyát, mintha nem volnának úgy is elég dicsérői, hizelkedői.

SÜLÜLÜ. Ejh, a dicséret nem mindig hizelkedés. Aztán ha bohócz dicséri királyát, meg lehet győződve, hogy a dicséretet megérdemli. A többi nem beszél igaz lelke szerint. Hanem hát, mit akartál az imént mondani, komám? fülem szintúgy nő a kiváncsiság miatt. Különben nem csoda, hogy kiváncsi vagyok, asszonyokkal ülök egy asztalnál. Rám ragadt.

ILONA. Asszonyaim, nem köszönitek meg e bókot?

SÜLÜLÜ. Oh ne fáradjatok. Többet is szolgálok, ha kell. Vagy tán nincs igazam? az asszony a megtestesült kiváncsiság, Ez régi dolog. Őrizkedjetek, hogy meg ne bántsatok, mert rettentő boszút állok rajtatok; nem ugy, hogy szerelmet esküszöm nektek, s aztán cserbe hagylak, oh nem; sokkal borzasztóbban. Oda megyek ahhoz, ki megbántott, sokat jelentő képpel azt mondom neki, «hogy galambom Juci, Vica, Luci, vagy hogy hínak, tudod, mi ujság?» — Ő reszkető hangon fogja kérdeni tőlem, hogy: «micsoda? szólj, beszélj, kérlek, kényszerítlek, szívem Sülülüje!» — Én erre elkezdem, hogy: «halld tehát», ekkor félbeszakasztom és fölkiáltok: «jaj, most jut eszembe, hogy itt, meg itt kell lennem!» s ezzel ott hagyom, s ő meg lesz boszúlva, mint asszony csak lehet — No, komám, most add elő, mi kell?

BÉLA. Már elfeledtem, a mit mondani akartam.

SÜLÜLÜ. Hazudni akartál, atyafi.

ILONA. Az elfeledésről jut eszembe, hogy mi is elfeledtünk valamit. (Saulra mutat.) Ezen estét e nemes lovag tiszteletére ünnepeljük, ki veszélyes összeesküvésnek lett fölfedezője, és még senki nem emelt egészségére poharat. Tegyük, mit elmulasztánk. Éljen Saul lovag!

MIND (poharat emelnek). Éljen!

SÜLÜLÜ. Éljen sokáig és adja isten, hogy több ily érdemet szerezzen a trón körül, adja isten, hogy számos összeesküvéseket fedezzen föl!...

BÉLA. Félre beszélsz, ficzkó.

SÜLÜLÜ. Hó, azt akartam mondani: adja isten, hogy ezután ne legyen alkalma, hasznos szolgálatot tenni a trónnak. No tudnivaló, hogy ilyes hasznos szolgálatot értek, mint ez volt.

SAUL. Királyné, irántami kegyességed sokkal nagyobb, semhogy azt szóval méltóképen megköszönhetném. Tetteim... egész jövendő életem beszélje a köszönetet, melynek befejezésére nyelvem nem elég. És jól teszitek, ha éltettek engemet, ha hosszu életet kivántok nekem. Arra nagy szükségem van... hogy multamnak vétkeit leróhassam.

ILONA. Már leróttad, nemes lovag.

SAUL. Talán leróttam azt, melyet ellenedben követtem el. De van még egy. Oh, hogy eszembe jut! vagy is, hogy soha el nem felejtem. Nem felejtem el. Talán még a sirban is erről fogok álmodni. És síri álmom akkor iszonyú lesz, és síromban akkor nem lesz nyugalmam, és síromon akkor nem teremnek virágok, mert ez álom elrágja gyökereiket és elhervadnak. -- Van egy bűn. Ha létezik a pokol, ugy azt az isten ezen bűn számára rendelé, mert más

nem érdemel pokolt. Ha vannak ördögök és van fejedelmök: ugy ez a bűn az ördögök fejedelmének koronája. Ez a hazaárulás! — Jaj annak, a ki ezt elköveti, még annak is jaj, a ki erre csak gondol is, hogy elkövesse. — Óvakodjatok a boszú indulatától; ez a kém, melyet a sátán küld ki, hogy számára lelkeket vesztegessen meg. A boszúvágy csalt engem azon küszöbig, melyet ha átlépek, a hazaárulás kárhozatos földén álltam volna, hol a megbánás könnyei hiába omolnak az öröklét végeig, hova nem nyujtja kegyelmet osztó kezét a jó isten. — A véletlenség, ez a hivatlan, de gyakran oly kedves vendég, ez mentett meg engemet. — Oh királyom, nemes jó királyom, én el akartalak téged árulni, én akartam egyik kéz lenni, mely téged a trónról lerántott volna, hol senki nem ült méltóbban, mint te.

Béla. Oly őszinte szívből bocsátok meg, a mily őszintén vallod meg hibádat, annyival inkább, mert nem volt tett, csak szándék, mi közt nagy a különbség, mint a test s az árnyék közt.

Saul. Vajha isten is megbocsátana, miként te. De, esküszöm, hogy erényes tettekkel hozom helyre vétkes gondolatimat. Ha én voltam, ki trónodat eldönteni akarta, én leszek végleheletemig egyik támasztó oszlopa. Bízzál bennem, királyom. Árva vagyok; de ha volna szerető édes atyám, ki ellened törne, azt sem kimélném.

Béla. Hiszek szavaidnak, nemes lovag. Megvallom, nagyobb bizalmam van a megtérő bűnösben, mint abban, ki soha el nem tévedett.

Sülülü. Komám, ugy magadban nem igen bízhatol.

Béla. Ismét hízelkedel?

SÜLÜLÜ. Töröm a zuzáját! most veszem észre. Hanem, igazán, csak azért mondtam, mert hamarjában nem jutott egyéb eszembe, pedig minden áron félbe akartam szakasztani istenes beszélgetésteket, melyet őszintén szólva, már nagyon meguntam. Hiszen nem vagyok én olyan bolond, hogy azért legyek bolondod, hogy prédikációkat hallgassak. Ha tudtam volna, hogy itt erre a siralmas sorsra jutok: mentem volna pokolig, s barát lettem volna. — Ihol van ni, farkast emlegetünk, s kertek alatt kullog.

MÁSODIK JELENÉS.

Előbbiek, Borics zarándok-ruhában.

BORICS. Isten áldása rátok, király, királyné és alattvalók.

ILONA. Idvez légy, szent atya, mi hoz körünkbe ily későn?

BORICS. Fáradt lábaim és az éhség.

SÜLÜLÜ (félre). És az ördög. Nem szeretem az ilyen ruhát.

ILONA. Ha elfáradtál, ülj le; ha ehetnél, egyél. Vacsoránk végét járja ugyan már, de tán maradt még annyi, hogy te jól lakhatol.

BORICS. Isten fizessen meg szívességedért.

SÜLÜLÜ. Hm, a mi asztalunkon vacsora végén is több van, mint más, becsületes ember asztalán vacsora elején.

BORICS (leül Sülülü mellé).

SÜLÜLÜ. Jó zarándok; én mód nélkül tisztelem, becsülöm ugyan kendet, de az sehogy sincs ínyemre, hogy épen ide mellém ült.

BORICS. Miért, szerelmetes fiam?

SÜLÜLÜ. Csak azért, mert könnyen szomjan maradok. A zarándokok kétségbeesett ivásokat szokták végbevinni.

BORICS. Ne féltsd a torkodat, jó fiú. Én nem élek borral.

SÜLÜLÜ. Ne . . . em? — Tyhű király komám!

BÉLA. Mi kell, ficzkó?

SÜLÜLÜ. Nincs a zsebedben egy darab korom?

BÉLA. Minek?

SÜLÜLÜ. Egy hallatlan dolgot akarok följegyzeni a kéménybe. Ez a jó zarándok nem iszik bort. Idvez légy oldalam mellett, te tisztes kivétel milliók közül!

BORICS (dühösen fölugrik). Még tovább is gúnyolódol, haszontalan gézengúz? Hallgass, vagy borod helyett, melyet ugy féltesz, kardomat küldöm béledbe . . . (Észreveszi magát.) Oh megbocsássatok, hölgyek és urak, hogy türelmemet vesztém, de, lássátok, kissé indulatos vagyok és semmi sem fáj ugy a szívnek, mint a méltatlan sértegetés, miért különben lelkemből megbocsátok neked, édes fiam.

SÜLÜLÜ. Köszönöm nagylelküségedet, jó zarándok! mely talán az örök kárhozattól menti meg szegény, bűnös lelkemet. Hanem kardot emlegettél, tán csak nincsen csuklyád alatt valami gyikleső, melylyel, ha még egyszer tüzbe találnál jönni, ugy hirtelenében ama magas palotába küldhetnél, hol szent Péter vagy ki az ördög a kapus, s hova, adja isten, hogy én minél később jussak, (Félre.) te pedig soha.

BORICS. Kard, édes fiam, oh minek volna nálam kard? — Csak onnan jutott eszembe, mert nemrég tettem le.

Sülülü. Nem rég tetted le a kardot, ugyan ugy-e? S mit csináltál, tán füvet kaszáltál vele kolostorok szamarának, melyen templomokra koldulni jártok, (Félre.) s melynek, szükség esetében, akármelyiktek méltó helyettese lehetne.

Borics. Ejh, ejh, szerelmes fiam, csak nagy kedved van gúnyolódni. Oh, de hiszen mesterséged. Bohócz vagy.

Sülülü. Igen, mesterségem. Minden embernek megvan a maga mestersége. A mienk meglehetősen különbözik egymástól. Hanem kettőben mégis egyezünk: a csörgősapka alatt egyszerű a lélek, mint a csuklya, s a csuklya alatt sokszínű a lélek, mint a csörgősapka. Ugy, igaz, hát mondd el csak, mire kellett igazán a kard?

Borics. Harczoltam, fiam.

Sülülü. Tán az ördögökkel!

Borics. Igen, az ördögökkel. Mert ördögök a kereszténység ellenségei, a pogányok.

Sülülü. Tehát Palaestinából jösz? Ah, ugy tisztelet, becsület neked, nagy férfiú; engedj meg, hogy egy szóval is bántani mertelek. Oh engedj meg nekem. De nem hoztál egy darab dögvészt a zsebedben? Nem szeretném, ha valahogy a poharamba találnád potytyantani. Béla komám is aligha szeretné, mert tudja, hogy ilyen magamféle embert nem minden bokorból ugrathat ki. Hm, bolond okos van akárhány, de okos bolond nem terem olyan bőven.

Saul. Hanem hát, zarándok, beszéljen arról a szent földről. Engem nagyon érdekelne.

Ilona. Ne ugy, uraim. Közelebb vagyunk a hajnalhoz, mint az éjfélhez, talán mehetnénk már nyuga-

lomra. Holnap is nap lesz. Akkor örömest elhallgatjuk értekezését Palaestináról.

SAUL. Legyen kivánatod szerint, királyné; bár megvallom, nagyon óhajtom napkeleti kalandjait hallani; ha látnám, mint írja le azon földet, melyen soha nem járt.

BORICS (meghökkenve pillant Saulra).

ILONA. Melyen soha nem járt?

SAUL. Soha; mert ő olyan kevéssé zarándok, mint én.

ILONA. Nem zarándok?

SAUL. Nem.

ILONA. És mi?

SAUL (fölkel, utána mindnyájan). Megmondom, hogy ki? azon itéljétek meg, hogy mi?

ILONA. És ki ő?

SAUL. Nem más, mint Galíczia fejedelme, Borics.

MIND. Borics?

SÜLÜLÜ. Mondtam. Csuklya alatt nem lehet más, mint kétszinűség.

SAUL. Borics, kivel számüzetésem idejében volt szerencsém megismerkedni s kémjének fogadott meg engemet. Tagadd, ha mered.

BORICS (ki eddig tétovázva állott, nem tudva, hogy mit tegyen, hirtelen föltalálja magát, s nyugodtan szól). Tagadjam? miért tagadnám? Igen, én az vagyok, Galíczia fejedelme, Borics. (Leveti csuklyáját.)

FÉRFIAK. Hah, csakugyan. Le vele, le az árulóval! (Kardot rántanak.)

BORICS. Haszontalan söpredék nép, ölj meg, ha mersz, itt van keblem, itt szívem.

BÉLA. Uraim, csendesedjetek. Kardcsörgést hallottam. A ki kihúzta, dugja be ismét fegyverét.

BORICS. Béla, Ilona, szeretett rokonim, legyetek idvez! (Kezet fog velök.)

SAUL. Hah, mi lesz ebből? Szeretett rokoni! a báránybőrbe öltözött farkas.

SÜLÜLÜ. Dehogy! az oroszlánbőrbe öltözött szamár, vagy akarom mondani, szamárbőrbe öltözött oroszlán.

BORICS. Békét hozok, rokonim, békés fogadtatást várok tőletek.

BÉLA. Akármi hozott, béke legyen részed, annál inkább, ha mint rokon s nem mint ellenség jövél.

SAUL. Ne higyetek neki, királyom és királyném

BORICS. Igen, ugy jövök, mint rokon, még pedig mint szerető rokon.

BÉLA. Megvallom öcsém, ezt nem igen vártam tőled; minél váratlanabb, annál nagyobb örömmel hallom.

BORICS. Meguntam már a békételenkedést, talán bele is fáradtam, mindegy, csakhogy végét akarom szakasztani örökre. Beérem ezentúl azzal, mit a sorstól kaptam, s nem vágyok többé az után is, a mit kaphattam volna. Legyünk békés, barátságos szomszédok. Egymás védelmére, ne egymás ellen vonjuk mától fogva kardjainkat. És e levél alatt, melybe jövendő frigyünk iratott, mint pecsét álljon rokon szeretetünk.

SÜLÜLÜ. Ugy veszem észre, ma minden gazember megtér.

SAUL. Oh ily csábító édesen csak a pokol tud beszélni.

BORICS. Nos, rokonim, elfogadjátok-e ajánlatomat?

BÉLA. Nyujts a szomjazónak tiszta vizet, s kér-

dezd: elfogadja-e? Nyujts az éhezőnek lágy kenyeret, s kérdezd: elfogadja-e? Nyisd meg a rabmadárnak kalitkája ajtaját, s kérdezd? kiröpül-e? Mint a szomjazónak a víz, mint az éhezőnek a kenyér, mint a rabmadárnak a szabadság: oly kedves előttem ajánlatod, öcsém. Gondolatimnak legkedvesbike, vágyaimnak legforróbbika a békesség, ez a nap, mely hegyre, völgyre egyaránt löveli melegítő és termesztő sugárait. És ezt ne fogadnám el tőled; lephetem-e meg ennél kedvesebb ajándékkal országomat? — Áldjon isten minden szavadért, öcsém, áldja meg az órát, melyben ekkép magadba tértél! — Most sajnálom, hogy nem látok. Nem mehetek hozzád, karjaidba borulni. Jőj te ide és tedd ezt!

Borics (megöleli). Kedves rokon!

Saul. Nemes szivü, jó királyom, s te hiszesz e szép szavaknak? nem tudod, hogy édes méreg is van, mely még borzasztóbb a keserűnél? — De mit csodálkozom, hiszen te nem ismered az embereket, nem láttad csókoló ajkak fölött a káröröm villámait. — Kérdezd meg hát, királyom, miért jött hozzád e jó rokon nemes ajánlatával álruhában?

Borics. Hallgass, szolga, te vonsz engem számadásra?

Saul. Szolga vagy magad, a pokol szolgája.

Borics. Hah, mért vagyok fejedelmi vér? hogy kardommal felelhetnék e pimasznak!

Saul. Hm, és egykor mégis méltónak tartottál karddal felelni szavaimra. Tudod: mikor a földről vetted föl azon nyelvedet, melylyel felelni akartál.

Béla. Csendesedjél lovag. Egyrészt méltánylom magadviseletét, mert az irántami hűséged tanusítja,

de ne homályosítsuk el e szép napot a gyanú fellegével.

SAUL. Nem gyanu, uram király, bizonyság. Minden bizonyít. Ez álruha és a pártütők, kiknek egy része már keresztülment a hóhér kezén, más része keresztül fog menni, ha oly kedves előtted a béke mint mondod.

BORICS. Micsoda pártütők?

SAUL. Czinkosaid.

BORICS. Rágalmazó gazember!

SAUL. Hiszem istenem, hogy e czímeket, melyeket most rám dobálsz, egykor egy csomóban kerítem nyakad köré, hogy megfuladsz bele.

BORICS. Rokonim, e pártütés tudtomon kivül történt, esküszöm az istenre. (Félre.) Esküszöm Belzebubra, hogy az egészről semmit sem tudok.

BÉLA. És ha tudtoddal történt volna is, legyen elfeledve, mert mostani nyilatkozatod előtt történt.

BORICS. Köszönöm határtalan kegyességedet, bátyám. A jövendő meg fogja mutatni, hogy nem vagyok rá méltatlan.

BÉLA. Remélem, hiszem. Addsza még egyszer jobbodat, öcsém, azután távozzunk nyugalomra. Én alig várom már, hogy elalugyam. Ha ily szép a való, hát még álmaim milyen szépek lesznek az éjjel!

BORICS. De ha szépen megkérnélek, bátyám, maradnál-e még néhány perczig a kedvemért? – Most békültünk meg, ne töltenénk egy kis időt együtt bizalmas beszélgetésben?

BÉLA. Ha ugy kivánod, örömest. Urak és hölgyek, jó éjszakát!

MIND (meghajtják magokat s el).

SAUL (magában). Közel maradok. (El)

HARMADIK JELENÉS.

Béla, Ilona, Borics.

BORICS. Hadd szorítsam még egyszer jobbotokat, jó rokonim. Mint sajnálom, hogy ezt eddig is nem tevém. A harcok nyugtalanságai helyett mennyi boldog órát élhettem volna a szeretet karjaiban . . . mert szeretet nélkül nincs boldogság és béke nélkül nincs szeretet. Béke és szeretet legyen ezentúl jelszónk!

BÉLA. Ugy van, béke és szeretet.

BORICS. Szép királyné . . . igen, szép vagy, mint az én nőm, mint az én Juditom . . . szépséged híre hatalmas szárnyú sas, mely még a magas Kárpátokat is átröpülte, s követte a Dniepert a tengerig. Mint sajnálom férjedet, ki a kellemeknek e kincstárát birja és nem láthatja, a mit bír. Nem kétlem, hogy ugy szeret, a mint csak megérdemled; oh de hátha még látna!

ILONA. Kérlek, ne szólj erről. Ez szivemben a fájdalom lantjának legsiralmasabb húrja, mely ha megpendül, kétségbeesve riad föl lelkem, mint a mennydörgésre az alvó galamb és elmémben a boszúvágy villámai gyuladnak meg; pedig ma hallottam, hogy őrizkedni kell a boszúvágytól, s ezt nem feledhetem el, mindig fülemben cseng. Nem merek többé rá gondolni, hogy boszút álljak férjem eléktelenítőin.

BORICS. Hah, s e haramiák nincsenek még megbüntetve?

BÉLA. Ne is legyenek. Én ugy sem kapom meg

többé, a mit elvesztettem, bármily boszúállás által sem.

Borics. Nem. De bűnnek bünhödnie kell isten és emberek törvénye szerint. És bűnhödniök kell ezeknek példásan, rettentően. Hah, ha itt a büntetés elmaradna, nem annyi lenne-e, mint kést adni ama zsiványok kezébe, hogy gyermeked, unokáid szemét is kiszúrják, mint kiszúrták a tiedet? Ezt elengedni nem lehet, itt a jószivűség vétek volna.

Ilona. Ugy van, ezt elengedni nem lehet. Meg foglak boszúlni, férjem, ha addig élek is. Igen, következzék bármi, mindegy. Ezentúl ne legyen más gondolatom, mint e boszú, míg csak végbe nem megy. És végbe kell mennie minél elébb. Mingyárt holnap teszem meg az első lépést rá. Már ugyis rég halasztom. De mint kezdjem? Ezen már sokat törtem fejemet. Hah, így legjobb lesz. Az ország adjon elégtételt megsértett királyának. Országgyülést fogok hirdetni s ott végezzenek.

Béla. Nőm, szeretett nőm!

Ilona. Kérlek, kényszerítlek, férjem, ne szólj! Ujra lebeszélnél, mint már többször tetted. De azt többé nem szabad tenned. Hogy szent legyen elhatározásom, szent és megdönthetetlen, íme megesküszöm . . .

Béla. Ilona, hitvesem!

Ilona Esküszöm, hogy boszút állok. Úgy üdvezüljek, ugy jussak azon hazába, melyben megnyílnak szemeid, szegény, boldogtalan férjem, hogy láthasd szerető nődet.

Borics. Dicső asszony, méltó vagy a fényes trónra, melyet bírsz.

ILONA. Utunk túl a Tiszára van határozva. Aradra gyüjtröm országunk nagyjait, hol a nagy tettnek végbe kell mennie. Most férjem, távozzunk, ha a jó rokon megengedi.

BORICS. Nem tartóztatlak tovább, kedveseim, magam is kezdem a nyugalom szükségét érzeni. Jó éjt!

BÉLA. A viszontlátásig, édes öcsém. (El Ilonával.)

NEGYEDIK JELENÉS.

Borics.

BORICS. Hiszen ez dicsőséges, hahaha, ugy megy, mint a karikacsapás. A mint csak kivántam, hahaha! Sokkal jobb, hogy rám ismertek. Amugy gyilkos lettem volna. Igen, megöltem volna Bélát és Ilonát. Ez lett volna a legvakmerőbb, de legrövidebb és biztosabb út. Lelkiösmeretemről rég gondolkodtam, hogy ne alkalmatlankodjék. Holnap halva találták volna a királynét és királyt. Ki tette? Egy barátra lett volna a gyanú, ki itt volt és eltűnt. De kinek jutott volna eszébe, hogy e csuklya alatt Borics remekelt? Ez nem sült el. Semmi. Meglesz amugy. E gyüléstől várok végtelen sokat. Mindent. Béla pártja tetemesen csökkenni fog, s a mennyivel csökken e vak együgyűé, annyival növekszik az enyém. Kolostor neki, nem trón. De azok a pártütők, a kikről szó volt? Semmit sem tudok rólok. Mindegy, ők az én embereim. Csak voltak, igaz, mert már a paradicsomban vígad egy részök. Ez is víz az én malmomra. Fenmaradt rokonaik bizonynyal inkább én hozzám hajlanak, mint ahhoz, ki őket megtizedelte. — Hát az a haszontalan földönfutó, kit megbéreltem drága pénzen, hogy híveket

szerezzen számomra, hogy vetődött ide? Mennyi talány! — De vissza feleségemhez. (Indul.)

ÖTÖDIK JELENÉS.

Borics, Saul.

SAUL (két karddal jön, az ajtóban találkozik Boricscsal). Megállj!

BORICS. Ah, te vagy?

SAUL. Én.

BORICS. S mi kell?

SAUL. Életed!

BORICS. Dehogy?

SAUL. Igen.

BORICS. Tehát vívni?

SAUL. Élet-halálra!

BORICS. És mi okból?

SAUL. Még kérdezed?

BORICS. Szeretném tudni.

SAUL. Először: mert . . . mert . . . most nem érek rá okomat, vagyis okaimat előszámlálni. S a nélkül is tudhatod. Válaszsz! (Oda nyujtja a kardokat.)

BORICS. És itt a királyi pár közelében? A kardzörej felriasztaná őket.

SAUL. Igaz. Tehát menjünk ki a szabadba. Megyek ha kivánod, a földsark legtávolabb jégszigetére, csakhogy megvívhassak veled.

BORICS. De mondtam már, hogy fejedelmi vér vagyok s te . . .

SAUL. Ah, tehát kifogások. Most látom; nem a királyi pár közelléte, nem fejedelemséged, hanem a gyávaság. Most már nem bántalak; elmehetsz, gyáva fattyu.

BORICS. Hah, szemtelen vakmerő, halálos itéletet mondtál magadra. Kardot!

SAUL. Majd meglássuk. Válaszsz.

BORICS (elkapja mind a két kardot). No lássuk tehát! . . . hahaha! mit csinálsz most hős fiú? — Lásd, te olyan ostoba ficzkó vagy, a milyennek engemet gondoltál. Én megvívjak veled? miután tudom, hogy két országban legjobb kardom van, de a tied még az enyémnél is jobb. Hm, és könnyű neked megvívni. Mit koczkáztatsz? nyomorú életedet, minél egyebed sincs. Bezzeg nagy dicsőség lenne, elvennem a koldus egyetlen száraz falat-kenyerét. S mit koczkáztatnék én! szerelmet és trónt, miknek mindegyike többet ér a túlvilági üdvesség reményénél. Ilyen bolond nem vagyok. Láthatod, hogy veled megvívnom annyi volna, mint fogadásban milliókat tenni egy fillérre. De mit magyarázgatok én itt neked, mintha tartoznám ezzel? Hordd el tüstént magadat innen, vagy kikardlapozlak, mint valami kutyát.

SAUL. Hah, kárhozat! — Galícia fejedelme, te oly gazember vagy, milyennek agyvelejéből még nem lakomáztak az akasztófákról táplálkozó hollók. Méltó volnál, hogy annyi felé aprítsanak, a hány akasztófa van országodban, hogy mindenikre jusson belőled egy darab.

BORICS. És te méltó volnál, hogy a kofák leköpjék nyelvedet, mely mesterségökben kontárkodik. Takarodjál!

SAUL. Feledd el az istent, vagy az ördögöt, a kiben hiszesz, feledj el mindent, csak e napot ne! és ha elfelejtenéd, majd eszedbe juttatom. (El).

HATODIK JELENÉS.

Borics.

Borics. Csak fenyegess, azt nagyon szeretem. Attól, a ki fenyeget, nincs mit tartani. Az ugató kutya ritkán harap. És mégis! kezemben volt, hatalmamban, nem lett volna-e jobb megölni? E ficzkó kődarab lábam alatt. El kellett volna ásnom, nem tovább rugnom. Később még megbotolhatom benne. Eh, félre aggalom! (El.)

VÁLTOZÁS.

Egyszerű szoba mennyezetes ágygyal.

HETEDIK JELENÉS.

Judit.

Judit (hátul, gondolatokba merülve az ablakra könyököl). Az éj elmegy s álmam még sem jön. Virasztva töltém az éjet. Néztem a csillagokat. Találgattam: melyik az enyém? s vártam, hogy az lehull. Fájdalom, a melyik lehullott, egyik sem volt enyém, mert még élek. Oh istenem, mit érne az ég, ha napja nem volna? mit ér a virág, ha illatja nincs; mit ér az élet szerelem nélkül? A mit eddig gondolni alig mertem, most már ki is merem mondani: férjemet nem szeretem többé. Én nem vagyok oka. Napról-napra jobban félek tőle, mióta anyját meg akarta ölni. És nem merem mutatni előtte, hogy őt nem szeretem. Nem gyilkolna-e meg, ha ezt megtudná? És ha meggyilkolna? hisz ugyis óhajtom a halált, A halált, igen, de nem az erőszakosat. Oh, ettől borzadok. És tudja isten, valami igen

távoli, halk, de mégis hallható szellemhang azt sugja, hogy még boldognak kell lennem. Némulj el, csalárd hitegető: hol találnék én már boldogságot? Ha jelen van férjem, szerelmet kell hazudnom: ha nincs jelen, elzár. Miért teszi ezt? Megfoghatatlan. Talán félt? ez meglehet, mert ő szeret. Gyakran görcsösen szorít karjaiba, mintha örvény fölött álló szikla volnék, melyet ha eleresztene, a feneketlen mélységbe hullna. Oh, mint irtózom öleléseitől. Inkább kigyó tekerednék derekamra, (Megrázkódik; visszamegy az ablakhoz, kitekint.) A hajnal föltámadt; piros a menny keleten, mintha tenger égne. Amott közeledik valaki. Nem férjem. Kit látok? mint jön ő ide? Nem, nem, az nem lehet; és mégis ő. Ha észrevenné. (Int kendőjével.) Nem néz erre. Oh, csak egyszer pillantana ide. Hah, az út csavarodik. (Int.) Meglátta, Erre jön. (Int.) Itt van. Valóban te vagy, Milutin, nem hiszek szemeimnek.

MILUTIN (kivül). Én még kevésbbé, asszonyom.

JUDIT. De jőjj be. Itt megtaláina valaki látni. Lépj be.

MILUTIN. S az ajtó?

JUDIT. Ah, az zárva van.

MILUTIN (belép az ablakon).

NYOLCZADIK JELENÉS.

Judit, Milutin.

MILUTIN. Magad vagy, asszonyom?

JUDIT. Magam. Miért?

MILUTIN. Mert jaj volna, ha férjed meglátna. Vagy nem vele jöttél Magyarországra?

JUDIT. Ki mással jöttem volna? S miért félsz férjemtől?

MILUTIN. Megölne, ha találkoznánk.

JUDIT (félre). Hah, tehát ő mindenkit csak ölni akar! (Fenn.) S mit vétettél neki?

MILUTIN. Nem tudod még, hogy engem rendelt anyja kisérőjének a kolostorba?

JUDIT. Azt tudom.

MILUTIN. Hogy azonban nem vittem a kolostorba, hanem ide szöktünk?

JUDIT. Nem a kolostorba, hanem ide?

MILUTIN. Igen, asszonyom. Miért, miért nem? ő nem akart a kolostorba menni.

JUDIT. S te megszántad őt, jó fiú.

MILUTIN. Szántam is . . .

JUDIT. Is?

MILUTIN. A többit nem merem elmondani, asszonyom.

JUDIT. Miért?

MILUTIN. Megharagudnál. Gyűlölni fognál engemet.

JUDIT. Én tégedet gyűlölni! — Beszélj nyiltan, szabadon.

MILUTIN. Megengeded?

JUDIT. Óhajtom, hogy beszélj.

MILUTIN. Jó. Elmondok mindent, ha életem függne is a hallgatáson. A királynénak szót kelle fogadnom, ha nem szántam volna is őt. Ő egy titkom birtokában volt, melynél fogva mindenre kényszeríthetett.

JUDIT. S e titok?

MILUTIN. Oh e titok, e titok! — Ugy érzem, hogy torkom beforr, mielőtt kimondom.

JUDIT. Ha meg akarod tartani, nem kényszerítlek, hogy kimondd.

Milutin. Oh nem, nem; nem akarom megtartani. Ki kell mondanom. De fejem szédül. E titok, asszonyom, hogy én szerettelek . . . és szeretlek!

Judit. Te szerettél?

Milutin. Szeretlek, asszonyom, szeretlek. Mert mostani szerelmemhez képest az nem volt szerelem. S te semmit nem vettél észre? De hiszen nem is mertem mutatni.

Judit. És ha mutattad volna is, akkor csak férjem számára volt szemem.

Milutin. És most?

Judit. Oh Milutin, ha igaz, hogy szeretsz, ments meg engem férjemtől. Látod, én rabja vagyok. Be sem jöhettél az ajtón. Ments meg Milutin, ha képes vagy. Ments meg. Hálám irántad nem lesz rövidebb életemnél.

Milutin. Téged megmenteni? tűzön, vízen, nyílzáporon, minden veszélyen keresztül örömest. Parancsolj életemmel, asszonyom. Talán szeretni fogsz egykor hűségemért vagy szánakozásból. És ha soha nem szeretnél is, szenvedélyem sokkal nemesebb, sokkal szentebb, semhogy jutalom nélkül ne tennék érretted mindent. S nem leszek-e eléggé boldog az által is, ha csak láthatlak, ha drága közeledben lehetek, mert talán csak nem űzesz el magadtól később, úgy-e nem? De siessünk, mert férjed megjöhet . . .

Judit. Ő később fog megérkezni, de mindenesetre jó lesz minél elébb távoznunk.

Milutin. S hol ő? mit csináltok itt?

Judit. Nem tudom, miért jöttünk ide? — Csak titkon jövénk. És azt sem tudom, hova ment innen. Azt mondá, hogy reggelre jön meg.

Milutin. Oh, ugy siessünk. A piros felhők már sárgulnak, a nap ég és föld között van.

Judit. És hova innen?

Milutin. Férjed anyja nem messze tartózkodik. Ő az udvarhoz külde engem, hol bizonyos lovaggal kell találkoznom. De ezt későbbre hagyom. Első legyen menekülésed. Először is Predszlávához, hol aztán határozni lehet a jövendőre nézve.

Judit. De nem találkozunk-e utunkban férjemmel?

Milutin. Azt nem tudom. Mindegy. Merni kell.

Judit. Ugy van, merni kell.

Milutin. Az erdő, mely itt kezdődik, egészen addig tart, a meddig mennünk kell, s ezen csak egy kis gyalogut visz keresztül . . . talán . . .

Judit. Jó. Menjünk.

Milutin. Isten! csak most segíts! — Asszonyom, engedd megcsókolnom kezedet! (Megcsókolja kezét.) Köszönöm.

Judit (megsimítja arczát). Jó fiu! (Ki mind a ketten az ablakon.)

KILENCZEDIK JELENÉS.

Szünet után az ajtó kulcsa kétszer fordul meg, jön *Borics.*

Borics. Megjöttem, édes nőm. Alszol? Nem felel. Alszik. Aludjál s legyenek oly szép álmaid, a mily szép vagy magad. Szép vagy lélekben, testben oly szép, mily rút az én lelkem. Megvallom. Isten tudja, ha közeledben vagyok, mintegy jobbnak érzem magamat, legalább elismerem, hogy rosz vagyok és szinte bánom bűneimet, vagy minek nevezi a világ az oly tetteket, minők az enyéim. Ha még nem vagyok szörny, ugy az volnék bizonynyal, ha e nőt nem

bírnám. Ha még nem vetkeztem ki egészen az emberi természetből: az nőm érdeme, egyedül az övé. Hajszálon függ fölöttem egy kard, mely ha leesnék, megölné szivemben a jónak utolsó érzését. Nőm a hajszál, melyen e kard függ. És én őt szeretem, imádom. Érette tán föláldoznám nagyravágyásom terveit is. Ő egyetlen, vagy legalább főkincsem. És azért féltem annyira. Ha elveszteném, ha meghalna . . . . hah, távozzál, kárhozatos gondolat, melyik ördög küldött föl a pokolból, hogy előre érezzem a kínokat, melyeket holtom után fogok szenvedni? . . . ha igaz, a mit a papok beszélnek. Nem, nem, én nem veszthetem őt el, neki túl kell engemet élnie. hogy szemfedőm megkönnyezetlen ne legyen. Érzem; csak ő, egyedül ő fog könnyet ejteni rá. De ez elég lesz. Oh nőm, szeretett, édes nőm! (Az ágyhoz közeledik, a kárpitot halkan félrevonja.) Szemeim, megvakultatok, nem látjátok őt? (Tapogatja az ágyat.) Itt nincs! (Jobbra-balra tekint.) Nőm . . . hitvesem, . . Judit . . . Judit! Judit! hol vagy? nem hallod hangomat? olyat kiáltsak, hogy leroskadjon az ég bele és összezúzza e világot? (Föl s alá szalad a szobában.) Hitvesem, Judit! hova bújtál, hiszen az ajtó zárva volt, ki nem mehettél . . . Hah! (Az ablakhoz fut.) nyitva! nyitva! elszöktél vagy elraboltak? mindegy, az ablak nyitva, nyitva! (Keservesen sír.)

NEGYEDIK FELVONÁS.

Róna Árad táján. Hátul sátorok; köztük a királyé. A színpad közepén bíboros szék.

ELSŐ JELENÉS.

Baját, Zsember, Rád, Gedő, országnagyok, nemesek, kisebb-nagyobb csoportozatokban.

BAJÁT. Mondják meg nekem azt kegyelmetek, mi czélja lehet e gyülésnek?

ZSEMBER. Épen azt akartam magam is kérdezni.

RÁD. Én sem vagyok bölcsebb kegyelmeteknél e dologban.

GEDŐ. S ugy hiszem, egyikünk sem.

RÁD. Ha csak az nem, hogy a Tiszán inneni nádorság megürült.

BAJÁT. Arra nem volt szükség fél országot ide csődíteni. Eddig legalább nem volt szokás. Aztán minek jött volna ezért ide a király minden pereputytyostul? mert feleségével s gyermekeivel együtt itt van.

ZSEMBER. Hátha örökösét akarja kinevezni.

BAJÁT. Ejh, nem ment el az esze, hogy már is örökösről gondolkozzék, hiszen még harmincz esztendeig is elélhet, s én kivánom is, hogy éljen!

GEDŐ. Ezt nem kétlem, hogy mindnyájan kivánjuk.

ZSEMBER. Én pedig nagyon hiszem, hogy csakugyan az a czélja. Egy emberélet nem a világ, hogy örökké tartson. Ki tudja: mikor fogják be szemeit? vagy hisz arra nincs szüksége szegénynek. Ki tudja: mikor terítik ki? azért biztosítani akarja fiát hűségünk felől.

GEDŐ. Erre nézve bizonyos lehet.

RÁD. Nem egészen, míg Borics él.

GEDŐ. Inkább kutyámat fogadom királyomnak, mint fattyút.

RÁD. De ez csak gyanú.

GEDŐ. Mindegy. Már az is elég. A trónt még gyanúnak sem szabad érnie. Tiszta legyen, mint a napsugár, mely égből jön, égbe megy, menten minden földi szennytől.

RÁD. A gyanú nem sár, hogy piszkolna, csak füst, mely rendesen elröpül.

GEDŐ. De a füst is fog. Aztán ez a Borics tökéletes gazember. Nincsenek rá világos ugyan bizonyságaim, de mindazáltal meggyőződésem. Hm, a fejedelmi palást sokat eltakar. Szeretném tudni, mit akart a minap az udvarnál? Uram fia. Titkon jő hazánkba, a király előtt megjelenik álruhában, s miután fölfedezék: ki lappang a csuklya alatt, a legkeresztyénibb pofával csak úgy szórja a szép igéreteket királyunknak, ki elég jámbor volt a szappant sajt gyanánt megvenni. S következő nap ismét eltűnt a jó madár. A ki itt gazemberséget nem lát, az maga gazember.

BAJÁT. Ugy beszél kegyelmed, mintha mi mindnyájan Borics legmegrözöttebb párthívei volnánk, kiket vissza akar téríteni. Mi szükség erre? Mi itt valamennyien Béla hívei vagyunk, s a kegyelmedével hasonlók nézeteink Boricsról.

ZSEMBER. Es ki is volt, a ki ráismert az álruhában Boricsra?

GEDŐ. A számüzött Saul.

ZSEMBER. Sámsonnak örökben tartott fia?

GEDŐ. Ugyan az.

ZSEMBER. A ki Sámsont elárulta?

GEDŐ. Az árulót elárulni nem árulás.

ZSEMBER. De hála sem volt ám. Azt, ki fölnevelte, s e szerint mintegy apja volt, földadni, börtönbe, talán vérpadra küldeni!

GEDŐ. Bizonyosan vérpadra, mit meg is érdemel. Társainak nagyrésze már meglelte, a mit keresett. Maholnap rá kerül a sor. Ő lesz az utolsó, a mint illik. Ő volt e derék botnak, mely Bélát le akarta ütni, a bunkója. A bunkó a bot végén van. Aztán nem érdemlette-e meg, hogy így bánjék vele Saul? Hiszen a vén róka maga volt, ki fiát számüzeté.

ZSEMBER. Az igaz.

GEDŐ. No hát.

ZSEMBER. Csakhogy e számüzetés hasznára vált. Ha ez nem történik, tán nem adta volna föl Sámson összeesküvését, mert hiszen, hogy itt a boszú nagy mértékben működött . . .

GEDŐ. Ki tudja?

ZSEMBER. Nem ismerte volna meg Boricsot az álruhában, s ezek nélkül soha nem nyerte volna meg oly nagy mértékben a királyi pár kegyelmét.

GEDŐ. De azt már nehéz volna bebizonyítani, miszerint Sámsonnak az volt terve, hogy fiát a számüzetés által közelebb segítse a trónhoz . . .

TÖBBEN. Hahaha!

ZSEMBER. Mindegy, csak közelebb segítette, pedig

ugyan közelre. Meglátják kegyelmetek, ez az ember még nagyra viszi.

Gedő. Isten segítse. Megérdemli. Tetőtől-talpig derék ember.

Zsember. De ha az nem volna is.

Gedő. Mit ért ezzel kegyelmed?

Zsember. A királyné kegyencze.

Gedő. Ugy! mondok, hogy a királyné szeretője.

Zsember. Ami nagyon egyre megy.

Gedő. Nem egészen. Aztán királynénkat gyanusítani vétek, melyet nem szeretnék még egyszer hallani, mert elégtételt kérnék érte nevében. Meg hiszen képtelenség is kegyelmed állítása. Nem azért száműzte-e Sault, hogy ez őt szerette?

Zsember. Ez ellen is lehetne szólni, hanem kegyelmed nagyon tüzes védője a királynénak, s aztán nyílik is már a király sátora.

Gedő. Éljen a király!

Mind. Éljen!

MÁSODIK JELENÉS.

Béla, Saul, az előbbiek.

Saul (a színpad közepén álló székhez vezeti Bélát).

Mind (félkört képeznek Béla körül).

Béla. Köszöntlek, híveim, kiktől csak oly mértékben kivánok szeretetet, a mily mértékben vagyok és leszek atyátok. Atyátok vagyok. Vajha oly nagy volna erőm, a mily nagy óhajtásom, teljesíteni atyai kötelességemet. De kevesebbet soha nem fogok tenni boldogságtokért, mint a mennyire csak képes leszek. És adja isten, hogy ily szókat halljatok utódaim ajkairól

is, s hogy ezek ne maradjanak csak pusztán kiejtett szavak; de legyenek gyökerek, tettek fáinak gyökerei, melyek árnyékkal és gyümölcscsel szolgáljanak a hazának. Szép és nagy a királyok hivatása. Ők a föld napjai. Kötelességök ragyogni és melegíteni. Sokan elfelejtik e másodikat, és beérik az elsővel. Engem a sors tehetetlenné tett az elsőt teljesíteni, annál inkább törekszem megfelelni a másodiknak. Minél kevésbbé ragyoghatok, annál inkább óhajtok melegíteni, óhajtalak titeket boldogítani. Ha ép volnék: vezetnélek benneteket csaták, diadalok mezejére, hol a dicsőség tölgyfájáról törhetnétek örökzöld lombokat sisakjaitokra. Nem lehetek hadvezér; azért kertész akarok lenni a béke kertében. Ha nincs a dicsőség zöld ága homlokaitokon, legyen legalább a csendes boldogság virága kebleiteken. Nem nagyobbíthatom őseim országát; megcsonkítva sem akarom azt utódaimnak átadni. Erre fő s tán egyetlen eszköz a béke. Azért fogadjátok tanácsomat, legyetek békében. Vessétek kebletekbe az egyetértés magvát, s földeiteken bőven fog teremni bor és búza. A nélkül nem fogtok aratni és szüretelni, mert az egyenetlenség jégeső, mely elveri vetéseiteket és szőlőtőket. Ez hozott már a magyarra sok terméketlen esztendőt.

Gedő. Éljen a király!

Mind. Éljen!

Gedő. Éljen az egyetértés!

Mind. Éljen!

Zsember (magában). Szép szó, de a mint kimondják el is hangzik. Ismerlek, magyar nemzet.

Béla. Mielőtt részletes tanácskozásba kezdenénk, töltsük be a megürült hivatalokat. Saul lovag, irántunk

tanusított hűséged fejében foglald el a halálozás folytán üresen álló Tiszán inneni nádori széket, s vedd hozzá a legujabban kivégzett pártütők birtokait. Méltó vagy mind a kettőre.

ZSEMBER (Rádhoz). Ime, nem megmondtam?

RÁDAI. Valóban.

SAUL. Uram király, ha hivatalomnak méltókép meg nem fogok felelni, ne vedd azt akarathiánynak tőlem. Akkor vesd okul kegyességedet, melyet az én erőm elbírni képes nem volt.

BÉLA. Attól nem tartok. Ha nem bíznám jó szándékodban és erődben egyaránt: mást ékesítettem volna föl e szép és nagy hivatallal, melyben első kötelességedül adom, végezni a pártütő Sámson ügyében. Kezedbe teszem életét. Add a hóhérnak, vagy vissza magának, a mint jónak látod. — Híveim, fáj nekem e szók kimondása, fáj nekem, hogy hóhérnak is kell lenni országomban. De ne legyen villám, nem lesz mennydörgés. Gedő, te koronámnak egyik legszebb sugára voltál mindenkor, fogadd, szilárd hűséged érdemlett jutalmául az esztergomi grófságot.

GEDŐ. Uram, király, legyen elég jutalmamnak magában az, hogy rólam megemlékezni méltóztattál és szerencséltess ajánlatoddal mást . . .

MIND. Éljen a királyné, éljen!

HARMADIK JELENÉS.

Előbbiek. Ilona. Géza. László

ILONA (a sátorból kilépett, egy kezével Gézát vezeti, a másikon hozza a két-három éves Lászlót . . . sebes léptekkel megy Bélához, Lászlót ölébe ülteti . . . szólni akar, de annyira el van fogulva, hogy hallgatni kénytelen).

BAJÁT. Mi lesz ebből?

ZSEMBER. A mint mondtam, Gézát kiáltatja ki örökösének.

BAJÁT. De hát miért öltözött a királyné feketébe?

ZSEMBER. Véletlenség vagy szeszély.

BAJÁT. Azt nem hiszem . . .

ZSEMBER. Hát higyen kegyelmed akármit. Mingyárt meglátjuk.

BAJÁT. Mily szép asszony!

ZSEMBER. Nem tagadhatni.

ILONA (reszkető hangon). Magyarok!

MIND. Halljuk, halljuk!

ILONA. Nemes férfiak! nem kételkedem hűségtekben, de ha kételkedném, most bizonyságot adhattok róla, hívei vagytok-e a fejedelemnek, vagy sem? e jó fejedelemnek, a kit itt láttok és a ki nem lát titeket, kiket annyira szeret, nem lát engemet és gyermekeit, kiket alig szerethet jobban nálatok. Magyarok, volt-e valaha jobb királytok II. Bélánál? Mondjátok, hogy volt! és én nem szólok tovább. Ti hallgattok, mert egyetértetek velem, egyet kell értenetek. És volt-e szerencsétlenebb királya Magyarországnak, mint ez, a ki egyike legjobbjainak? Ime a legjobb és legszerencsétlenebb király; nézzétek őt, de nem, ne nézzetek rá, mert a kiben csak annyi szánalom van, mint a legkisebb harmatcsepp, meg fog repedni szíve látásán. Avagy lehet-e szánandóbb látmány, mint ez itt szemeitek előtt? egy isten teremtése, ki az istennek semmi teremtését nem látja, kire hiába süt a nap, kire hiába mosolyognak a csillagok és szerettei. A gonosztevőt, kit az igazság a börtönök legmélyebbikébe kárhoztat, meglátogatja néha egy-egy sugár,

mely édes dolgokat beszél a külső szép világról; és e férfi, ki senkinek sem vétett, ki ártatlan, mint a májusi hajnal legkisebb felhője, e férfi előtt el van zárva az a kis sugár is, mely ama gonosztevők börtönébe is belopózik. Oh hallatlan méltatlanság!

Számos hang. Boszú a vétkesekre!

Ilona. Hah, nemes férfiak, tehát csakugyan nem alusznak lelkeitek? Hallom hangjaitokat, szeretném látni a lelkesülést is arczotokon, de nem láthatom, mert könynyeim elhomályosíták szememet. A mint most könnyem foly, úgy folyjon vére ama latroknak, kik ez égbekiáltó bűnt elkövetni nem iszonyodtak isten és törvény előtt.

Számos hang. Boszú, véres boszú!

Ilona. Igen, véres boszú, hogy még anyja méhében megrázkódjék az, a ki valaha ily tettekre csak gondol is, hogy elkövesse. Véres boszú, hogy jövendőben kétségbeessék és saját szemeit szúrja ki minden gazember, mielőtt királya fölszentelt személyét illetni merné. Legyen e tér, a melyen állunk, történetkönyvünknek egy lapja, amelyre vérbetűkkel jegyeztessék: mi vár a felsegsértőkre: legyen e tér történetkönyvünknek egy lapja, melyben arany betűkkel álljon, hogy a magyar nemzet boszúlatlan nem hagyja fejedelmét, hogy a magyar olyan nemzet, melyben királyai büszkélkedhetnek! — a bűnösök közöttetek vannak. Ismeritek őket. Föl tehát, a kinek most hüvelyében marad kardja, isten nem fogja engedni, hogy azt többé lovagi tett elkövetésére kivonhassa. Rajta, a ki nem gyáva, vagy nem volt czinkosa ama haramiáknak, rajta!

(Általános zavar támad . . . mindenki kardot ránt . . . némelyek megfutamodnak . . . mások ezek után rohannak . . . lassanként jobbra-balra mind el.)

BÉLA (a zavar alatt). Férfiak, béke, béke! Tegyétek le kardjaitokat, kérlek benneteket. Parancsolom. Én parancsolom, a király! Nincs, a ki szót fogadjon?

NEGYEDIK JELENÉS.

Béla, Ilona, Géza, László, (Kinn koronként kardcsörgés.)

BÉLA. Oh hitvesem, mit cselekedtél?

ILONA. A mi szent kötelességem volt, s a mit esküvel fogadtam meg. Megboszultalak, férjem.

BÉLA. Átkot vontál fejedre, fejemre, gyermekeidre és a mai napra.

ILONA. Átkot vontam volna magamra, ha nem cselekszem azt, mire megesküdtem.

BÉLA. Jer, jer, jer, menjünk e helyről. Ugy tetszik, mintha vérben gázolnék, mely most ontatik, s mintha minden cseppje egy-egy kigyó volna, mely belém ereszti mérges fulánkját. Oh Ilona, többet látok-e most, mint azelőtt? és jaj volna nekem, ha e boszuállás megnyitotta volna szemeimet, hogy e jelenést lássam! — Zokogsz! ne pazarold könnyeidet, szükségem lesz egykor rájok . . . ha meghalok . . . mert jobbágyaim nem fognak megsiratni. (Mind a négyen be a sátorba.)

VÁLTOZAS.

Börtön.

ÖTÖDIK JELENÉS.

Sámson, Porkoláb jőnek oldalról.

SÁMSON. Tehát egy börtönnel ismét kiebb?

PORKOLÁB. Igen, uram, s ez már az utolsó.

SÁMSON. S azon ajtó? (középre mutat.)

PORKOLÁB. Az a világ kezdete. Azon keresztül mégy a szabadság vagy a hóhér karjaiba.

SÁMSON. S melyiket gondolod?

PORKOLÁB. Ha csak ugy kedvez a sors, mint társaidnak kedvezett: az utóbbit hiszem.

SÁMSON. Tehát mind elestek?

PORKOLÁB. A világért sem! mindnyájan függenek.

SÁMSON. Dögvész és kárhozat! szép vigasztalás. Hova indulsz, hallod?

PORKOLÁB. Kifelé, a mint látod.

SÁMSON. Mi dolgod kinn?

PORKOLÁB. Semmi. Hanem inkább nézem a szép kék eget, mint ezeket a sötét, penészes boltozatokat.

SÁMSON. Az eget? hát mi az az ég? mit gondolsz?

PORKOLÁB. Mi az az ég? ki minek tartja.

SÁMSON. És te minek tartod?

PORKOLÁB. Én, uram, csak olyan együgyű ember vagyok, e szerint van vallásom, s tudod, a vallásos ember az angyalok országának tartja, bár az ész ellene szól; no de hol a vallás az úr, ott szolga az ész, kinek kötelessége hallgatnia. Hanem hát jól mulass, uram, mert magadra hagylak. (El, az ajtót bezárja.)

HATODIK JELENÉS.

Sámson.

SÁMSON. Bezárta! Ha még egyszer megnyílik; vajjon nem a hóhér jön-e be rajta? Csak jőne már minél elébb, ha jőni kell. Nem hiszek holmi ördögrőli, pokolróli meséknek a más világon; de minek is volna ott pokol? nem szenvedi-e át a gazember egy öröklét

kínjait a börtöntől a vesztőhelyig? mert gazember voltam, mi tagadás benne, nagy gazember. Magamnak csak megvallhatom, kivált, miután az egész világ tudja. S e gondolat forró sugár, mely halántékimat égeti; e gondolat egyetlen fény börtönömben, de villám fénye, mely vakít, öl. Irtózatos alakokat látok e fény mellett, milyekről ember még nem álmodott; s a mint látom ez alakokat, arcomon megfagynak a vízcseppek, melyek rá a boltozatról hullanak. Vagy a borzadás hideg verítékei azok? Borzadok. Szeretném, ha volna valaki közelemben; e magány iszonyú.

HETEDIK JELENÉS.

Sámson, Predszláva, ki a föntebbi beszéd vége felé észrevétlenül jött be.

PREDSZLÁVA. Itt vagyok én, Sámson.

SÁMSON. Hah!

PREDSZLÁVA. Megrettentél? ne félj, vigasztalásodra jöttem utolsó óráidban. Akartam, hogy még egyszer láss, mielőtt a varjak kiássák szemeidet; akartam, hogy még egyszer halljalak beszélni, mielőtt a hóhér kötele torkodba fojtja hangodat. Hah, bár tette volna azt huszonöt év előtt, mikor először hazudtad, hogy szeretsz, nyomorult! De az mégis kár lett volna. Most nem állhatnék boszút rajtad, pedig ez még édesebb, mint szerelmed volt. Boszúmnak csak egy híja. Fölakasztanak és nem fejeznek. Miért nem fejeztetel! a nyakadból felszökkenő vér alá billikomot tartanék, hogy igyam az apa véréből a fiú egészségére! — Valóban méltók vagytok egymáshoz. Sámsonnak méltó fia Borics. De a fiú, mint az atya, meg van boszulva.

Az Isten nem engedhette, hogy a fiú éveken át gyötörje anyját megbüntetlenül!

SÁMSON. Távozzál, szörnyeteg.

PREDSZLÁVA. Szörnyeteg? ti tettetek azzá. Távozzam? nem; gyönyörködni akarok látásodban, hiszen mi szerettük egymást, s már ugy sem láthatjuk egymást sokáig. S ezt sajnálom, mert én elnéznélek az örökléten keresztül . . . így, a mint vagy, vasra verve, éktelen börtönben, fejedben a halál gondolatival. Oh Sámson, milyen gyönyörűséges látmány ez szemeimnek! Képes volnék örömömben megölelni, megcsókolni téged, mint azelőtt huszonöt évvel öleltelek, csókoltalak. Emlékszel még azon időre? azon napra? . . . oh az boldog nap volt, legboldogabb életemben, a mait kivéve, hahaha! Nos, te nem örülsz? nem nevetsz? lásd, nekem oly jó kedvem van, hahaha!

VISZHANG. Hahaha . . .

PREDSZLÁVA. Hallod? a falak is nevetnek velem, csak te nem nevetsz. Oly halovány, sápadt vagy, mint én voltam, mikor Kálmán király elűzött oldala mellől. Mi bajod? félsz a haláltól? ne félj; hiszen a hozzád hasonlókhoz fog juttatni, az ördögökhöz. Szeretném tudni, hány ördög jön majd lelkedért? mert egy el nem birja, annyira meg van az terhelve gazsággal. Ha nem birnak, híjanak engemet, én örömest segítek nekik, a pokolba vinni lelkedet.

SÁMSON. Hol bizonyosan találkozni fogunk. Ott majd lerovom tartozásomat.

PREDSZLÁVA. Nem, jó ember, te nekem nem tartozol semmivel. Én voltam adósod, s hála istennek, lefizettem adósságomat. Oh ha ezt nem tehettem volna! kiástam volna magamat síromból, s eljöttem volna,

hogy megfizessem, a mivel tartoztam. Lásd, milyen lelkiösmeretes adósod voltam én!

NYOLCZADIK JELENÉS.

Előbbiek, Saul.

SAUL (Predszlávához). Te itt?

PREDSZLÁVA. Vigasztalom a haldoklót.

SAUL. Mi kell? élet-e vagy halál?

SÁMSON. A melyiket akarja a fiú adni atyjának.

SAUL. Mondhatom, hogy atyám voltál. Nem tartozunk semmivel egymásnak. Ne emlegessük a multat, az nem igen beszél mentségedre. Örökbe fogadtál, fölneveltél, hogy azután elcsapj, mint rosz kutyát.

SÁMSON. Nem tartottalak örökbe. Saját fiam vagy.

SAUL. Mit? fiad? saját fiad? . . .

SÁMSON. Igen, valóságos fiam.

SAUL. Oh ugy megérdemled a halált. Atyának ugy bánni saját gyermekével, mint te bántál velem, ez hallatlan kegyetlenség. Nem, én nem hiszem, hogy fiad vagyok. Most szükséged van fiúi érzésre, tehát előrántod az atyai nevet. És ki anyám, ha te atyám vagy?

SÁMSON. Melletted áll.

PREDSZLÁVA. Igen, Saul, anyád vagyok. Avvagy nem vetted észre öleléseimből, hogy oly forrón csak anya ölelhet?

SAUL. S te anyám? . . . irtózatos! Tehát az anya a fiúval fogott kezet, hogy az atyán boszút álljanak? Miért nem szóltál nekem, asszony, ha be voltál avatva a titokba?

PREDSZLÁVA. Az igen egyszerű. Mert szükségem

volt reád, s ha tudtad volna, ki ellen segítesz, meglehet, hogy visszaléptél volna.

SAUL. Oh igen, visszaléptem volna, bizonyosan. Aszszony, ki tett ily ördöggé?

PREDSZLÁVA. Atyád és testvéred.

SAUL. Testvérem? tehát testvérem is van? . . . és ki ő?

PREDSZLÁVA. Borics.

SAUL. Hah, hát a világ minden szörnye rokonom? tehát ilyen gyalázatos vér foly ereimben! Oh szégyen, ne mard le képemről a bőrt. — Ezek szülőim, az testvérem. Eszem, ne hagyj el, még szükségem van rád egy kis időre.

PREDSZLÁVA. Fiam, tehát te sem szeretsz?

SAUL. Vannak kérdések, melyekre legjobb felelet a nem felelés. — Sámson, nem mint fiú az atyához, hanem mint biró a bűnöshöz, ugy szólok hozzád. Élet kell-e, vagy akasztófa? Választhatsz. Esküdjél meg, hogy holtodig hű alattvalója lészsz Béla királynak, s szabad vagy.

PREDSZLÁVA. És te hinnél esküjének? nem esküdött-e nekem . . .

SAUL. Hahaha, anyám int, hogy ne higyek atyám esküjének. Hahaha. Dicső. Dicső. De igaza van: Sámson, én nem hiszek esküdnek, és én egykor azt kiáltám: veszszen minden honáruló! tehát veszszen. Katonák! (A börtönajtó megnyílik, katonák jelennek meg előtte.) Megálljatok! — Mit tegyek? — Isten, adj világot eszemnek, oly sötét van benne, mintha már túl volnánk az itéletnapon. Élni hagyjam? hiszen honáruló! a hóhér kezébe adjam? hiszen atyám. — Oh! — Porkoláb!

PORKOLÁB (be).

SAUL. Add ide kardodat.

PORKOLÁB (odaadja a kardját).

SAUL. Oldd föl a fogolyt.

PORKOLÁB (szabadon ereszti Sámsont).

SAUL. Most távozzál és tedd be utánad az ajtót.

PORKOLÁB (el).

SAUL (félre). Ki nem végeztethetem atyámat, de túl sem élhetem megszabadulását. A lelkiösmeret ölne meg. (Fenn.) Sámson, nesze e kard. Vívjunk, míg egyikünk meghal.

SÁMSON. Hah, derék fiú, nemes lelkű férfi, vívni akarsz velem, mert tudod, hogy nincs párod a vívásban. Sajnálod atyádat a hóhér kezébe adni, tehát majd csak magad gyilkolod meg, úgy-e?

SAUL. Ne nyelvedet, hanem karodat mozgasd! — Itt a kard.

SÁMSON (ejveszi a kardot . . . vívnak . . . kis idő mulva). Tehát csak játszunk? se' meg nem támadsz, se' magadat nem véded . . .

SAUL. Azóta két életet is elvehettem volna tőled. Láthatod, arra várok, hogy ölj meg.

SÁMSON. No jó, ha csak az kell! (Átdöfi Sault.)

SAUL (lerogy).

PREDSZLÁVA (rá borul). Saul! . . .

SAUL. Távozzál, asszony, távozzál tőlem, ne lehelj rám dögvészt; hisz ugyis meghalok már . . . ah! (Meghal.)

SÁMSON. Nos, Predszláva, szép kedvesem . . .

PREDSZLÁVA. Oh, ő sem szeretett. Senki sem szeret a világon!

SÁMSON. Az elébb te nevettél, most már én nevetek, hahaha!

Viszhang. Hahaha . . .

Sámson. Hallod? a falak is nevetnek, csak te nem nevetsz. Oly halovány, sápadt vagy, mint mikor Kálmán király elűzött oldala mellől. Mi bajod? félsz a haláltól? s a többi. Lásd, jól megtanultam, a mit az imént nekem mondtál. Hiába, a sátán csak ugy segíti híveit, mint az isten. Híttam őt és megjelent megmentésemre és romlásodra, drága kedvesem. Mondtad, hogy már nem sokáig látjuk egymást. Igazad lehet. Jer tehát karjaimba, kedvesem, jer! hiszen te az enyém vagy, egyedül az enyém!

KILENCZEDIK JELENÉS.

Előbbiek, Borics.

Borics (ki az utóbbi szavak alatt gyorsan berohan). Nem a tiéd. Kettőnké. — Megtaláltalak, szökevény apácza, megtaláltalak, többé nem fogsz elszökni. Soká kerestelek, de megtaláltalak. Itt vagy kezemben!

Predszláva. Jobb lett volna a helyett, hogy engemet kerestél, táborodban lenned. Nem pártolt volna el tőled.

Borics. Mit beszélsz?

Predszláva. Azt, hogy táborod, országod elhagyott, hogy nincs többé trónod, nincs többé koronád, nem kellesz többé Galíciának, földönfutó vagy.

Borics. Hazudsz, fecsegő kofa!

Predszláva. Hidd, hogy hazudok. Táborod azért megy visszafelé hazájába, hova belépned többé nem szabad.

Borics. És honnan tudod ezt?

Predszláva. Én voltam, ki néped előtt lerántotta

álarczodat. Én voltam, ki népedet ellened lázította. Én voltam az eszköz az örök igazság kezében, ki a rosz gyermekeket megbünteti, ki a nagyravágyókat örvénybe dönti.

BORICS. Hah, kárhozat! . . . ez volt utolsó hangod, meghalsz!

PREDSZLÁVA. Jobb lett volna a helyett, hogy engemet kerestél, nődet keresned, az egyetlen lényt, a kit szeretsz, mint sokszor mondtad.

BORICS. És hol van ő? szólj, ha tudod, szólj. Elvesztettem országomat, te raboltad el tőlem; de megbocsátok, csak azt mondd meg: hol van nőm, szeretett nőm?

PREDSZLÁVA. Szeretett nőd ezóta országokon túl jár szeretőjével, Milutinnal, a te szolgáddal. Én szöktettem el őket!

BORICS. Most már meg kell halnod! most már megöllek!

SÁMSON. Megállj! Én ölöm meg!

PREDSZLÁVA. Te ölsz meg? (Hirtelen fölkapja Saul kardját és leszúrja Sámsont.)

SÁMSON. Oh ez nem asszony, ez nem ördög, ez mind a kettőnél több! (Meghal.)

PREDSZLÁVA | (karddal kezökben merőn állnak szemközt).
BORICS |

PREDSZLÁVA (szünet után). Látod a vért a kardon? Apád vére. — Közeledjél! hadd lássam; kié feketébb, az övé-e vagy a tied? (A függöny hirtelen legördül.)

ÚTI RAJZOK

I.

UTI JEGYZETEK.

(1845.)

Hol volt, hol nem volt, volt a világon egy segédszerkesztő, ki diszes hivatalába bele unván, utazni ment.

Nem titok, hát kimondom, hogy ez a segédszerkesztő én voltam.

Történt az indulás apr. 1. 1845. a pest-eperjesi gyorsszekeren. Ezt csak azért mondom el, nehogy valaki azt gondolja, hogy saját alkalmatosságomon utaztam légyen. Nem tartok equipaget.

A bucsú estéjét vagyis éjszakáját nagyszerűen vigadva töltém a «Vadászkürt»-ben pajtásaimmal. Verset is csináltam erre az alkalomra, melyért az illetők közül egy pár boszankodott, sőt meg is haragudott, hogy őket pajtásoknak nevezem, s nem barátoknak. Most is csak azt mondom, kedves pajtásaim, hogy tempi passati, mikor én valakinek barátja voltam... tudni való azért, nem hiszem, hogy nekem barátom legyen. A Csizió is megjövendölte, hogy nem leszek szerencsés a barátságban... pedig ez nem hazud; azt is megmondta, hogy hires ember leszek.

A bucsúlakomában részt vett pesti pajtásaimon kivül egy pár vidéki költőcollegám is, kik azért voltak akkortájban Pesten, hogy magokat egyik-másik divatlap-

szerkesztő által levétessék. Hja, mikor az olyan szép, ha az embert Barabás lepingálja, s a szerkesztők aztán küldik szét az egész két magyar hazának némely helyére, s a közönség bámulva kiált föl :

— Tehát ilyen ő?!

Végre hajnalodott, a gyorsszekér előállt, s én elbucsúztam pajtásaimtól, oly melegen, oly nehéz szívvel, mint valaha barát baráttól. Hejh, fiúk, hálát adhattok az Istennek, ha olyan barátitok lesznek, a milyen pajtástok vagyok én.

A szekér indult és én gondolatokba mélyedtem.

Nem tudom, meddig mehettünk, meddig nem, mikor e rémítő kiáltás hatott füleimbe :

— Megállj!

A szekér rögtön megállott, ajtaja fölpattant, s előttem egy szilaj tekintetű ifju termett, ki pisztolyt szegezve mellemnek, rivalt rám :

— Meghalsz!

— Kegyelem! — jajdultam föl, s reszketve, akadozva folytattam : csak életemnek irgalmazz, örömest od'adom erszényemet ... bár tartalmastul sem ér sokkal többet, mint ha egészen üres volna : hisz én magyar költő vagyok ... segédszerkesztő voltam a Pesti Divatlapnál ... aztán még eljöttömkor adósságot is fizettem ... Tóth Gáspárnak tartoztam egy atilla s nadrág árával ... a verseim sem igen kelnek, mind a mellett, hogy szörnyen dicsérik ... láthatod hát, hogy nem lehet sok pénzem ... de szivesen átadom, a mim van, csak életemet ne bántsd! ... — —

Ilyeneket habartam össze-vissza, mint afféle megijedt ember, mig a lélekzetből ki nem fogytam ; a megtámadó ifju ezt felelte hideg vérrel :

— Nekem nem kell hitvány erszényed... nekem életed kell, ármányos életed! Tudd meg, hogy én azoknak az ifju lángelméknek egyike vagyok, kik verseket küldtek a Pesti Divatlapba, s a kiket te galádul kizártál az irodalomból... mert értésünkre esett, hogy az új nevek versei a te kezeden mentek keresztül. Én magam küldtem be hozzátok vagy százötven költeményt, s te mind halálra itélted... ezért te is meghalsz!

A pisztoly durrant, én meghaltam, és... fölébredtem. Megvallom, hogy ez az álom egész utamon ijesztgetett. Hát ha beteljesedik, gondoltam, aggódva, mert nincs dühösebb nép a megbukott poétáknál.

Nemsokára ismét elaludtam, (nem csoda, egész éjjel ébren voltam!) s csak Gödöllőnél ébredtem föl.

Azt mondják, hogy Gödöllőnek igen szép vidéke van. Nem tudom: igaz-e? mert már temérdekszer láttam, s így az első benyomást elfeledtem, most pedig restelem ujra megvizsgálni.

Gödöllőn lovakat váltánk és reggelizénk. A mint ki akartam fizetni a reggelit, egyik utitársam ellenszegült, hogy ne fáradjak, majd kifizeti ő; egyszersmind ajánlá erszényét számomra egész Miskolczig. (Eddig valánk együtt menendők.) Ezen az ajánlaton más ember talán nem boszankodott volna. Én sem boszankodtam.

Bebúttunk ismét társzekerünkbe s mentünk, mentünk, mendegéltünk. Hát egyszer csak döczögni kezd a bárka, de oly embertelenül, mint némely poéta urak versei... elannyira, hogy kénytelenek valánk kiszállani, ha ugy nem akaránk járni, mint nem tudom kicsoda, a kinek csontjai izzé-porrá törettek. Kiszálltunk tehát, és én láttam, hogy ott vagyunk, a hol sejtém: Aszódon.

Aszód!

Ah, kedves olvasó, (igen: *kedves* olvasó, mert ki lehet kedvesebb az írónak, mint a ki munkáját olvassa?) kedves olvasó! — mondom — ha te tudnád, mennyi fekszik rám nézve e kis szócskában:

Aszód!!

Hanem ezt nem olvasnod kellene a phlegmaticus papirról, de hallanod, ah, a mint ajkaimról legördül társaságában az elandalodás sohajtásának:

Aszód — ! — ! —

Csak egyszer kellene ezt a szót tőlem hallanod, s azonnal kitalálnád, hogy én itt három esztendeig tanultam... akarom mondani: jártam iskolába.

S mily eseménydús három esztendő!

1. Itt kezdtem verseket csinálni — —

2. Itt voltam először szerelmes — —

3. Itt akartam először szinészszé lenni.

A verselés a szerelem eredménye volt. A szinészszé lenni akarásnak pedig nem annyira eredete, mint következménye nevezetes.

Nevezetes és szomorú.

Professorom (isten áldja meg őt!) jónak látta, tettbe menendő tervemet egy oly férfinak megírni, kinek eléggé nem dicsérhető tulajdonsága volt: a szinészetet csodálatra méltóképen való módon gyülölni. Ezen ritka tulajdonú férfi történetesen épen az atyám volt, ki — mint jó atyához illik — a veszedelmes hírvétel után egy perczig sem késett pokoli örvénybe sülyedendő fia megmentésére rohanni. S istentelen szándékomtól csakugyan eltérítettek atyai tanácsai, melyek még hetek mulva is meglátszottak... hátamon és lelkem porsátorának egyéb részén.

Mind e történetek keresztülhuzódtak emlékezetemen,

mialatt szekerünk Aszód utczáinak sarán huzatott keresztül, mely mély, mint itt keletkezett első szerelmem volt.

Utam Aszódtól Kassáig szót sem érdemel.

Miskolczig már voltam, azon túl még nem, s igy Kassa volt az első hely, mely kiváncsiságomat igénylé. Utazásom harmadik napján estefelé végre megláttam a kassai góth templomot, mely a város közepén ugy áll, mint valami óriás barát sötét csuklyában. Maga a város szép, igen szép halott. Semmi élet benne.

A pesti gyorsszekér csak Kassáig jár; onnan egy másik viszi az embert Eperjesig. Kassára ugy uzsonnatájban értünk, s az eperjesi szekér csak másnap indult, s igy az éjet ott töltém. Gyalázatos fogadónak leggyalázatosabb szobájába esvén, resteltem otthon maradni. Bejártam a várost. Különben az is csalt kifelé, hogy — a mint már többektől hallottam — Kassán igen sok szép leány van, s ezek látásáért én mindig örömest fáradok, De biz én egyetlen egy szép fehércselédet sem láttam, kivévén azokat, melyek föstve vannak czimerül imitt-amott a boltok elébe; már ezek oly remekek, hogy Pestre is beillenének, ha a váczi-utczába nem is, de a váczi-utra bizonynyal.

Bevetődtem a szinházba is, hol német komédiások remekeltek a kontárkodásban. Én játszottam hatodmagammal Ozorán, Czeczén, Szilas-Balháson, Sár-Bogárdon stb., de soha sem nyaggattuk így halálra a művészetet, mint ezek. Oh, városa Kassának! vagyon a te környékedben bősége az erdőségnek, melynek fáin teremnek ágak, különösen alkalmatosak furkósbotokra; és te városa Kassának, még sem használod ezen ágakat fegyverekül, hogy velük kiugrasd falaid közül a művészetnek ezen halálos ellenségeit; oh nem, te ezt nem

teszed, sőt inkább seregestül csődülnek mindkét nembeli lakóid a spectaculumokra, s hallgatják — a gyönyör tengerében fuldokolva — az irgalmatlan ordításokat és hebegéseket; és ha elérzékenyülésre kerül a dolog, tehát elérzékenyülnek szende lelkű leányaid és elérzékenyülve omlanak azon bajnok ifjak karjaiba, kik a XIX. század rettegésére katonásdit játszanak.

Kora hajnal volt, hogy másnap az eperjesi gyorsszekérre ültem. Egymagam utaztam, mi már régi ohajtásom volt. De nekem a sors mindig akkor ad kanalat, ha levesem nincs, és viszont. Kényelmemet nem használhattam, mert a hideg miatt a szekér egyik zugában zsugorogtam. Hűvös, ködös, komor volt a reggel, mint szivemben — Kassa emléke, hol magyar szót alig hallottam.

Eperjesen Kerényi Frigyeshez szállottam, s nála tölték egy hónapot.

Szerencsés egy ficzkó ez a Kerényi, kénye-kedve szerint élheti világát s könnyen fütyölhet, pamlagán heverészve, ha bizonyos urak rákiáltják az anathemát, hogy ő nem költő.

Tompa is Eperjesen volt. Nevelősködött. Kétszáz bankó forintért. Miska pajtás! rád illenek nagy druszád szavai:

«Megnehezült az idők viharos járása fölötted!»

De vigasztaljon bajtárs, hogy velem egy csillag alatt születtél, kis különbséggel — te a sorsnak mostoha, én édes, de kitagadott gyermeke vagyok. Téged eltaszított magától a sors, én pedig elpártoltam tőle, mert függeni senkitől nem akartam, nem akarok... s igy tán méltán is neheztel rám. De semmi! azt olvastam én egy régi magyar játékszini zsebkönyvben, hogy

Lesz még idő, bár sokára,
A mikor a magyarúl
Éneklő fők homlokára
Borostyánág kanyarúl.

Vagy alkalmazva:

Lesz idő s tán nem sokára,
A mikor a magyarúl
Éneklő fiúk markába
Bankóteljes tárcza húll.

Boldog órákat töltöttem Kerényivel és Tompával. Nem említem a többieket, kiknek barátsága örökre édes emlékezetűvé tette ezt az utamat; mert annyian vannak, hogy egész lajstrom lenne, ha mindegyik nevét leirnám. Egy este a tanuló ifjuság fáklyás zenével tisztelt meg. Megvallom, hogy ez engemet meg nem lepett. Nem elbizottságból, a világért sem.

Mikor még nyomva sem láttam nevemet, csak magamnak firkáltam; mikor még statista voltam a pesti nemzeti szinháznál s hordtam a színpadra a székeket és pamlagokat, s a szinészek parancsára kocsmába szaladtam serért, borért, tormás kolbászért stb.; mikor még strázsáltam vagy főztem a kukoriczagombóczokat közlegény társaim számára, s mosogattam a vasedényt oly téli hidegben, hogy a mosogatóruha ujjaimhoz fagyott, s mikor a káplár «menjen kend!»-je lehajtott a havat kihordani a kaszárnyaudvarból: mindenkor már világos sejtéseim voltak arról, mi velem egykor történni fog, s mi meg is történt. Megálmodtam az őrszoba meztelen faágyán, hol — mint de Manx báró — az egyik oldalamat alám tettem derékaljnak s a másikkal betakaróztam, megálmodtam itt, hogy nevet szerzek két országban, melyet az egész világ kritikusainak ordító

csordája sem lesz képes megsemmisíteni. És álmom teljesül lassanként . . . nem, sőt hamarább, gyorsabban, mint gondoltam. A merre csak jártam, öleltek, szerettek . . . bár gázoltatásomra mindent elkövetnek a kritika hősei. És én csak azt mondom nemzetemnek, mely figyelmére méltatott, hogy figyelme nem lesz eltékozolva! — —

Ha kritikusok nem volnának: a világon legjobban utálnám a tejfölös tormamártást, de így azoké az elsőség, s csak második helyet foglal a tejfölöstorma. Ettől reszketek, ha valahova hínak ebédre, mi Eperjesen — s átaljában egész utam közben — gyakran megesett. Ezt csak azért irtam ide, hogy ismét Eperjesre térhessek, valami összefüggéssel.

Vannak házak, melyekbe mihelyt belépek, ugy érzek, mintha otthon volnék; vannak ismét, mikben sehogy sem tudom magam otthonosítani. Így vagyok a városokkal is. Eperjes azok egyike, hol az első pillanatban otthon voltam. Tudj' isten, olyan kedves város nekem ez az Eperjes; csinos, szép, zajos, vidám, barátságos tekintetü. Olyan, mint egy életteljes fiatal menyecske.

Hát még tájéka! Magyarországban nem sok lehet. Kora reggelenként ki-kimentem a város keleti oldalán emelkedő Táborhegyre, hol hajdan Caraffa ágyui orditották e martyrvárosra: rettegj! Innen néztem szét a vidékre, mely gyönyörködve mutogatta magát előttem, mint a gyermek, kinek édes anyja új ruhát hozott. Mert ekkor jött meg a természet anyja, a gondos tavasz és öltöztette meztelen gyermekét szép, új, tarka köntösbe. Tiszta időben éjszaknyugatról magas bérczek vállai fölött a Tátra hófedett csúcsa piroslott

a nap első sugáraitól, mint valami borozó aggastyán király homloka.

Egy kis órányira Eperjestől szomorkodik Sáros romja, Rákóczi egykori fészke. Voltam rajta. Dehogy mulasztanám el valami romot megtekinteni, ha csak szerét ejthetem. Oly jól esik ott szinom a dicső lovagkor levegőjét, melyben születnem kellett volna igazság szerint. Én a tollat meglehetősen forgatom, de ugy érzem, nagyobb hivatásom lett volna a kardviselésre, mire, fájdalom későn születtem.

Valami nyolczan kerekedtünk föl Sáros romjait meglátogatni. A hegy alatt elhagytam a társaságot s összeszedtem magam, hogy hamarabb érjek föl; mert tartottam tőle, hogy könnyeimet el nem fojthatom ... s én nem szeretem, ha más sírni lát engemet. E várra vonatkozik *A rom panasza* czimű versem.

Lejövet, a mint a hegyoldalon pihentünk, mellénk sompolygott egy szegény lengyel fiu. Tudtuk, mit akar; mindnyájan adtunk neki valamit ... letérdelt s lábainkat akarta megcsókolni ... Oh, emberiség, sülyedt emberiség, hol van megváltód?

Átaljában mentül inkább közeledtem a Kárpátokhoz, annál nagyobb szolgaságot láttam, s ilyenkor megeresztém képzetem szárnyait és leröpítém lelkemet szülőföldem rónáira, hol az emberméltóság a legalacsonyabb kunyhóban is magasan tartja büszke fejét.

Oh, felföld! csak azért emelkednek bérczeid a felhőkig, hogy annál inkább szembe tünjék lakóid görnyedezése? — —

És ha én Eperjesen ki-kijártam a Táborhegyre, az nem csupán a táj kedveért történt; hanem egyrészt, vagy tán leginkább azért, mivel egy gyönyörű barna

leányka esett utamba. Gyönyörű barna leányka volt, igazán; s ritkán mentem el ablaka alatt a nélkül, hogy ott ne találtam volna. Ilyenkor aztán egymásra pillantottunk és mosolyogtunk, mintha régi ismerősök volnánk, pedig soha sem szóltunk egymással. S ez így tartott ottlétem alatt mindennap, sőt napjában többször is. És ha én hajnalban elmentem ablaka alatt, mikor ő még kétségkivül álmodott: akkor szépséges gondolataim támadtak; de szörnyü prózai embernek is kell lennie, kinek szépséges gondolatai nem támadnak, ha hajnalban valami gyönyörű leány ablaka alatt megy el.

Eperjesről Lőcsére mentem. Kerényi velem utazott. Egész Szepesmegye határáig csaknem folyvást emelkedik az út, a hegyek szemlátomást növekednek, a fenyvesek kezdődnek, melyek alant sürűek, fölfelé mindinkább ritkulnak s a tetőt csak nehány éri el . . . mintha valami katonák volnának, kik várat ostromolnak.

És eléri az ember a szepesi határt, melyet Branyiszkónak neveznek, és áll az egyik oldalon lejtős, a másikon meredek roppant bércz tetején, honnan belát a gyönyörű Szepes tündérvölgyébe, látja Váralját s mellette a puszta várfalakat, melyeknek egykor biboros termében született Zápolya; látni pedig a láthatár végén egész magamivoltában azt a kis vakandturást, mit Tátrának neveznek; mindezt látja az utazó, és ha az utazó költő, akkor fölkiált, mondván: . . . nem, semmit sem szól, nem szólhat, némán bámul; ha pedig az utazó kritikus, akkor föllelkesül szivének kilencz-tized része, s azt mormogja fogai közt: meglehetős!

Egyik lovunk patkója leesett; mig azt fölütötték, folyton meredtek szemeim a Kárpátokra, ez egymásra

hányt millió pyramisra. De lelkem, mint a gyermek, ki megpillantja, hogy gondviselője nem figyel rá, lelkem elsuhant észrevétlenül messzire, messzire, oda, hol nincsenek hegyek, hol halmok is alig vannak, hol a Duna omlik méltóságosan, mint Vörösmarty hőskölteményei, hol puszták nyulnak el, hosszan, mintha a világ végét keresnék, hol a látkör egy óriás palota, melynek tetején a napnak gyémántcsillárja s oldalán a délibábok tükrei függenek, mikben kedvtelve szemlélik magokat gulyák és ménesek . . . ide, ide szállt lelkem a Kárpátokról, az én édes hazámba, a szép alföldre !

Reggel indultunk s délután értünk Lőcsére. Még aznap tovább akartunk utazni, de a város minden lova — még a postamester is — szántani volt. Ennélfogva a nap hátralevő részét a vén Lőcsében kelle töltenünk, melyben igen sok fiatal szép leányzó szivecskéje dobog . . . de nem a magyar nyelvért, s ezért, bármi szépek, sem méltók, hogy róluk többet szóljak. A melyik leány nekem tetszeni akar, magyar legyen az lelkestül-testestül, különben zsebkendőjét sem emelem föl a földről, ha leesik ; de az igaz magyar leányért . . . oh, azért mindent megtennék, a mit csak hősi elszántság tehet . . . még meg is házasodnám.

Másnap jókor reggel Késmárkra értünk, a Kárpátok tövéhez, és . . . esős idő volt. Egy fikarczot sem láthattunk a Kárpátokból. És mégis azt mondják, hogy Tantalus históriája mese ! Hányszor van az életben, hogy mikor az ember, már szinte ujja hegyével éri az almát, a sors elkapja tőle s fügét mutat !

Délelőtt meglátogattam Kerényivel Hunfalvy Pált, a tanítványaitól általánosan szeretett professort . . . ezt

azért hozom föl, mert oly ritkaság, mint most nálunk a józan és becsületes kritikus. Megnéztük Tököly várát, melynek még legépebb része a kápolna, bár ebben is már hanyatt fordulva hevernek a földön a szentek és angyalok; szegények!

Délután borozni és sonkázni mentünk egy nyugpénzes kapitányhoz, ki Eperjestől idáig velünk jött a gyorsszekeren, és a ki igen derék, jóravaló ember. Ezen sonkázás et compagnienak tulajdonítsa a tisztelt tanuló ifjuság, hogy este — midőn zenével volt szives megtisztelni bennünket — mind Kerényi, mind én oly classice szónokoltuk el köszönetünket, hogy Gaal Obscurides Simpliciusa ránk is elmondhatta volna: ezek sem tanulták Quintilianust vagy Cicerót de oratore.

Nagyon resteltem azt a históriát, hogy csak egy napomat szántam Késmárknak, s akkor sem láthattam az eső miatt a Kárpátokat onnan, a honnan legjobban láthatni. Azonban szerencsémre másnap reggel korán indultunk; ott feküdt még a Tátra egész pompájában, mint valami alvó szép leány, ki álmában lehányta takaróját, mely bájait leplezte. Gyönyörittasan szemléltem egy darabig... mert aztán fölriadt — tán a kocsizörgésre — s mintegy elszégyenülve burkolta magát ködpaplanába... a Tátra... a szép leány.

Azért siettem el Késmárkról Iglóra — a szepesi 16 város egyikébe — mert van ott egy család, mely engem már rég kivánt ismerni s én azt viszont. Kedves, patriarchalis család! nem foglak én elfelejteni téged. Nem fogom én elfelejteni az öreg családapát, ki magában két világrész: Európa és Amerika; ősz feje a megvénült bölcs Európa, szive pedig a fiatal Amerika, hol végetlen őserdők zöldelnek, az életkedv és remé-

nyck erdői; nem fogom elfelejteni a családanyát, ki egyszerü és jó, mint az én anyám... és nem fogom elfelejteni gyermekeiket, miként nem a fának lombjait, melynek árnyékában oly édesen pihentem. És vannak még többen Iglón, kik czéljokat érték, ha az volt czéljok, hogy örökre emlékezetessé tegyék ott mulatásom idejét, mi három hétig tartott.

Három hetet töltöttem Iglón, melynek lakói és tájéka egyiránt gyönyörködtettek. A Kárpátok egészen oda látszanak, de ottlétem alatt tán soha sem álltak köd- vagy felhőtlenül; s e derű-borúban ugy tetszettek nekem, mintha volnának a természet oltára s a felhő és köd körülötte a tömjénfüst.

Kissé ködös reggel volt, mikor Iglóról elindultam Rozsnyó felé. Vissza-visszanéztem a Kárpátokra... alig látszottak a homályban... szinte nem tudtam; képzelet-e vagy való?... mint mikor emberekkel találkozunk, kiket álmunkban láttunk-e vagy csakugyan régi ismerőseink-e, nem tudjuk. Végre eltüntek előlem, mert magas bérczek határtalan fenyvesei közé jutottam.

Szépek azok a fenyűk, a mint a szellő rengeti sötét, melancholikus lombjaikat, mig köztök a madarak vigan fecsegnek; olyanok, mint valami szomoru barna leányka, kit vigasztalnak, s ki fejrázva válaszol bágyadt mosolylyal:

— Nincs vigasztalás számomra!

S ezek közt a szomoru barna leánykák közt mint nyargalnak a patakok, e pajkos, fürge gyerkőczék, kiknek gyermeki szive még föl nem fogja a fenyűnénikék bánatát. Hah, mint vágtatnak szilaj kedvökben jobbra-balra, s mint hányják a bukfenczeket a

hegyekről a völgyekbe, hogy akármely bajazzónak becsületére válnék.

És lakik a bérczeken egy komor, mogorva férfi, a fergeteg; ezt a csintalan parasztgyerkőczék addig boszantják tréfás fecsegéseikkel, hogy egyszer türelme szakadtán fölpattan, utánok rohan s akkor ugyancsak megczibálja üstökeiket, a habokat.

Van e fenyvesek közt egy kimondhatatlan szép L alakú völgy. Kis-Hnilecz ... vagy hogy híják. Az első fogadónál, melyet benne találtam, reggeliztem, bár ezt már Iglón is tevém; már előtte megpillantám a kocsmárosnét, ki igen szép volt, s én szép kocsmárosnék iránt különös hajlandósággal viseltetem.

Tovább haladva Rozsnyó felé, szelidül az eddig zordon táj; a fenyűk közé más, világosabb zöld fák elegyednek ... nem tudom: micsoda fák? mert isten nélkül való rosz botanicus vagyok ... mint a magyar olvasó közönség, ki annyi fűzfa- és bodzasípot tart valami mahagoni fuvolának.

Veszverésen (egy gömöri faluban) ebédeltem, vagyis megálltam ebédelni, de semmit sem kaptam. Még kenyerök sem volt az istenadtáknak.

Innen Rozsnyó valami egy órajárás. Egy szabóinas kapaszkodott kocsim saraglyájába. Eszembe jutott: — mikor én gyalogoltam igy Mohácstól Pozsonyig — s még hosszabb utat is, — mily jól esett, ha fölvett mellettem elhaladó szekér, vagyis mily jól esett volna, ha fölvett volna ... s fölültetém a gyereket.

Ettől tudakoztam meg a legbecsületesebb fogadót, s oda szálltam.

Három napot valék töltendő Rozsnyón. A másodi-

kat az Aggtelek megnézésére használtam, mely ide — a rosz ut miatt — öt órányira esik.

Rozsnyó völgyben fekszik magas meredek hegyek között, mint az alamizsna-krajczár a koldus kalapjában. Aggtelek felé Pelsőczig hosszu, keskeny völgyön keresztül visz az ut; ha ezt a hosszu, keskeny s a rozsnyói kerek völgyet valamivel tele öntenék, egy óriási bunkósbot alakulna. Egyébiránt kellemes utazás esik benne. E völgy egy roppant nemzeti zászló is egyszersmind: vörös föld, fehér kősziklák, zöld erdő.

Mindjárt Rozsnyó mellett van Berzéte, hol Erdélyi János oly sok szép dalt írt. Én őt nagyon szeretem.

Berzéte mellett egy kis omladékot pillantván meg a hegyoldalon, kérdém kocsisomtól: mi volt ama rom?

— A biz, uram, klastrom volt, vörösbarátok laktak benne (felelt a kocsis); hejh, furcsa egy hely ám az. A jószág világért sem legel azon a tájon éjfél idején. Kincs van ott elásva; minden esztendőben bizonyos nap kiterítik a fal körül ponyvára; csakhogy bele nem markolhatni, mert egy kakas őrzi. Isten ments, hogy valaki oda közeledjék . . . . a kakas kiásná a szemeit.

Ezt mesélé kocsisom.

Bámulva kiálték föl:

— Ejnye!

— Biz ugy . . . — tevé hozzá amaz.

Pelsőczön, hol Gömörmegye gyülései tartatnak, szivart vettem.

— Majd papírba tekerem, — szólt a boltos.

— Oh, nem szükség . . .

— De kérem, csak tessék id' adni; nem fognak ugy megszáradni . . .

Aggtelekre érvén, vezetőt hivattam s fáklyákkal ellátva magunkat, elindulánk a barlangba, melyet Baradlának neveznek ottan, s mely mindjárt a falu mellett van. A kálvinista rektor künn ácsorgott a ház előtt; vezetőim meghívására ő is hozzánk szegődött. Bementünk.

Oh, ti szűkkeblű emberek, kik mindenben örökké szabályokat kerestek és állittok, jertek ide és boruljatok térdre a szabálytalanság remeke előtt!

S mi az a szabály? semmi más, mint a sánta középszerűség mankója.

Soká tünődtem: mint eredhetett e barlang?

És kitaláltam.

Mikor a mennyországból kiebrudalták a pártos angyalokat, itt kezdték jövendőbeli lakásukat, a poklot, ásni; azonban itt nem boldogulván, másfelé fordultak. Képzelhetni, mint fáradtak a szegény ördögök e sikeretlen munkában, izzadságuk még most is csepeg e félig kész pokol oldalairól és tetejeről.

Mint említém, a falubeli rektor is velünk járt. Ezt a fiatal embert meglepem, gondoltam, a barlang belső végéhez érve, hol a látogatók fölkarczolják neveiket. Bevéstem hát nagy betűkkel én is nevemet.

— Tán el sem lehet olvasni? — kérdezém, csak azért, hogy oda nézzen és bámuljon.

— Oh igen, felelt ő, el lehet: Petőfi . . . — de, irgalmatosságos egek! ezt oly hideg vérrel, oly minden tiszteletérzés, oly minden meglepetés nélkül mondta ki, mintha ez állt volna ott: Kiribicza Istók vagy Sujánszky, vagy Badacsonyi vagy nem tudom mi?

A faluban van egy könyv, mint más efféle helyeken, hova a látogatók beírják magokat. Vannak aztán

itt a nevek mellett sorok, mik a barlangban támadt érzelmeket és gondolatokat akarnák tolmácsolni . . . .

Oh jaj!

Rozsnyóra késő este értem vissza. Nagy zaj volt egész éjjel a városban . . . küszöbön állt a tisztujítás. Ablakom alatt is olyat-olyat ordítottak, hogy az egek repedeztek volna bele, ha oly rekedt torkok nem működének vala . . . alkalmasint a sok szomjazás szárította ki a gégéket.

Én politikus nem vagyok s így a tisztujítás annyiból érdekel leginkább, hogy ez alkalommal a költészet is igénybe vétetik. Többek közt imezen költeményt hallám akkor éjjel a piaczon zengeni:

Van még egy garasom,
A . . . . . . nak adom;
Vegyen rajta spárgát,
Akaszsza föl magát.

Rövid, de fontos . . . . mint ama furkósbot, mit a kortesek hosszu ingujjaik alatt hordoztak, s mit ők ugy neveztek, hogy: pártfogó.

Következő nap Rima-Szombatba mentem a rozsnyói lutheránus lelkészszel, kinek eszét tisztelni, szivét szeretni tanultam meg. Utólértünk egy fehértollas kortescsapatot. (A másik párt zöldágas volt.)

— Majd elfújja a szél a kakastollat! — kiáltának a helységekben a zöld-ágasak az ellenpártiakra.

— Majd megeszi a cserebogár a zöld ágat! — válaszoltak ezek.

— Ki éljen?

— . . . . . ósy!

— Hát . . . afy?

— . . . aty csak k . . . fi.

— . . . afy hazafi!

— Éljen . . . . . ósy!

— Bánom is én . . .

És így haladtak kurjongatások közt muzsikaszóval. Egy csárdánál megállottak. Leszállván a kocsikról, egy vén kortesnek ugy tetszett, mintha ismerné szomszédját.

— Jer ide, öcsém, — ekkép szólalt meg — jer ide, hadd morzsoljalak össze . . . s érzékeny ölelkezés következett. Mi az összemorzsolást illeti, nem hiszem, hogy a fenyegetőző jó öreg egy érett szőlőszemet is össze tudott volna morzsolni, úgy el volt ázva.

Gömörön megháltunk. Itt kettőt találtam, mi figyelmet érdemel: a torony s a temető.

A torony tetején van kereszt, csillag és félhold . . . qu'est-ce que cela?

A temető pedig tán páratlan a maga nemében. Oly meredek hegyoldalon fekszik, hogy a halottat — kivált sáros időben — kötéllel kell fölhúzni. No, ha megriad a föltámadás trombitája, ezek a szegények borzasztó salto mortalét fognak csinálni, mielőtt rendeltetésök helyére jutnának.

A fogadóban, a hol háltam, egy lőcsei színlap diszité a falat — alkalmasint kép helyett. Többek között ez volt benne: «Magyar szinészek által *** igazgatása alatt mai napon (alá: nyomatott ebben az esztendőben) adatik: Tisztujítás — parenthesisben alatta: restauratio. — Eredeti vigjáték 4 felvonásban. Irta Nagy Ignácz a tudóstársaság költségén.» No lám! azt nem is tudtam, hogy iratnak színművek a tudóstársaság költségén.

És most haladék nélkül menjünk Rima-Szombatba, hova a nemesség is begyül nemsokára. De addig még ugorhatunk egyet . . . Pestig.

Pesten october 10-kén 1844-ben nagy dolog ment végbe, mit a világtörténet-írók nem fognak említetlen hagyni . . . játszottam a nemz. szinházban Szigligeti *Szökött katoná*jában Gémesy nótáriust. Azt beszélik, hogy megbuktam benne . . . de ez nem igaz, mert . . . . én nem hiszem. S ez azt tartom, elég ok a föntebbi roszindulatu állítás megczáfolására. Az igaz, hogy e helyett: «Julcsa kisasszony a menyasszony», ezt találtam mondani, hogy: «Julcsa kisasszony a vőlegény», hanem ennél bolondabbakat is szokott mondani Lendvay, a ki pedig meglehetős szinész. Szóval: nem buktam meg; s játék után egész diadalérzettel mentem vacsorára a Komlóba. Itt kötöttem barátságot borozás közben két gömöri fiatal emberrel, Sz. Lajossal, a ki igen jó fiú, hanem a felesége szebb még, mint ő, és H. Jancsival, a kire az ég ugy áraszsza mindennemű áldását, mint ő árasztja magába a bort. — Ebből az egész históriából pedig, urak, azt akarom kihozni, hogy Rima-Szombatba érvén, először is eme két barátomat iparkodtam megtalálni. És csakugyan akadtam a megyeház előtt egy ismerős arczra a sok idegen között.

— Egy szóra kérem . . . . — szólítám meg, őt félrevezetve.

— Tessék.

— Hogy híják önt?

— H. János . . .

— Hát hisz' ugy ismerjük egymást, én Petőfi . . . .

— Te vagy, pajtás? most ismerlek.

— Különben nem csoda, ha mingyárt nem ismertünk egymásra; ködös idő volt, mikor megismerkedtünk stb.

Nagyon sajnálnám, ha mindez érdektelen volna a nyájas olvasó előtt. Én elbeszéltem, mert előttem igen fontos esemény, miután H. barátom látott el R.-Szombatban létem alatt szállással, mi nem csekélység tisztujítás idejében, mikor a galambházak is meg vannak rakva vendégekkel. H. barátom házánál tettem véletlenül egy nevezetes fölfedezést: mint kerülheti ki az ember azt a kellemetlenséget, hogy haja bepelyhesedjék?

A puszta földön kelle hálni.

Egy éjjel, későn érvén szállásomra, minden ágyat megnépesedve találtam, s igy nem maradt egyéb hátra, mint a földre feküdnöm, mi annyiban meg lett jutalmazva, hogy azáltal ama nagy fölfedezésre jutottam.

Egyébiránt a következett éjjel jó idején hazafelé tartottam, nehogy ismét kénytelen legyek valamit fölfedezni. A fölfedezések nem magyarnak valók . . . bajlódjanak ezzel más nemzetek.

Az egész tisztujítás példás renddel ment végbe. Kár, hogy esős idő volt.

Esett az eső, a mit én egyébiránt csak akkor vettem észre, mikor már sarat gázoltam a piacz közepén, a hol álltam egész délelőtt . . . mert a megyeház szélső ablakaiból hölgyek néztek alá s én egy hölgy szemeit bámultam, melyekből oly tiszta ég mosolygott.

Másnap kineveztettem és föleskűdtem táblabirónak . . . Isten és Gömörmegye kegyelméből.

Már nagy mehetnékem vala Pestre, melyet elég hálátlan valék megunni . . . pedig csak ott van maradásom, sehol a világon máshol, csak a szép, a kedves Pesten! Minden lépésem, mely ez útban messzebb, messzebb vitt Pestről, egy-egy kötéllé vált, mely visszahúzott, hatalmasan. És mi vonz engemet ugy oda?

Mi?

Minden! és azok a jó pajtások, a vidám, zajos pajtások s — egy szomoru, csendes sírhalom.

Rima-Szombatból tehát mentem volna egyenest Pestre, de több rendbeli meghivásra kitértem még egy pár közeleső faluba: Kisfaludra és Várgedébe a füstös szobájú Adorján Bódi s a lángszakállu Kubinyi Rudihoz.

És meg nem bántam.

Pompás napokat töltöttem Várgedén . . . . de azt nem is mondom ezután, hol hogy töltöttem időmet . . . mindenütt, a hol csak megfordultam, a legjobban.

Említésre méltó Kubinyi R. könyvtára, mely magában foglalja az angol, franczia, német, olasz, s spanyol irodalom remekeit s csaknem az egész magyar irodalmat. Csak aztán sok ilyen jóravaló ember volna hazánkban, mint K. R.!

Várgedéről két kirándulást tettem, Losonczra és a salgói és somoskői várromokra.

Losonczra menvén Várgedéről az ut Füleken visz keresztül, hol szinte romokban fekszik az egykor nevezetes vár. Természetes, hogy összejártam; de kimondhatatlan harag fogott el, midőn láttam, hogy a romokat lehordják az utczákat tölteni . . . . hogy a mely köveken őseink szent vére szárad, azokon most tapodjanak . . .

Fülek sokáig volt a török kezében. Ha naponként abból a borból kellett volna inniok, melyet én itt a kocsmában ittam: fogadom, száz évvel előbb szabadult volna meg tőlök Fülek.

Fülektől aztán Losonczig semmi nevezetest nem ér az ember, az utat kivéve. Ez az élő embert halálra s a holtat életre rázza. Én meghaltam s föltámadtam rajta valami hatszor.

Losonczon ekkoriban csak egy napot töltöttem. Ezalatt megnéztem Gácson a várat s a posztógyárt. Az utóbbi szemlélésében jobban gyönyörködném tán az idegen, ha nem volna meg testének azon része, mely a tobák, fricska stb. kedveért teremtetett. A vár, melyet a Forgách grófok birnak, nem igen ó: körülbelül a tizenhetedik században épülhetett. Bejártam néhány teremét, melyek közül leginkább vonta magára figyelmemet az, hol a családképek vannak. E képek egyikétől alig tudtam elválni. Egy hölgy volt: szép, fiatal és tébolyodott.

Épen delet harangoztak, mikor e kirándulásból visszatértem Losonczra, hol az én kedvemért készült roppant ebéd várt egy roppant magyar embernél.

Másnap visszavitt S. A. barátom (ki ide is hozott) Várgedére, ugyanazon az uton, melyet már volt egyszer szerencsém passirozni.

Füleken megálltunk a kovács előtt, mert egy lovat patkoltatni kellett. Én még most is igen szeretem a kovácsműhelyeket; gyermekkoromban kovács akartam lenni. S nem lett volna-e jobb? most piszkos kezekkel verném a vasat, a helyett, hogy engem vernek piszkos kritikusok.

Várgedéről — az eső miatt néhány napi várakozás

után — a második kirándulást tettük többen Vecseklőre, (egy barkó faluba). Utba esik Hajnácskő... most már nem is rom, mert tulajdonosa ledöntette végkép. Innen egy negyednyire van fürdő és savanyúvíz, mely egészen olyan, mint a parádi, csak gyöngébb egy kissé. Mig itt uzsonnáztunk: Csomai Jóska czigánybandája gyönyörü nótákat huzott Lavotta, Csermák s másoktól; s különösen megragadt — melyet most először hallottam — a karancsaljai nóta. Hogyne! az ég is derült-borult hallatára... egyfelől nap sütött, másfelől eső esett... szóval, a magyar nóta, magyar vigalom megtestesülése volt.

Vecseklőn meghháltunk s másnap korán reggel indultunk Somoskőre, a Mátra egyik ágán — a Medvesen — keresztül.

Somoskő nem nagy vár volt, nem is nagy hegyen fekszik... de bámultam építését, mely gyönyörü öt-hat-hét-szögű kövekből van. Oldalában elszórva hevernek a hasonnevű falu házai, melynek lakói csaknem idyllikus életet élnek még. A mint lejöttünk a várról e faluba, egy parasztasszony házához hítt bennünket s ott — fölszólítatlanul — jól tartott édes és aludt tejjel. Nagynehezen birtuk rávenni, hogy pénzt fogadjon el. A jó emberek!

Ide Salgó egy órányira esik. Azt beszélték e faluban, hogy mikor Salgón a török volt, innen a somoskői várból oda lőttek a magyarok, s egy töröknek, ki evett, épen a kanalat lőtték ki kezéből... mire a pogányok nyakrafőre elinaltak Salgóról s mai napig sem tértek vissza. Hol van oly merész képzeletű költő, mint a nép?

Jó, hogy vezetőt fogadtunk Somoskőről Salgóra,

mert tán föl sem találtunk volna e várra Oly rendkivüli helyen fekszik, hogy gondolatnak is őrült volt oda épiteni. Környékezi rengeteg erdő bükk, cser, tölgy s egyéb fákból. A hegy teteje óriási gránitszikla s e fölött állott a vár, melynek most már kevés maradványa van. A legmagasb fal mintegy két öles. Talán nem volt Magyarországban vár, mely oly közel szomszédja lett volna a csillagoknak, mint Salgó. Sokáig ültem romjainak legfelső csúcsán; tekintetem mérföldeken, lelkem századokon túl barangolt.

Estefelé értünk vissza Vecseklőre, eltelve a nap élvezeteivel, és jól kiéhezve, minek orvossága egyébiránt készen várt bennünket Vecseklőn . . . Kubinyi Rudi szakácsának emberségéből; minek ismét az a rosz következése lett, hogy igen jól laktam s ennélfogva gyötrelmes álmaim valának.

A mint vissza Várgedére mentünk, figyelemre sem méltattam Hajnácskőt, pedig mig Salgót nem láttam, nem győztem bámulni a meredek, czukorsüvegalaku bérczet, hol a vár volt.

Az ut Fülektől Losonczig sokkal mélyebben véste magát emlékezetembe, semhogy már is elfeledtem volna, ennélfogva most Rima-Szombaton keresztül mentem Losonczra Rima-Szombat csinos kis város; de az a két roppant fogadó benne ugy veszi ki magát, (hogy magyarosan szóljak) mint mikor a kis unoka fölteszi nagyfejű öregapja pápaszemét. A város alatt foly a Rima vize, melyben ugy megfürödtem, hogy majd belefúltam. Nem nagy a viz, hanem épen malom alatt esett a fürdés, hol egyenest keresztül akarván csapni, a habok alá sodortattam. Ha mégis bor lett volna, de vizbe fúlni . . . secatura! —

Hajdan a szép költői világban csak passio lehetett így meghalni ... a sirének és nymphák karjai között; de most már oly prózai a világ, hogy a szép zengzetes nymphák és sirének rút, néma halakká és rákokká változtak ... piha! E meséből az a tanulság, hogy szép, a ki jól tud úszni, a mivel én sokkal kisebb mértékben dicsekedhetem, mint sok magyar versiró-collegám, kik tengernyi vizenyős verseikbe sem fúlnak bele.

Losonczon egy hetet tölték. Dicsőséges eszemiszom világ volt! ... egyébiránt szellemi élvezetek nélkül sem szűkölködtem; mert Losonczon sok lelkes barátom és sok kedves leányka van. Azt is hireszteiték, — alig értem oda — hogy házasodom, s hogy kit veszek el, mi rám nézve igen is hizelgő volt; de mindazáltal e hírt csak mende-mondának vagyok kénytelen nyilatkoztatni ... megnyugtatására mindazon hölgyeinek, kik érettem tán titkon epednek, viszonszerelemből várva földi boldogságukat.

Losoncz igen mulatságos kis város ... a deákság gyakran verekedik. Hős fiúk! az idén is agyonvertek egy csizmadia-legényt! Béke hamvaira! ... és borostyán a ti homlokaitokra, hazámnak ifju bajnokai!

És Losoncz egyébként is mulatságos városka. Nem említve fürdőjét, van itt egy uriember, ki ha az utczán mutatkozik, az egész város gyerkőczei fütyölni kezdenek. E hajborzasztó zene kiséri őt utczából-utczába. Az egész história, ha jól értesültem ez:

Az említett uriember több gyönyörűséget lel a borban, mint a vizben. Egyszer, midőn volna ilyetén berugott állapotban, megállott közel egy kutyához s azt füttyeivel csalogatta maga után ... de a kutya meg sem

mozdult, mert hiányában vala a mozdulás egy mellőzhetetlen kellékének: az életnek. E történetnek valaki szemmellátó tanuja volt, s hinc illæ füttyölések.

Szinte Losonczon van egy öreg funerator, kire a város egyetemes fiatal sarjadéka azt szokta kiabálni, hogy:

— Kuvik, kuvik!

Ez a szegény öreg Váczról származott Losonczra. Ama kiabálások űzték őt ide előbbi lakhelyéről. És megérkezett szép álmaival jövendője felől, s a mint a városba lépe, ekkép idvezelteték:

— Kuvik, kuvik!

És a jámbor aggastyán békén tűr, mignem türelme megszakad; ekkor a gyerek után lódul és hajigál utánok tégladarabokat... de a gyerekek megfeszítik gyors inaikat, egyet iramodnak s kétszerezett energiával replicáznak a tégladarabokra, ordítván s üvöltvén:

— Kuvik, kuvik!

Losonczról Balassa-Gyarmatra mentemben semmi baj sem ért, kivévén, hogy a köpönyegemet Losonczon felejtvén, érte a kocsist vissza kelle küldenem majd félórányi járásról; — a kocsis visszafutott s elhozta a köpönyeget, de nem az enyémet, hanem a másét, s igy magamnak kelle visszalódulnom. Végre utnak indultunk, s mentünk most már csakugyan minden szerencsétlenség nélkül... csak utitársam köpenyege s a kocsinak egy lőcse veszett el. A köpenyeg megkerült, a lőcs nem, minek azon kellemes időtöltést köszönhetem, hogy folyvást oda kelle vigyáznom; nem esik-e ki a kerék?

Utba esett Ladány helység, hol a legszebb paraszt-

fejkötőket láttam életemben. Ha megházasodom, onnan hozatok fejkötőket feleségem számára. No! már csak ezért is megkérhetne minél előbb valami leányka, hogy vegyem el őt.

A nagy hőség miatt késő délután indulván Losonczról, éjfél lett, mire Gyarmatra értünk. Szép csillagos, holdas éj volt. Az egész város fölött némaság lengett (mondaná Sujánszky), a város fölött tehát némaság lengett, csak egypár kocsmából hallatszott hegedű- és bőgőszó s az ivók egy-egy kurjantása . . . másnap vásár volt. A vásár legkedvesebb látványaim egyike . . . átaljában mindazon hely és alkalom, hol minél több embert láthatok. Én a természetnek is meleg barátja vagyok; de hiába, egy szép hölgyet, egy részeg embert stb. mégis sokkal nagyobb gyönyörűséggel szemlélek, mint akármi tájat.

Gyarmaton megnézvén az igen szép megyeházat, s a most épülő roppant börtönt s a vásárban egyet fordulván, elindultam Váczra. Kocsisom egy váczi molnár volt, ki lisztet hozott a vásárra . . . elmés ötleteivel igen mulattatott.

A mint felültünk, mondám neki, hogy kemény lesz az ülése.

— Annál jobban fog rázni, — felelt ő.

Aztán politikáról s theologiáról beszéltünk . . . mi kár! hogy elfeledtem beszédeinket, mik a politikában s theologiában kétségkívül új epochát alkottak volna.

Rétságon ebédeltem egy ifju férfiuval, ki valamivel előbb ért oda nálam s kinek az arcza az olyanoknak egyike volt, melyek első látásra vonzalmat öntenek az emberbe magok iránt. Alig váltottunk néhány szót

s régi ismerők levénk. Nevét kérdém. Megmondta s folytatá:

— Én nem is kérdezem: ki ön? mert tudom; ön Petőfi, nemde?

— Igen, s honnan tudja?

— Ki ne ismerné önt!

Igaza van, ki ne ismerne engem! gondolám önérzettel. Talán nem élnek tovább firkáim, mint én magam, tán addig sem élnek; meglehet, hogy még életemben elhangzik nevem, mintha soha nem zengett volna... de ez engem háborítani nem fog. elég lesz nekem akkor annak tudata, hogy volt idő, mikor azt mondhattam: ki ne ismerne engem! szép ám, csak pillanatra is birni egy olvasó közönség figyelmét, s hogy én ezt megnyertem, boldogabbá tesz végórámon, mintha kortársaimtól meg nem értve, de oly reménynyel halnék meg, hogy örök életü leszek az utókor ajkain.

A legkárhozatosabb vexák egyike, ha az ember Váczra siet, hogy a gőzösön még az nap Pestre érjen, s a gőzös öt-hat perczczel elébb indul el onnan, mint az ember ott terem...

Igy jártam. A mint a váczi hegyről leereszkedtem, ott ment a gőzös épen alattam, s mire a várcsba értem, a gőzös már... oh! — denique Váczon kellett az éjt töltenem.

És ez kínos éj volt!

Valami kisértet bolygatott... nagyszerü, méltóságos alak, de minden tagja összezúzva. Másnap reggel tudtam meg: ki volt? Azon fogadóban, melyben háltam, van a szinpad;... az előttem megjelent éji kisértet kétségkivül az itt agyonvert szinművészet szelleme vala.

Nem akarván estig várni a gőzösre, megfogadtam a fogadós lovait, melyek korán reggel elég gyorsan ragadtak a már annyira ohajtott Pest felé, de mégsem oly gyorsan, hogy ne nyugtalankodtam volna. Hánykodásomban egy verset vágtam: «Idvezlet Pesthez» . . . A ki tudni akarja: milyen érzelmekkel léptem Pestbe, olvassa ezt a verset.

II.

UTI LEVELEK

KERÉNYI FRIGYESHEZ.

(1847.)

I.

Pest, május 9. 1847.

Kedves barátom, levelet kapsz s illetőleg leveleket fogsz kapni tőlem, s azon egyszerű okból, mert nem igértem, hogy irni fogok neked. Csak az ne várjon tőlem levelet, kinek megigérem, mert bizonyos lehet benne, hogy oly hiába fogja várni, mint a czinkotai bakter az angol koronát. Irnivalóm, ugy hiszem, lesz elég, mert utazni fogok; érdekesen irom-e le majd utamat vagy nem, ez más kérdés, vagyis ez a kérdés. Iparkodni fogok legalább, hogy a nélkül is unalmas falusi magányodat leveleimmel még unalmasabbá ne tegyem. Nagyon jól tudom én azt, oh barátom, hogy a világon minden unalmas dolog unalmas, de legunalmasabb az unalmas levél.

A napokban indulok Szatmár felé, hol egy pár ölelő kar s talán egy pár ólmosbot vár. A mint hallom dühödnek az illetők *Nagy Károlyban* czimű versemért; nagyon sajnálom, de kimondhatatlanul örülök rajta, mert hisz épen az volt szándékom, hogy oldalba verjem őket, a mint érdemlik... megvallom, jobb

szerettem volna főbe verni, de az üres hordó szörnyen kong s én nem akartam nagy zajt ütni. Különben fenyegetőző ólmosbotjaiktól korán sem reszketek ugy, mintha amaz ölelő karokra gondolok. «Oh szerelem, lelkem szép üdvessége . . . !»

Olvastad, mit ir felőled a Szépirodalmi Szemle? ha eddig nem olvastad, ezután se bántsd; nem érdemes rá, hogy véredet rontsd vele. Vagy olvasd el bátran, nem hiszem, hogy olyan ostobaság egy pillanatra is fölháborítana. Categorice kimondja rólad, hogy nem vagy költő, s ilyet merni mondani felőled a legősvilágibb ostobaság vagy malitia; amazt megbocsátom, emezt a legnagyobb megvetéssel elhallgatom, hanem azon állítás egyszersmind szemtelenség is, ezt meg nem bocsátom senkinek és el nem tűröm senkitől . . . a Honderüt kivéve, ez már olyan nagyban űzi azt a mesterséget, hogy az ember benne, mint páratlan ritkaságban gyönyörködik. Ez a Honderü . . . de vigye el az ördög a Honderüt, mi közöm hozzá? a Szemléhez térek vissza. Igen, a Szemlének felőledi itélete szemtelenség, mert szerkesztője s egyik- másik dolgozótársa szinte irogattak hajdanában verseket, s bizony-bizony nem állitotta őket a közvéleménynek egy hangocskája sem oly magasra, hogy rád lefelé mennydöröghessenek. Hanem hiszen hadd üssék a nagydobot! minél inkább ütik, annál hamarabb lyukad ki. Te pedig, barátom, légy nyugodt, s irj több olyan verseket, mint a *Fanni hagyományainak olvasásakor* vagy a *Ganovszky Pálhoz* vagy számos egyebek; s mig a csőcselék azt kiáltja rád, hogy nem vagy költő, addig a múzsa lehajlik hozzád egéből, s homlokodat megcsókolván, ezt mondja: «Kedves gyermek!»

II.

Füzes-Ábony, május 13. 1847.

Tennap délután vitte szállásomról holmimat a Fejérhajó fogadóba Ignácz barátom és illetőleg szolgám. Ignácz oly jeles és tiszteletre méltó férfiú, hogy fölségsértési bűnbe esném, ha említetlenül hagynám. Különösen kiemelendő benne, hogy soha sem csal, ha nincs alkalma csalnia, és mindig józan, ha pénze nincs. Egyébiránt hivatalában pontos és igy hasznos polgára a hazának. — Az éjet a fogadóban töltém. Ma jó korán föllépett a piros hajnal az égre s belépett egy piszkos pinczér szobámba, tudtomra adni, hogy készüljek. Egy óranegyed mulva föltelepedtem a szekérre. Utitársaim már fönn ültek, s a következendők: egy borkereskedő zsidó, egy erdélyi szász kalmár, egy lengyel katonatiszt, s egy tót születésü pápista pap, csinos, fiatal hugával... Gyönyörű kompánia! gondolám kedvetlenül, a mint végig tekinték utitársaimon, s kivált miután tapasztalám, hogy köztök csak egyetlen egy tud magyarul, s ez egyetlen egy is épen a pap.

Midőn átrobogtunk az uri és hatvani utczán s a kerepesi úton, még csendes volt Pest, ez óriási méhkas, melyben naponta oly nagy a dongás, hogy talán az ég füle is fáj bele. Üresek, hallgatagok voltak az utczák és ez roszul esett nekem. Nem tudom, ugy van-e más vele? de rám nézve nincs kellemetlenebb, mint temetőben vagy romok közt a lárma s nagyvárosban a csend. Én kedvelem mind a zajt, mind a némaságot, hanem mind a kettőt a maga helyén. Azok a zárt ajtaju és ablaku házak olyanok, mint a

rideg, embergyűlölő szivek, melyek vagy magokba csuktak, vagy kirekesztettek minden érzeményt, s ezektől ments meg uram! — Mint mondám, üres és csendes volt Pest, midőn kijöttünk. Alutt a város és álmodott. Azon gondolkodtam, ki mit álmodhatik, különösen az irók, vagy is azok, kik iróknak tartják magokat. Hazucha kétségkivül azt álmodta, hogy valami Zerffy nevű bécsi suszterpúb megajándékozta egy hajszállal Lessing parókájából, s boldog volt; Petrichevich Horváth Lázár azt álmodta, hogy X. gróf asztalára tányérokat hord, s boldog volt; Császár Ferencz azt álmodta, hogy széna helyett most egyszer babért eszik, s boldog volt stb. stb. Nem érdemlik ugyan, de isten neki, legyenek boldogok!

Fél óra alatt a Rákoson jártunk, hol hajdan országgyüléseket tartottunk és királyokat választottunk. Eszembe jutott a vén Szilágyi Mihály és az ifju Hunyadi Mátyás, kik ezelőtt négy száz esztendővel itt jártak, s a tizennégy pengő forint, melyet ezelőtt nyolcz évvel itt gyalogoltomban találtam, mikor statista voltam a pesti magyar szinháznál. Oh Szilágyi, oh Hunyadi, oh tizennégy pengő forint . . . dicső emlékek.

Mingyárt a Rákos mellett esik Czinkota, hol a híres kántor s egyik nagyapám szendereg az úrban. Egyiket sem ismertem ugyan, hanem azért, béke hamvaikra. Kerepesen túl Gödöllőt értük, hol az a szőke leányka lakik, kihez sok sok verseket irtam. Használtam az alkalmat, mig a gyors szekér elé új lovakat fogtak, leszálltam s a mult tarka emlékeitől környezve mentem . . . a fogadóba s megreggeliztem.

Már elhagytuk Gyöngyöst, elhagytuk Kápolnát,

midőn egyik-másik utitársammal beszédbe kezdtem ereszkedni. Addig hallgattam, mint Szluha az országgyülésen. Most sem szóltam volna, de a mint kiértünk a hevesi rónára, tisztelendő úr elkezdte gyalázni a síkot, mire kötelességemnek tartottam védő szót emelni, még pedig amúgy Petőfi modorában, az az egész illendő gorombasággal. Nem tehetek róla. Szeretőmet és a francziákat és a turóstésztát és a rónaságot fülem hallattára ne gyalázza senki. Ettől kezdve folyvást disputálunk tisztelendő urammal, kit csakhamar kiismertem, hogy primo roppant magyargyülölő, secundo roppant aristokrata, tertio roppant szamár. Egyéb szép tulajdonsága nincs. Késő este értünk ide Abonyba, hol az éjet töltjük. A fogadóban csak két szoba van; az egyiket én, a szász és a lèngyel foglaltuk el, a másikat pedig tisztelendő úr, szeretetre méltó hugával. Jó éjszakát, jó mulatást kivánok!

III.

Debreczen, május 14. 1847.

Voltál-e már Debreczenben, barátom? láttad-e a pusztai várost, vagyis e városi pusztaságot? ha porba vagy sárba akarsz fúladni, csak ide jőj, itt legkönynyebben czélt érhetsz; de az orrodat jól befogd, mert különben, mielőtt megfúlnál, a guta üt meg a szalonnaszagnak miatta. Mennyi szalonna, mennyi hizott disznó van itt! a szellem mégis oly sovány, hogy csak ugy csörög a bordája, épen mint az idevaló hires talyigás lovaknak. Itt, ha vesznek is könyvet, tán csak azért veszik, hogy bele szalonnát takarjanak. Az 1843—44-iki telet e kövér városban húztam ki éhezve, fázva, betegen egy szegény, de

jó öreg asszonynál, az isten áldja meg. Ha ő gondomat nem viselte volna, most e levelet a más világról irnám hozzád. Olyan elhagyott kis vándorszinész fiu voltam, kire se isten, se ember nem nézett, nem ügyelt. Harmadfél évvel utóbb ugyanazon szinházban, hol akkor senkitől figyelembe nem véve játszottam kis szerepemet, harmadfél évvel utóbb, mondom, a mint beléptem a nézők közé, minden szem rajtam függött, s a lelkesedés az égiháboru hangián kiáltá: éljen Petőfi Sándor! . . . Talán, ha harmadszor lépek e szinházba évek mulva, ismét nem vesznek észre, mint nem vettek először, talán nem lesz, a ki tudná, hogy itt engem egykor megéljenezett a közönség. Ilyen a hír; jön és megy. Ilyen a világ; csak azért emeli az embert hírre, hogy legyen kit felednie. S a magyar különösen szeret felejteni . . . azért nem fog az ő emléke sem fönmaradni.

Füzes-Abonyból, hol a mult éjet töltém, egy nap alatt értünk ide Debreczenbe. Napkeltekor már Poroszlón voltunk, melyet a Tisza különösen kedvel, mert gyakran kilátogat hozzá, nem resteli a nagy utat. Most is ott tisztelkedik. A fogadótól jobbra-balra tengert láttunk, melyben nyakig úsznak a fák. mint valami szerencsétlen hajótörést szenvedők. A víz közepén nyúlik végig, mint a magyar nadrágon a zsinór, az a nevezetes töltés, melynek oly sok ló köszönheti már, hogy e siralom völgyéből Ábrahám keblébe jutott. Hosszasága egész félórányi ugyan, de jó időben négy lovas kocsi — nyolcz ökör segítségével — egy nap alatt is megjárja. Száraz időben az a szép tulajdonsága van, hogy oda varázsolja az alföldre a Kárpátok táját, olyan hegyek és völgyek ke-

letkeznek rajta. E tekintetből jónak láttam leszállni a gyorsszekérről, s gyalog zarándokolni át a töltésen, hogy a feldőlés ellen biztosítsam magamat, mert én fejemmel szerzem ugyan kenyeremet, de azért nyakamat sem imádom kevésbbé, mint fejemet. A gyorsszekérnél egy óranegyeddel elébb értem a Tisza hídjához, s ez alatt gyönyörködve néztem jobbra-balra a tájat, mely a kiöntés által hasonlíthat Amerika őserdeihez regényességben. És az az átkozott szabályozás majd mind e regényességnek véget fog vetni; lesz rend és prózaiság. Bizony nem szeretnék mostanában a Tiszának lenni. Szegény Tisza! eddig kényekedve szerint kalandozta be a világot, mint valami féktelen szilaj csikó; most pedig zablát vetnek szájába, hámba fogják, s ballaghat majd szépen a keréknyomban. Igy teszi az élet a lángészt filiszterré!

Átkelve a Tiszán, éri az ember Füredet s mingyárt ennek szélén az istenben boldogult vagy ördögben boldogtalanult Józsa Gyuri elkezdett s abba hagyott palotáját. Ott álldogál mogorván, vakolatlan falaival s ásító ajtókkal és ablakokkal, mint egy óriási csontváz. Üres termein át tolvajként szalad a szél, s boszankodó süvöltéssel hagyja ott, hogy nem lelt semmit. Maga Füred is ilyen kietlen, szomoru, rideg . . . düledező házak, ezek födelén és az udvarokon buja fű és paréj, az emberek sápadtak és szótlanok, az utczák üresek, zajtalanok . . . hagyjuk el ezt az élő sírboltot és menjünk, vágtassunk kelet felé, nagyszerű látvány következik: a puszta, a Hortobágy!

Hortobágy, dicső rónaság, te vagy az Isten homloka.

Megállok közepeden s körültekintek oly elragad-

tatással, milyet nem érez a schweizi az Alpeseken, milyet csak a beduin érez Arábia sivatagjaiban. Milyen szabadon lélekzem, mint tágul keblem!

Mennyivel hosszabb utat tesz itt a nap, mint máshol! Megmérhetlen a láthatár, s olyan, mint egy kerek asztal, beboritva az ég világoskék üvegharangjával, melyet egy felhőcske sem homályosít. Gyönyörű tavaszi nap van.

Az útfélen itt-ott egy-egy pacsirta emelkedik fölfelé dalán, mint fonalán a pók.

Nehány lépésnyire az uttól csillog egy kis tó, szélén sötétzöld káka és világoszöld sás; mellette bíbiczek nyargalásznak búbos fejeikkel s a tó közepén nagyokat lép hosszú piros lábaival a melancholicus gólya.

Egy dülőföldnyire legel a gulya, hosszu botjára támaszkodva áll mögötte a gulyás és megemeli előttünk kalapját, nem szolgaiságból, mint a felföldi német és tót, hanem emberségből, mint magyarhoz illik.

Mik azok a T alakúak ott a távolban? azok elszórt gémes kutak, de oly messze vannak már, hogy karcsu ostorfáik nem látszanak.

Amott a látkör peremén a hortobágyi csárda, de nem a földön, hanem az égen . . . oda emelte föl a délibáb. A csárda mellett a ménes, szinte a levegőben, mintha egy elfáradt darucsoport szállana. Kedves délibáb! ugy tartja ölében a tárgyakat, mint gyermekeit az anya.

Némán, merengve ül az ősnyugalom e térségen, mint tűzhelye mellett karszékében a száz éves aggastyán, ki az élet zajos napjait zajtalan szívvel gondolja át.

Mily egyszerű a puszta és mégis mily fönséges! de lehet-e fönséges, a mi nem egyszerű?

Fél napnál tovább tart az ut a Hortobágyon keresztül s én, noha már sokszor jártam erre. nem győztem kibámulni magamat. Égő arczczal, ragyogó szemekkel, hullámzó kebellel néztem köröskörül, s utitársaim azon gyönyörködtek, hogy én annyira gyönyörködöm, s a tisztelendő úr huga azt az észrevételt tette, hogy boldog lesz egykor feleségem, ha ugy fogom szeretni, mint a pusztát szeretem. E szerint nagyon boldog lesz az én Juliskám, mert én őt még a pusztánál is sokkal jobban szeretem, sokkal, sokkal! —

Este felé értünk Debreczenbe. A temető mellett jöttünk el, hol Csokonai pihen. Hamuszin fátyolként lebegett az alkonyat köde a költő fekete vasszobrán; szemeim oda tapadtak és mélyen gondolkoztam arról, ha majd más utazó fog így gondolkodni az én sírom mellett!

IV.

Nagy-Károly, május 15. 187.

Oh barátom, még nem volt ilyen hosszu napom, mint a mai, mióta a *Meghasonlott kedélyt* olvastam, Irtóztató unalmas ez a Debreczen és Nagy-Károly közötti út. Homok és homok. Se hegy, se róna, se ló, se szamár, hanem valóságos öszvér vidék, a mi a legkomiszabb. És ez reggeltől estig tart. Ugy nyúltak előre-hátra az órák, mint a rétes-tészta, s ha egyet nagy nehezen leráztam nyakamról, a másik mingyárt ott termett prédikáczió-pofájával, s egyik jobban untatott, mint a másik.

Végre — a mi felől már kétségbe kezdtem esni —

csakugyan beértem Nagy-Károlyba. Kietlen, prózai város, azonfelül még itt tavaly a nemeskeblü conservativ-párti kortesek által agyon is akart veretni, s mindezeknek daczára gyönyörrel vagyok benne, mert itt ismertem meg Juliskámat, a világ legdicsőbb leányát. Talán minden szerelmes ezt tartja kedveséről, de akárki merné ezt előttem állítani a magáéról, azt mondanám néki szembe: hazudsz akkorát, mint Falstaff! . . . Barátom, leirnám őt neked, de a nap közepébe kellene mártani tollamat, hogy egész fényében és forróságában leirhassam lelkét!

Amott a fogadóval átellenben a kert és benne a fák, melyek alatt először láttam őt, tavaly szeptember 8-án, délutáni 6 és 7 óra között. Ez időtől számítom életemet, a világ lételét . . . azelőtt nem voltam én, nem volt a világ, semmi sem volt; akkor lett a nagy semmiségben a világok milliója és szivemben a szerelem . . . mind ezt Juliskámnak egy pillantása teremté. Édes elandalodással nézek át ama kert fáira és áldást mondok még arra is, ki őket ültette. — Már közel az éjfél és az álom még messze van tőlem. Hogy is tudna az aludni, ki holnap meglátja a leányt, kit szeret, ki által szerettetik, s kit fél év óta nem látott? Milyen fél év volt ez, hánykódtak-e ez alatt a tengerek annyit, mint az én lelkem?

Szeretnék neked, barátom, sokat, hosszan beszélni szerelmemről, de minthogy e leveleket ki fogom adni, hallgatok róla. A közönséget nem igen érdeklik a szerelmi történetek, csak ha regényben olvassák . . . aztán meg nem is érdemli minden ember, hogy az én szerelmem történetét megtudja. Isten veled!

V.

Nagy-Bánya, május 25. 1847.

Honnan is vetted utolsó levelemet, barátom? Nagy-Károlyból, ha jól emlékezem. Ah, olyan zavart fejem. Nem csoda, az események, mint tüzes patkóju paripák, nyargalnak át rajtam; lelkem ég és vérzik, mint a kit száz gyilokkal döfnek át s aztán a tűzokádó torkába vetik. Élet-halál harczát küzdöm jövendőm boldogságáért, kedvesemért...

Most jut eszembe, hogy utazásomat kell írnom s nem szerelmemet. Bocsánat. Visszatérek hát az utazáshoz, s igérem, hogy ezután tárgyamnál maradok mathematicai pontossággal... ha csak lehetséges.

Nagy-Károlyból Erdődre jöttem, hol kedvesem lakik... hó, pardon! már megint ott vagyok, hol nem kellene lennem. No de többet nem mondok róla, csak hogy Erdődön lakik. Erdőd falunak vagy városnak tökéletesen oly rendes, mint szobának az én szobám... most már képzelheted, mily rendes. Nevezetessége nincs, kivevém kedvesemet (már megint itt van! bizony Isten nem akartam;) tehát kivevén kedvesemet és a várat, melyben ő lakik. Még csaknem egészen ép vár, körülbelül a XV. századból, nem igen nagy dombon, két kicsiny és két nagy toronynyal, honnét éjszakra ellátszanak Szatmár-Németi templomai. Hajdan Rákóczi birta e várat; mostani birtokosa... nem, ennek nevét nem irom le!

Néhány napi mulatás után (hanem ilyen mulatást nem kivánok még izének se!) Erdődről Nagy-Bánya felé indultam. Pünkösd első napját Zelestyén töltöttem, az üveghutában, mit még soha sem láttam, s igy

rám nézve igen érdekes volt. Láttál-e már üveget fújni? barátom, azoknak az embereknek ez olyan könyynyen megy, mint nekem a versirás, az ördög gondolta volna. Azt tudtam, hogy minden üvegnél egy-egy tüdő szakad meg, hát pedig dehogy. A vidék gyünyörű; regényes, erdős völgy, Erdély tőszomszédságában. Különösen gyönyörködtem este, midőn minden sötét volt, csak a hutából világított rám a pokoli tűz. Köröskörül a roppant sötétség s középütt ez a láng... olyan volt a világ, mint egy haragos, félszemű szerecsen óriás.

Zelestyétől Bánya felé a Szamos, azután a Lápos völgyén visz az ut. Balra Szinyér-Váraljától kezdve magas, meredek, zöld bérczek, jobbra Erdély szelid dombjai s ezeken túl kéklő hegyei. Fölséges! A völgyben apró, elszórt oláh faluk, iszonyu nagy szalmafödelü házakkal... a födelek nagyok, nem a házak. Épen olyanok, mintha Petrichevich Horváth Lázár egy granátos-csákót tenne fejére.

Végre eléri az ember az Őrhegyet, mely tulajdonképen csak halom; s ha ennek tetejére följut, akkor fönn van és soká le nem megy róla, mert páratlan szépségü látvány nyílik meg előtte... Kelet felé a völgy vége, melyet félhold alakban kerítenek körül a roppant magasságu hegyek. Ezeknek tövében fekszik Nagy-Bánya ószerű épületeivel s góth tornyával, mint egy darab középkor, mit itt felejtett az idő. A város és az egész völgy felett sajátos tiszta kék köd, mintha az ég egészen leereszkedett volna a földre. Az ember nem hiszi, hogy nem álmodik, vagy azt gondolja, hogy csak emlékezik, hogy nem most van itt, hanem régen, igen régen volt és boldog órákat élt

itt... kivel és miként? már nem jut eszébe, csak azt tudja, hogy nagyon boldog órák voltak!

Fél óra alatt benn voltam az Őrhegyről Nagy-Bányán! Oh mennyire szeretem e várost! már negyedszer vagyok itt, s egyre jobban tetszik. Ezek a vén házak olyan barátságosan köszöntik az érkezőt, mint valami kedélyes öreg urak. — Azt ohajtom, hogy ott haljak meg, a hol születtem, az alföld rónáin, a Tisza és Duna között. Vigyék ki holttestemet messze, messze, a világ zajától s a puszták közepén temessenek el, hol sírhalmom, bármily alacsony lenne is, a legmagasabb domb lesz a végtelen láthatáron, melyet senki meg nem látogat, csak a bujdosó parlag-kóró, a nyári délibáb és az ősz vándormadarai. De ha nem az alföldön halok meg, ha hegyek között kell meghalnom, úgy leginkább ohajtom, hogy itt temessenek el, Nagy-Bánya regényes völgyében.

Mária-ligetnek híják a város mulató helyét. Oly szép, a milyet csak képzelni lehet. Tegnap délután (pünkösd másod napján) velem együtt kinn volt a város nagy része, urak és nem urak, össze-vissza... democraticus szivem hangosan dobogott örömében, mert szorosan és forrón ölelte meg a remény, hogy merész álmaim a világ jövendőjéről nem teljesülhetlen álmak. — Az itt levő szinésztársaság a szinkörben működött; benéztem hozzájok, hogy valami régi ismerőst találjak köztök, s csakugyan itt leltem az öreg Rákosit, kivel ezelőtt négy évvel együtt bájoltam el a közönséget az Érmelléken. Száraz, magas, szótalan, komoly ember, a régi világból. Ingehasítékát a hátán és nem a mellén viseli: arczát, ha már kifestette, játékig senkinek sem mutatná meg, aranyért sem, s a bajuszt mai napig

sem ragasztja orra alá, hanem úgy akasztja füléhez czérnával... különben igen jó ember, kit társaságunknál legjobban szerettem. Nem ismert rám, a mint elébe álltam s üdvözlém; hanem a mint nevemet megmondtam, eszébe jutottam, s tőle kitelhetőleg örvendett, mondván, hogy sok szépet hallott rólam s olvasott tőlem. Ő azon kevés vándorszinészek egyike, kik szoktak olvasni könyveket és ujságokat, ha hozzáférnek.

Ma lenn voltam többed magammal a bányában. Irtóztató mélység! Mi mintegy ezer ölnyire voltunk benn, s hol lehet még onnan a belső vége? Mentünk, mentünk a hosszu, szűk folyosón befelé, mint a töltés a kolbászba, egy darabig egyenesen, aztán föl és alá, végre távolról halk kalapácsolásokat hallottunk, s fölföl kezdtek tünedezni a bányászok lámpái, meg eltüntek, a mint tovább haladtunk, mint a csiillagok a fekete felhők között. Talán nincs nyomorúbb élet, mint a bányászok élete. Túrnak, túrnak ezek a sápadt vakandokok távol a napvilágtól, távol a zöld természettől, mind halálig; és miért? hogy legyen gyermekeiknek és feleségeiknek min tengődniök s legyen mit eltékozolni azoknak, a kik nem gyermekeik és nem feleségeik. Mért nem támad olyan földindulás, mely a világ minden bányáját összerázná és a föld legközepéig sülyesztené?... nem lenne pénz, és lenne boldogság.

Még ma indulok vissza Erdődre; onnan hova és mikor? nem tudom... talán a másvilágra. Ha elvesztem kedvesemet, nem élem túl, annyi szent; de az is szent, hogy ha már pokolba kell utaznom, szerzek magam mellé utitársakat. Isten megáldjon, kedves barátom! ha ez talál utolsó levelem lenni, add tudtára

a világnak, hogy a szerelem kétségbeesése, őrültsége ölt meg.

VI.

Erdőd, május 26. 1847

Barátom, tennap írtam vagy egy század előtt utolsó levelemet Nagy-Bányáról? oly változás történt rajtam ez egy nap alatt, a milyet egy századról sem tettem föl.

Istenem, Istenem!

Királyságomat egy lóért! kiáltja: III. Richard. Jövendőm felét egy nyugodt óráért! kiáltom én, hogy leirhassam az eseményeket, hogy leirhassam kedvesem szerelmét, azon szerelmet, melyhez hasonló még nem volt.

Boldog vagyok. Mindörökre.

Éj van, holdvilágos, csillagos, zajtalan éj. Semmi hang, semmi nesz... csak egy csalogány dalol... szivem.

Dicső, dicső leány! téged kerestelek ifjuságom kezdete óta. Oda mentem minden hölgyhöz, leborultam mindenik előtt és imádtam. Azt gondoltam, hogy te vagy. Midőn már térdeltem, akkor láttam, hogy nem te vagy az, hogy az igaz isten helyett bálványt imádok, s fölkeltem és tovább mentem. Végre megtaláltalak. Te vagy az édes csepp, ki meggyógyítod lelkemet, melyet méregkeverő sorsom oly sokáig öldökölt a kárhozat italával. Hála istennek, még nem jött későn az az ellenméreg.

Dicső, dicső leány!

Kettő között kellett választania: szülei közt és köztem.

Engemet választott.

Ő szemefénye szüleinek, kik gyermekkora óta min-

den gondolatát, minden vágyát kitalálták és teljesíték, kik mindent adtak neki, csak rosz szót nem. Ott voltam más részről én... ismeretlen jövevény, kit sárral mázoit be az előitélet és nyilaival lövöldözött meg a rágalom és nem értem rá, így szólni hozzája: én nem olyan vagyok, a milyennek látszom, a milyennek a világ látni akar! s ő mégis engemet választott. Oh, e leányban isten lakik, ki belát az ember kebelébe, ki látja a tenger iszapos fölszine alatt mélyen a tiszta gyöngyöket. Áldott legyen az ő neve, a mily áldott vagyok én ő általa!

Szeptemberben házasodom, barátom, házasodom... Drágán szereztem függetlenségemet, még drágábban adom el. Hol kapnék érte nagyobb árt, mint Juliskám?...

Nézd, megint róla irtam, és csak róla. Hiába, szivem oly tele volt, hogy ki kellett ömlenie, különben megrepedt volna. Értesz-e valamit levelemből, vagy semmit? Képzelem, mily zavart. Az öröm ugy jár keblemben és fejemben, mint a részeg ember a szobájában; hányja-veti a bútorokat, asztalt fordít föl, székeket tör, ablakokat ver be, s mindenképen garázdálkodik. Bolond, szilaj fiu az a váratlan öröm. Még fejem óráját: eszemet is majd a földhöz vágta.

Holnap indulok Nagy-Várad felé Pestre, s onnan a külföldre. Nőtlenségem utolsó hónapjait utazással töltöm. Megnézem a tengert, melyet anynyira ohajtok már látni, mert hisz az rokona szivemnek; mély és viharos. Megnézem Shakspeare, Shelley és Byron hazáját, a sötét Angliát, s megnézem Béranger honát, a fényes Francziaországot és magát Bérangert, a világ új megváltójának, a szabadságnak legnagyobb apostolát.

A juliusi revolutio ágyudörgése Béranger dalainak viszhangja volt. Mindenki tisztelettel említse az ő szent nevét. Ő a világ első költője!

VII.

Szalonta, junius 7. 1847.

Szatmáron, Nagy-Károlyon, az Érmelléken és Nagy-Váradon keresztül Szalontára értem e hónap elsején. Utamról nem sok jut eszembe. Szatmár és Károly közt van Majtény. Kis falu, de környéke nevezetes; itt volt Rákóczi utolsó csatája. Egy verset írtam az egykori csatatéren, melynek vége ez: «— — elmondtam legszörnyűbb átkomat s elsírtam legszentebb könynyemet.» Ugy volt, átkozódtam és sírtam. — Az Érmellék kellemes, szelid völgy: a hegyoldalon ama híres bortermő szőlők, a hegy alatt pedig gazdag szántóföldek. Székelyhidon etettünk, ép azon fogadóban, hol 1843-ban, mint szinész, játszottam valami hatod magammal. Megnéztem a nagy ivó-szobát is, hol szinpadunk állott. Halovány, örömtelen, száraz ködalakok vettek körül... itt töltött napjaim szellemei. Hosszan beszélgettem velök: beszédünk komoly, merengő volt, csak néha mosolyogtam bágyadtan, fájdalmasan. Szomorú, nagyon szomorú időkről beszélgettünk.

Bihar helység mellett van a földvár maradványa, melybe hír szerint Mén-Marót zárkozott feleségeivel Árpád elől. Szép asszonyok! szép asszonyok! a hely, hol ti egykor mosolyogtatok, most puszta, kietlen, elhagyott... csak egy akasztófa ágaskodik a begyepesedett sáncz tetején. — A helységen innen van a domb, melyet bihari hágónak neveznek, s melyről

fölséges körülnézés esik le a messze nyúló rónákra, miknek szélére fáradtan ugyan, de mégis eljön a délibáb kelet felől; délre pedig a hegy alatt fekszik Nagy-Várad. Szép, kellemes nagy város, de nem értem rá megvizsgálni, mert siettem ki, ide Szalontára.

Tudod-e, miért siettem ide s miért vagyok itt már egy hét óta? Azért, mert Szalontán egy nagy ember lakik, s e nagy ember jó barátom, s e jó barátom Arany János, «Toldi» szerzője. Ha e művet még nem olvastad, úgy hiába beszélnék róla; ha pedig olvastad, úgy fölösleges a beszéd. S e költeményt egy egyszerű falusi jegyző írta e kis szobácskában, melynek hossza öt, széle pedig két lépés; a mi tulajdonkép rendén van. A múzsák nem conservativ kisasszonyok, ők haladnak a korral, s minthogy a század jelszava: «éljen a nép!» a múzsák is leszállottak az aristocraticus Helikonról, s a kunyhókban telepedtek meg. Boldog én, hogy szinte kunyhóban születtem.

Életem legszebb napjai közé sorozom e hetet, melyet itt töltöttem, új barátom családi körében. Egy felől a komoly vidámságú családapa, más felől a vidám komolyságú családanya s előttünk a két fecsegő, virgoncz gyermek, egy szőke leányka s egy barna kis fiú... ilyen koszorú övezi szivemet, és boldog vagyok; csak az fáj, hogy a napokban már elhagyom, el kell hagynom őket, kiket annyira szeretek, mintha ikertestvéreim volnának. Isten veled, édes Frigyesem! a magáéhoz hasonló boldogságot kiván neked igaz barátod. Következő levelemet a külföldről.

VIII.

Pest, junius 25. 1847.

Homo proponit, Deus disponit, a mi szóról-szóra ennyit tesz: az ész proponál, a szív disponál; mert a mennyivel erősebb az isten az embernél, annyival erősebb a szív az észnél. Ebből az a tanulság, hogy nem megyek külföldre, szó sincs róla, hogy menjek. Barátom! az rettenetes, hogy uralkodik fölöttem a szív. Valóságos despota, és eszem alázatos rabszolgája, vagy legfölebb jámbor, jólelkű apja, ki neki csak tanácsol, de parancsolni nem tud, vagy nem akar. És örülök rajta, hogy így van. Az ilyen ember nagyon boldogtalan lehet, az igaz, de nagyon boldog csupán csak az ilyen ember lehet. — Én is azért voltam egykor nagyon boldogtalan, s ezért vagyok most nagyon-nagyon boldog. Tehátlan tehát a külföldre nem megyek, hanem nyugat helyett fordulok vissza a napokban keletre... keletre!

Szalontáról junius 13-án értem Pestre, esőben és éjfél tájban, minek két kellemetlen következménye volt; primo jól megáztam, secundo alig akadtam fogadóra, hova beeresztettek. Végre kinn pokolban, a kerepesi uton, a Fehér-ló nyitá meg előttem barátságos karjait, az az nyikorgó kapuját. Ágyam oly irgalmatlan sima volt ugyan, mint az ujvilág-utczai kövezet, de azért mégis remekül aludtam, mert négy napi utam az alföldön ugy meghányt, mintha a világot utaztam volna körül. Mindig mondtam, hogy az alföld a világ legdicsőbb tartománya, de irántai nagy szeretetem sem vitt soha annyira, hogy utjait megdicsérjem, s ezt egész ünnepélyességgel ez alkalommal sem teszem.

Meg kéne gyilkolnom lelkiismeretemet, s száműznöm keservesen szerzett tapasztalásaimat, hogy ezt tehessem. Oh ezt nem tehetem, semmiféleképen sem tehetem!

És ez még nem elég, hogy az alföldön utaztam, az is hozzá járult, hogy 10, mond: tíz napi esőzés előzte meg utamat, s még azonfölül az utban is vert az eső két napig. Most már csak képzelheted, milyen mulatságom volt; vagy dehogy képzelheted, dehogy; ha megszakadsz, sem képzeled. Sátor volt ugyan szekeremen, hanem azért annyi sár ragadt a kerekekre, hogy a szó legszentebb értelmében minden száz lépésen meg kellett állnunk s levasvillázni a küllőkről a gáncsoskodó fekete irósvajat... hogy kenné kenyerére az, a kit gondolok s fúladna meg tőle!... ne félj, olyat gondoltam, a kiért nem kár: egy rosz poétát. Oh barátom, van-e szánalomra és irgalomra méltatlanabb állat, mint a rosz poéta? nincs. Rosz kritikusaimnak ugy bocsásson meg az isten, a mint én megbocsátok; de rosz poétának sem én, se az isten meg nem bocsátunk. A legalávalóbb, a legelvetemedettebb gonosztevő megtérhet idővel, de a rosz poéta örökké rosz poéta marad, ez javíthatatlan, ez gyógyíthatatlan, ez úgy hal meg, a mint született: földöncsúszó nyomorúságban, magának kínjára és szégyenére, másoknak unalmára s így legóriásibb boszuságára. És a szegény magyar hazára, melyet török, tatár és sáska annyit pusztított, a balsors még ezen csapást is rá mérte, a mi irtózatosabb töröknél, tatárnál és sáskánál ... küldött nyakára rosz poétákat. De talán ez már az utolsó csepp, a seprő a keserű pohárban, s így remélhetjük a szebb jövendőt. Szeretném hazánk ezen individumait elszámlálni Sujánszky

Antaltól kezdve holmi Benevölgyieken és Bangó Pétereken keresztül le egész Császár Ferenczig; de restelek bele kezdeni, mert bizony isten holtra fáradnék, annyian vannak.

Elég ennyi rólok most ez egyszer; ha jó kedvemben találnak, majd megmutatom nekik, merre az út a legelőre. De hogy is jutottak eszembe? . . . jaj, igaz! sárról beszéltem, hát nem csoda.

Ha az alföldön utazik az ember, a sáron kivül még a korcsmárosokkal is meggyűl a baja. Classicus nép a magyar kocsmáros, barátom. Fizetned kell, hogy szóljon hozzád egy-két szót, enni pedig fizetésért sem ád. Nem a. Ha kérsz tőle valamit, azt mondja, hogy nincs, vagy ő biz ezért nem rak tüzet. Igy jártam Biharmegye két helységében, Okányban és Kőrös-Ladányon. Ettem is, nem is; azt adtak, a mi nekik tetszett, nem a mit kértem, s ezt is ugy tették elém, mintha isten irgalmából adnák. De nem boszankodtam, sőt jól esett, igen, jól esett, mert ebből is láttam, hogy a magyar restel szolgálni, hogy nem termett szolgaságra, az angyalát is!

Mező-Túr derék város a Berettyó mellett Heves megyében. Lóvásárai híresek, melyeken minden valamirevaló alföldi betyár megjelen, vagy lovat lopni, vagy lopott lovat eladni. Jó mesterség; az ember capitalis nélkül is bele kezdhet. Különös, hogy a magyar szeret ugyan mindent lopni, de legjobban szereti a ló-lopást. A többit csak talentum-dolgának tartja, ezt azonban genialitásnak . . . és ha ez genialitás, ki meri állítani, hogy Magyarország szűkölködik lángelmék nélkül? Rágalom, puszta rágalom. Az itteni lóvásárok alkalmakor nevezetes és nagyszerű betyár-verekedések

is szoktak esni, sőt e nélkül nem is történik vásár. Kik az efféle szívnemesítő és kedvderítő spectaculumokban gyönyörködnek, figyelmeztetem őket, hogy ennél jobb helyre nem is mehetnek. Olyakat ütnek fütyköseikkel egymás fejére, hogy ehhez képest Botond ősünk bárdcsapása a konstantinápolyi kapun valóságos nyomorúság és paródia volt. S milyen bámulatos! a kit ilyen fütykös-kollintás ér, legfölebb is csak meghal bele, simpliciter csak meghal. Már ha németet vagy tótot vágnának így főbe, egyszerre füstbe menne, mint a tűzben a gyémánt; még csak hamva sem maradna.

Szolnokon cseresnyét vettem, Abonyban háltam, Piliesn (hol gróf Beleznay a közkatonával reggelizett) ebédeltem, Üllőn vacsoráltam, s végre valahára per varios casus et tot discrimina rerum — beértem Pestre, tán jobban megtörődve, mint hajdan a peleskei nótarius, de még sem annyira, hogy tizenkét napi pihenés után e levelet ne irhattam volna. Innen láthatod, barátom, hogy én ha elveszítem is, de hamar visszanyerem erőmet. Mi lett volna Kisfaludy Károlyból (ki midőn egy versét megirta, utána két hétig feküdt betegen), ha ilyen időben, ilyen úton jött volna Szalontáról Pestre? . . . Látszik is verseiből, hogy nem mindennapi fájdalmak között szülte, szegény. Bizony kár volt kínlódnia szegénynek. Rá sem sok anyai szeretetet pazarolt a múzsa, szegényre. — Jó, hogy eszembe jutott Kisfaludy Károly! végre van alkalmam, felőle nyilatkozni, a mit már rég ohajtottam, mert valóban bánt engem és több józan embereket az, a mit vele némely barátai elkövetnek. Tisztelem a pietásokat, de ha túl mennek a határon, nevetségesekké lesznek, mint akármi más érzelem. Kisfaludy Károlyt csupa baráti

pietásból az egekbe tolni mind e mai napig, nevetség és azonfölül a közönség mystificálása, a mi aztán bűn is. Kisfaludy Károlyt túlbuzgó barátai a szó legszorosabb értelmében, rátukmálták a nemzetre. Neki megvan a maga érdeme, ő élvezhető olvasmányokat nyujtott *kortársainak* és kortársai méltányolták, olvasták őt, kívánhat-e többet? . . . mi köze hozzá az utókornak, melynek nem nyujtott semmit? ő másodrendű tehetség volt, ki nem adott irányt az irodalom egy ágában sem. Drámája szenvedhetlen nyavalyás német érzelgés, lyrája érzelem és gondolat nélküli üres dagály; elbeszélése . . . ebben volt legerősebb, az elbeszélésben, de most már az övéinél e nemben is sokkal jelesebbeket birunk és azt szeretném én tudni, miért egyem egrest, ha már érett szőlő is van? Ilyen Kisfaludy Károly és mégis erővel bámultatni akarják velünk. Nagyon szomorú dolog, ha azok, kiknek a közönséget útba kellene igazítaniok, ezt még inkább eltévelyítik; és e lelkiismeretlenség soha sem grassál irodalmunkban anynyira, mint jelenleg. Nagy kedvem volna néhány emberről lerántani az auctoritás bitorlott díszpalástját, s oda akasztani azok nyakába, kik azt megérdemlik s most kopott hétköznapi ruhában járkálnak szinte észrevétlenül. Mondom, nagy kedvem volna ezt tenni, de nem születtem komornyiknak, hogy öltöztessek és vetkeztessek. Más a dolgom. A napokban indulok vissza Szatmár felé, kedvesemhez. Ah! . . .

IX.

Beje, julius 6. 1847.

Beje Gömör megyebeli falu Rima-Szombat és Rozsnyó között. Ezt nem a te kedvedért mondom, barátom, a

ki ugyis tudod, hanem azok kedvéért, a kik nem tudják és vajhmi nagy ezeknek az ő száma. Itt vagyunk Bején, még pedig a papnál, tiszteletes Tompa Mihály barátunk- és collegánknál. Víg napokat élünk, de mindazonáltal csalatkozol, ha azt hiszed, hogy kevesebbet czivakodunk, mint hajdan nálad, Eperjesen. Minden pillanatban összeveszünk. Ő azt állítja, hogy ő a legbékeszeretőbb ember a világon, én is azt állítom, hogy én vagyok a legbékeszeretőbb ember a világon, pedig meg vagyunk felőle győződve, hogy mind a ketten a legdisputaxabb emberek vagyunk a világon. Egyébiránt neki, mint papnak, csak több eszének kellene lennie, vagy mi, s kötelessége volna engednie, de ő kötelességéről mindig megfeledkezik, vagy tulajdonkép soha eszébe sem jut. Különben egymás verseit illő kimélettel biráljuk. Ő azt mondja, hogy ez és ez a munkám nem ér semmit, hogy az silányság; én azt felelem, hogy nem igaz, mert az remek . . . s ha én mondom neki, hogy ez és ez a műve nem ér semmit, hogy az nyomorúság, ő feleli, hogy nem igaz, mert épen ez a legjobb munkája. Átaljában a fiatal irodalom tagjai tán túlságosan is szigorúak egymás iránt, s a miserabilis csőcselék mégis azt akarja elhitetni a közönséggel, hogy mi egymást tömjénfüstbe fojtjuk.

Julius 1-én indultam Pestről. Halld csak, milyen szívdöbbentő és hajmeresztő szerencsétlenség ért. Indulásom előtt egy óranegyeddel jut eszembe, hogy könyveimet már mind elzártam, s az utra nem hagytam kinn semmit. Oda futok könyvárusomhoz, hogy adjon hirtelenében valami kis könyvet, a mit zsebembe dughatok. Kipkednek-kapkodnak, végre adnak egyet,

elteszem s rohanok. Az omnibuson, mely a vasúthoz visz, megnézem, vajon mi olvasmányom lesz? s határtalan egek! mit kelle látnom? . . . Gőthe Faustja volt zsebemben. Mit csináljak? kiálték föl magamban, mit csináljak, káromkodjam-e vagy elájuljak? Tudod, barátom és ha nem tudod, hát tudd meg, hogy én Gőthét nem szeretem, nem szivelhetem, utálom, undorodom tőle, mint a tejfölös tormától. Ennek az embernek gyémánt volt a feje, de szíve békasó . . . eh, még az sem! hisz a békasó szikrát hány. Gőthe szíve agyag volt, komisz agyag, nem egyéb; nedves, puha agyag, mikor ostoba Wertherjét írta, azontúl pedig száraz, kemény agyag. És nekem az ilyen frater nem kell. Előttem minden ember annyit ér, a milyen értékű a szive. Előbb meg tudnék azzal barátkozni, ki valami szenvedélyében ezer roszat követett el rajtam, mint a hideg emberrel, ki ezer jót tenne velem. Lángoló szív, lángoló szív! vagy a fagyos sír! . . . Oh istenem, ha az én meleg, forró szivem egykor kihűlne . . . de nem, ez nem lehet. Az én szivemet még a halál sem hűti meg. Temessetek el éjszakon, s ültessetek sírom mellé narancsfát; meglátjátok, hogy ott is virít, mert szívem megmelegíti a földet, melyben feküdni fog.

Gőthe a legnagyobb németek egyike. Gőthe óriás, de óriás szobor. A jelen mint bálványt állja körül, de a jövendő el fogja dönteni, mint minden bálványt. A mily egykedvűleg nézett ő le dicsősége magasságáról az emberekre, oly egykedvűleg néznek le majd az emberek dicsősége porba vegyült romjaira. A ki másokat nem szeretett, azt mások sem szerethetik, legfölebb bámulhatják. S jaj azon nagy ember-

nek, kit csak bámulni lehet, de szeretni nem. A szeretet örök, mint az isten; a bámulat mulandó, mint a világ.

Ad vocem bámulat! (hogy visszatérjek utazásomhoz vagy igazság szerint, hogy elkezdjem) azon a vasuton bámulatosan halad az ember. Szeretném rá ültetni az egész magyar hazát; néhány esztendő alatt tán kipótolná, a mit néhány század alatt elmulasztott a haladásban. Kár, hogy oly rövid még nálunk az egész vasut. Mikor az ember azt gondolja, hogy még csak fölül, már akkor leszáll, s ott van Váczon. A mily nagy a rokonszenve Pálffy Albert barátunknak ez iránt a Vácz iránt, épen oly nagy az én ellenszenvem. Szegény Berti! mindig Párisról ábrándozott, s utóbb is majd Váczon telepedik meg. Milyet nevetek, ha majd így kell czímeznem a levelet hozzá: Pálffy Albert barátomnak, hites ügyvédnek, jeles írónak, Vácz városa érdemes polgárának, tisztes családapának. Hahahaha! Carteaux, Etoile-sombre, Trois-Rivières s Rivuli-Dominarum irója ... és ... váczi polgár, hahaha! ... de azt mondja O-Mear: «ismerem az élet utait, azért nem csodálkozom a történteken.»

Elkisért Váczig Emődy Dániel. Nem tudom: egyszer fogja-e közönség e sorokat olvasni, vagy ... egyszer sem; de leírtam e nevet, hogy a hányszor olvassák leveleimet, lássák egyszersmind leghívebb, legönzéstelenebb és legtisztább lelkű barátom egyikének nevét is. Barátja vagyok, mert ő is barátim, de barátja vagyok még inkább azért, mert ő jellem, oly erős jellem, a milyen e gyönge korban kevés van, a milyen csak az lehet, kinek a szegénység volt dajkája és nevelője. Urak, tiszteljétek az ilyen embereket, kik kenyeret esznek, bár kalácsot ehetnének.

Vácztól Rima-Szombatig gyors-szekeren mentem és enfin olyan gyors szekeren, a mi csakugyan megérdemli ez annyiszor bitorolt nevet. Utazásunk rohanó és kényelmes volt. Utitársaim ellen sem panaszkodhatom, mind magyarok voltak, nem, mint a minap debreczeni utamban, hol egy isten nélkül való bárkába egész ember-menageria szorult össze. Losonczon meglátogattam a kis Vilmát, kit ezelőtt két évvel itt jártamban testvéremnek fogadtam. Most is oly jó, most is oly szép, mint akkor volt; férje pedig most is olyan nagy golyhó, mint akkor volt, s ezt látni nagyon örültem, mert meggyőzött a felől, hogy még sem igen igaz, a mit ugy beszélnek, hogy a házasság tönkre teszi az embert. Legfölebb az van a dologban, hogy az asszonya válogatja meg, s így nincs mitől tartanom. — Tizenhat órai utazás után Rima-Szombatba értünk, honnan másnap reggel fogadott szekéren ide Bejébe hajtattam. Épen mikor indulni akartam, oda lépett hozzám egy ember... akarom mondani, egy német, s kért, hogy vegyem föl, miután ugyis egy az utunk. Magas, szőke, negyvenöt körül járó férfi volt, tisztességes öltözetben, hóna alatt kendőbe kötött kis batyuval. Mondám neki, hogy szivesen fölveszem, de csak egy föltétel alatt, tudniillik, ha az egész uton egy szót sem szól, mert nem szeretek beszélni utközben, németül beszélni meg soha sem. Megigérte s fölült. És így haladtunk jó darabig szótlanul, végre magam törtem meg a csendet, s képzelem, mennyire örült meg ezen szegény utitársam, mert a mint aztán kisült, hallatlan bőbeszédű volt, s így a hallgatás tán még nagyobb terhére esett, mintha gyalogolnia kellett

volna. Csak hogy megoldhatta a kereket, beszélt aztán annyit, hogy a mint a nótában van:

«Ha a megye diák volna,
Tisza, Duna tinta volna,
Még se győzné azt leirnya . . .»

Elmondta, hogy ő zongora-hangoló s így jár az országban holmijével a hóna alatt; nagyon szeretne a lotteriában valami ötven, hatvan ezer forintocskát nyerni, mert már öregszik s hátralevő napjait nyugalomban ohajtaná leélni; a szeretője gouvernante Nyitrán s utoljára Nagy-Szombatban találkoztak a tavaszszal így és így stb. stb. Addig beszélt, addig beszélt, míg egyszer csak azt vettük észre, hogy ott vagyunk Bejében, a papi lak előtt. Leugrottam, zörgettem, ajtót nyitottak s a ki ajtót nyitott, az maga volt tiszteletes Tompa Mihály uram. Rohantunk egymásnak, mint két üstökös csillag, mely egyik a másikat szét akarja zúzni . . . összeölelkeztünk . . . de nem birkoztunk . . . csak ölelkeztünk. — Azóta itt élvezem a csendes falusi magányt, «hogy phrasisban beszéljek,» mint Pálffy Albert mondta, midőn életében az első s tán egyszersmind utolsó phrasist találta kiejteni. Bizony komisz is az! isten őrizzen minden becsületes embert még a hallásától is.

A napokban megnéztük Murány várát, mely ide valami hat óra járás. A ki valaha Gömörbe vetődik, nagyot vétkezik maga ellen, ha ezt meglátogatni elmulasztja. Magyarország legszebb megyéinek egyike Gömör s ennek ismét legszebb vidéke Murány. Gyönyörűségesen vadregényes táj. Szép derült nyári délután jártunk a nevezetes romokon, melyek talán

hazánk valamennyi várai között legközelebb álltak a felhőkhöz a mindenfelől szédítő meredekségű kőszikla ormon. Köröskörül a még magasabb hegyláncon sötét fenyvesek, alant a mélységes völgyben a kéklő köd alatt fehér juhnyájak és tehéncsordák. A nyájak kolompoltak, a madarak daloltak és fütyöltek, távolabb a hámorok zúgtak... mindenütt zaj, életzaj, csak itt fönn a bérczen, hol egykor kardok csörögtek és ágyúk dörögtek, csak itt volt csend, halálcsend... kivévén, hogy Tompa Mihály hortyogott.

Igen aludt és hortyogott, becsületem szentségére esküszöm, aludt és hortyogott... mert eskü nélkül a legkönnyenhivőbb ember sem hiheti el. Mig én a táj páratlan fönségén s a mult idők nagyszerű eseményein a legköltőibb ábránddal merengtem: addig Tompa Mihály aludt és hortyogott. Ha halálos ágyam előtt térdelve kér, hogy bocsássam meg ezt neki, még sem bocsátom meg; ha a más világon találkozunk és kér, még ott sem bocsátom meg. Nem.

Ismétlem: a ki Gömörben jár, el ne mulaszsza Murány omladékait megnézni, el ne mulaszsza! de magával ne vigye Tompa Mihályt, mert ő alunni és hortyogni fog, alunni és hortyogni... s e hortyogást még koporsótokban a föld alatt is hallani fogjátok, hallani az örökkévalóságon keresztül. Hrrr, hrrr, hrrr!

X.

Miskolcz, julius 8. 1847.

Ez ismét szép napja volt életemnek, nagyon szép. A természettel mulattam, az én legkedvesebb barátommal, kinek semmi titka nincs előttem. Mi csodálatosan értjük egymást, és azért vagyunk olyan jó

barátok. Én értem a patak csörgését, a folyam zúgását, a szellő susogását és a fergeteg üvöltését... megtanított rá a világ mysteriumainak grammaticája, a költészet. Értem pedig különösen a falevelek zörgését. Le-leülök egy magányos fa alatt és órákig hallgatom, mint zizegnek lombjai, mint suttognak fülembe tündérregéket, melyektől a lélek mámoros álomban meghúzza a képzelet harangját s beharangozza az égből az angyalokat szivembe, e kis kápolnába.

Hajnal hasadta előtt indultam Bejéből Tornalja és Putnok felé ide Miskolczra. Az egész út a Sajó völgyén visz keresztül, alacsony, zöld és kék hegyek és halmok között, melyek nyájasan üdvezlik az embert s vesznek tőle búcsút egymás után. Nincs szebb, mint folyvást tartó szép vidéken utazni. Minden új kilátásnak megörülünk, s nem érünk rá sajnálkozni, hogy elhagyjuk, mert a mint egyikből kilépünk, már ott vagyunk a másikban, s így egyre csak gyönyörködnünk kell.

Utitársam egy szerelmes ifju barátom volt. Az egész uton szerelme történetével tartott. Az efféle históriákat hallani a legirtóztatóbb unalmak közül való unalom, ha csak a hallgató maga is nem szerelmes. Igy már egészen más. S minthogy ránk illett a «zsák megleli foltját», igen jól mulattam, sőt a sok szerelemrőli beszéd még homöopaticus cura gyanánt is szolgált a roppant forróság ellen, melyben dél felé Miskolczra értünk.

Ebéd alatt kompánia alakult, kirándulni Diósgyőrre s a hámorba. Nekem tetszett ez legjobban, mert Diósgyőr vidékét már oly rég s oly sokszor hallot-

tam magasztalni, s még nem láttam. Sokat vártam, de még többet találtam. Oh e bájos völgy, alig félórányira Miskolcztól. A völgy elején fekszik a falu, s benne nagy Lajos király leányának, Máriának kastélya. Most már csak rom, természetesen. Négy tornya áll még, az is csak félig, csonkán. Ha lakhelyéről megitélhetjük lelkét, a királyi hölgy költői lélek volt, s azért — mindamellett, hogy . . . volt — tisztelet emlékének. A falun belül, hol a hámor van, egyre szűkebb lesz a völgy s végre egészen kősziklák közé szorul, meredek, vad kősziklák közé, s az út fölfelé tart kanyargósan a Szinyva partján, mely számos zuhatagot képez, fönn pedig a hegyen tóba gyűl, melynek vize sötétzöld, minthogy tükre az őt környékező bérczek erdejének. Az ember azt gondolja, hogy legalább is Helvécziában van, Helvéczia valamelyik szebb vidékén. S hogy semmi ne hiányozzék, a természet barlangot is helyezett e völgybe, még pedig csepegő barlangot. Az igaz, hogy Aggtelekhez képest semmi, de minthogy ebbe nem fáklyákkal, hanem csak gyertyákkal járnak, az aggtelekinél sokkal tisztább, fényesebb s ez pótolja némileg a nagyszerűséget.

Egész délután itt mulattunk, késő este értünk haza, én különösen elfáradva a kéjtől. Akár hiszed barátom, akár nem, de engem jobban megvisel a lelki élvezet, mint a testi fáradozás. Talán ezért is írtam le ily bágyadtan e szép napomat. Közeledik az éjfél, karján hozza gyermekét, az álmat, s ez felém nyujtja kezét, hogy kezemből kivegye a tollat. Jó éjszakát. Holnap folytatom utamat Sáros-Patak felé, s onnan . . . magam sem tudom még, merre. Jó éjszakát.

XI.

Sáros-Patak, julius 9. 1847.

Szebbnél-szebb tájakon járok, barátom; ma a Hegyalján jöttem keresztül. Szerencsnél legszebb a kilátás. Délre hosszu rónaság le egészen a Tiszáig; keletre az egykori tűzokádó, a tokaji hegy, mely magában áll, mint a hadsereg előtt a vezér, ott áll magas fejével, kék köpönyegben, komoly méltósággal, tövében Tarczal városa. Éjszakra a többi hegyaljai hegyek hosszu sorban; alattok Tálya és Mád. E városokban laknak, e hegyeken az öröm istenei, innen küldik szét a világba apostolaikat, a palaczkba zárt aranyszinű lángokat, hogy prédikálják a népeknek, miszerint e föld nem siralom völgye, mint a vallás tartja. Lelkesedve néztem jobbra, balra, előre, hátra; ugy neki lelkesedtem, mintha én ittam volna ki a legékesebben szóló apostolt. Az idő is gyönyörű volt: felhőtlen, verőfényes, derült nyári reggel... hejh, jártam en erre már rosz időben is. Debreczenből utaztam Pestre, 1844-ben februáriusban, kopott ruhában, gyalog, egy pár huszassal és egy kötet verssel. E kötet versben volt minden reményem; gondolám: ha eladhatom, jó, ha el nem adhatom, az is jó... mert akkor vagy éhen halok, vagy megfagyok s vége lesz minden szenvedésnek. Egyes-egyedül mentem itt a Hegyalján; egy lélekkel, egy élő lénynyel sem találkoztam. Minden ember födelet keresett, mert iszonyu idő volt. A süvöltő szél havas esőt szórt reám. Épen szemközt jött. Arczomon megfagytak a könnyek, melyeket a zivatar hidege és a nyomorúság fakasztott.

Egy héti kínos vándorlás után Pestre értem. Nem

tudtam, kihez forduljak? nem törődött velem senki a világon; kinek is akadt volna meg szeme egy rongyos kis vándorszinészen? . . . A végső ponton álltam, kétségbeesett bátorság szállt meg, s elmentem Magyarország egyik legnagyobb emberéhez, oly érzéssel, mint a mely kártyás utolsó pénzét teszi föl, hogy élet vagy halál. A nagy férfi átolvasta verseimet, lelkes ajánlására kiadta a Kör, s lett pénzem és nevem. — E férfi, kinek én életemet köszönöm, s kinek köszönheti a haza, ha neki valamit használtam vagy használni fogok, e férfi: Vörösmarty.

Mind ezeket, sőt egész életem sanyarúságait végig gondoltam, a mint a Hegyalján jöttem. Oh, az én életem dúsgazdag volt a sanyarúságban, s ha most boldog vagyok, megérdemeltem. Hat esztendeig voltam istentül, embertül elhagyott földönfutó; hat esztendeig volt két sötét árnyékom: a nyomor és a lelki fájdalom . . . és mikor? ifjuságom kezdetében, az élet legszebb szakában, mely csupán az örömöknek van teremtve, tizenhatodik esztendőmtől a huszonkettedikig. De jó, hogy így történt; a ki boldogtalan nem volt, nem tudja megbecsülni boldogságát. S jó, hogy egyszerre szenvedtem ki, a mit más egész életén át szenved apródonként. Minél viharosabb volt a tavasz, annál derültebb nyarat és őszt remélhetek.

Délután értem Patakra. Szent föld. E város volt a magyar forradalmak oroszlánbarlangja. Itt tanyáztak a szabadság oroszlánai. Először is a várat néztem meg, mely hajdan a Rákócziaké volt, most pedig valami Preczenheimé. A várból mentem a collegiumba . . . telt poharak- és víg diákokhoz. Magam is hozzá láttam. Szükség is volt rá. Felejteni akartam, hogy

magyar vagyok. — Itt ismerkedtem meg Palkovics professorral, a kit te is ismersz, s igy tudod, milyen derék ember. Látod, barátom, még professorok közt is vannak derék emberek. Holnapután kezdődnek a collegiumban az examenek. Marasztanak, de nem maradok. Nagyon sietek Szatmár felé, aztán meg nem is szeretem látni az állatkínzást.

XII.

Ungvár, julius 11. 1847.

Sáros-Patakról tegnap reggel Ujhelybe rándultam Kazinczy Gábor barátomhoz, s a napot nála és vele töltém, milyen pompásan? ezt csak az képzelheti, ki Kazinczyt ismeri. Valódi csodagyermeke a természetnek a szónoklatban; új Memnon-szobor, melyből egy örökkétartó hajnal szakadatlanul a legfönségesebb hangokat csalja. Benne elérte a rögtönző szónoklat a non plus ultrát. Olyanok, mint ő, talán lehetnek, de nála különbek nem. Csak az alkalom kell, hogy Mirabeauja legyen Magyarországnak. És ha ír? stylusa épen olyan botrányos, mint Kuthy Lajosé. Különös, hogy e két ember, kiben oly sok, oly buján termő a gondolat, ugyanazon köntösbe öltöztetik irataikat, mibe az eszme-koldusok: sallangos, puffogó dagályba. Épen olyan, mintha valami szép fiatal leány kaczér nagyanyjának csipkés, pántlikás, bokrétás és tudja a jó isten micsodás kalapját tenné föl. Föl nem érem észszel, hogy vannak nem-mindennapi emberek közt olyanok, kik nem tudják vagy nem hiszik, hogy az egyszerűség az első és mindenek fölötti szabály, hogy a kiben egyszerűség nincs, abban semmi sincs. Azzal ne álljanak elő, hogy az

ő gondolataik magasabbak, hogysem közönséges nyelven ki lehetne fejezni. Az az egyszerűség, mely vissza tudta adni Shakspeare legnagyobb gondolatait, legragyogóbb költői képeit, legmélységesebb érzelmeit, bizony Kuthyéit vagy akárkiéit is vissza tudja adni.

Ujhelytől félórányira éjszak felé esik Széphalom, Kazinczy Ferencz egykori lakása. Nevét megérdemli, mert festői szépségű táj. Különben pedig szent hely, szent az öreg miatt, kinek ott van háza és sírhalma. Kötelessége volna minden emelkedettebb lelkű magyarnak életében legalább egyszer oda zarándokolni, mint a mohamedánnak Mekkába. És mégis jobb, ha nem mentek oda, mert nagyon erős lelküeknek kell lennetek, hogy azon sírhalomnál meg ne esküdjetek, miszerint a hazáért soha, de soha egy lépést is tenni nem fogtok. Én voltam ott, láttam a pusztulás és feledés legszívszaggatóbb, legelkeserítőbb képét, és letérdeltem a sírra és már fölemeltem kezemet, hogy megesküdjem . . . ekkor szerencsémre vagy szerencsétlenségemre megfogott jó vagy rosz angyalom, és elvezetett onnan, minekelőtte kimondtam volna az esküt.

Széphalomtól becsavarodtam a Bodrogközre. Országutnak híre sincs; csak úgy őgyelegtünk faluról-falura. Különben nem untam meg magamat, mert a Bodrogköz szép, gazdag vidék. Nyugat felől túl a Bodrogon látszanak a hasonlíthatlan szépségű Sátorhegyek Ujhely mellett; innen a Bodrogon erdős rónaság. Itt is, ott is egy-egy kis erdő, azok között termékeny földek magas sárga gabonával . . . virító zöld mezők, rajtok egy-egy kis tó, szélén sás, tisztáján pedig fehér vizi liliomok s fölötte jajgató sirályok

lengetik hosszu szárnyaikat ... apró barátságos alaku faluk, e házak között sugár jegenyefák, a házak előtt vidám ép legénység és szép takaros leányok. De a mennyire jól lakott e jelenésekkel szemem, annyira megéhezett gyomrom, midőn délután két óra tájban Király-Helmeczre értem. Fölfegyverkezett étvágygyal rohantam a kocsmába, és ... ott haltam volna meg éhen, ha történetesen nem lett volna kocsisom tarisznyájában kenyér és szalonna, mert a kocsmárosnak egy árva falatka ennivalója sem volt. No ne is legyen! kiálték fel dühömben; hanem a mint aztán jól laktam kocsisom emberségéből, még is csak kivántam, hogy adjon az isten a kocsmárosnak is kenyeret és szalonnát vagy vörös hagymát, mert zsidó, a jámbor.

Valami egy órányira Király-Helmecztől van Lelesz. Nagyszerű ... hizlaló hely. Van benne roppant barátklastrom. Leleszen fölül foly a Latorcza, a Bodrogköz és Ung megye között. Folyása kanyargó, vize világoszöld, környéke erdős a rév körül, hol kompon jön át az ember. Csend volt, a mint áthoztak, kellemes erdei csend, melyet csak egyes madárfüttyentés és az evezőlapátok egyhangu lobicskolása zavart meg.

Késő este értem Ungvárra. Itt kezdődik ama nagy rónaság, mely tart lefelé egészen a Dunáig, s melyen kénye kedve szerint csavarog a Latorcza, Tisza, Szamos, Kraszna, Kadarcs, Hortobágy, Berettyó, Kőrös, Maros stb., melyen fekszik Szatmár, Nagy-Kálló, Nagy-Károly, Debreczen, Karczag, Kecskemét Halas, Szeged, Szarvas, Gyula, Makó, Temesvár, Kikinda, Becskerek stb. Ah, csak addig szeretnék madár lenni, mig ez óriási rónát keresztülröpülném

Ungvár egyébiránt szörnyen komisz város. Piszkos és rendetlen. Épen olyan, mint a részeg ember, ki pocsétába bukott, s most sárosan tántorog haza felé.

XIII.

Beregszász, julius 12. 1847.

Édes kedves Juliskám, imádott szép ... no látod, barátom Frigyes, neked akarok írni és őt szólítom meg. Ne vedd rosz neven e figyelmetlenséget. Nem tehetek róla, bizony isten, nem. Mindig eszemben van, és mindig ő van eszemben. Megvallom, nem is igen törekszem rajta, hogy kiverjem fejemből. Hiába is törekedném. Ugy vagyok, mint a ki a napba néz, aztán akárhová tekint, vagy ha behunyja is szemét, mindig a napot látja. Ah, kivált most, hogy közeledem feléje, éjjel-nappal eszemben van e drága szent kép, s ha elgondolom, hogy nemsokára látni fogom őt, olyat dobban szivem, hogy magam is szinte megijedek tőle. — Engedj meg, barátom, hogy megint előhoztam, de olyan jól esik róla beszélnem, mint valami szegény tót diáknak, ha száz pengő forintos bankót talál. Aztán már ugy is olyan régen nem említettem.

A mai utamban vagy nem figyeltem, vagy csakugyan nem volt semmi említésre méltó, kivevén Munkácsot. Ungvárról korán reggel vagy tulajdonkép későn reggel indultam el s délután értem Munkácsra. Mig kocsisom megkapatta lovait, én hirtelen megebédeltem, s siettem ki a status-börtönné alakult várat megtekinteni, mely a várostól egy jó negyed órányira fekszik a róna közepén egy magas kerek dombon. A domb oldalán szőlőt termesztenek ... nem szeretnék borából inni ... azt gondolnám, hogy

a rabok könnyét iszom. Fölmentem a várba, az udvarokat s egy pár szobát bejártam, de a börtönöket nem mutatták meg, talán mert egyedül és egészen ismeretlen voltam, vagy senkit sem eresztenek a föld alá? nem tudom. Egy teremben többek között ott van Rákóczi Ferencz és Zrinyi Ilona arczképe is. Más helyen órákig elnéztem volna e dicső képeket, de itt csak futólag szemléltem őket, mert siettem kifelé. Tudj' isten, e falak közt úgy összeszorult keblem, hogy alig birtam lélekzetet venni. Érzéseimet leírtam egy versben. Azok kínos érzések voltak. Az egész idő alatt, mig itt voltam, fülembe valami szellem szomorú dolgokat suttogott. Szavait nem is értettem, oly halkan beszélt, csak suttogását hallám, és ennek oly bús hangja volt. Azt sem tudom, ki volt e suttogó szellem? az emlékezet-e vagy a sejtés?... 1800-ban és 1801-ben az itteni foglyok egyike volt Kazinczy Ferencz. Szegény Kazinczy! szegény haza!

Munkácstól egy jó etetés Beregszász. Közönséges mezőváros, van benne góth templom, megyeház és magyar kocsmáros, a mi nagy vigasztalás (nem a templom, hanem a magyar kocsmáros), ha az ember három napig csupa zsidó kocsmákban hentergett. Dicsekedés nélkül szólva, a legnagyobb emberbarátok egyike vagyok, s tisztelem, becsülöm a zsidókat, de már a kocsmából csak kikergetném őket pokolig, mert a mi ronda, csak ronda az, hiába!

XIV.

Szatmár, julius 17. 1847.

Itt vagyok végre az igéret földén, Szatmárban. Ötöd napja, hogy ide értem, folyó hó 13-án indul-

tam Beregszászról oly rosz lovakon, a milyeneken mé nem jártam idei utamban. Hajam fölmeredt a borzalom miatt, mikor e szerencsétlen gebéket megpillantám, de válogatnom nem lehetett, mert dolog ideje levén, az egész városban nem kaptam más lovakat. Kétségbeesve ültem a szekérre; az igaz, hogy csak szeptemberben esküszöm, de azt hittem, hogy akkorára ide nem érek ez élő csontvázakon. Hanem, barátom, a kétségbeesés csak ugy csal, mint a remény. E rosz csikók ugy ide tettek egy nap alatt Szatmárra, hogy szénán-zabon telelt aristocraticus lovaknak is becsületére vált volna. Bizony-bizony mondom ti néktek, ne itéljetek a külszinről, mert történni fog, hogy nem leszen igazságtok.

Badaló mellett, Bereg és Szatmár megye közt, jöttem át a Tiszán, a szép Tiszán. Ugy szeretem e folyót, talán azért, mert tetőtől talpig magyar: hazánkban születik és hazánkban hal meg, és épen az alföldön vándorol keresztül, az én kedves alföldemen.

Badalóval csaknem szemközt fekszik innen a Tiszán (tulajdonképen túl a Tiszán) Cseke, és a csekei temetőben Kölcsey Ferencz. Tavaly őszszel egy pár hétig laktam itt s meg-meglátogattam a szent sírt, melyben a legnemesebb szivek egyike hamvad. Halmánál nincs kőszobor, még csak fejfa sincs, melyre neve volna fölírva; de nincs is rá szükség, mert az odalépő vándornak szívdobogása megmondja, ki van ott eltemetve. Csendes e táj; a városok, a nagy világ zaja nem hangzik idáig. A nagy férfi sírja körül csak a szellő rezgeti a tövisbokrokat, a tövisbokrok virágain vadméhek dongnak s távol az andalgó Tisza halkan mormogja dalát, hogy a koporsónak álmát meg ne zavarja.

Csekétől Szatmárig érdektelen falukon visz keresztül az ut. Neveik sem jutnak eszembe, noha már több ízben jártam erre. Csak kettőre emlékezem, Zajta az egyik, a másik Peleske. Valahányszor átjöttem e falukon, megemlékezem a peleskei nótárius, Nagy-Zajtai Zajtay Istvánról és szerzőjéről, a régi jó Gvadányiról. Istenemre, sokért nem adnám, ha én írtam volna a Peleskei nótáriust. Meg vagyok elégedve, ha az én munkáim olyan sok jó órát szereznek másoknak, mint nekem szerzett már Gvadányi. És őt már nem olvassa, elfeledte a közönség... mint majd engemet el fog felejteni, Ez a gondolat egykor képes lett volna őrültté tenni, de most oly nyugodtan írom le, mintha a miatyánkot vagy kétszer kettőt írnám. Van kedvesem, ki szeret engem, van Juliskám, s az ő szemének egy futó pillantása többet ér, mint a dicsőség örök ragyogású napja. — Hiába mosolygsz kaczér ajkaiddal, dicsőség! többé nem leszek napszámosod. Te csak addig vagy szép és csábító, mig távol vagy tőlünk. Engem megöleltél, megcsókoltál. Most már elmehetsz, mert a mily fényesek szemeid, oly hidegek csókjaid. Eredj isten hírével és csábíts más tapasztalatlan golyhókat sziréni kebledre. Csak lantomat ne vidd el, oh azt nem adom, mert össze van nőve lelkemmel, ha azt elvinnéd, lelkemet is vele tépnéd. Énekelni fogok síromig, de nem a te számodra, mint eddig, hanem a magam kedvéért, egyedül a magam kedvéért, mint a csalogány a lombok alatt s az égiháború az ég és föld között; kibocsátom keblemből a pillangókat s a sasokat és nem gondolok vele, lesznek-e nézőim vagy sem?

Peleskén innen meglátja az ember a rónán Szatmár-Németi tornyait egy jó órai távolban. Szatmár derék város a Szamos partján; van egy nagy piacza, nagy kétágú püspöki temploma, nagy vendégfogadója, casinója, készülő szinháza, két czukrásza és két költője... Pap Endre és Riskó Ignácz. Kár, hogy mind a kettőnek használatlanul hever s már rozsdásodni kezd lantja, hanem hiszen majd kicsiszolom, hogy meg nem köszönik. Addig botozom őket, mig ismét pengetni nem kezdik lantjaikat. Ugy teszek velök, mint az egyszeri juhász a fiával, ki a lakodalmon nem akart tánczolni. Addig döngette az öreg, mig sorba nem ugrott s aztán tánczolt veszettül... sírva. Tán innen ered a példabeszéd, hogy sírva vigad a magyar.

És minthogy sírásról van szó, hallj egy olyan siralmas dolgot, kedves barátom, melytől még a te szemeid is könnybe lábbadnak, pedig a te szemeid nem sentimentalis szemek, szedd össze magadat, mert olyat hallasz, a milyet még nem hallottál, ha égbeható füleid vannak is. Képzeld: mátkám egy óránvira lakik innen s nekem nem szabad őt meglátogatnom egész az esküvőig, egész szeptember 8-áig. Nem ő tiltott el, azt ne gondold. — Hát van ehhez fogható? szólj őszintén, szólj lelked szerint, barátom. Ha én ilyesmit írnék, a kritikusok megköveznének, hogy ily hihetetlenséget nem leírni, de még csak gondolni is merek. Azt mondják, hogy a csodák ideje lejárt... nem igaz...: a csodák ideje most kezdődik. Ez az első csoda, a második pedig az lesz, ha én ezen tilalmat meg nem szegem.

Csak ugy tengek itt most, csak ugy lézengek, mint az őszi légy, mely már nem él és még meg nem

halt. Egy pár gyönyörű verset írtam, az igaz, de ez engem legkevésbbé sem vígasztal. Tréfának ne vedd, ha azt mondom, hogy gyönyörű versek; komolyan merném állítani, hogy ezek a magyar költészet legszebb gyöngyei közé sorozhatók, de e szólás már egészen phrasissá vált, azért csak lealacsonyítanám verseimet, ha ezt rájok alkalmaznám. Divatba jött a szerkesztőknél, minden szemét-fejben termett bolondgombát drágagyöngynek nevezni. Gazságból teszik ezt, vagy csak ostobaságból? nem tudom. Uramfia, ha már a Hiadorok is drágagyöngyöket írnak, akkor én verseimet kavicsoknak vagy cseresnye-magoknak keresztelem, vagy akármiknek, csak drágagyöngyöknek nem. És Hiadort még velem hasonlítgatják is... teremt ugyse' boszankodnám, de restelek. Megvallom, sokat vétettem egyik-másik irodalmi léhütőnek, de annyit még sem, hogy ily csúfot űzzenek belőlem, hogy így pellengérre állítsanak.

Tudom, soknak nem tetszik, sokan félremagyarázznak, hogy ily őszintén nyilatkozom magam felől; hanem az nekem mindegy, én arról nem tehetek. Születésemkor a sors az őszinteséget bölcsőmbe tette pólyának s én elviszem magammal a koporsóba szemfedőnek. A képmutatás könnyű mesterség, minden bitang ért hozzá; de nyiltan, őszintén, a lélek mélyéből szólni csak a nemesebb szivek tudnak és mernek. Talán magam felőli itéletem helytelen s ekkor nevessenek ki; de azért ismét becsülést érdemlek, hogy a mit éreztem, kimondtam szabadon, leplezetlenül.

Isten veled, édes Frigyesem. Legközelebbi levelemet már alkalmasint csak ugy kapod, mint decorált

férfiutól... mint a papucsrend vitézétől. Ha meg kell lennie, isten neki! egyéb keresztet vagy csillagot ugy sem fogadok el, s ez egy az embernek legfölebb vállát nyomja és nem lelkiismeretét.

XV.

Koltó, szeptember 15. 1847.

Hát, amíce, megházasodtam... remélem, nem veszed rosz neven, hogy amícézlek, a mit, ugy hiszem, joggal teszek, mint táblabíró és házas ember s e szerint filister primæ classis. Ugy van amíce, én megházasodtam!... de nézd, ez a nyomorult phlegmaticus tinta nem válik rózsaszinűvé e szónál, mely rózsaszinűbb a rózsánál. Épen ma egy hete, hogy a költői borostyánkoszorút lehúztam dicssugáros füleimről, akarom mondani fürteimről s helyébe a házi-sipkát ültetém, s a lant helyett éktelen hosszuszáru pipát tartok kezemben, s oly füstöt eresztek, hogy már mind a kilencz múzsa megkehesedett s még Pegazusom is köhög tőle. Kedves öcsém Frigyes, te mint afféle nőtelen siheder, nem tudhatod, de hidd el nekem, hogy így feleség oldalánál a pipafüst többet ér, mint egy egész bámuló világnak tömjénfüstje, kivált ha olyan a feleség, mint ez az én kis barnácskám itt... ah csak azért az egyért sajnálom, hogy feleségem, mert mint ilyet már nem szabad vagy legalább nem illik dicsérnem; pedig ugy szeretném dicsérni, mint tulajdon saját magamat.

Esküvőnk középkori regényességgel ment végbe, az erdődi vár kápolnájában, korán reggel. Szerettünk volna én is, menyasszonyom is, helyhez és alkalomhoz illő komoly és ünnepélyes arczot ölteni, de

sehogy sem sikerült, folyton mosolyogtunk egymásra, s ha én olyan szépen mosolyogtam, mint menyasszonyom, ugy esküszöm neked, hogy egy angyalt festő képíró előtt a legtökéletesebb mintául szolgálhattam volna. A mint az esküvési szertartásnak vége lett, rögtön kocsira ültünk s vágtattunk ide Koltóra. Ez egy kis falu Kővár vidékén, a Láposvölgyben, Nagy-Bányától egy órányira délre. A táj olyan szép, mintha az én képzeletem után alkotta volna a természet. Hogyan jöttem én ide? kérdezed. Megfelelek rá. E falu egy barátom birtoka... ha Horváth Lázár volnék, kapnék az alkalmon, nevét kiírni, mert nagyúr; de nem teszem ezt, minthogy nem vagyok Horváth Lazi, hála a mennyei atyának. Barátom átengedte lakását, hogy itt töltsük a mézesheteket, s itt töltjük... már azt talán csak nem kérdezed, hogy boldogan-e vagy sem?

Utazásunk idáig elég rosz időben történt, de nézi is az ember házassága első napján, hogy milyen az idő? Egy kis kalandunk is volt az utban... Nagy-Bányán túl Misztótfaluban eltört egy kerekünk. Feleségem csak mosolyogta a bajt, de én dühösen dühödtem, s félre mentem, hogy feleségem ne halljon, és ott kedvem és rangom szerint kikáromkodtam magamat. Egyéb következése nem lett a dolognak, csak hogy az itteni késedelem miatt másnap érhettünk Koltóra. Az éjet Nagy-Bányán töltöttük a fogadóban... házasságom első éjét a fogadóban! nem hiába vagyok a csárdák költője.

Most pedig érd be ezzel a kevéssel, édes barátom, legjobb szándékom mellett sem írhatok többet, mert a feleségem minduntalan a nyakamba borul,

vagy én az övébe ... a mi mindegy; a vége csak az, hogy nem írhatok. Egyedül vagyunk, azért ölelkezünk ... az a komisz tempo nincs meg bennünk, hogy mások előtt nyaljuk-faljuk egymást, mint rendesen szokták a fiatal házasok. Jaj be rút, jaj be czudar, piaczra vinni a boldogságot!

Igaz! hazugság, a mit tartanak közönségesen, hogy a házasságban megszűnik a szerelem. Én most is oly forrón, oly lángolón szeretem feleségemet, mint hajdanában nőtelen koromban, pedig már egy hét mulva két hete lesz, hogy megházasodtam.

XVI.

Koltó, október 14. 1847.

Feleségem ott a másik asztalon naplóját írja, én ma már vágtam egy verset, kinn a szél olyanokat sohajt, mint a kovácsműhelyben a fuvó; az ebéd ideje közel ugyan, de még nincs itt — mindezekből pedig az következik, hogy a legpompásabb alkalmam van a levélirásra, azért használván használom. Tehát, kedves barátom, örülj vagy ásíts, de tanácslom, nem az én irántami tekintetből, hanem a magad javáért, hogy ha már ásítani találsz, ne ásíts valami túlságosan nagyszerűt, mert le talál esni az állkapczád, és ez igen kellemetlen dolog. Tapasztalásból tudom, azon korból, mikor még az ugynevezett classicai becsű magyar műveket is olvastam, melyektől isten ójon minden jó lelket.

Akár hiszed, barátom, akár nem, de az idő halad, gyorsan, gyorsan! a virágok már elhervadtak, hidegek kezdenek lenni, fűtünk erősen mindennap, sőt napjában többször is. Ah, az idő halad, oly vén házas

vagyok már! (öt hetes) maholnap talán már bölcső jön a házba s utána nemsokára koporsó. Egyebet sem teszünk, csak születünk és halunk. Boldogok az asztalos mesteremberek, mert övék a haszonnak országa!

Innen-onnan lejárják a mézeshetek, s benne leszünk ama nagy sivatagban, melyet az élet prózájának neveznek. Bolond beszéd, mind a mellett, hogy uri magamtól származik. Szentül hiszem, hogy az én mézesheteim a sírig tartanak. Mintha az élet költészete az időtől függne s nem az egyénektől. A prózai embernek a mézeshetei is prózaiak és ellenkezőleg. A ki milyen. Némelyek a tavaszban, sőt még az én verscimben sem találnak költészetet, mások pedig találnak a száraz kóróban, sőt még a kritikusokban is. Szóval ebből az akar kisülni, a mit már az elébb mondtam, hogy az én mézesheteim a sírig fognak tartani ... legfölebb a mámor fog eltűnni belőlök, de a költészet és a boldogság megmarad. Oh, ezek mámoros napok valának! és épen azért nem is tudom, hogy töltek el? csak, a mi szinte boszantó, a legprózaibb s ugyszólván oda nem tartozó időtöltéseim jutnak eszembe, például a lovaglás, olvasás, írás stb. Irtam is, barátom, még pedig annyi verset, hogy még! Megvallom, ilyen ostobaságot nem tettem föl magamról, hogy házasságom első hetében verseljek; de tudj' isten, a versirás is végre oly el nem hagyható szokássá válik, mint a lólopás vagy fejvakarás vagy a részegeskedés. Sokszor mondtam magamnak: «ugyan mit firkálsz, te szamár, hát nem jobb volna, ha addig feleségedet ölelnéd?» föl is tettem magamban, hogy csak azt a gondolatot rán-

tom le, mely már tollam hegyén van, de mire ezt leírtam, ismét más s azután megint más jutott eszembe s így nem mozdultam asztalomtól, mig a vers kész nem lett, azalatt pedig visszahozhatlan órákat ragadt magával a négy lovas kocsin nyargaló idő! s így, a helyett, hogy élveztem volna, írtam, írtam... akár a dicsőségnek, akár a feledésnek, mindegy! elég hozzá, hogy másnak, nem nekem. Rosz szokás az a versirás, nagyon rosz szokás! jól teszi, ha nem fúja, a kinek nem égeti a száját.

Most veszem észre, hogy ez az egész levél becses magamról szól! te, barátom s Apollóban atyámfia, nem veszed ezt tőlem rosz neven, de vajon mit szól hozzá a közönség?... Ejh, legyen esze az érdemes közönségnek s gondolja meg azt: ha már lyricus az ember, hát azért lyricus, hogy magáról beszéljen.

Az iráson kivűl, mint mondám, lovagoltam és olvastam. A lovaglás oly szenvedélyem, mint neked a délutáni alvás; kár, hogy ritkán van módom benne... a Pegazuson az igaz, hogy eleget nyargalászok, hanem ez nem nagy vigasztalás, ennek a csikónak az a szép, de rosz tulajdonsága van, hogy az égen hordozza az embert, pedig én jobb szeretem a földet, mint az eget. Olvastam regényeket George Sand-, Boz- és Dumastól. George Sand az új világ csodája és én bámulom, talán imádom is, de nem szeretem. Ő, mint a mészáros a marha böndőjét, fölhasítja a társadalmat, hogy megmutassa belsejének egész rondaságát, és azt kiáltja: így nem maradhat!... oh ez merész, dicső, nagy munka, de férfinak való, nem asszonynak. Regényeinek olvasásakor mindig megzavar a gondolat, ha eszembe jut, hogy ezeket

asszony írta s szinte kedvetlenül teszem le. Ha már munkás az asszony, jó, hadd főzzön a konyhában, hadd gyomláljon a kertben, itt szép, ha bepiszkolja a kezét; de az istállót bízza a férfiakra. — Boz felül van minden birálaton ... ez az egyetlen ember, kinek irígye vagyok, nem mintha őt tartanám a világ legnagyobb irójának s azt hinném, hogy utána mingyárt én következem, hanem azért, mert az ő küldetése legszebb, ő szerez valamennyi iró közt legtöbb jókedvet, ő nevettet meg legtöbbeket. Ez legszebb küldetés a földön: másokat földeríteni. Oh, ha most hét mennyország van, az isten okvetlen még egyet fog teremteni s e nyolczadikba majd Bozot helyezteti, mint az emberiség legnagyobb jótevőjét, mulattatóját. — Bozzal együtt legkedvesebb regényiróm Dumas Sándor. Nincs is több szellem senkiben, mint ő benne. Nála is vannak nagyobb irók akárhányan, de kedvesebb, szeretetreméltóbb egy sincs. És ez a fődolog! Nem bámultatni, hanem szerettetni! ez legalább az én vágyam, törekvésem. Különben a mi Dumast illeti, csak rajta állott nagygyá lenni. A természet őt lángésznek alkotta, de ő szétszórja, eltékozolja szellemének kincseit, s a helyett, hogy fényes ragyogó öltözetben járna, a mint járhatna: öltözete egyszerű, sőt néha foltos is. Bánja is ő! az ő czélja másokat jól tartani, nem magát gazdagítani. Senki jobban nem ismeri az emberi szivet, mint ő; senki oly szépnek nem festi az életet, mint ő. Valaha roppant ember- és világgyűlölő voltam, annyira, hogy a föld egy óriási szemétdombnak tetszett előttem, melyen az emberek, mint undorító féregmilliárdok nyüzsögnek; hogy e nyavalyából kigyógyultam: nem

egészen, de nagy részben Dumasnak köszönöm, ő segített levenni orromról az epéből készült sárgazöld pápaszemet, az ő munkáinak olvasása után kezdtem eszmélni, hogy talán mégis szép a világ. Ah, Dumas oly szépnek festi az életet, oly szépnek festi még a fájdalmat is, hogy az ember csaknem készakarva boldogtalanná lesz, hogy olyan édes bánatot érezzen. Ha a szegénységet rajzolja, kész vagyok azt a néhány garast is kihányni a zsebemből, mely benne van; ha a vérpadot rajzolja, ohajtom, bár csak vérpadon halnék meg! ... Szóval: Dumas Sándor szeretetreméltó ember ... nem hiába, hogy druszám.

Néhány nap mulva indulunk Pest felé, itt hagyjuk Koltót, az örökké kedves emlékü Koltót, hol oly édes, de oly édes heteket töltének, a milyen boldogságot halandó álmodni és elbírni is csak képes. De ugy hiszem s nem épen alaptalanul, hogy ideje már eldobni ezt a bolond tollat, melyet nem tudom mi lelt most, hogy sehogy sem akar elfáradni, pedig levelet ír, mibe máskor oly bámulatos hamarsággal bele unt ... ah, tudom, tudom, megházasodtunk, filiszterkedni kezdünk. A filiszterség egyik nagyon biztos jele a hosszu levelek irása. Adieu, génie!

XVII.

Kolozsvár, octóber 21. 1847.

Már egy pár órája, hogy Kolozsvárott vagyok; s még mindig azon töröm a fejemet, hogy csakugyan itt vagyok-e vagy sem? annyiszor indultam már ide s fordultam ismét vissza utközben, hogy végre örökös obsittal küldtem el a reményt, e városba valaha eljuthatnom. Annyi bizonyos, hogy Koltóról eljöttem,

vagyis tulajdonképen eljöttünk, igen eljöttünk, hála istennek... de jól megértsük egymást: nem azért hála istennek, hogy *Koltóról* eljöttünk, hanem azért, hogy eljöt*tünk*, TÜNK; röviden szólva, hogy már nem magam utazom, hanem másod magammal, tudniillik az én kedves kis feleségecskémmel. Ah, csak szép az, ha az ember világosan és röviden tudja magát kifejezni!

Koltóhoz Kolozsvár két napi járó föld, legalább azon esetben annyi, ha az embernek oláh kocsisa van; különben kevesebb. Utba esik Dézs a Szamos mellett és Szamos-Ujvár, az örmények Jeruzsáleme. Csinos két város. A vidék nagy részben unalmas, egyforma, de van egy fölséges kilátás, melyért magáért is méltó ez utat megtenni. Ez a Nyirestető, Kővár vidéke és Belső-Szolnokmegye határán. Egy pár órahosszat megy az ember fölfelé, s midőn fölér végre a hegy tetejére, olyat lát, melynek másáért ugyancsak elballaghat, mig meglel... előtte keletre, délre és nyugatra szabad kilátás, majd a végtelenig a Lérczek teteje fölött, melyek mint három sorba állított óriások állanak ott: az első sor zöld, a második sötétkék, s a harmadik, a legutolsó, világoskék egyenruhában. Ez óriások és a Nyirestető között mélységes völgy, melynek fenekein a csillogó, kanyargó Szamos, mint egy oda fagyott villám.

Ha Pestre megy az ember, a városról már néhány mérföldnyire szinte szemlátomást változnak az emberek, tárgyak, még ugyszólván a levegő is. Nem így Kolozsvár környékén, itt semmi sem veteti észre, hogy egy ország fővárosához közeledik az utas. Tőle csak valami fél óranyira kezdődik némi mozgalom, egy-egy el-

robogó hintó, vándorlegények s hetivásáros oláhok, kiknek $^{99}/_{100}$ része holtrészeg. Midőn beértem Kolozsvár külvárosába, hirtelenében azt gondoltam, hogy Debreczenbe jutottam: apró paraszt házak s az utczán feneketlen sártenger; de a mint berobogtunk a magyar kapu alatt a városba: megváltozott a világ, s nagyot lélekzettem örömömben, hogy istennek hala, csalódtam... benn valék a kicsiny, de élénk és kedélyesen tarka Kolozsvárban, melynek utczáit most gyönyörrel szemlélem a Biasíni fogadójának egyik ablakából, míg feleségem... engedj meg, barátom, most már nem irok többet... feleségem fölkelt helyéről s hozzám közeledik. Kétség kivűl fontos végzendői lesznek velem, tehát nem írhatok. Isten veled!

XVIII.

Pest, nov. 11. 1847.

Immáron, hála a jóságos mennybeli atyának, mert itthon vagyok. Mindenütt jó, de legjobb otthon. Két napot töltöttem Kolozsvárott, de fölér félesztendővel, olyan gyönyörű két nap volt. Utam Bánfi-Hunyadon, a Királyhágón, Nagy-Váradon, Szalontán, Mező-Túron s Szolnokon keresztül hozott Pestre. Sokat írhatnék róla, de egyátaljában nem érek rá, mert fiatal házasnak sok a dolga, mig rendbe szedi magát. Ezennel tehát illendő érzékenységgel elmondom az isten-hozzádot, kedves barátom. Iparkodj' föl Pestre, ezentúl mindig itt és honn találsz, nem ugy, mint eddig. A vándormadárból házimadár lett... nem oly regényes, de boldogabb élet. Ha nem hiszed, próbáld meg... de notabene, olyan legyen a feleséged, mint az enyém.

NAPLÓJEGYZETEK

ÉS

HIRLAPI CZIKKEK.

LAPOK PETŐFI SÁNDOR NAPLÓJÁBÓL.

Pest, márczius 15-én 1848.

Szabad a sajtó! ... — Ha tudnám, hogy a hazának nem lesz rám szüksége, szivembe mártanám kardomat, s ugy irnám le haldokolva, piros véremmel e szavakat, hogy itt álljanak a piros betük, mint a szabadság hajnalsugárai.

Ma született a magyar szabadság, mert ma esett le a sajtórul a bilincs ... Vagy van olyan együgyű, ki azt képzelje, hogy szabad sajtó nélkül lehet bármely nemzetnek szabadsága?

Üdvez légy születésed napján, magyar szabadság! először is én üdvezellek, ki imádkoztam és küzdöttem éretted, üdvözellek oly magas örömmel, a milyen mély volt fájdalmam, midőn nélkülöztünk tégedet!

Oh szabadságunk, édes kedves ujszülött, légy hosszu életű e földön, élj addig, míg csak él egy magyar; ha nemzetünk utolsó fia meghal, borulj rá szemfedő gyanánt ... s ha előbb jön rád a halál, rántsd magaddal sírodba az egész nemzetet, mert tovább élnie nélküled gyalázat lesz, veled halnia pedig dicsőség!

Ezzel köszöntlek, ez legyen utravalód az életben. Élj boldogul! nem kivánom, hogy ne találkozzál vészekkel pályádon, mert az örökké nyugodt élet fél-

halál, de legyen mindig férfierőd a vészeken diadalmaskodni!

Késő éj van. Jó éjszakát szép csecsemő . . . szép vagy te, szebb minden országbéli testvéreidnél, mert nem fürödté vérben, mint azok, téged tiszta örömkönnyek mostak; és bölcsőd párnái nem hideg, merev holttestek, hanem forró, dobogó szivek. Jó éjszakát! . . . ha elalszom, jelenj meg álmamban ugy, a milyen nagynak, ragyogónak, a világtól tiszteltnek én reméllek!

Pest, márczius 17. 1848.

Évek óta csaknem kirekesztőleges olvasmányom, reggeli és esteli imádságom, mindennapi kenyerem a franczia forradalmak története, a világnak ez uj evangyélioma, melyben az emberiség második megváltója, a szabadság hirdeti igéit. Minden szavát, minden betüjét szivembe véstem, és ott benn a holt betűk megelevenedtek, és az élethez jutottaknak szűk lett a hely, és tomboltak, őrjöngtek bennem!

A tűzokádó hegy közepébe kellene tollamat mártanom, hogy napjaimat, napjaim gyötrelmeit leírhassam!

Igy vártam a jövendőt, vártam azt a pillanatot, melyben szabadsági eszméim és érzelmeim, szivemnek ezen elkárhozott lelkei elhagyhatják a börtönt, kínszenvedésök helyét . . . vártam e pillanatot, nemcsak reméltem, de bizton hittem, hogy el fog jőni. Tanubizonyságaim erre a költemények, melyeket több mint egy év óta írtam. Nem okoskodás után, de azon prófétai ihletből — vagy ha ugy tetszik, nevezzük állati ösztönnek — mely a költőben van, világosan láttam, hogy Európa naponként közeledik egy nagyszerű

erőszakos megrázkodáshoz. Ezt többször leirtam, még többeknek elmondtam. Senki nem hitte jövendölésemet, sokan kinevettek érte, általában ábrándos golyhónak neveztek, de azért folyvást él bennem ama hit, s ugy voltam, mint az állatok a földindulás vagy napfogyatkozás előtt.

Politikai életünket távolrul néztem, vagy rá sem néztem, a miért részint egyoldalusággal, részint bűnös egykedvüséggel vádoltak. A rövidlátók! Én tudtam azt, a mit ők nem tudtak, és azért szánakoztam a napi politika kurjogató hősein, mosolyogtam a fontosságot, melyet magoknak tulajdonítottak; tudtam, hogy az ő fényes tetteik és fényes beszédeik nem egyéb, mint homokra rajzolt kép, melyet a bekövetkezendő viharnak első lehellete elsöpör; tudtam, hogy ők nem azon nagy szinészek, kik a világ szinpadán az ujjászületés óriási drámáját eljátszák, hanem csak a decoratorok és statisták, kik a függönyöket aggatják s a szinpadra székeket és asztalokat hordanak.

Magamba zárkoztam, mint elzárkozik tornyába a csillagász, s a földről az égbe vetettem szemeimet, a jövőbe. Egyszerre leszakadt az ég a földre, jelenné lett a jövendő . . . a forradalom kitört Olaszországban!

A mint nézték a jövendőmondók a gyermek Jézust a jászolban, oly lelkesedéssel és áhitattal néztem én ezen uj meteort, ezen délifényt, mely születésekor is nagyobbszerű volt minden éjszaki fénynél, s melyről meg volt írva lelkemben, hogy be fogja utazni a világot.

És ugy lön. Olaszországban tölté gyermekségét, vándorolt fölfelé, egyszerre Párizsban termett, mint férfi, onnan kikergette Lajos Fülöpöt, miként Krisztus az adóvevőket Jeruzsálem templomából.

Oh mikor meghallottam, hogy Lajos Fülöpöt elüzték s Francziaország respublica! . . .

Egy Pesttől távoleső megyében utaztam, és ott egy fogadóban lepte . . . rohanta meg e hír szivemet, fejemet, lelkemet, idegeimet.

— Vive la république! kiálték föl, aztán némán merően álltam, de égve mint egy lángoszlop.

A mint eszméletemet visszanyertem, egy aggodalom kezdett bántani — a jelszó ki van kiáltva, gondolám, ki tudja, mi nem történt vagy történik, mig én hazaérek! nélkülem kezdődjék a forradalom? hah!

Nyakrafőre siettem a fővárosba . . . reszketve, lélekzet nélkül értem haza . . .

Általános volt a lelkesedés, de még semmi sem történt . . .

Nagyot lélekzettem, mint a buvár, midőn a víz alól fölmerül. A forradalom lángja becsapott Németországba, egyre tovább harapózott, végre Bécset is fölgyujtotta, Bécset! . . . és mi folyvást lelkesedtünk ugyan, de nem mozdultunk. Az országgyülés igen szépeket beszélt, de a beszéd bármilyen szép, csak beszéd és nem tett. Pesten márczius 14-én az ellenzéki kör gyülést tartott, mely ősi szokás szerint eredménytelenül oszlott szét. E gyülésben indítványoztatott, hogy a tizenkét pont petitióképen fölnyujtassék a királynak, még pedig rögtön, de az akkor virágzott táblabirói szellem Pontiustól Pilátushoz akarta vinni a dolgot, ugy hogy valamikor a huszadik században lett volna vége. Egyébiránt jó, hogy igy történt . . . micsoda nyomoruság, kérni akarni, midőn az idő arra int, hogy követelni kell, nem papirossal lépni a trón elé, hanem karddal!

A fejedelmek ugy sem adnak soha semmit, azoktól a mit akarunk, el kell venni.

Én nem voltam jelen az ellenzéki kör gyülésén. Akkor este Jókai mondta el eredményét vagyis eredménytelenségét nagy keserüséggel és teljes levertséggel. Hallatára magam is elkeseredtem, de el nem csüggedtem.

Az éj nagy részét ébren töltöttem, feleségemmel együtt, bátor, lelkesítő, imádott kis feleségemmel együtt, ki mindig buzdítólag áll gondolataim, terveim előtt, mint a hadsereg előtt a magasra emelt zászló. Azon tanácskoztunk, mit kell tenni? mert az határozottan állt előttünk, hogy tenni kell és mingyárt holnap . . hátha holnapután már késő lesz!

Logikailag a forradalom legelső lépése és egyszersmind főkötelessége szabaddá tenni a sajtót . . . azt fogjuk tenni! a többit istenre bízom és azokra, kik rendelve vannak, hogy a kezdetteket folytassák; én csak arra vagyok hivatva, hogy az első lökést tegyem. Holnap ki kell vívnunk a sajtószabadságot! és ha lelövöldöznek? isten neki, ki várhat ennél szebb halált?

E gondolatokkal aluttam el. Korán reggel az ifjak kávéházába siettem. Az uton Vasvári Pállal találkoztam, mondtam neki, hogy menjen Jókaihoz s ott várjanak meg együtt engemet. A kávéházban még csak néhány fiatal ember volt, kik nagy búsan politizáltak. Bulyovszky Gyulát, ki közöttök volt meghítam Jókaihoz, a többieknek meghagytam, hogy az érkezőket tartsák itt, mig vissza nem jövünk.

Haza menvén, előadtam szándékomat a sajtó rögtöni felszabadításáról. Társaim beleegyeztek. Bu-

lyovszky és Jókai proclamatiót szerkesztettek, Vasvári és én s föl alá jártunk a szobában. Vasvári az én botommal hadonázott, nem tudva, hogy szurony van benne; egyszerre kiröpült a szurony egyenesen Bécs felé, a nélkül, hogy valamelyikünket megsértett volna.

— Jól jel! kiáltánk föl egyhangulag.

A mint a proclamatio elkészült, s indulófélben voltunk, azt kérdém, micsoda nap van ma?

— Szerda, felelt egyik.

— Szerencsés nap, mondám, szerdán házasodtam meg!

Lelkesedéssel és a sors iránti bizalommal mentünk vissza a kávéházba, mely már tele volt ifjakkal. Jókai a proclamatiót olvasta fel, én *Nemzeti dal*omat szavaltam el; mind a kettő riadó tetszéssel fogadtatott. (A *Nemzeti dal*t két nappal előbb, márczius 13-kán írtam, azon lakomára, melyet az ifjuság márczius 19-kén akart adni, mely azonban az eddigi események következtében szükségtelenné válván, elmarad. Mig én az egyik asztalnál a nemzeti dalt írtam, feleségem a másik asztalnál nemzeti fejkötőt varrt magának.)

A kávéházban azon határoztuk, hogy sorra járjuk az egyetemi ifjuságot, s majd teljes erővel kezdjük meg a nagy munkát. Először az orvosokhoz mentünk. Szakadt az eső, a mint az utczára léptünk, s ez egész késő estig tartott, de a lelkesedés olyan, mint a görögtűz: a víz nem olthatja el. Az orvosi egyetem udvarában ismét fölolvasta Jókai a proclamatiót és én elmondtam a *Nemzeti dalt*. Innen a mérnökökhöz, ezektől a seminariumba a jogászokhoz vonult a számban és lelkesedésben egyaránt perczenként növekedő sereg. A seminarium csarnokában elénk állott egy professor és ezt mondta nagy pathossal:

— Urak, a törvény nevében!

Többi szavait elnyelte a sokaság mennydörgő kiáltása, s a tisztelt tanár többé nem juthatván szóhoz, szépen elkotródott. A jogászok rohantak ki az utczára, hogy velünk egyesüljenek. Közülök Vidacs emelt szót, elmondta, hogy professoraik a tartandó lakomában részvevést eltiltották kicsapási büntetés mellett. Kaczaj és boszankodó kifakadások a hallgatóságban. De a lakoma már csak mellékes dolog volt. Jókai ismét fölolvasta a proclamatiót s a tizenkét pontot, s én velem elszavaltatták a *Nemzeti dalt*. Mindkettőt fanatikus lelkesedéssel fogadták s a refrainban előjövő «esküszünk»-öt mindannyiszor visszaharsogta az egész sereg, mely a téren állt.

— Most menjünk egy censorhoz, és vele irassuk alá a proclamatiót és a *Nemzeti dalt*! kiáltott valaki.

— Censorhoz nem megyünk, feleltem, nem ismerünk többé semmi censort, el egyenesen a nyomdába!

Mingyárt beleegyeztek és követtek.

Landerer nyomdája legközelebb volt hozzánk, oda mentünk. Jókait, Vasvárit, Vidacsot és engem neveztek ki küldötteknek, hogy a sajtót lefoglaljuk. Mi megtettük azt a nép nevében, s a tizenkét pontot és a nemzeti dalt rögtön nyomni kezdték. Ezalatt kinn lelkesítő beszédeket tartottak Egresi Gábor, Degré, Vasvári, Jókai stb. Dél felé elkészültek a nyomtatványok, s ezrenként osztattak szét a nép között, mely azokat részeg örömmel kapkodta. Délután három órára gyülést hirdettünk a muzeum terére, s a sokaság eloszlott.

A szakadó eső daczára mintegy 10,000 ember gyült

a muzeum elé, honnan a közhatározat szerint a városházához mentünk, hogy a tizenkét pontot magokénak vallják a polgárok is, és velünk egyesüljenek. A tanácsterem megnyilt, s megtelt néppel, először. Rövid tanácskozás után a polgárság nevében aláirta a polgármester a tizenkét pontot, s az alant álló sokaságnak az ablakból lemutatta. Óriási kitörése a lelkesedésnek! ... Egyszerre az a hír szárnyal, hogy katonaság jön ... körülnéztem, hogy az arczokat vizsgáljam, egyetlen egy ijedt arczot sem láttam ... minden ajkon e kiáltás: fegyvert! fegyvert!

Ezen, különben alaptalan hír, oly fölindulást okozott, hogy Nyári Pál és Klauzál tovább beszéltek egy óránál, a nélkül, hogy beszédeikből egy-egy töredék mondatnál többet hallottunk volna.

— Budára, — Budára! — a helytartótanácshoz! ... nyittassuk meg Stancsics börtönét! ... Budára! ...

Ezek voltak a nép leginkább és legtöbbször hallható kiáltásai. Végre választmány neveztetett ki Budára menendő, s a helytartótanácsot fölszólítandó, hogy a censurát rögtön eltörölje, Stancsicsot szabadon bocsássa, s a katonaságnak rendeletet adjon, miszerint ügyeinkbe semmi szín alatt be ne avatkozzék. A választmány tagjai: Egresi Sámuel, Gyurkovics Máté, Irányi Dániel, Irinyi József, Kacskovics Lajos, Klauzál Gábor, Molnár György, Nyári Pál, Petőfi Sándor, Rottenbiller Leopold, Staffenberger István, Tót Gáspár, Vasvári Pál.

A választmány legalább 20,000 ember kiséretében fölment Budára a helytartótanácshoz és előadta kívánatait. A nagyméltóságu helytartótanács sápadt vala és reszketni méltóztatott, és öt percznyi tanácskozás

után mindenbe beleegyezett. A katonaságnak kiadatott a tétlenség iránt a rendeletet, a censura eltöröltetett, Stancsics börtönajtaja megnyilt. A rabirót diadallal hozta át a töméntelen sokaság Pestre.

Ez volt márczius 15-ike. Eredményei olyanok, melyek e napot örökre emlékezetessé teszik a magyar történetben. Események folytatásának ez közönséges volna, kétségkivül, de tekintve annak, a mi volt, kezdetnek, nagyszerű. dicső. Nehezebb a gyermekeknek az első lépést megtennie, mint mérföldeket gyalogolni a meglett embernek.

Pest, márczius 20. 1848

Az egyetértés, mely eddig kivétel nélkül uralkodott a fővárosban, bomlani kezd.

Német polgárok, bevádollak benneteket a nemzet és az utókor előtt, hogy azt ti bontottátok fel! E kettő itéljen fölöttetek.

Ők nyilatkoztak először, hogy a nemzetőrségbe magok közé zsidót nem vesznek, és igy ők dobtak először sarat márczius 15-ikének szűz zászlajára! . . . avvagy nem áll-e azon e jelszó, és nem kiáltottátok-e velünk: Szabadság, egyenlőség, testvériség? Igen, ti velünk kiáltottátok ezt, de — most már látjuk — nem igazságszeretetből, hanem félelemből! . . .

Megszüntetek már félni? Ne szünjetek meg, mert eljött és még nem mult el a jutalmazásnak és büntetésnek ideje!

Várhattok-e igazságot a magatok részére, ha nem vagytok igazságosak mások iránt?

S miért üldözitek ti a zsidókat, hogy meritek őket üldözni itt minálunk? Hullott egy csepp véretek e földre, midőn a hazát szerezték, vagy midőn oltal-

mazták? nem; ti jött-ment emberek vagytok, alig van köztetek olyan, a ki be tudná bizonyítani csak azt is, hogy első nagyapja itt halt meg, annál kevésbbé, hogy itt született. Olyanok voltatok mint az I, midőn bejöttetek, most olyanok vagytok mint az O . . . legyen bennetek annyi becsületérzés, hogy ha már nem szeretitek is e nemzetet, melynek földén meghíztatok, legalább ne piszkoljátok azt be!

De legszomorubb az, hogy nincs olyan gyalázatos ügy, melynek pártfogói, apostolai ne támadnának. Ezen égbekiáltólag igazságtalan zsidóüldözésnek apostola lett nehány zugprókátor, kik most széltire prédikálnak a zsidók ellen, s a ki az igazság mellett szót emel, arra a megvetendő hamis próféták elég szemtelenek azt kiáltani, hogy a zsidók által meg van vesztegetve. A nyomorúk! nem tudják, vagy nem akarják hinni, hogy ő nálok becsületesebb emberek is vannak, kik nem a szennyes önérdek rabszolgái, hanem a tiszta igazság és humanismus barátai.

Pest, márczius 24. 1848.

Az urbért eltörölte az országgyülés. Nagyon szép tőle, de még szebb lett volna, ha ezt előbb teszi. Akkor viselhette volna a nemesség a nagylelkű nevet, de most, midőn végső szükségből tette és ijedtségből, nem tarthat rá számot. A tekintetes karok és rendek s a méltóságos és nem t'om miféle főrendek, azt a hírt kapták, hogy Petőfi Sándor a Rákoson tanyáz, de nem egyedül, hanem 40,000 paraszttal egyetemben, és ezen kellemetes meglepetés indította őket azon nagylelküségre, hogy az urbért azonnal eltörölték. A mi a hírt illeti, ez alaptalan hír volt,

de ha nem tették volna a t. cz. urak azt, a mit tettek, biztosíthatom őket Petőfi Sándor nevében, hogy ezen alaptalan hirnek nem sokára alapja és kalapja lett volna, azaz igaz lett volna tetőtől talpig, csak azzal a kis különbséggel talán, hogy nem 40, hanem 80 vagy még több ezer ember jelent volna meg a Rákoson. Egyébiránt jobb, hogy így történt, végtelenül jobb, hálát adok istennek, hogy ama borzasztó dicsőségtől megmentett, nem is szemrehányásképen mondtam ezt el a nemességnek, melyhez magam is tartoztam, csak bátor vagyok tudtára adni a nemes uraknak, hogy nevetség tőlük, nagylelküséggel dicsekedni. Tisztelet, becsület, de igazság is!

Pest, ápril 1. 1848.

Két heti huzás halasztás után ő császári királyi apostoli fölsége kegyelmesen méltóztatott szavát beváltani . . . a magyar független felelős ministerium megvan.

Pesten a kedélyek a forradalmi hangulat tetőpontján voltak, a vidékről naponként csatlakoztak ujabb s ujabb hivek elveinkhez és munkálódásainkhoz és ilyen helyzetben mi két hétig várakoztunk, hogy a király megartsa adott szavát. Ily dolgokra sírva fakad a nemzetméltóság s azt mondja: szégyen reánk! . . . Szégyen igen is, de a szégyen nem illeti az ifjuságot. Ne keveredtek volna csak jámbor békés Lafayettek közénk, hagyták volna azokra az ügyet, a kik kezdeni merték, nem esett volna e csorba dicsőségünkön! . . . Meglehet, hogy vér folyt volna, de ti vérontás nélkül akartok átalakulni? Isten segítsen, hanem semmi sem lesz belőle. A földnek, hogy termékeny és virító legyen, nemcsak esőre, hanem koronkint vérre is van

szüksége, és ha idején nem itatjuk meg, később, midőn nagyon szomjazik, majd két annyit követel.

Ma olvastatott föl a megyei és a választmányi gyülésben a ministeriumról szóló leirat. Az ifjuság és igy az egész forradalom nagyon elégedetlen vele, de a békés polgárok nagyon meg vannak elégedve, s csaknem nyilvánosan hazaárulóknak nyilatkoztatták azokat, a kik ezentul nyugtalankodni fognak. Jól van, mi nem akarunk hazaárulók lenni, lelépünk és haza megyünk, de ha e királyi leirat mellett nem lesztek képesek a kellő sikert kivivni, akkor ti lesztek a hazaárulók, ti, kik abban teljesen megnyugodtatok, ti, kik a haza egyedüli reményeinek, az ifjuságnak lelkesedését erkölcsi kényszerítéssel elfojtottátok!

Most hát oszoljunk szét ifju barátim, kik a két heti nyilvános életben oly bátran és oly csüggedetlenül működtetek, a mint csak ohajtottam, isten veletek, a forradalomnak vége van . . . de nem, a forradalomnak nincs vége, ez csak az első felvonás volt . . . a viszontlátásig!

Pest, ápril 19. 1848.

Márczius 16-án az előbbi nap tiszteletére a két főváros kivilágítva, néhány nappal utóbb fáklyás zene Klauzálnak, Nyárinak stb. . . . aztán fáklyás zene Wesselényinek, Eötvös Józsefnek stb. . . . később Batthyányi, Kossuth, Széchenyi megérkezésekor a két főváros kivilágitva . . . tegnap ismét a nádor tiszteletére kivilágítás és midenféle cerimonia. Mennyi ünnep egy hónap alatt! Vigyázzatok, hogy ezek után a fényes éjek után sötét napok ne következzenek.

Ha veszszük, e férfiak valamennyien megérdemelték

a megtiszteltetést, melyben részesültek, de ha meg nem érdemelnék is, csakugy megtiszteltük volna őket, és ez a szomorító a dologban. Borzasztó vasárnapi nép vagyunk, nekünk mindig ünnep kell, s ha egyszer nem lesz emberünk, a kit megünnepeljünk, majd a holdvilágnak viszünk fáklyás zenét s csinálunk kivilágítást. Talán azért vagyunk olyan rongyosak, mert mindig ragyogni akartunk.

De én hiszem, hinni akarom, hogy e szánakozásra méltó gyöngeség nem a magyar nemzeté, hanem a monarchiáé, s a monarchiával együtt majd ezen üres czifraságokat is leveti, miként lehull a virág, hogy a gyümölcsnek helyet adjon. A monarchia a virág, a respublica a gyümölcs. Ez igy van s azért nem kételkedem diadalmatokban republicanus elveim!

Republicanus vagyok testestül-lelkestül, az voltam, mióta eszmélek, az leszek végső lehelletemig. Ezen tántoríthatatlanságom, mely soha egy pillanatig sem rendült meg, ez adja ifju kezembe a koldusbotot, mit évekig hordoztam, s ez adta most férfi kezembe az önbecsülés pálmáját. Azon időben, midőn a lelkeket vették és jó drágán fizették, mikor egy alázatos görnyedés megalapított jövendő volt, én messze kerültem a vásárt, és senki előtt még csak fejemet sem billentettem, hanem álltam egyenes fővel s fáztam és éheztem. Lehetnek ékesebb, nagyobbszerű lantok és tollak, mint az enyém, de szeplőtlenebbek nincsenek, mert soha lantomnak egy hangját, tollamnak egy vonását sem adtam bérbe senkinek; énekeltem és irtam azt, mire lelkem istene ösztönzött, lelkem istene pedig a szabadság,

Az utókor mondhatja rólam, hogy rosz poéta vol-

tam, de azt is fogja mondani, hogy szigoru erkölcsü ember valék, a mi egy szóval annyi, mint republicanus, mert a republicanusnak nem az a főjelszava hogy «le a királylyal», hanem «a tiszta erkölcs!» Nem a széttört korona, hanem a megvesztegethetlen jellem, szilárd becsületesség a respublica alapja . . . e nélkül ostromolhatjátok a trónt, mint a titánok az eget, s le fognak benneteket mennykövezni, ezzel pedig leparittyázzátok a monarchiát mint Dávid Góliátot!

Republicanus vagyok vallásosságból is.

A monarchia emberei nem hiszik vagy gátolni akarják a világszellem fejlődését, haladását, s ez istentagadás. Én ellenben hiszem, hogy fokonként fejlődik a világszellem, látom, mikép fejlődik, látom az utat, a melyen megy. Ő lassan halad, minden száz, vagy néha ezer esztendőben tesz egy lépést, de miért sietne? hiszen rá ér, mert övé az örökkévalóság. Most ujra emeli lábát, hogy egyet lépjen . . . a monarchiából a respublicába. Elébe álljak, hogy szemrehányó tekintetével megátkozzon és megsemmisítsen? Nem! leborulok méltóságos színe előtt, fölkelek megáldva, belefogódzom szent palástjába, és követem dicsőséges nyomdokát.

Pest, ápril 21. 1848.

Nagy péntek napja.

Röpülj át 113 esztendőt emlékezetem, röpülj le a Balkán havasokon túl déli Törökországba a Propontis partjára, vidd magaddal a könnyet, mely sötét szárnyadra esett szememből, hullasd azon férfi kezére, ki akkor és ott szünt meg élni. Ez nagy férfi volt és az ő keze szent, megszentesítette a szabadság kardja,

melyet évekig villogtatott. Mennyit küzdött, mennyit küzdött! de sikertelenül, mert várhatni-e ott sikert, hol a barát áruló s a haza részvétlen? Kiesett kezéből a kard, s a hősből földönfutó lett, és mig otthon csalárd barátja a hazaárulás dúsgazdag díjából lakomázott, addig ő számüzetésben ette a kegyelem kenyerét. Ma száztizenhárom esztendeje hogy meghalt, s vajon van-e széles e hazában, széles e világon ember, kinek eszébe jut, hogy a mai nap e hős halála napja?

Oh Rákóczi! . . .

Pest, április 22. 1848.

Vigan vagyunk! — Keresem uj törvényeinkben azt, hogy a magyar katonaság a magyar alkotmányra feleskűdjék, keresem s nem találom. Átolvasok minden törvényczikket . . . nincs . . . se híre, se hamva. Kinek a hibája, kinek a bűne, hogy ez kimaradt?

Egyébirant isten neki, nem nagy baj; ha most megesküdnék vagy megesküdt volna is a katonaság, nem sokára ujra kellene esküdnie, mert nem sokára uj alkotmányunk lesz. Eddig toldoztunk, foltoztunk, s ez hiába való vesződség volt, mely elavult köntösünket legfölebb csak tarkábbá tette, de tartósabbá nem; nekünk egészen uj ruha kell, hogy becsülettel léphessünk a nemzetek sorába, honnan kimaradtunk. És ezen uj ruhát meg fogjuk kapni. Alkotmányunkban még igen sok igazságtalanság van, most pedig azon időket éljük, melyben minden igazságtalanság szétfoszlik, mint a felhő, s az igazság napja besüti a világot!

A katonaság föl nem esketésénél nagyobb annak a külföldről i vissza nem hivatása. A szabad magyar nemzet katonái, még most is ott vannak Olaszországban,

egy sorban a szabadság hóhéraival. A ministerium ez iránt meg egy lépést sem tett. egy hangot sem adott. Jobban becsülöm őket, hogysem ebbeli tétlenségöket hazafiatlanságra magyarázzam, de mindenesetre erélytelenség tőlök, s az erélytelenség igen sokszor kártékonyabb és igy kárhoztatándóbb a hazafiatlanságnál. Ha bízik a ministerium a nemzetben, ugy lépjen fel a nemzet nevében, teljes erélylyel, ha pedig nem bízik a nemzetben, ugy hogy merte magára vállalni oly ország vezetését, a melyre saját hite szerint nem támaszkodhatik? de legyen meggyőződve a ministerium, hogy a mint mi bízunk ő benne, ugy bízhatik ő is mi bennünk, mi nem fogjuk őt sem hűtelenül, sem gyáván elhagyni, míg a haza boldogságának és dicsőségének zászlaját viszi előttünk. A magyar nemzet fölébredt, fölemelte fejét a párnáról . . . már e mozdulatában is milyen erőt fejtett ki! . . . mit nem várhatunk tőle, ha talpon terem! . . . ne féljetek, rókák ellen ereszteni azon gladiatort, ki egykor a világ circusában oroszlánokkal küzdött és diadalmaskodott!

A ministeriumnak legelső kötelessége, katonáinkat visszaszerezni Olaszországból. Míg ezt nem teszi, semmit sem tett. Nekünk szükségünk van reájok, mert minden oldalról fenyegetnek, minden pillanatban készen kell lennünk kül- és belháborúra. Sem egyik, sem másik nem lesz képes megsemmisíteni bennünket, hiszem istenem, hiszem a magyarok istenét! de egyik is, másik is fajdalmas sebeket üthet rajtunk, pedig már eddig is annyi sebet és sebhelyet mutathatunk, hogy megérdemeljük a hős és a martír nevet.

De vissza kell híni katonáinkat, ha semmi szük-

ségünk nem volna is reájok. Szivünk vére, mely szivükből az olasz földre hull; azon vér pedig, mit ők az olaszok szivéből ontanak, Ábelvér mely boszszuért kiált föl az istenhez az égbe, bosszuért a magyar nemzet fejére, hogy eszközül adta magát a hazugság kezébe az igazság ellen. Jaj nekünk!

Ha majd a szabadság közösen elfogadott istenség lesz (és maholnap az lesz), oda állanak a nemzetek oltára elébe, hogy az áldást elfogadják tőle, ott fognak állani hófehér ruhában; de mi nem léphetünk oda, mert a mi ruhánkon fekete foltok lesznek, az olasz háború szégyenfoltjai. És előbb megtöltik a Danaidák a feneketlen hordót, mint mi lemoshatjuk e foltokat. Egy pillanat sincs veszteni való, mindenik nap egy ilyen lemoshatlan pecsét rajtunk. Gondolják meg ezt a ministerek, gondolják meg, hogy ők felelősek, felelősek pedig nemcsak a jelennek, hanem a jövendőnek is — a történetnek. A történet! . . . ha sírjok kövére a rettentő biró szigorú keze sötét fátyolt borít, azt onnan többé a mindenható isten sem szakíthatja le.

Pest, április 29. 1848.

Kliegelnek, a nagy gépésznek, uj találmánya van. Nevezetes, nagyszerű találmány! tegnap mutatta meg a Körben. Egy véghetetlenül tökéletesített vaspálya, melyen hegynek, völgynek utazhatni, kanyarodhatni jobbra balra, s elkészítése csak felényibe kerülne, mint a mostani vaspályáké s igy az utazási költség is a mostaninak csak fele lenne.

A Magyarországon keresztül-kasul kijelölt vasutak, ha elkészülnek, körülbelül 160.000,000 pengőbe fog-

nak kerülni; Kliegel szerint mindezt 80.000,000 pengőbül ki lehetne állítani. Milyen nyereség!

Kliegl a közlekedési ministerhez ment uj találmányával. A közlekedési minister Széchenyi István!

Ezt tudni elég, hogy az eredményt is tudjuk. Széchenyi olyan ember, ki a fogpiszkálókat is Angliából hozatja magának, élvén azon szent meggyőződésben, hogy a magyar ember hat ökör az effélékhez. Meg sem nézte Kliegl gépeit, hanem küldte őt találmányával egyetemben nem tudom kihez és kihez. No de a nagy emberek ilyen kis gyöngeségein ne akadjunk fönn. Nem is Széchenyi itt a hibás, hanem Kliegl uram maga, mért volt olyan együgyű, hogy Magyarországot választotta születése helyéül? Ha valahol Boroughbridgeben született volna, s a neve valami Percy Bysshe Krokszenbrokszen volna, akkor aztán majd máskép fogadta volna Széchenyi. Ha tehát ennekutána megint föltalál valamit, legyen annyi esze, hogy szülessék Angolországban, vagy menjen az alföldre fakilincseket csinálni, s ne törje a fejét olyan hiábavalóságokon, a melyekért nálunk egy fityinget sem dug a zsebébe.

Ad vocem zseb! . . . a zsebem jóformán üres, de még sem olyan üres, hogy bárminemű hivatalt fölvállaljak, ha tukmálják is rám, annál kevésbbé, hogy folyamodjam érte, mint jóakaróim terjesztgetik. Tisztelt jóakaróim, ha valaha azt halljátok, hogy én hivatalba léptem (egyetlen egyet, az országgyülési követséget kivéve) tudjátok meg, hogy akkor már az utolsó ponton leszek, azon, hogy családomat az éhhaláltól megmentsem.

Általában sokat foglalkoznak most velem a rágal-

mazó kutyaháziak. Némelyek azt hirdetik, hogy megtébolyodtam, mások, hogy el akartak fogni, de megszöktem. Szeretnétek, ha így volna? ugy-e bár? tudom. A megtébolyodásból mi sem lesz, biztosíthatlak felőle benneteket, legfölebb azon esetben tudnék megőrülni, ha becsületessé válnék az egész világ, mert akkor nem lenne ki ellen küzdenem, pedig nekem harcz és háboru kell mind halálig, s én csak a gazok ellen harczolok. A mi a másik czikket illeti, jöhetnek olyan siralmas idők, hogy befognak, de azt nem fogjátok hallani, hogy megszöktem, ha egy égig emelt vérpad intene is felém, hogy szökjem. Én félek egytől, de az nem a börtön, nem a halál, hanem bátorságom . . . ez az, a mit nem mernék megsérteni, a minek vakon engedelmeskedem, és ez soha nem mondja hogy «hátra», hanem mindig így kiált rám: «előre!»

Valami böszörményi nemzetőr meg a *Királyokhoz* czimű versemre egy ellenverset írt. Ez aztán a gyerek! e majd megőrzi a nemzetet, vigyázzatok rá. Ez a fiatal óriás azt bizonyítgatja ellenem, hogy van szeretett király. Jól van hát no, legyen, isten neki; de ha azok, kik a királyokat szeretik, mindnyájan ilyen legények, mint ő kelme, ugyan nagyra lehetnek velök a királyok. Szegény királyok, most már igazán sajnálni kezdelek benneteket, ezt látván, hogy ily nyomorult prókátorokra szorultatok. Ebben a versben engem mindenféle czímmel tisztelnek meg; a legszelidebbek ezek: hongyülölő, honáruló! — Megnevezzem azt a ficzkót, ki engem e nevekkel illet? Nem fogom megnevezni. Ő belém kapaszkodott, hogy fölemeljem magammal . . . nem nyulok tiszta tollam-

mal szennyes nevéhez . . . lerugom őt, mint a férget, mely csizmámra mászott!

NAPLÓTÖREDÉKEK.

I. HISTÓRIAI JEGYZETEK.

(1848—1849.)

1848 márczius 15-én egész nap esett az eső . . . Az ég a megszületett szabadságot keresztelte. Szekrényesi városkapitány azt kérdezte Landerertől: «Kell-e katonaság?» Landerer azt felelte: «Nem,» Délután a városház-teremben Nyári és Klauzál táblabiráskodtak: «a rend, a rend!» volt minden második szavuk. Az a hír terjed, hogy katonaság jön. Senki sem ijed meg. Azt kiabálják: fegyvert! A helytartótanács előtt Klauzál szónokolt; a forradalom küldte s oly alázatosan és reszketve hebegett, mint tanítója előtt az iskolás fiú; ha lenn az udvaron és utczán 20,000 ember nem kurjogat, kidobták volna, azt gondolván, hogy talán kéregető armer Reisender. Tancsicsot a színházba vitték, onnan jött a városházához s köszönetet rebegett.

A helytartó-tanácshoz küldött választmány állandóan megmarad. Másnap 16-án Irányi ezt forradalmi választmánynak találja mondani. Nyári hevesen, csaknem dühösen protestál minden «forradalom» szó ellen, tagadja, hogy ez forradalom. 16-án a város kivilágítva. Rendkívüli néptömeg; példátlan rend és öröm.

*

1848 julius 5. A nemzetgyűlés megnyitása. Gyönyörű felhőtlen nyári reggel. Minden utczán néptenger. A Dunaparton sorkatonaság és nemzetőrség. A karzatok tömve, a követek nagy része ünnepi ruhában, de nem ünnepélyes arczczal. A teremben, háttal a Duna felé az elnöki szék, ez alkalommal fölfejkötőzve bíbor mennyezettel István főherczeg számára. Az elnökszék előtt alantabb a tribune, homlokán Magyarország czímere a koronával. 12-kor megdördültek az ágyuk, jött István herczeg, «Magyarország regeneratora», mint a Pesti Hirlap állította. Mikor a ministerek lépegettek a terembe, az éljenezni kezdőket lepisszegték, csak Kossuth beléptével harsant meg az éljen. Szemere Bertalan öltözete legczifrább, Deáké legegyszerűbb. Mikor István jött a hídon, a nemzetőrök a «Gott erhalte»-t muzsikálták.

*

Több század óta feledve volt a hely, hova hajdan a királyokat temették Székes-Fehérvárott. 1848 vége felé meglelék a sírboltot s benne két Árpád-király csontjait. Ez csak egy évvel is előbb nemzeti ünnep lett volna, most egy pár régiségkedvelő tudóst kivéve, senkit sem érdekelt. A nemzet épen a királyok elleni harczát vívta. Mintha azért jöttek volna ki e holt királyok a sírból, hogy élő utódaikat lehíják magukhoz a trónról a porba.

*

1849. A koronát a vasúton el akarták lopni. Szolnok helyett Váczra indult a vonat, hol Simunicsot lenni hallották. Palota táján vette észre egy utazó,

hogy Váczra mennek s így fordították vissza a vonatot. Éjfél volt, a vonat ablakai a hidegtől be voltak fagyva. A debreczeni útban felfordult a szekér, mely a koronát hozta.

*

A követek Pesttől Debreczenig mindig kártyáztak s itt, a kikkel legelőször találkoztam, arról értekeztek füleim hallatára, hogy a ferblit sántával vagy sánta nélkül jobb-e játszani? Azon pillanatban, midőn a Pest melletti eldöntő csata hírét vártuk, midőn a nemzet az élet-halál perczeket élte! Ilyen elaljasodást alig mutat a világtörténet.

*

1849 január 12-én a képviselők conferentiája. Nyári azt nyilatkoztatta, hogy Magyarország el van veszve.

II. ERDÉLYI ÚT.

(1849.)

1849 január közepén indultam Debreczenből Bem tábornokhoz, kinek seregébe tétettem át magamat a honvéd-bizottmány által. Hideg téli reggel mentem át a Királyhágón. Bús elandalodással néztem a tájat, mely nyáron oly gyönyörűen szép, de most szépségeit csak képzelni, találgatni kellett, mint a megvénült asszony eltűnt ifjuságának bájait. Feketetótól kezdődtek az oláh dúlások nyomdokai, melyek Kolozsvár felé egészen föl Beszterczéig tartanak. Kirablott, fölgyújtott, félig s néhol egészen lerombolt házak. Csucsa és Sebes közt csatatér, hol a mult év

vége felé Riczkó vezér alatt a mieink megverték a császáriakat, kik közül Saint-Quentin őrnagy is elesett s épen ezáltal lett részünkről a csata megnyerve. Utitársam megmutatta a helyet, hol Saint-Quentint lelőtte egy közemberünk. Kolozsvárról Torda, Balásfalva felé akartam táborunkba menni, mely Szelindeken feküdt, de az oláhok miatt az ut nem lévén biztos, sőt igen veszélyes lévén, föl kellett kanyarodnom Dézs, Besztercze felé, onnan le Szász-Régen, Marosvásárhely és Medgyesnek. Éjjel értem Szász-Régenbe, melyet a mult évben a székelyek kiraboltak és fölgyujtottak. Rettenetes látvány; ugy álltak az ajtó- és ablaktalan nagy házak, mint valami óriás koponyák, kisértetiesen bámulva üres szemgödreikkel. Szászrégenen túl egy pár óranyira Petele, kis szász város, melyet szinte a székelyek dúltak föl, de annyira, hogy csak imitt-amott látszik egy-egy darabka fal. Marosvásárhelyt találkoztam a szebeni csatában megsebesülteinket hozó szekerekkel. Egy pár utitársam a látványra jónak találta ott helyben maradni, míg táborunkról «bizonyos hírek nem jőnek», a mi hegedű-szóban annyi volt, hogy «míg Szebent be nem veszik». Pedig katonák voltak. Én tovább mentem s Gálfalván háltam, hol nehány nappal előbb azon szerencsés csatánk volt, melyben az ellenséget példátlanul megfuttattuk. E csatában történt, hogy midőn attaqueot fujtak, egy huszár sohajtva mondta: «Isten segíts!» — mire egy másik huszár azt felelte: «Ne segítsen biz az Isten, se nekünk, se az ellenségnek, csak nézze, hogy mit csinálunk!»

III. ZOLTÁN FIAM ÉLETRAJZA HÉT HÓNAPOS KORÁIG.

(1849.)

Született Zoltán fiam deczember 15. 1848. déli tizenkét órakor, Debreczenben, a Harminczad-utczában, Ormós szabó házában, az utczára nyiló kapu melletti szobában.

Szeptemberben beállván katonának, feleségemet szüleihez vittem Erdődre, de az ottani lakás később az oláh lázadás miatt nem levén eléggé biztos, Debreczenbe szállitám őt, hol zászlóaljammal feküttem. Így érte szegény fiamat az a szerencsétlenség, hogy Debreczenben született.

Debreczenben és a mi több, pénteki napon.

Azaz jobban mondva: pénteki napon és a mi több, Debreczenben! mert Debreczen még a pénteknél is veszedelmesebb, elannyira, hogy ha a magyar függetlenség balul üt ki, azt nem másnak köszönhetjük, hanem annak, hogy Debreczenben kiáltatott ki. Micsoda gondolat is volt az, egy nemzet függetlenségét olyan városban proclamálni, hol a házak kapujára ez van irva: «A ki bejön ez udvarra, tegye be az ajtót, mert kimegy a disznó.» Legalább annak a háznak a kapuján, a hol fiam született, ez állott.

Deczember 14-kén este Tacitusról beszélgettem feleségemmel, midőn hirtelen rosszul lett. Egész másnap délig a legirtózatosabb kinokat szenvedte, miknek visszagondolása most is megrázkodtatja lelkemet; már eszem ágában sem volt, hogy a szülést túl fogja élni szegényke, mert különben is oly kicsiny, vékony és gyönge, vagy legalább ennek látszik, hogy a

szellő is könnyen elbánhatnék vele. Fiam is oly gyönge, oly rideg, oly kicsiny, mondhatnám oly alaktalan volt, hogy az első pillanatban halvaszületettnek véltem. Harmadnapos korában megbetegedett s a betegség még inkább elcsigázta; de nem sokára felgyógyult, s azután folyvást szemlátomást gyarapodott. Nem sokára megkereszteltettem Zoltánnak. Keresztapja Arany János, a világ egyik legnagyobb költője s legbecsületesebb embere, keresztanyja Arany Jánosné, a mily egyszerü asszony, oly jó feleség és anya.

Én is, Juliska is végtelenül örültünk fiam születésén, de bizonyára legnagyobb öröme volt ezen az én boldogult jó szüleimnek. Apám azt irta Pestről, deczember 20-kán: «Szeretett gyermekeim, először is csak állandó egészséget kivánok az istentül szeretett Zoltánomnak és Juliskámnak és neked, Sándorom. Megkaptam leveledet, lelki örömet érzettem, úgy szinte édes anyád is, hogy az isten békességesen megszabadította kedves Juliskánkat a szülés mellett. Ezután is kivánunk friss egészséget az ártatlan Zoltánomnak, hogy nagyra nőjön. Ugyan 20-kán örömemben hozattam egy itcze bort, és poharat emeltem, hogy még nekem is lehet unokámról beszélni. Örömömben Gyurinak is vettem egy meszely bort, mint régi szolgádnak, fiam. Csókolunk szeretett gyermekeim. Zoltánnak kardot kell szerezni, mert különös esztendőben született, hogy minden kis gyermek oldalán kardot kell látnunk. Eddig különös vágyásom volt a harczra, de már most tíz annyi van, hogy kedves unokám ne jusson a pogányok kezébe. Csak az isten egészséget adjon, nem maradok itthon.»

Anyám ezt irta e sorok után: «Kedves szeretetteim, bocsássatok meg, hogy az öreg annyi bohóságot irt. Nagy öröm lepte meg őtet, hogy megmaradt életök mind Juliskának, mind Zoltánnak. Kivánnék addig élni, mig az ajkaimhoz szorítanám, és egy meleg csókkal illetném kedves unokámat.»

Szegény anyámnak nem teljesedett e kivánsága; meghalt, mielőtt láthatta volna. Csaknem utósó szava is az volt: «Hát én már nem láthatom az én kedves kis unokámat!»

Apám a tél folytán egyszer Pestről Debreczenbe szökött, s ott látta Zoltánt s határtalan gyönyöre telt benne. Onnan visszament ismét Pestre s nem sokára bekövetkezett haláláig beszédének kedvencz és fő tárgya volt unokája, s halálos ágyán, mikor már beszélni nem tudott, karjait ugy mozgatta, mintha kis gyermeket ringatna, ezzel akarván tudtára adni anyámnak, hogy a kis unokáról gondolkodik.

Oh fiam, ha felnősz, légy tisztelettel és szeretettel e két szent öreg emléke iránt, kik engemet oly végtelenül szerettek, s kik tégedet is, ha meg nem halnak vala, oly végtelenül szerettek volna, mint csak szerethet anyád és apád! —

Eleinte nagyon jó gyermek volt fiam. Két összetett karos szalmaszék volt az ágya, s ott ha elálmosodott, minden ringatás nélkül szépen elaludt; de később Vörösmartyné és Vahot Sándorné mindig ölbe vette és hurczolta, s ez által úgy megszokta a ringatást, hogy azóta néha példa nélküli vesződségekkel lehet csak elaltatni. Más bajunk is volt vele mingyárt születése után, az, hogy semmi szin alatt sem akart szopni néhány hétig. Mindig elfáradt az

egész háznép, mig valahogy nagy nehezen a szájába tukmálhattuk az emlőt.

Hat hétig anyja szoptatta, de miután én januáriusban Erdélybe mentem a hadsereghez, szegénynek a busulás miatt megromlott és elfogyott a teje, s ekkor dajkakézre került fiam. Első dajkája egy pár nap mulva elment a katonák után, második dajkája valami egy hónapig szoptatta, aztán megbetegedvén elment, a harmadik maig szoptatja.

Első bravourja az volt fiamnak, hogy két hetes korában fölült az ágyán. E testgyakorlat annyira megtetszett neki, hogy aztán folyvást praktizálta. Persze csak néha sikerült neki, s akkor is oly fáradsággal, hogy elvörösödött és elkékült bele.

Az utazást már két hónapos korában megkezdte. Februariusban Szalontára ment anyjával Arany Jánosékhoz, s ott maradtak májusig, mikor én megjöttem a hadseregtől. Onnan Pestre ment velem s Pestről, az orosz beütéskor, juliusban ide jött Mező-Berénybe, hol most vagyunk.

HIRLAPI CZIKKEK 1848–49-BŐL.

I.

Pest, május 27. 1848.

Bocsásson meg a haza, hogy most, midőn minden pillanata oly drága, oly fontos, magamra vonom figyelmét, úgy szólván nyakára tolom magamat. Igen rövid leszek, szokásom szerint, s ha nevemhez egy eszme nem volna kötve, vagyis ha nevem egy eszméhez nem volna kötve, a közönségtől ezen egy-két perczet nem merném elrabolni.

Tény, hogy még a márcziusi napokban is a magyar nemzet egyik kedvencze voltam . . . néhány hét s ime egyike vagyok a leggyülöltebb embereknek. Minden elmenő hazafiúi kötelességének tartja egy-egy követ hajítani rám. Több ujságlap nem átalta magát pelengérre tenni, hogy nevem rászögeztessék.

Nem szükség a világtörténetet átmagolnunk, hogy megtanuljuk, mi a népszerűség, csapjuk föl akárhol e nagy könyvet s egy lapjából is megtanulhatjuk. A népszerűség a tarpeji szikla, melynek tetejére nem azért viszik föl az embert, hogy ott a magasban uralkodjék, hanem hogy lehajítsák. A népnek mulatság kell. Tudtam én ezt, mielőtt ama szikla tetejére ért velem az ujjongató sokaság, nem részegített meg a rám dobált koszorúk illata, ébren és teljes lélekjelenettel vártam a letaszítás pillanatát és ennek köszönhetem, hogy nem a fejemre, hanem talpra estem. Talpra estem és semmi bajom sincs. Itt állok most alant a mélységben, alant és koszorútlan, de állok!

Egyet sajnálok, megvallom, ha már kedvetek jött engemet lelökni, mért nem löktetek oroszlánok barlangjába? hadd szaggattak volna szét e vad, de nemes állatok! . . . Miért löktetek ide, hol a csúszó-mászó férgek hemzsegnek? melyeknek csipése nem halálos, de több mint halálos: undorító. Istenemre, ha már bűnös vagyok, inkább érdemeltem a vérpadot, mint azt, hogy haszontalan rongyos lelkű ficzkók hizlalják rajtam piszkos nyelvöket, miket eddig csak arra használtak, hogy az uralkodott önkény kegyelmes sarutalpát nyalogassák, mint farkcsóváló alázatos ebek.

De bűnös vagyok-e vagy sem? mint vétettem? Egy verset írtam, melynek tartalma, hogy nincsen többé

szeretett király, és egy népgyülésen kimondtam, hogy a ministeriumban nincs bizalmam.

Akkortájban ugy viselte magát a ministerium, hogy igazán nem bízhatott benne az, ki féltette a hazát; ezt pedig csak az félti, a ki szereti. Kül- és belháború fenyegetett s hadseregünk nem volt, s fölállítására nem tett lépést a ministerium. Jellasics feltűzte Horvátországban a legnyilvánosabb pártütés zászlaját, s a ministerium ugy bánt vele, mint daczos gyermekével a majomszeretetű anya, az ember nem tudta, czirógatja-e vagy pofozza? s ezekhez járult a budai vérengzés . . . itt a haza szívében, a ministeriumnak csaknem szeme láttára aprította egy idegen zsoldos a magyart!

Ha ilyen kétségbeejtő körülmények között kikiáltom bármily válogatatlan szavakkal, hogy nem bízom a ministeriumban, ezt vétkemül csak az tulajdoníthatja, a ki nem tudja, mi a hazaszeretet.

Hallgatni mindig könnyebb, mint beszélni, s ki figyelmezteti a hazát, hogy itt és itt veszély fenyegeti, az ellensége nem lehet, de igen is ellensége az, a ki látja a veszélyt és hallgat. Azzal, hogy kimondtam, miszerint nem bízom a ministeriumban, nem akartam én őket elkergettetni, hanem ösztönöztetni általatok arra: viseljék magokat ugy, hogy általános bizalomban, szeretetben részesüljenek. A kocsis nem azért csattant ostorával, hogy lovai kidőljenek a rúd mellől, hanem hogy sebesebben haladjanak. A hasonlítás nem igen költői, de talán nem is igen rosz. Ha én a ministeriumnak volnék, jobban biznám azokban, kik őt koronként gáncsolják, mint a kik örökké határtalan bizalmat szavaznak iránta, mert legroszabb eset-

ben is gáncsolói legalább nyilt, őszinte ellenségek, míg amazok talán álbarátok; ki tudja? előttem igen gyanús, hogy az egész bukott pecsovics párt térdetfejet hajt a ministerium előtt. Jó emberből lehet egyszerre rosz ember, de a roszból jó sohasem lesz. De én nem hiszem, hogy a ministeriumnak csak egy is azok közül, kik őt eddig megrovogatták, sőt tudom, hogy nem ellenségei, hanem legőszintébb barátai s azért nagyon igazságtalanok, kik minket gyanusítanak, piszkolnak. Azonban, ha tetszik, gyanusítsanak, piszkoljanak tovább is . . . mi azon vagyunk, hogy a méltatlanságok eltürése a legkisebb áldozatunk legyen, melyet a haza oltárára teszünk.

Egyébiránt bármily nagy emberek ministereink, — én teljes elismeréssel vagyok lángelméik iránt, — nem hagyhatom helybe, a mit nagyon túlbuzgó barátaik hirdetnek, hogy egyedül csak ők menthetik meg a hazát. Kimondhatatlan szomorú dolog volna, ha nyolcz emberen állna egy nemzet élete vagy halála. S ha mindjárt így volna is, ezt nem vón szabad kimondani, mert ha e hit elterjed és meggyökerezik, éktelen kárára lehet a nemzetnek. De nincs így. Az én hitem más, én azt vallom, a mit vallott a nagy franczia forradalom: «vannak a statusban hasznos emberek, de szükségesek nincsenek». Minden időszak megtermi a maga embereit, s annál többet, minél több kell neki. E hitvallás elveszi egy részét az emberek nimbuszának, de csak azért, hogy méltóbb helyre tegye, a gondviselés fejére.

A mi *A királyok*hoz czímű versemet illeti, mely népszerűtlenségem fő oka, az a republicanismus első nyilvános szava volt Magyarországban, és határ-

talanul csalatkoznak, a kik azt hiszik, hogy az utolsó is egyszersmind. A monarchia Európában vége felé jár, a mindenható isten sem mentheti meg többé. Ha valamely eszme világszerűvé lesz, előbb lehet a világot magát megsemmisíteni, mint belőle azon eszmét kiirtani. És ilyen most a respublica eszméje.

Azonban a monarchiának van még jövendője nálunk, sőt mostanában elkerülhetlen szükségünk van rá, ezért nem kiáltottam ki a respublicát, nem lázítottam (mint rám fogják), csak megpendítettem az eszmét, hogy szóljunk hozzá. Ennél többet tennem esztelenség lett volna, ennyit tennem a haza- és emberszeretet kényszerített a magam feláldozásával is. Igen, a haza- és emberszeretet.

Átalakulásunk minden esetre vérbe fog kerülni, arról szó sincs; azon kell hát lennünk, hogy minél kevesebb vérbe kerüljön, erre a legczélszerűbb eszköz az új eszmét lassanként, aprólonként terjeszteni, megkedveltetni. Jaj nekünk, ha egyszerre berohan ajtóstul! akkor nem lesz kenyerünk, mert a vérfolyamok elmossák vetéseinket!

Ennek elkerüléseért írtam, a mit írtam, s megnyugszom benne, mert a mennyit ártottam vele magamnak, annyit használtam másoknak. És ezért ne bántsátok a republicanusokat, ne lázítsatok ellenük, míg ők nem lázítanak, és ők nem fognak lázítani, mert tudják, hogy a minek meg kell lenni, meglesz. A keresztyén vallásnak csak tizenkét apostola volt, mégis elterjedt, hogy ne terjedne el a respublica, melynek már annyi apostola van és annyi martyrja volt! Tudjátok Párizsban a Saint-Méry-utczát? Ott 1832-ben száz republicanus ifju esett el . . . olvassátok el a tör-

ténetnek e lapját, megtanuljátok, milyen katonák a republicanusok . . . 24,000 betanult hóhér alig birta kiirtani e 100 gyermeket!

(Életképek 1848. 26. sz.)

II.

Pest, augusztus 10-én 1848.

Felszabadultunk a Metternich-kompánia alól, s kaptuk a Batthányi-ministeriumot. Erre ugyan elmondhatni, hogy «eben guhát».

Amaz tetteivel törekedett vesztünkre, emez tétlenségével fogja vesztünket okozni. Mi haszna, hogy a mód különböző? az eredmény egy.

Immár nyildogálnak azon boldog ábrándozók szemei, kik nemcsak hogy biztak a ministeriumban, de sőt azt állították, hogy egyes egyedül ez az, mely a hazát megmenteni képes. Gyönyörüségesen meg fogják menteni.

Ország-világ tudja, hogy vélekedtem én a ministeriumról mindjárt eleinte (hogy e véleményemet ki mertem már akkor mondani: jó nevem hirét, melyet évek folytán szereztem, elvesztettem néhány nap alatt), most pedig egyenesen azt mondom, hogy ez a ministerium az, mely legbizonyosabban eltemet bennünket.

Io pæant zengett az ország, midőn az első magyar ministerium névsorát meglátta, én pedig megcsóválom fejemet azon, hogy a magyar ember mindig fölkeltekor szokta dicsérni a napot, be nem várván annak lementét.

Én azt gondolám, ezek mind egy szálig derék

emberek, talán mint ministerek is azok lesznek, de csak talán ... ők azon kornak gyermekei, mely már meghalt: a beszéd, a szónoklat koráé, ebben ők elsők voltak, de vajon nem lesznek-e az új korban, a tettek korában utolsók? mert e kettő közt oly nagy a különbség, hogy vagy egészen uj emberek kellenek hozzá, vagy a régieknek egészen ujjá kell születniök, és ez nagy ritkaság. Csak egy phœnix volt a világon, az is régen volt, tán nem is igaz. Abból, hogy ők a szónoklat mesterei, egyáltalában nem következik az, hogy mesterei lesznek a tetteknek is. A timár kikészíti a bőrt, de a bőrből más mesterember csinál csizmát.

Igy gondolkoztam körülbelül a ministeriumról, midőn az megszületett. Alig élt néhány napot, s én földhöz vágtam kalapomat, s a ministerium iránti minden hitemet és bizalmamat. Azt mondták ugyan, hogy még gyermek, tehát várakozzunk egy keveset, de ez engem meg nem nyugtatott. Hercules már bölcsőjében kigyókat szaggatott szét, s nekünk, ha valaha, ugy most van Herculesre szükségünk.

Bekövetkezett május 10-dike, a budai vérengzés (melynek elkövetői, közbevetőleg mondva, maig büntetlenül fütyülnek), ott a ministeriumnak ugy szólván szeme láttára kaszabolták az embereket; már ekkor nem tartóztathattam magamat, fölugrottam a muzeum udvarán a tribünre, és veszett dühömben elkiáltottam a nemzet szine előtt, hogy én e ministeriumra nem e hazát, sőt a kutyámat sem biznám.

Nyugodt lelki állapotban bizonyosan más szavakkal fejeztem volna ki magamat, de az értelme végre is csak ez lett volna.

Ezen szavaimra dühbe jött az ország és szép fényes nevemet pocsétába dobák és meggázolták. Én fájdalmasan ugyan, de mégis mosolyogtam, mert tudtam, hogy ugyanazok az emberek, kik rá tapostak nevemre, föl fogják azt venni a sárból és szépen letörölgetik róla a meg nem érdemlett szennyet.

S ime már ott vagyunk, hogy azt mondogatják: Petőfinek még sem volt egészen igazságtalansága. És ne adja isten, de maholnap ott leszünk, hogy azt fogják mondani: Petőfinek tökéletcsen igaza volt!

Napról-napra mindinkább látván, hogy a ministerium olyan mint a bekötött szemű, hátrakötött kezű és vasravert lábu ember, minden reményemet egybe helyeztem, a nemzetgyülésbe.

Mit nem vártam én a nemzetgyüléstől! soha ennél nagyobbszerü reményeim nem voltak és soha sem csalatkoztam oly csufondárosan, mint e nemzetgyülésben!

Uramfia, felküldi őket egy fölébredett, föllelkesült, tettrevágyó, tettrekész nemzet, és ők itt nyámognak, itt czammognak, mint valami inaszakadt invalidus; kávéházi pipafüstös unalmokból és egykedvüségökből csak akkor pattannak ki, akkor jönnek tüzbe, ha nem az ellenséget, hanem egymást kell marniok, és végre is megérjük, hogy szőröstül-bőröstül elnyelik a törpe minoritást, . . . szájok ugyan elég nagy erre. A rácz fene eszi az ország lábát, s maholnap a szivébe harap, és az a fű még erdőben és mezőn van, melyet majd patikába kell vinni, hogy ott orvosságot csináljanak belőle. Egy hónapja, hogy megajánlották nagy hűhóval a 200,000 katonát, s azóta ez ügyben egy árva kurjantást sem tettek, mintha az ellenség most készítené

a Ganges vizén a hidat, melyen át hozzánk fog gyalogolni.

Déli Magyarországban zsákra rakják a lenyiszált magyar fejeket, éjszaki és keleti Magyarországért ki kezeskedik? és ki kezeskedik nyugaton Ausztriáért, melynek alattomos keze szennye eddig is mindenütt látszik.

Egyszerre csak azon veszszük észre magunkat, hogy nem két, hanem négy tűz közé szorultunk, és alig van annyi fecskendőnk, a mennyivel egy égő gyufát el tudnánk oltani, és mégis a helyett, hogy állítanák nyakrafőre, ha a pokol fenekéből is, a pénzt és katonát, magok játszanak katonásdit, vagdalkoznak egymás között mint a paréj közt a gyerekek.

Tanakodtak theologiáról, pædagogiáról és az ördög dudja miféle *iá*-ról. Elhagyhatnátok most ezt a nevelést, mikor azt sem tudjuk, lesz-e kit nevelni vagy sem.

De legszebb az, hogy ők a népet, melynek ők képviselői, oly éretlennek, butának tartják. Végső argumentumok mindenre az, hogy a nép még ilyen meg olyan éretlen. Köszönd meg ezt képviselőidnek, nép. Én megvallom, egészen másformának ismerem a népet, s éretlenségének legfölebb egy példáját tudom, azt, hogy ilyen képviselőket választott.

Hanem a legszebbnél is szebb az, hogy ők, kik azért vannak összeküldve, hogy a magyar nemzetet kiemeljék a régi fertőből, e helyett még egy uj gyalázatot csapnak a képéhez: megajánlják a segítséget Ausztriának Olaszország ellen, s ezzel magok zárják be előttünk az ajtót, melyen Európa nemesebb nemzeteinek rokonérzelme jött volna be hozzánk. Most

már jöjön el az idő, midőn magunk emberségéből, a mi könnyen megeshetik, nem birunk kigázolni a bajból, s forduljunk segítségért ama nemzetekhez, majd azt fogják mondani: menjetek a pokolba, a hova valók vagytok, kik kezet emeltetek a szent szabadságra, midőn Európa, sőt ti magatok is küzdöttetek érte!

Ezt fogják mondani, s kilöknek bennünket az antichambreba, hol majd aztán megmagyarázhatjuk az inasoknak a pragmatica sanctiót.

Innen-onnan ezer esztendeje, hogy e földre az első cseppek hullottak ama vérből, mely ezt Magyarországnak keresztelte.

Ezer esztendő óta sokszor volt már a magyar nép kutyául, de nem hiszem, hogy valaha kutyábbul lett volna, mint jelenleg van.

Maholnap már én is kétségbe esem, én!... pedig akkor aztán jó éjszakát, mert én a legutolsó vagyok azok közt, kiket a balsors kétségbeejteni képes. Akkor, ha küzdünk, nem azért küzdünk többé, hogy Magyarország ismét fölemelje fejét, hanem csak azért, hogyha már élni nem tudunk becsületesen, legalább halálunk legyen becsületes.

Irtóztató!

Azért szenvedtünk hát ezer esztendeig, azért izzadtunk könnyeket és sirtunk vért, azért botorkáztunk át keservesen a középkor hosszu éjén, hogy midőn virad végre, mi fáradtan, ájultan roskadjunk össze az utfelen, hogy a nemzetek hajnalának első sugárai odafonódjanak Magyarország homlokára halotti koszorú gyanánt!

Tenni fogunk végre, de tenni és meghalni egy-

szerre... tettünk az emlékkő lesz sirhalmunk előtt. A világ nem tudta, hogy élünk, csak azt fogja tudni, hogy meghaltunk!

Szomorú, szomorú. És pedig igy lesz, ha a nemzet minélelőbb föl nem serken, s ki nem ragadja kormánya és képviselői kezéből azon hatalmat, melyet neki jó hiszemben átadott, melylyel azok részint nem tudnak élni, részint rútul visszaélnek.

(Márczius tizenötödike 1848. 128. sz.)

III.

Pest, szept. 17. 1848.

Hét hónap óta, a februáriusi franczia forradalom óta, szakadatlan hullámzásban van lelkem. Mindennap egy uj remény, uj feszült várakozás, uj lelkesedés, uj harag és minden a világon. Ki hinné, hogy egyfolytában ennyit képes megbirni az emberi szív, kivált ilyen szív, mint az enyim, mely nagyító üveg módjára jót és rosszat óriási alakban tüntet vissza, mely a rengeteg viszhangjaként egy kiáltásra száz kiáltással felel.

Megbirta szivem e hét hónapos fölindulást, a nélkül, hogy darabokra tört volna, de meg kell vallanom, hogy eltompult, elérzéketlenedett, elájult.

Most iszonyatosan rideg a lelki életem!

Az utolsó napok eseményei nyomot nem hagyva pattantak vissza rólam, mint a golyó a márvány szoborról, mint a mennykő a gránitszikláról.

A nemzetgyülés levetette ama szép fényes harczi öltözetet, melyet szeptember 11-ikének estéjén vett föl, levetette mingyárt másnap, és helyette egy vén asszony szoknyájába bujt.

Hallottam, hogy Jellasics berontott Magyarországba 20,000 emberrel és nem estem kétségbe.

Hallottam, hogy Teleki Ádám oly csufondáros hazaárulást követett el, melynek párját az összes világtörténetben kell keresni, és én nem tagadtam meg az istent.

Jelen voltam tegnap este a nemzetgyülésben, midőn felolvasták a nádorhoz írt német levelét a királynak, melyben megtagadja ama föltételeket, miknek teljesítése mellett ajánlotta Battyhány a miniszterelnökség elvállalását; jelen voltam a fölolvasásán e levélnek, melyben a király ő kelme, vagy akarom mondani ő felsége, megdorgálja a nemzetgyülést, hogy ezt meg azt *merészelte* tenni, melyben a magyar nemzet oly hallatlanul pofon veretik egy német izé által, és nem sirtam elkeseredésemben, nem fujtam orromból és szájamból tüzet dühömben, nem szégyeltem magamat, nem pirultam, hogy magyar vagyok, még csak azt sem kiáltottam, hogy «éljen a köztársaság.»

És még sok mást láttam és hallottam, s mindezeknek láttára és hallatára oly érzéketlen, oly nyugodt maradtam, mint a két ezer esztendős múmia.

S mostan én, ki hat hónappal ezelőtt azt irtam, hogy «nincsen többé szeretett király» s kit ezért a Kárpátoktul Adriáig elvetemült hazaárulónak kiabáltak magyar testvéreim, most én azt kérdezem: «hát van-e még szeretett király?» és nem kaczagok.

Nem tudom, meddig tart lelkemnek ezen ájulása? de azt tudom, mire ütni fog a boszú órája, melynek ütnie kell, akkorára visszanyerem, tizszerezve, százszorozva, és tényező leszek az itéletnek ama véres napjain, midőn a nemzet elégtételt vesz megtiprott jogaiért, fölrugott becsületéért.

Mert végre is él az isten, a ki nem engedheti, hogy egy nemzet mindörökké bántott és meggyalázott legyen, egy oly nemzet, mely talán könnyelmü, de nem vétkes, mely talán tulságosan loyalis, de nem gyáva!

Nem, nem és ezerszer nem! a magyar nemzet nem gyáva. A ki téged gyávasággal vádol nemzetem, az nem olvasta a világtörténet legszebb, legfényesebb lapjait, melyeken kardod dicsősége ragyog. A kiért villogtattad századokon át, habár nem mindig győzedelmes, de mindig hősi kardodat! ha te nem martyrkodtál volna magyar nemzet, most a török félhold vetne kisérteties fényt az európai müveltség romjaira!

És pedig, a mely nemzet nem gyáva, annak nem lehet elvesznie, a mely nemzet küzdött az emberiségért, annak nem szabad elvesznie!

Kicsiny tűz vagyok a haza éjében, de tűz vagyok, s egy szót olvashat a nemzet a sors könyvéből fényemnél, de ez az egy szó a remény!

(Márczius tizenötödike 1848. 160. sz.)

IV.

Erdőd, okt. 1.

Kővárvidékén keresztül akartam kiküldetésem helyére, a Székelyföldre utazni, s Nagy-Bányáról kénytelen valék visszafordulni. Ott találkoztam Teleki Sándorral, Kővárvidéke főispánjával és Mihályi Gábor kormánybiztossal. Tőlök tudom a következendőket. Az egész krasznamegyei és kővárvidéki oláhság föl van lázadva. A lázadás középpontja Naszód, hol valami Jovics ezredes és Urbán alezredes fegyvereket és pénzt osztogatnak az oláhok között, kik hozzájok

csatlakoznak. Már mintegy tizezeren vannak talpon; a kővárvidéki megyei pénztárt (mintegy 18,000 pengőt) elrabolták, s egy házat fölgyujtottak. A magyar urak azon helyekről már mind Nagy-Bányán vannak, minthogy életök nem biztos többé. Maga Teleki és a kormánybiztos majd elfogatott; csak csellel sikerült elillanniok, s midőn kocsira ültek s elvágtattak, két puskát sütöttek rájuk az oláhok, de szerencsére egyik sem talált. Több megyei tisztviselőt vasra verve vittek Naszódra, mi sorsra jutottak ott, nem tudni. Szathmármegye már teszi a szükséges lépéseket, a mennyire tőle telik; egy pár ágyu és néhány száz nemzetőr van utban. Én is velök megyek. Tegnap szólítottam föl levélben az alispánt, hogy általános népfölkelést hirdessen a megyében, miután a megindult sereg igen csekély az ellen erejéhez képest. Remélem, az alispán meg fogja ezt tenni, s nem vár ministeri rendeletekre. Hát Pesten mi történik? hol van már Jellasics? hátrál-e vagy előbb jött? semmit sem tudunk. Irtóztató körülmények, de bátorság nemzetem, bátorság és ismét bátorság, s a haza mentve lesz!

(Pesti Hirlap 1848. 183-ik sz.)

NYILT LEVÉL A KIS-KUNOKHOZ.

(Junius 1848.)

Polgártársaim és hazámfiai! Hazámfiai nemcsak mint magyarok, hanem úgy is mint kunok, mert Kis-Kunságban születtem. Ugy hiszem, emlékeztek még arra az alacsony, köpczös mészárosra, ki egykor a

félegyházi, szabadszállási és szentmiklósi mészárszékeket árendálta. Az az én apám. Nem gondolnám, hogy őtet egészen elfelejtettétek volna, mert hiszen akkor, mig itt lakott, minden becsületes ember szerette őt közületek, minthogy a becsületes emberek szeretik egymást. De én rám nehezen fogtok emlékezni; én még gyermekkoromban elszakadtam közületek s azóta csak nagyon ritkán juthattam ahhoz az örömhöz, hogy szülőföldemet meglátogathassam. Ennélfogva nem mervén bizvást reménleni, hogy köztetek szószólóm akad, magam vagyok kénytelen szószóló lenni magamért.

Igazság szerint nem is magamért, hanem itt értetek szólok, legalább azon jó szándékból, hogy előmozdítsam a javatokat. Én szerszámnak ajánlom magamat a ti kezeitekbe, semmi másnak. Magyarország az utóbbi időkben sokat tett, de még koránt sem tett eleget arra, hogy boldog es szabad legyen... Mert minden nemzetnek az a két főczélja: boldogság és szabadság. Magyarország eddig egy nyers fenyőfa volt, most már le van vágva és föl van deszkákra fürészelve, de még nincsen ám meggyalulva, pedig előbb meg kell gyalulni, hogy asztal készüljön belőle, — az a dicső asztal, melyhez majd odaül vendégeskedni a két földi istenség: a boldogság és szabadság.

A mint mondám, Magyarország gyalulatlan deszka, ti meg akarjátok gyalulni; jól van, én ajánlom magamat a ti kezeitekbe egyik gyalunak. Annyit jó lélekkel mondhatok, hogy én már kipróbált gyalu vagyok. Meggyalultam sok faragatlan tuskót és nem esett rajtam csorba. Ennek a czifra beszédnek egyszerű értelme az, hogy közeledik az országgyülés, az ország-

gyüléskor követeket kell választani ... Ha engem megválasztotok követnek, én azt dicsőségemnek fogom tartani, ti pedig, ugy hiszem, nem vallotok velem sem kárt, sem szégyent.

Ez elég világosan van mondva, minden ember megértheti, sőt némelyek azt fogják rá mondani, hogy nagyon világos. Meglehet, de nem tehetek róla. Már az a jó vagy rosz szokásom megvan, a mint veszszük, — hogy mindig őszintén és hímezés-hámozás nélkül szoktam beszélni. Abban a pillanatban vágnám ki nyelvemet, a melyben nem ugy szólna, mint érez szívem. Egyébiránt, ha az őszinteség hiba, ugy az nem az én hibám, hanem az egész magyar nemzeté, mely őszinte volt a világ teremtése óta, és én megvallom, nem akarok jobb lenni nemzetemnél; azt akarom, hogy legyenek meg bennem a magyar nemzet jó és rosz szokásai egyaránt, legyek tetőtől talpig magyar.

Ugy gondolkodom én, azért nem csűrtem-csavartam a dolgot, hanem kereken kimondtam, hogy szándékom követté lenni, ha megválasztotok, atyámfiai. Miért óhajtom épen azt, hogy ti válaszszatok meg követnek? — Azért, mert ez a föld, az, melyen ti laktok, ez a szép Kis-Kunság, az én szülőföldem és bármily közel áll az ember szivéhez az egész haza, még közelebb áll az a hely, a hol született.

Megnyerem-e bizalmatokat vagy nem? azt ti tudjátok és az isten ... Nem becsülöm túl magamat, nem akarok dicsekedni, de isten-szentugyse'! tehetségemhez képest tettem annyit a hazért, különösen aköznépért, hogy bizodalmára érdemes legyek. Olvasátok el azokat a könyveket, a melyeket írtam, jó rakás; abból meg fogjátok látni, mennyire szerettem

mindig a népet és pártját fogtam és küzdöttem érte. Könnyü most a nép barátjának lenni, most, mikor a nép az úr a hazában és a világon; de én már akkor barátja voltam a népnek, mikor azt még parasztnak hitták és megvetették s engemet szinte megvetettek és keserüséggel illettek, mint a nép pártfogóját. E fáradozásaimért egy jutalmat kivánok, azt a jutalmat kivánom, hogy olyan helyre állítsatok, a hol értetek tovább is fáradozhassak, s a hol tán többet használhatok nektek, mint eddig használtam.

Szükségesnek láttam ezeket elmondani magamról a végett, hogy némikép megismerjetek, hogy legalább tudják, hogy ki és mi vagyok, a kik még nem tudták. Azt, hogy az ember ugy nyilvánosan beszélget magáról, talán néminemű orczátlanságnak lehet nevezni. Jól van, nevezzétek orczátlanságnak vagy a minek tetszik, de tudjátok meg: a magam hasznáért soha senki előtt sem szólnék egy szót se, s ha most itt az orczátlanságig vetemedtem, ezt azon szent czél elérésének ohajtásából tevém, hogy a hazának szolgáljak... Ha ez a törekvés bűn, ugy itt a szemem, köpjetek bele, itt a fejem, kövezzétek meg.

Ha valaki csakugyan dicsekedésnek veszi előbbeni szavaimat, ám vegye; megengedem hát, hogy olyan pimasz voltam, hogy hetvenkedtem, de olyan alávaló soha sem voltam, hogy akárkinek is hizelkedjem. A legjobb alkalmam volna rá most megszerettetni magamat veletek azáltal, ha az egekig magasztalnálak benneteket, hogy ti kunok, ti ilyen meg ilyen dicső, páratlan remek emberek vagytok.

Ha én azt amugy hosszas kacskaringósan kikanyargatnám, tudom, nem esnék roszul egyikteknek sem,

sőt közületek többen megsimítanák a bajuszokat és a hajokat és azt mondanák: «Ejnye, mégis derék ember ez a Petőfi, tegyük meg követnek!» Hanem azt koránt se várjátok, hogy én titeket magasztaljalak, mert akkor szemtelenül hazudnám. Becsületemre mondom, hogy ti nem vagytok remek emberek, vagy eddig legalább nem voltatok. Márczius 15-ig az egész Magyarország nagyon szolgalelkü, kutya-alázatosságu ország volt és ti ebben a virtusban közelebb álltatok az elsőkhöz, mint az utósókhoz. Gondoljatok csak vissza arra a Szluha kapitányra,* hogy süvegeltétek, hogy csúsztatok-másztatok előtte. Ah, ha eszembe jut, még most is szégyenlem magamat a ti nevetekben. A zsidók hajdan Mózes idejében az isten helyett egy aranyborjút imádtak, de ti még lejebb sülyedtetek, — ti egy ólomszamarat imádtatok. Azonban ez az idő lejárt és remélem, hogy lejárt mindörökre. Fölemeltétek fejeteket, s fölteszem rólatok, hogy soha többé meg nem hajoltok semmiféle ember előtt a kerek világon. Az isten az állatnak teremtett négy lábat, az embernek csak kettőt, azért, hogy egyenesen járjon és embertársának egyenest a szeme közé nézzen, — mert az ég alatt minden ember egyenlő, egyiknek sem szabad másokra lenézni, egyiknek sem szabad másokra fölnézni. Nem ismerek magamnál se kisebbet, se nagyobbat.

Ennyit akartam mondani atyámfiai, ebből megitélhetitek, hogyan érzek és hogyan gondolkodom. Ha kedvetekre való vagyok, meg fogtok követnek választani, s akkor minden erőmet nagy és szent kötelességem teljesítésére fordítom. Ha pedig meg nem vá-

* Szluha Imre jász-kun kapitány volt.

lasztotok követnek, abból látni fogom, hogy különb embertek akadt, mint én, s ez hazafiúi szivem legszebb öröme lesz, mert főohajtásom, hogy én nálam minden ember nagyobb tehetségü és nagyobb buzgóságu legyen a magyar hazában, a mely haza, adja a magyarok istene, hogy mindörökkön örökké éljen!

Petőfi Sándor.

NYILT LEVÉL A SZABADSZÁLLÁSIAKHOZ.

Pest, 1848 junius végén.

Polgártársaim! Ti ellenséges kezet emeltetek rám, én baráti kezet nyujtok ti nektek. Követem a szentírást, mely azt mondja: «A ki kővel hajít utánad, hajítsd vissza kenyérrel». Istenemre mondom, akkor sem haragudtam rátok, mikor engem vadállatok módjára megrohantatok, hogy széttépjetek; annál kevésbbé haragszom most. De haragszom azokra, a kik annyira elámították benneteket, hogy ellenem fordultatok, mint ellenségtek ellen, a ki legjobb barátotok vagyok széles e világon!... Titeket csak sajnálni tudlak, sajnállak szivemből.

Ha még át nem láttátok, majd át fogjátok látni, hogy vétkeztetek, nagyot vétkeztetek ellenem és magatok ellen és akkor pirulni fogtok, szégyenleni magatokat és sokért nem adnátok, ha nem történt volna meg az, a mi megtörtént, Az egész magyar nemzet ujjal fog rátok mutatni, hogy ti vagytok azok, a kik engem kikergettetek várostokból és nektek az az ujjmutatás jobban fáj majd a pofoncsapásnál.

Polgártársaim! Ha azok az urak, a kik engem becstelenitettek előttetek, igaz utban jártak: miért nem

hagytak engem szóhoz jutni? ... Én azt akartam, hogy ha majd minden választó együtt lesz, fölállok előttetek és azt mondom: «Most jöjjön ide, a kinek vádja van ellenem, itt szemtől szembe mondja el vádját, majd megfelelek rá!» Ekkor kisült volna, ki a becsületes ember, ki nem? ... De épen ezért nem hagytak engem beszélni, mert nagyon jól tudták ők, hogy ha szót emelek, ők vesztenek ... Kimutattam volna, hogy minden vádjuk csak rágalom, hazugság, gyalázatos hazugság. Hiszen, ha igazat beszéltek volna, szemembe is merték volna mondani, — de mindig csak hátam mögött piszkoltak a gyávák!

Első felindulásomban azt határoztam, hogy törvény elébe állítom becsületem megsértőit; de most már másképp gondolkozom ... Azzal csak magamat szenynyezném be, ha egy sorompó elébe állnék olyan piszok fajjal, mint azok. Ez csak annyi volna, mintha a hold bepörölné azokat a kutyákat, melyek őket megugatják. Nincs Magyarországon egyetlen egy becsületes ember, ki az én becsületemben kétkednék s ennél többet az isten törvényszéke előtt sem nyerhetnék.

Nagy Károly* uram pedig hiába diadalmaskodik, mert azt a választást meg fogja semmisíteni az országgyülés, mint törvénytelent és őtet ebrúdon fogják kivetni a követek közül és ugy kell neki, mert a ki mint vet, ugy arat. Utra mehet aztán szépen és zsebre rakhatja a dicsőséget, melyet számotokra és a maga számára aratott. Fogadom, hogy ezután húsz mérföldnyire megy onnan, a hol követet választanak, hogy hírét se hallja.

* Petőfi ellenfele, kit követté választottak.

Ti polgártársaim készüljetek az uj követválasztásra, mely egy hónap mulva bizonyosan meglesz; készüljetek el jobban, mint az előbbenire. Ha körülményeim engedik, akkor megint lerándulok hozzátok, — ha nem egyébért, csak azért is, hogy néhány embernek a szeme közé nézzek. Válaszszatok követnek akárkit, csak olyat ne, a ki étellel és itallal veszteget benneteket, mert az olyan nemhogy barátotok volna, sőt inkább legnagyobb ellenségtek; az olyan a ti veszedelmetekre törekszik és előbb-utóbb megsiratjátok, de már akkor késő lesz.

A derék szentmiklósiakat, fülöpszállásiakat és laczháziakat köszöntöm, titeket is köszöntelek s arra kérem az istent, világítson fel benneteket, hogy ezentúl ne tartsátok ellenségteknek azt, a ki legbuzgóbb jóakarótok, legőszintébb barátotok. Nem szükség azt az intést adnom, hogy ezután ne higyjetek azoknak, kik a minap ugy bolonddá tettek titeket, ugy sem fogtok nekik hinni többé az életben. A helyett, hogy titeket ámítanak, azoknak jobb volna bizony, ha számot adnának a város jövedelmeiről, melyek isten tudja hova gurultak, mig ők tisztviselősködtek. Vonjátok őket számadásra, ha olyan nagyon becsületes emberek; aztán gyalázzanak mást, ha a maguk becsülete tisztában lesz. — Isten veletek!

Petőfi Sándor.

PETŐFI PROCLAMATIOJA 1848-BÓL.

Az Egyenlőségi Társulat Magyarország lakosaihoz, testvéreihez, rokoninkhoz szives üdvözletet!!!

Bánat és harcz szól belőlünk, olyanok a mi szavaink, mint mikor a szél belesivít a félrevert harang zúgásába.

Tűz van, tűz van . . . nem egy falu, nem egy város, hanem egy egész ország ég. Fölharangozzuk az egész nemzetet. Talpra legények! ha most föl nem keltek, feküdni fogtok a világ végeig.

Magyarok! ezelőtt ezer esztendővel megindult egy népfaj Ázsiából azon szándékkal, hogy fölkeresi a föld legtermékenyebb tartományát, s azt elfoglalja maradékai számára; sokáig, nagyon sokáig vándorolt e népfaj, míg azon tartományt végre megtalálta, el is foglalta; és miképp foglalta el? négy vagy öt esztendeig szakadatlanul harczolt, hullott az ember, omlott a vér, mint a zápores.

Magyarok! így szerezték meg számunkra őseink e szép tartományt, mert azok az Ázsiából jött vitézek a mi őseink.

Hétszáz esztendeig élt szabadon a magyar nemzet itt új hazájában. Hol jó, hol balszerencse érte, hol örült, hol búsult, de mindig szabad volt. Ekkor felhívta Lotringi herczeget, hogy fogadja el a magyar koronát, legyen Magyarország királya, s itt kezdődik a mi nyomoruságunk, mely háromszáz esztendeig tartott egész az idei tavaszig.

A magyar nemzet így szólt a római császárhoz: «Mi eddig tetszésünk szerint választottuk királyain-

kat, de abba beleuntunk, mert minden új király választásánál olyan villongások történtek, melyek tetemesen gyengítették hazánkat. Átadjuk neked, római császár! neked és maradékidnak a magyar koronát azon kikötéssel, hogy törvényeinket, jogainkat, szabadságunkat, nemcsak hogy meg nem sérted, egy ujjal is, hanem azokat mint szentségeket védelmezni tartozol.»

A római császár erre azt felelte: «Elfogadom, és én a magyar nemzetnek, a magyar nemzet törvényeinek, jogainak s szabadságának megtartója és védelmezője leszek.»

Ezt fogadta a római császár, nemcsak fogadta, hanem esküvel is megerősítette, s utána mondta az esküt minden ivadéka, mikor megkoronázták, de az esküt az őt környező camarilla mindig kijátszotta.

Annyi bátorság nem volt a camarillában, hogy nyiltan, egyszerre azt mondta volna: «magyar nép, vége szabadságodnak, rab vagy, Ausztria rabja!» hanem csürés, csavarás, alattomos áskálódás és mindenféle ördögi mesterségek folytán, hogy minden törvényczikkeinket felforgatta, s kivetkeztetett bennünket minden ősi jogainkból és szabadságunkból. Nincs az istennek olyan kezén-lábán megkötözött népe, mint mi voltunk az utóbbi időben. A ki azt akarta, hogy véres halállal veszszen el, nem kellett egyebet tennie, csak ezt a szót kimondania: szabadság. Igy vesztek el a vérpadon a legdicsőbb hazafiak: Zrínyi, Frangepán, Nádasdi, Martinovics és mások számtalanon.

Római császárok azt igérték, azt esküdték, hogy barátaink, atyáink lesznek, és a helyett mik voltak?

Pénzünket a magok zsebére rakták, s ifjainkat el-

hurczolták osztrák katonának. Saját fiaink és testvéreink őrizték kivont karddal tömlöczünket, s e tömlöcztartókat a mi pénzünkkel, a mi véres verítékünkkel fizette az ausztriai kormány. Kinek olyan a lelke, hogy e pokoli gazságra meg ne döbbenjen?

De feljött az 1848-ik esztendő, úgy jött fel, mint egy új haragos csillag, a népek haragának csillaga. A franczia trónuson egy elvetemedett gaz király ült: Francziaország elkiáltotta magát és e kiáltásra megrendült és összeroskadt a trón, s a hitszegő király rémülve szökött el s most fején korona helyett átok van.

Követte Francziaország példáját Európa minden népe, fölkiáltott és fegyvert ragadott a szabadságért. Fölkeltünk mi is magyarok, felemeltük a szabadság eltiport zászlaját, Pozsonyban Kossuth, Pesten az ifjuság. Mint a mennydörgés úgy harsogott be Bécsbe a magyar nép szava: «Mi szabadok akarunk lenni akár szép szerével, akár véres küzdéssel, de visszavívjuk elrabolt ősi szabadságunkat!» A bécsi német kormány nem mert ellenállni törvényes és igazságos követelésünknek, és azt mondta: «Jól van kedves magyar nemzet, légy szabad, vedd kezeidbe régi jogaidat, melyeket apródonként elloptam tőled, légy boldog.» Mink szerencsétlen könnyenhivő, mindenkiben megbizó emberek vagyunk, készpénznek vettük a szép szót és lefeküszünk mint a kinek legjobb rendben van a szénája, s csak most ébredezünk, mikor a camarilla ismét összeszedte magát s azt kiáltja ránk: «a mit márcziusban engedtem nektek, az csak tréfa volt, most visszaveszem s ti szolgálni fogtok nekem, mint eddig szolgáltatok, katonákat fogtok nekem adni,

pénzeteket ide külditek Bécsbe, s azonfelül minthogy nekem igen sok adósságom van, fizetni fogjátok egy részét, fizettek 200 millió forintot». Magyar nép, ha van még istened és lelked, mit felelsz erre? nem kiáltja-e milliom és milliom ember ezt: Nincs a világon az a hatalom, mely ismét elrabolja tőlünk a szabadságot! a mindenható isten csak az életünket veheti el, de szabadságunkat nem! Vagy kételkedtek szavainkban? nem hiszitek, hogy mind ez igaz, a mit mondunk? akkor mondjátok meg, mit csinál vad csordájával a magyar földön Jellasics horvát bán, kit ezen hivatalról a király már egyszer letett, aztán ismét beletette a camarilla törvénytelenül, törvényeink sárba tapodásával! mondjátok meg ezt, mert már határainkon belül van Jellasics és napról-napra beljebb jön az országba, s azt hirdeti, hogy még az idén ő tart országgyülést Pesten korbácscsal és kancsukával.

Magyarok! nem ennek végbevitele, hanem e szónak kiejtése is olyan vakmerő szemtelenség, melyet Jellasics torkába saját vérével kell befojtanunk.

De Jellasics és az ő czinkosai azt hirdetik, hogy ő a népnek nem ellensége, sőt barátja. Van-e köztetek olyan együgyü golyhó, ki ezt elhiszi? Jellasics a bécsi osztrák camarilla czimborája, zsoldosa, a bécsi camarilla pedig minden népnek ellensége, már most hogyan lehet az egy népnek barátja, ki a népek ellenségének szövetségében és zsoldjában áll? ez képtelenség!

Ha azt akarjátok, hogy ujra robotoljatok és dézsmát adjatok, hogy ujra teherhordó állatok legyetek, fogadjátok szivesen Jellasicsot és a vérengző horvát

seregeket, de ha megesküdtetek, mint a szabad nemzethez illik, hogy soha többé magatokat meg nem hajtjátok, hogy soha többé vállaitokra izzasztó és meggyalázó terhet nem vesztek, úgy föl polgárok, föl küzdeni élet-halálra.

És ha Jellasics csak azt akarná, hogy szabadságunkat veszi el, de ő annál többet, sokkal többet akar, az ő szándéka az, hogy a magyarokat kiirtsa a föld szinéről, hogy a magyar hazából Horvátországot csináljon.

De a magyarok istenére esküszöm, hogy ebből semmi sem lesz, ha a pokol minden ördöge segíti is! bízunk vitézségedben magyar nép, hogy könnyebb lenne a legmagasabb csillagokat leszakítani, mint téged a földről kiirtani.

Föl hát magyarok! föl fegyverre, teremjen talpon minden ember, kiben még egy csöppecske van abból a vérből, mely nekünk ezer esztendővel ezelőtt e szép hazát szerezte.

Nekünk nincs e világon testvér-nemzetünk, melytől segítséget kérhetnénk, mely segítséget adna, egyedül állunk, mint a magános fa a pusztában! nem támaszkodhatunk csak az istenre és magunkra. De e kettő elegendő lesz arra, hogy örök időre megmentsük a magyar nemzet életét, becsületét.

Petőfi Sándor,
az Egyenlőségi Társulat megbizásából.

LEVÉL SZATHMÁRMEGYE ALISPÁNJÁHOZ.*

Szinfalu, 1848 szeptember 30.

Tisztelt alispán úr! Nagybányáról jövök. A Székelyföldre szándékoztam utazni, némileg országos küldetésben, de Nagybányáról vissza kellett fordulnom, miután hiteles tudomás szerint Kővárvidékén az utazás bizonyos veszély minden kaputos magyar emberre nézve. Tizezer oláh van talpon, kik az ellenségeskedést azzal kezdték meg, hogy a kővárvidéki cassát, mintegy 180,000 pengőt, elrabolták. Tegnap egy helyen már gyujtani kezdtek. Teleki Sándort, a kővárvidéki főispánt és Mihályi kormánybiztost elfogták s csak csel által sikerült elillanniok s midőn kocsira ugortak es vágtatni kezdtek, egy vasvillát hajítottak utánok és két puskát sütöttek el rájok. Szerencsére egyik sem talált. Mindezt magától Telekitől és a kormánybiztostól tudom, kik Nagybányán vannak több kővárvidéki urakkal, kik szinte megszöktek hazulról, mert életök nem biztos többé.

Tisztelt alispán úr! a veszély nagy, néhány nap

* E nyilt levél másolatára Petőfi ezt írta:

E levél eredetijét én írtam és küldtem Ötvös Mihály úrhoz. A haza nevében fölszólítok mindenkit, ki e levelemet olvassa és hallja, hogy a benne írottakat megfontolva, elszántan és lelkesülve teljesítse azon szent kötelességet, melyet ha elmulaszt, nem hazafi és nem férfi, hanem gyáva bitang, ki nem érdemli meg a magyar nevet. Föl, föl magyarok, a szabadság és az isten nevében fegyverre! fegyverre! Még van mit védelmeznünk, ha késünk, ma-holnap nem lesz miért fegyvert fognunk. Föl! föl!

Petőfi Sándor.

alatt roppant lehet; nem én kérem önt, hanem a haza követeli, hogy minden kitelhető lépést megtegyen ön, mi a veszély megszüntetésére szolgál. Véleményem szerint nem lesz elegendő az a néhány száz nemzetőr, kik már útban vannak; hirdessen ön általános népfölkelést e megyében s különösen rendeljen minden meglevő ágyút a hely szinére. Ismerve önnek erélyes jellemét, nem kételkedem, mindez a legrövidebb idő alatt meg fog történni s önt a haza köszönete és a fenyegetett vidékek hálája követendi.

Én legszentebb hazafiui kötelességemnek tartom itt maradni s az önök zászlója alatt harczolni. A sereggel együtt Nagybányán termek. Addig is isten önnel!

Tisztelő polgártársa

Petőfi Sándor.

TARTALOM.

LESZIK K. KÖNYVKÖTŐ BUDAPEST